

OSIYO XALQARO
UNIVERSITETI

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

Научно-теоретический и методический журнал

Scientific theoretical and methodical journal

2025, №3

EDITION 3

<https://scientificjournal.uz/>

Osiyo Xalqaro
Universiteti

“OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI”

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2025-yil, 3-son

Jurnal 2024-yildan chiqa boshlangan

“KAMOLOT” nashriyoti

BUXORO – 2025

Muassis: OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil
04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Bosh muharrir:

Elov Ziyodullo Sattorovich, Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent.

Jamoatchilik kengashi raisi:

Dexkanov Suxrob Sobirovich, Osiyo xalqaro universiteti rektori

Mas'ul kotib:

Sattorov Mirshod Erkinovich

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 2 oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz
tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 200100, O'zbekiston Respublikasi,

Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy,

E-mail: sjkamolot@gmail.com

Jurnal sayti: <https://scientificjournal.uz/>

ISSN 3030-3796 e

ISSN 3060-4915 p

1936

Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir.

TAHRIR HAY'ATI – РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

DEXKANOV S.S.	Osiyo xalqaro universiteti rektori
ABDULLAYEVA B.S.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
MAKSIMENKO S.D.	Psixologiya fanlari doktori, professor (Ukraina)
AKRAMOVA F.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
QODIROV U.D.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
ABDULLAYEVA D.U.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
URAZBAYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
KARSHIYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
JABBOROV X.X.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
GANJIYEV F.F.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
CHUDAKOVA V.P.	Psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina)
OLIMOV L.Y	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor (O'zbekiston)
BAFAYEV M.M.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
SATTOROV M.E	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), (O'zbekiston)
YANAKIYEVA YE.K.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Bolgariya)
ROMM T.A.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)
HAMROYEV A.R.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
JO'RAYEV X.O.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
OLIMOV T.H.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
KOZUBSOV I.N.	Pedagogika fanlari doktori, dotsent (Ukraina)
DAVRONOVA Sh.F.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
KAMILOVA U.K.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
IBODULLAYEV Z.R.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
SALIMOV Sh.T.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
IXTIYAROVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BABADJANOV A.X.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
YUSUPBEKOV A.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
YUSUPALIYEVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BERNATSKIY G.G.	Yuridik fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)
KARIMOV B.Sh.	Sotsiologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
MUSTAFA SAID ARSLON.	Filologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
O'RAYEVA D.S.	Filologiya fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QILICHEV B.E.	Filologiya fanlari doktori (DSc), professor (O'zbekiston)
RO'ZIYEVA M.Y.	Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
TILEUKULOV G.S.	Tarix fanlari doktori, dotsent (Qozog'iston)
VOHIDOV Sh.X.	Tarix fanlari doktori, professor (Tojikiston)
HAYITOV Sh.A.	Tarix fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
TO'RAYEV H.H.	Tarix fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QILICHOV O.A.	Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
ERGASHEV J.Y.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'zbekiston)
ABDURAHMONOV M.A.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
NAVRUZZODA B.N	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
MAHMUDOV N.M.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
BO'TABOYEV M.T.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (O'zbekiston)
QODIROV A.A	Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent (O'zbekiston)
URAYEV G.A.	Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi)

MUNDARIJA:

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI

1. **Qo'chqorov Umid.** Shizofreniyada kognitiv buzilishlarni erta aniqlash va davolash usullarini takomillashtirish 6

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

2. **Ruziyeva Nilufar Xafizovna.** Politeness and its forms of expressions in different context 13

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

3. **Umarova Yayraxon To'xtanazarovna.** Talabalar ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish modeli 15
4. **Zaynobidinov Dilshodbek Qobilovich.** Talabalar muloqotini rivojlantirishning pedagogik mexanizmi 22
5. **Olimov Temir Hasanovich.** Talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda metod, usul va texnologiyadan foydalanishning ahamiyati 28
6. **Avazbadalov Shavkatbek Murotovich.** Voleybol sportida boshlang'ich tayyorgarlik bosqichidagi shug'ullanuvchilarni umumiy va maxsus jismoniy tayyorlash texnologiyasi 37
7. **Абдижалилов Абдивохид Абдихалимович.** Ишлаб чиқариш ва истемол учун композит материалларини ўрни аҳамияти 40
8. **Qo'ldosheva Nigoraxon Avezmurodovna.** Boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarning muloqot madaniyati ko'nikmalarini oshirishda raqamli immersiv texnologiyalarning roli 47
9. **Samiyev Uchkun Abdullajonovich.** Geografiya fanlari bo'yicha masofaviy ta'limning imkoniyatlari va dolzarb muammolari 54
10. **Muxitdinova Nigora Mexriddinovna.** Bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi sohasidagi pedagogik g'oyalar dinamikasining o'zaro bog'liqligi 60
11. **Saydullayeva Barchinoy Abduhalil qizi.** Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishning dolzarbligi 68
12. **Sodiqova Nigora To'rayevna.** Iqtisodiyot darslarida talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari 75
13. **Niyazova Sitara Davronovna.** Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom turmush tarzini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari 83
14. **Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna.** Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining pedagogik-psixologik tayyorgarligini tarkib toptirish modeli. 90
15. **Ramazonova Salomat Saidovna.** Bo'lajak pedagoglarni nostandart yondashuv asosida innovatsion faoliyatga tayyorlashning tashkiliy shakllari 97
16. **Isomova Farog'at Tojiddin qizi.** Kognitiv texnologiyalar vositasida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining kreativ ko'nikmalarini rivojlantirish shart-sharoitlari 104
17. **Ismoilova Gulrux Ulug'bekovna.** Boshlang'ich sinf ona tili darslarida integratsiyalashgan ta'limni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari 111

18. **Himoyeva Sarvarbegim Jamilovna.** Boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatida o'quv-biluv topshiriqlarini tutgan o'rni va bu orqali o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish 120
19. **Ne'matova Flora Baxtiyor qizi.** O'quvchilarni PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda 4k modelidan foydalanishning ahamiyati 126
20. **Jo'raqulov Sanjar Zafarjon o'g'li.** Fizika fanidan mustaqil ta'limni muvaffaqiyatli bajarish uchun strategiyalar 133
21. **Qo'ldosheva Parvina Maxmamurodovna.** Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida xalq pedagogikasi orqali o'quvchilar faolligini oshirish 139
22. **Dadaboyev Nodirbek Ergashali o'g'li.** O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik tamoyillari 145
23. **Fazilova Nazokatxon Mansurxo'ja qizi.** Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlari va metodlariga ota-onalarni o'qitish dasturlarini ishlab chiqishning dolzarbligi 152
24. **Abduvaliyev Nurillo Abdujalilovich.** Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishga tayyorlash 157

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI

25. **Акратова Феруза Акмаловна.** Концептуальный подход проведения психологической консультации семьям, оказавшимся в трудной ситуации 165
26. **Akramov Mirmuxsin Rustamovich.** Ijtimoiy axloq va xulq-atvor normalarini shakllantirishda ekologik ong ta'sirining psixologik asoslari 169
27. **Olimov Laziz Yarashovich.** Sud va tergov faoliyatida psixolog kompetentligini takomillashtirish 176
28. **To'ymuradova Zarina Talgatovna., Elov Ziyodullo Sattorovich.** O'smirlar orasidagi suitsidial holatlarni o'rganishning empirik asoslari 184
29. **Ramazonov Jahongir Djalolovich.** Axborot iste'moli madaniyati shakllanishida axborot kutubxona markazlarining ahamiyati 191
30. **Baxriyeva Nargiza Axmadovna.** Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ malakalarni shakllantirishning psixologik xususiyatlari 197
31. **Сапаров Мурод Юлдашович.** Бола зехни ва қобилиятининг комилликка эришишдаги психологик роли 204
32. **Байбаева Мухайё Худайбергеновна., Расулова Исмигуль Ильхомовна.** Формирование профессиональных качеств педагога в системе образования педагогических вузов 208
33. **Atoyeva Mehriniso Farhodovna.** Kredit-modul tizimida integratsion strategiyalarni muvaffaqiyatli joriy etishning psixologik jihatlari 216
34. **Xalikova Guli Tashtemirovna.** Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda milliy tarbiya masalasi - barkamol avlodni tarbiyalash asosidir 222
35. **Boboyeva Umida Baxshulloyevna.** Gospital ta'limdagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni oson o'zlashtirishlariga ko'maklashishning amaliy jihatlari 228

36. **Azizova Dinara Rahmiddinovna.** Oiladagi emotsional munosabatlarning bolalarga ta'siri 235
37. **Xamdamova Muazzamxon Xabibullo qizi.** Oliy ta'lim muassasalari talabalarining o'quv motivatsiyasini oshirishning psixologik mexanizmlari. 240
38. **Raximova E'tibor Rustamovna.** Shaxsda muloqotdagi qiyinchiliklarning asosiy jihatlari 245
39. **Jumaniyozova Shahnoza Rajabboy qizi.** Yetuklik yoshida qalqonsimon bez kasalligiga chalingan bemorlarni ruxiy holtini amaliy o'rganishning ahamiyati 252
40. **Bahronova Mavluda O'tkir qizi.** Ota-ona farzandni barkamol qilib tarbiyalashda ahamiyat berishi kerak bo'lgan jihatlar 261
41. **Majidova Feruza Maxmudovna.** O'qituvchilarning stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish 265
42. **Багдасарова Диана Левоновна.** Особенности развития личности студентов 270
43. **Sanoqulova Maftuna Erkinjon qizi.** O'smirlarda deviant xulq atvor shakllanishida ijtimoiy muhitning ta'siri 275

SHIZOFRENIYADA KOGNITIV BUZILISHLARNI ERTA ANIQLASH VA DAVOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Qo'chqorov Umid Ilyosovich

*Buxoro davlat tibbiyot instituti psixiatriya,
narkologiya va tibbiy psixologiya kafedrası dotsenti,
tibbiyot fanlari nomzodi, Buxoro shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Maqola shizofreniyada kognitiv disfunktsiyaning oldini olish va davolashni takomillashtirishga bag'ishlangan. Kognitiv funktsiyalarning buzilishi qariyalar va keksa yoshdagi eng keng tarqalgan kasalliklardan biridir. Ushbu davolash usulini qo'llagan va an'anaviy davolash usullari bilan davolangan bemorlarni taqqoslash nuqtai nazaridan kognitiv funktsiyalar va hayot sifati ko'rsatkichlarini aniqlash bo'yicha tadqiqot va tahlil natijalari keltirilgan. Maqolada kognitiv salomatlik muammolari haqida jamoatchilik xabardorligini oshirish, kognitiv buzilishlarni o'z vaqtida tashxislash, kognitiv buzilishlari bo'lgan bemorlarga doimiy parvarish va yuqori sifatli xizmat ko'rsatish va davolash usullarini optimallashtirish, bemorlarning oldini olish va ijtimoiy moslashuviga e'tibor qaratilgan.

MAQSAD: Shizofreniya bilan og'rigan bemorlarda kognitiv buzilishlarni davolash usullarini takomillashtirish.

MATERIAL VA METODLAR: Tekshiruvga endogen ruhiy kasallik, ya'ni shizofreniya bilan og'rigan 166 nafar 25 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan bemorlar olindi. Psixologik testlar o'tkazildi.

XULOSA: Shizofreniyada miyadagi buzilishlar kognitiv faoliyatning buzilish og'irligi kasallikning kechish turiga va tavsiya etiladigan neyroleptikning samaradorligiga bog'liq. Miya tuzilmalaridagi disfunktsiyani erta aniqlash, davo choralarini tezda boshlash va ijobiy samaraga erishish uchun juda ham muhim. MRT tekshiruvidan o'tkazish zarur, chunki ushbu davrda davolash muolajalarini to'g'ri, standart asosida olib borish o'z vaqtida ijobiy natijalarni beradi.

Kalit so'zlar: shizofreniya, kognitiv buzilish, davolash, reabilitatsiya, moslashuv.

УЛУЧШЕНИЕ МЕТОДОВ РАННЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ И ЛЕЧЕНИЯ КОГНИТИВНЫХ РАССТРОЙСТВ ПРИ ШИЗОФРЕНИИ

Умид Кучкаров Ильясович

*Бухарский государственный медицинский институт, кафедра психиатрии,
Доцент кафедры наркологии и медицинской психологии,
Кандидат медицинских наук, город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Статья посвящена совершенствованию профилактики и лечения когнитивной дисфункции при шизофрении. Нарушения когнитивных функций являются одним из наиболее частых расстройств пожилого и старческого возраста. Представлены результаты исследований и анализа по выявлению когнитивных функций и показателей

качества жизни в аспекте сравнения пациентов, у которых применялся данный метод лечения и которые лечились традиционными методами лечения. Повышение осведомленности населения о проблемах когнитивного здоровья, своевременную диагностику когнитивных расстройств на недементных стадиях, ориентацию на непрерывную помощь и услуги высокого качества больным с когнитивными расстройствами и оптимизацию методов лечения, профилактики и социальной адаптации пациентов.

ЦЕЛЬ: Совершенствование лечения когнитивных нарушений у больных шизофренией.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Обследовано 166 больных в возрасте от 25 до 55 лет с эндогенным психическим заболеванием, а именно шизофренией. Были проведены психологические тесты.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Мозговые нарушения при шизофрении, выраженность когнитивных нарушений зависит от типа заболевания и эффективности назначенного нейролептика. Раннее выявление дисфункции структур головного мозга очень важно для быстрого начала лечения и достижения положительных результатов. Необходимо провести МРТ-обследование, поскольку в этот период правильное, стандартное проведение лечебных процедур вовремя даст положительные результаты.

Ключевые слова: шизофрения, когнитивные нарушения, лечение, реабилитация, адаптация.

IMPROVING METHODS FOR EARLY DETECTION AND TREATMENT OF COGNITIVE DISORDERS IN SCHIZOPHRENIA

Kuchkarov Umid Ilyosovich

*Associate Professor, Department of Psychiatry,
Narcology and Medical Psychology, Bukhara State Medical Institute,
Candidate of Medical Sciences, Bukhara city*

Annotation.

INTRODUCTION: The article is devoted to improving the prevention and treatment of cognitive dysfunction in schizophrenia. Cognitive impairment is one of the most common disorders in the elderly and old age. The article presents the results of research and analysis to identify cognitive functions and quality of life indicators in terms of comparing patients who received this treatment method and who were treated with traditional methods of treatment. Increasing public awareness of cognitive health problems, timely diagnosis of cognitive disorders at non-dementia stages, focusing on continuous care and high-quality services for patients with cognitive disorders and optimizing treatment methods, prevention and social adaptation of patients.

GOAL: Improving the treatment of cognitive impairment in patients with schizophrenia.

MATERIALS AND METHODS: A total of 166 patients aged 25 to 55 years with an endogenous mental illness, namely schizophrenia, were examined. Psychological tests were conducted. Conclusion: Brain disorders in schizophrenia, the severity of cognitive impairment depends on the type of disease and the effectiveness of the prescribed neuroleptic. Early detection of dysfunction of brain structures is very important for rapid treatment initiation and achieving positive results. It is necessary to conduct an MRI examination, since during this period the correct, standard implementation of treatment procedures will give positive results in a timely manner.

Keywords: schizophrenia, cognitive impairment, treatment, rehabilitation, adaptation.

Aholini ruhiy kasalliklardan aziyat chekishi ko'pgina omillarga bog'liq bo'lib, endogen psixozlar bilan kasallangan bemorlarning ijtimoiy, iqtisodiy va shaxsiy munosabatlarida sezilarli darajadagi o'zgarishlar kuzatiladi. Ularda negativ va pozitiv simptomatika bilan birga neyrokognitiv buzilishlarning kuzatilishi, aynan shu jarayonlarni o'rganish bu bemorlarning ijtimoiy reabilitatsiyasini yaxshilash va yashash sifatiga ijobiy ta'sir qilish hozirgi kunda psixiatrlar oldidagi muhim masalalardan biri hisoblanadi [1, 4].

Kognitiv buzilishlarning tarqalishi yoshga qarab 40 dan 80% gacha bo'ladi, lekin bu ko'rsatkich yanada aniqlashtirishni talab qiladi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, bir yil davomida 65 yoshdan oshganda o'rtacha kognitiv buzilish sindromining rivojlanish xavfi 5%, 4 yil davomida esa — 20% ni tashkil etadi [10]. Shu bilan birga ko'p hollarda bu patologiyaning tabiati progressiv bo'lib, rivojlanib borish tendensiyasiga ega. O'rtacha kognitiv buzilish sindromi bilan og'rikan bemorlarni kuzatish shuni ko'rsatdiki, ularning 15 % bir yil ichida demensiya rivojlanishi kuzatilgan.

Bilish jarayonlarini neyropsixologik baholash shizofreniya bilan og'rikan bemorlarda surunkali uzoq vaqt namoyon bo'luvchi holat sifatida baholangan. Endogen tabiatli psixoz bemorlardagi kognitiv buzilishlar va shizofreniya bilan og'rikan bemorlarning o'ziga xos xususiyatlarning umumiy ekanligi, uning haqqoniyligiga shubha tug'iladi, chunki tadqiqot natijalarini sharhlashda kasallik turi va uning davomiyligi, hurujning aniq psixopatologik xususiyatlari, bemorlarning yoshi va farmakoterapiyaning davomiyligi kabi omillar hisobga olinmagan [2]. Neyrokognitiv nuqson kasallikning avj olish bosqichida diffuz chegaralanmagan xarakterga ega bo'lib, bemorlar ko'p belgilariga ko'ra sog'lom insonlardan ajralib turishi kuzatilgan [5, 6].

Mualliflar kognitiv jarayonlarning umumlashgan buzilishi fonida, xotira va ongli faoliyatni ixtiyoriy tartibga solishni selektiv nuqson shaklida aniqlanganligini ta'kidlaydilar [1, 8, 9]. Miya tuzilmasidagi har qanday o'zgarishlar inson ruhiy faoliyatiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatib ularni yashash sifatining pasayishiga sabab bo'ladi. Shizofreniya bilan og'rikan bemorlarda kognitiv buzilishlar og'irligini tushunish shifokorlar va oila a'zolariga o'qish, ish, ijtimoiy faoliyat yuritish yoki reabilitatsiyada muammolar va muvaffaqiyat kelib chiqish ehtimolini taxmin qilishda yordam beradi [7]. Kognitiv nuqsonlar hozirgi vaqtda shizofreniyaning asosiy simptomlaridan biri hisoblanib xotira, diqqat, aql va ko'nikmalarni bajarish funksiyalari buzilishida namoyon bo'ladi, bu esa kundalik hayotda katta qiyinchiliklarga olib keladi [3, 11].

Ko'pchilik olimlar va amaliyotda faoliyat olib boruvchi psixiatrlar shizofreniyadagi negativ va pozitiv simptomatikani davolash uchun bor imkoniyatlarini ishga solsada, kognitiv buzilishlar biroz chetda qolishi va bemorning remissiya davridagi ijtimoiy moslashuvining qiyinlashuviga olib kelishini ta'kidlagan. Aynan kognitiv buzilishlar bemorlarning tafakkuri, aql-idroki, ongini va o'zligini saqlanishiga yordam beruvchi faol dinamik jarayon bo'lib, yashash xususiyatlarining indikator deb aytsak ham bo'ladi. Shu sababdan kognitiv buzilishlarning tabiati, ifodalanganligi va namoyon bo'lish darajalarini o'rganish bu kasallikdan keyin insonni qanday tarzda yashashini belgilab beradigan tavsiyalar ishlab chiqarish zaruriyati borligini ko'rsatdi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalar. Shizofreniya bilan og'rikan bemorlarda kognitiv buzilishlarni davolash usullarini takomillashtirish. Shizofreniya bilan og'rikan bemorlarda kognitiv buzilishlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va og'irligini baholash orqali bemorlardagi reabilitatsiya imkoniyatlarini baholash va davolash algoritmini tuzish.

Tadqiqot materiallari va usullari. Tekshiruvga endogen ruhiy kasallik, ya'ni shizofreniya bilan og'rikan 166 nafar 25 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan bemorlar olindi. Kasallikning boshlanish vaqti o'smirlik davri 16-25 yoshga to'g'ri kelib, kasallikning residiv vaqti o'rta yoshga to'g'ri keldi. Bemorlarning o'rtacha yoshi $38,9 \pm 5,6$ ni tashkil etdi. Xurujsimon shizofreniya diagnozi bilan 72 nafar (35,6%), uzluksiz shizofreniya diagnozi bilan 94 nafar (46,5%) erkak va ayol bemorlar tekshirildi. Nazorat guruhiga 25-55 yoshda bo'lgan 36 nafar (17,9%) sog'lom odamlar olindi.. Tadqiqotni o'tkir psixotik alomatlar pasaygandan so'ng boshladik. Bemorlar umumiy qabul qilingan psixologik testlar - MMSE, frontal disfunktsiyani aniqlash uchun testlar va Shulte testlaridan

foydalangan holda tekshirildi. Diqqatni aniqlash uchun o'lovlar, chizilgan soatlar hamda Burdon sinovi o'tkazildi. Neyropsixologik tadqiqotlar natijalarini statistik qayta ishlash parametrik bo'lmagan usullar yordamida amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari va ularni muhokama qilish. Barcha bemorlar o'tkir psixotik alomatlar pasayganidan keyin tekshiruvga jalb etildi. MRT tomonidan miya yarim sharlarini neyrovizual tekshiruv olib borildi va olingan ma'lumotlarni umumlashtirilishi an'anaviy usullardan foydalanilgan holatda o'tkazildi. Shizofreniya tashxisi qo'yilgan bemorlarning MRT tekshiruvlardan ko'rinib turibdiki, miyadagi o'zgarishlar yengil atrofiyadan boshlab, miyaning subaraxnoidal bo'shlig'i va yon qorinchalarining kattalashishi, miya oq va kulrang moddalarida zichlik darajasi pasaygan sohalarning paydo bo'lishi va kistoz tuzilmalarning shakllanishigacha bo'lishi mumkin. O'zgarishlarning namoyon bo'lishi shizofreniya kasalligining kechish turiga qarab ham farqlanishi kuzatildi. Kasallikning uzluksiz o'sib boruvchi turida subaraxnoidal bo'shliqning kengayishi va miyaning lateral qorinchalari xurujsimon shizofreniyada 12%, uzluksiz shizofreniyada 17%, mos ravishda miya yarim sharlarining diffuz atrofiyasi 45,1% va 40,2 %, assimetrik yon qorinchalar 44,1% va 34,5%, miya qon-tomir ensefalopatiyasi belgilari 22,6% va 21,6%, miya oq moddasida periventrikulyar va subkortikal sohasida aylana patologik giperintensiv zonalar 50,0% va 35,6% bemorlarda uchrashi aniqlandi (1-jadv.).

1-jadval

Miyaning MRT tekshiruv neyrovizual tekshiruv natijalari

Simptomlar	Xurujsimon shizofreniya (n=72)		Uzluksiz shizofreniya (n=94)		Nazorat guruhi (n=36)	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Subaraxnoid bo'shliqning kengayishi va miyaning lateral qorinchalari	12	16,7	34	36,2	10	27,8
Miya yarim sharlarining diffuz atrofiyasi	32	44,4	28	29,8	14	38,9
Zichlikning qo'shimcha o'choqlari va oq va kulrang giperaktivlik sohalari	31	43,1	25	26,6	12	33,3
Asimmetrik yon qorinchalar	33	45,8	37	39,4	15	41,7
Miyacha tugunlari ensaning katta teshigi yaqinida	37	51,4	46	48,9	14	38,9
Miyacha tugunlari ensaning katta teshigidan pastda	21	29,2	22	23,4	16	44,4
Yuqori sohasi egilgan ko'rinishdagi gipofiz	23	31,9	26	27,7	14	38,9
Bo'shliqlarning shilliq qavatidagi giperplaziya	22	30,6	11	11,7	14	38,9
Miya qon-tomir ensefalopatiyasi belgilari	23	31,9	32	34,0	16	44,4
Miya oq moddasida periventrikulyar va subkortikal sohasida aylana patologik giperintensiv zonalar	21	29,2	29	30,9	15	41,7
Araxnoidal kista	12	16,7	18	19,1	3	8,3
Gaymor bo'shlig'ida kista	11	15,3	7	7,4	2	5,6

Cubaraxnoidal bo'shliqning kengayishi va miyaning lateral qorinchalari, miya yarim sharlarining diffuz atrofiyasi, miya tuzilmasida zichlashgan qo'shimcha o'choqlar va oq va kulrang moddadagi giperaktivlik sohalari, asimmetrik yon qorinchalar, kasallikning uzoq yillardan beri davom etishidan dalolat beradi. Bunday o'zgarishlarning yaqqol namoyon bo'lishi xurujsimon shizofreniya bilan og'rigan bemorlarda uzluksiz shizofreniya bilan og'rigan bemorlariga qaraganda ko'proq uchraydi va nazorat guruhida bunday o'zgarishlar nisbatan kam uchrashi kuzatildi (1-jadv.).

Bemorlarda miya yarim sharlari po'stloq faoliyatini buzilishining dastlabki belgilari borligini psixologik testlar yordamida aniqlash va tashxis qo'yish ish unumdorligini yanada oshiradi. Tadqiqotda MMSE ko'rsatkichlari - shizofreniya bilan og'rigan bemorlarning birinchi guruhidagi umumiy ball nazorat guruhidagi ko'rsatkichlardan farq qilmadi (mos ravishda $27,2 \pm 2,3$ va $29,9 \pm 1,9$).

2-jadval

Guruhlardagi neyropsixologik test natijalari

O'tkaziladigan testlar	1-guruh (n=72)	2-guruh (n=94)	Nazorat guruhi (n=36)
MMSE, umumiy ball	$27,3 \pm 3,8$	$23,7 \pm 6,7$	$29,9 \pm 1,9$
MMSE, mo'ljal	$6,7 \pm 2,3$	$5,6 \pm 3,6$	$6,9 \pm 2,4$
MMSE, xotira	$0,3 \pm 0,6$	$0,2 \pm 0,6$	$1,2 \pm 1,2$
MMSE, hisoblash	$3,2 \pm 1,0$	$2,3 \pm 2,1$	$3,6 \pm 1,7$
BTLD	$14,7 \pm 1,5$	$15,7 \pm 2,1$	$9,6 \pm 2,7$
BTLD	$2,0 \pm 1,0$	$1,3 \pm 1,2$	$2,5 \pm 0,9$
BTLD	$2,3 \pm 0,6$	$2,0 \pm 0,0$	$2,6 \pm 1,9$
BTLD	$116,0 \pm 38,3$	$139,0 \pm 36,3$	$99,6 \pm 0,5$
Shulte probasi, diqqat	$19,4 \pm 0,5$	$17,5 \pm 0,5$	$28,2 \pm 0,4$
Burdon testi, diqqat	$0,52 \pm 0,03$	$0,42 \pm 0,04$	$0,56 \pm 0,09$
Burdon testi charchash koeffitsienti	$77 \pm 0,5$	$59,6 \pm 0,5$	$99,6 \pm 0,5$
Burdon testi so'z yodlashni baholash	$27,3 \pm 3,8$	$23,7 \pm 6,7$	$29,9 \pm 1,9$

Agar Burdonning sinovlariga ko'ra, nazorat guruhidagi e'tiborning samarasi koeffitsienti $28,2 \pm 0,4$ ballni tashkil etgan bo'lsa, 1-guruhda u $-19,4 \pm 0,5$ bo'ldi. Xuddi shu sinovga ko'ra, charchoq koeffitsienti $0,52 \pm 0,08$ (nazorat guruhida - $0,34 \pm 0,09$), bir qator so'zlarni yodlash testining ko'rsatkichi - $77 \pm 0,5\%$ (nazorat guruhida - $99,6 \pm 0,3\%$).

Shizofreniya uzluksiz turi bo'lgan ikkinchi guruhdagi test natijalariga ko'ra, ko'rsatkichlarning pasayishi qayd etildi. Shunday qilib, so'z yodlash testi atigi $59,6 \pm 0,5\%$ edi. Sog'lom odamlarning ko'rsatkichlariga nisbatan ushbu pasayish $52,6\%$ ni tashkil etdi. Diqqatning samaradorlik koeffitsienti $17,5 \pm 0,5\%$ ni tashkil etdi, ya'ni nazoratdan $39,2\%$ kam, charchash koeffitsienti $0,52 \pm 0,03$ (nazorat guruhida - $0,56 \pm 0,09$). Shunday qilib, shizofreniya uzluksiz davom etadigan ikkinchi guruhda diqqatni jamlash ko'rsatkichlarining pasayishi, tez charchash va mnestik funksiyalarining pasayishi qayd etildi.

Ikkinchi guruh ya'ni uzluksiz shizofreniya bilan kasallangan bemorlar birinchi guruh bemorlari bilan solishtirganda qisqa muddatli xotiraning pasayishi, beqarorlik va diqqatni chalg'itishi, charchoqning kuchayishi kuzatildi. Ushbu barcha ma'lumotlar yuqori aqliy funksiyalarning harakatchanligini buzilishini ko'rsatadi. Shizofreniya uzluksiz turi bo'lgan ikkinchi guruhdagi bemorlar test mezonlariga ko'ra, ko'rsatkichlarning pasayishi qayd etildi, so'z yodlash testi atigi $59,6 \pm 0,5\%$ edi. Sog'lom odamlarning ko'rsatkichlariga nisbatan ushbu pasayish $52,6 \pm 0,8\%$ ni tashkil etdi. Diqqatning samaradorlik koeffitsienti $17,5 \pm 0,5\%$ ni tashkil etdi, ya'ni nazoratdan $39,2\%$ kam, charchash koeffitsienti $0,52 \pm 0,03$ (nazorat guruhida - $0,56 \pm 0,09$). Shizofreniya uzluksiz davom etadigan ikkinchi guruhda diqqatni jamlash ko'rsatkichlarning pasayishi, tez charchash, mnestik funksiyalarining pasayishi va hissiy buzilishlar nisbatan

saqlanganligi qayd etildi. Kasallikning namoyon bo'lganligiga uzoq vaqt bo'lgan bemorlarda ko'rsatkichlarni taqqoslashda ma'lum vaqt davomida to'g'ri bajarilgan vazifalar soni kamaydi.

3-jadval

Bemorlarni davogacha va davodan so'ng neyropsixologik test natijalari

O'tkaziladigan testlar	1-guruh (n=72)		2-guruh (n=94)		Nazorat guruhi (n=36)	
	Davogacha	Davodan so'ng	Davogacha	Davodan so'ng	Davogacha	Davodan so'ng
MMSE, umumiy ball	27,3±3,8	29,3±3,6	23,7±6,7	21,7±5,3	29,9±1,9	27,1±1,4
MMSE, mo'ljal	6,7±2,3	8,3±2,4	5,6±3,6	6,6±4,2	6,9±2,4	7,6±2,1
MMSE, xotira	0,3±0,6	1,6±0,8	0,2±0,6	1,2±0,9	1,2±1,2	1,8±1,3
MMSE, hisoblash	3,2±1,0	4,5±1,2	2,3±2,1	3,4±2,0	3,6±1,7	4,2±1,5
BTLD	14,7±1,5	16,2±1,7	15,7±2,1	16,7±1,1	9,6±2,7	7,6±2,9
BTLD	2,0±1,0	2,8±1,6	1,3±1,2	1,8±1,3	2,5±0,9	4,5±0,7
BTLD	2,3±0,6	2,9±0,8	2,0±0,0	2,5±0,2	2,6±1,9	3,6±1,6
BTLD	116,0±38,3	126,0±33,3	139,0±36,3	131,0±34,6	99,6±0,5	89,6±0,7
Shulte probasi, diqqat	19,4±0,5	22,6±0,5	17,5±0,5	15,1±0,8	28,2±0,4	25,2±0,7
Burdon testi, diqqat	0,5±0,03	0,78±0,03	0,42±0,04	0,44±0,3	0,56±0,09	0,42±0,2
Burdon testi, charchash koeffitsienti	77±0,5	79,5±0,6	59,6±0,5	52,6±0,8	99,6±0,5	95,1±0,6
Burdon testi so'z yodlashni baholash	27,3±3,8	32,3±4,2	23,7±6,7	22,3±5,5	29,9±1,9	25,6±1,5

Olingan natijalarga ko'ra, shizofreniyaning uzluksiz kechuvchi turida miya to'qimalarining gipoksiyasi rivojlanib, buning o'zi yanada miya tuzilmalariga zararli ta'sir qilishi aniqlandi. Shizofreniya jarayonining uzluksiz kechuvchi turida ham miya qon oqimini tartibga solishda buzilishlar mavjud bo'lib, miya tomirlarining tonusi buzilgan bo'ladi. Bunday holda gematensefalik to'siq faoliyati ham buzilishi mumkin, bu miya yarim tuzilmalarining subaraxnoidal bo'shliqlari va qorinchalarining kengayishi shaklida namoyon bo'ladigan kortikal tuzilmalar atrofiyasini keltirib chiqarishi mumkin. Bemorlarni davolashda patogenetik yondashuv zarur bo'lib, miya tuzilmasidagi patologik jarayonlarni bartaraf etish asosiy maqsad hisoblanadi. Oldimizga qo'yilgan vazifalarni amalga oshirish maqsadida asosiy guruhdagi bemorlarga atipik neyroleptik guruhidan 20 mg olzap (olanzapin) dori vositasi ishlatildi. Olzap atipik neyroleptik yordamida shizofreniya bilan kasallangan bemorlarni davolash ushbu tashhis qo'yilgan bemorlarni davolash sifati va samaradorligini oshirishi, davolash muddatining qisqarishi va kasallik remissiya davrining uzayishiga imkon yaratadi. Shizofreniya kasalligini davolashda olzap atipik neyroleptikning qo'shilishi standart davolash usullari bilan taqqoslanganda ijtimoiy moslashuvi buzilgan bemorlarda klinik samaradorligi yuqori.

Kognitiv buzilishlari bor bo'lgan bemorlarda shizofreniyaning barcha turlarida davolash kompleksiga olzap preparatini kiritilishi davolash usulini takomillashtirish bilan bir qatorda kasallikni simptomlarining tezda so'nishiga yordam berib, bemorlarni jamiyatga, oilasiga va ijtimoiy hayotga moslashishi yaxshilaniga, remissiyasini uzayishiga imkonini beradi.

Bemorlarda kasallikning prodromal davridayoq boshlanuvchi kognitiv faoliyat disfunktsiyasining progressiyalanishini oldini olishda olzap va nootrop dori vositalarining birgalikdagi qo'llanilishi ijobiy samara berib, bemorlarda hayotga qiziqish ortishi, real rejalar paydo bo'lishi va kelajak haqida qayg'urishlar paydo bo'lishi isbotlandi.

Xulosa. Shizofreniyada miya tuzilmalarining buzilishlari shakllanadi, ulardagi kognitiv faoliyatning buzilish og'irligi shizofreniya kasalligining kechish turiga va tavsiya etiladigan neyroleptikning samaradorligiga bog'liq. Shizofreniya kasalligida miya tuzilmalaridagi disfunktsiyani erta aniqlash, davo choralarini tezda boshlash va ijobiy samaraga erishish uchun juda ham muhim. Barcha bemorlarni MRT tekshiruvidan o'tkazish zarur, chunki ushbu davrda davolash muolajalarini to'g'ri, standart asosida olib borish o'z vaqtida ijobiy natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Дмитриева Т.Б. Психиатрия: Национальное руководство: Т.Б.Дмитриева, В. Н. Краснова Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2019.
2. Жмуров В.А. Психиатрия. Москва – Умный доктор, 2018.
3. Adams R.A., Napier G., Roiser J.P., Mathys C., Gilleen J. Attractor Olike dynamics in belief updating in schizophrenia // J Neurosci. - 2018. - P. 3163-3117.
4. Blanchard, J.J. The neuropsychological signature of schizophrenia: Generalized or differential deficit? / J.J. Blanchard, J.M. Neale // Am. J. Psychiatry. 1994. Vol. 151 (1). P. 40-48.
5. Censits, D.M. Neuropsychological evidence supporting a neurodevelopmental model of schizophrenia: a longitudinal study / D.M. Censits, J.D. Ragland, R.C. Gur et al. // Schizophrenia Research. 1997. Vol. 24.P. 289-298.
6. Goldstein, G. Influences on cognitive heterogeneity in schizophrenia / G. Goldstein, W.J. Shemansky //Schizophrenia Research.1995. Vol. 18 (1). P. 59-9.
7. Green MF, Horan VP, Lee J. World Psychiatry 2019;18:146-61.
8. Hirayasu, Y. Lower left temporal lobe MRI volumes in patients with first-episode schizophrenia compared with psychotic patients with first-episode affective disorder and normal subjects / Y. Hirayasu, M.E. Shenton, D.F. Salisbury et al. // Am. J. Psychiatry. 1998. Vol. 155 (10). P. 1384-1391.
9. Hoff, A. Neuropsychological functioning of first episode schizophreniform patients /Hoff, M.A. Riordan, D.W. O'Donnell et al. // Am. J. Psychiatry. 1992. Vol. 149 (7). P. 898-903.
10. Larrabee G.J., Crook T.M. Estimated prevalence of age associated memory i
11. Murante T, Cohen C.I. Cognitive Functioning in Older Adults With Schizophrenia. Focus (Am Psychiatr Publ). 2017; 15(1):26 34.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [INFORMATSIYA OB AVTORE]

[AUTHORS INFO]

Qo'chqorov Umid Ilyosovich

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

KuchkarovU76@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-2816-7083>

POLITENESS AND ITS FORMS OF EXPRESSIONS IN DIFFERENT CONTEXT

Ruziyeva Nilufar Xafizovna

*a Lecturer, PhD Department of Methodology of Teaching
Foreign Languages, Bukhara State Pedagogical Institute*

Abstract

In this article we will look at the phenomenon of politeness, focusing on one framework for analysing different forms and levels of politeness. The article also considers some critiques of the most commonly used theory of politeness, and highlights some of the directions in which these critiques might help to advance work on politeness in the future.

Keywords: politeness, conceptualization, universality, relativity, positive face, negative face, implicature

Introduction

In our every day life, it is often very easy for us to make judgments of what is polite and what is not polite. For example, to hold the elevator door open for an elderly or a disabled people is considered polite behavior, to interrupt when someone is talking is impolite way of expressing yourself. Politeness is a social behavior common to all cultures. It is a major element of every day interaction. The politeness concept can be studied linguistically (verbally) or nonlinguistically (non-verbally). The focal point of this study is linguistic politeness that is the way of being polite to others by the use of language. According to Grundy, politeness is “the term we use to describe the extent to which actions, including the way things are said, match addressees’ perceptions of how they should be performed,” [1,5]. Yule also defined it as “showing Awareness of and consideration for another person’s face.” Hill et al. along the same line, defined politeness as “one of the constraints on human interaction, whose purpose is to consider others’ feelings, establish levels of mutual comfort, and promote rapport” [2,43].

In order to understand these quite complex theories, it is crucial to explore the foundations upon which they rest. Accordingly, we begin our exploration of Brown and Levinson’s model by examining Grice’s Co-operative Principle and Goffman’s concept of face [1,12].

In his work, Grice makes a number of observations about conversation, many of which are echoed throughout the work of Brown and Levinson. He claims that conversations are “characteristically, to some degree at least, cooperative efforts; and each participant recognises in them, to some extent, a common purpose or set of purposes, or at least a mutually accepted direction”. Based on these assumptions, Grice posits his Cooperative Principle (CP): that all people are essentially cooperative in order to achieve the purpose of being “maximally efficient” in interaction with others [7,65].

Grice did not expect rigid adherence to these maxims; indeed he was particularly interested in how the maxims were ‘flouted’, thus requiring the listener to infer the underlying meaning from clues available in the conversational context, which Grice termed conversational implicature.

Whereas Grice developed his work from a background in the philosophy of language, Goffman employed his background in sociology in order to formulate what has become one of the key notions in politeness research: face.

Face threatening acts (FTAs). When politeness researchers refer to an FTA, they refer to a communicative act performed by the speaker that does not respect either the hearer’s need for space (negative face) or their desire for their self-image to be upheld (positive face) or both.

Negative face is the want of every competent adult member of a community that their actions be unimpeded by others.

Positive face is the want of every member that their wants be desirable to at least some others.

A) “Mouse ! I haven’t seen you in years. You look terrific! What are you up to?”

Brown and Levinson provide an extensive list of linguistic strategies that express positive politeness, several of which are illustrated in this example. The use of ingroup code (here, a nickname Mouse), showing attention to the addressee's interests (what are you up to?) and exaggerating the speaker's interest or approval (you look terrific!) are all strategies that attend to the addressee's positive face wants[1,5].

Other greetings attend more to the hearer's negative face wants, for example:

B) *'Excuse me, Dr Smith, I'm sorry but could I just interrupt you for one moment?'*

The politeness strategies in (B) include a deferential form of address (Dr Smith), an apology (Excuse me; I'm sorry) and an attempt to minimise the request (just; one moment). These are negative politeness strategies because they attend to the addressee's negative face wants, that is, to their desire to be left alone to pursue their own actions or interests unimpeded.

To conclude , some examples of going baldly on record with an FTA will illustrate how this is typically associated with impositions that have very low cost or might be uttered in a context where the interlocutors are working on a task together (so social distance would be low).

1 table

Context	Form of Politeness	Examples	Purpose/Effect
Social (Informal)	Verbal expressions	"Please," "Thank you," "Sorry," "Excuse me"	Shows respect, gratitude, or apology among friends/family
	Tone of voice	Soft, friendly, non-commanding tone	Avoids conflict, fosters warmth
	Gestures	Smiling, nodding, offering help	Conveys friendliness and approachability
Professional	Formal greetings	"Good morning," "How may I assist you?" "It's a pleasure to meet you"	Establishes professionalism and respect
	Email etiquette	"Kind regards," "I hope this finds you well," using titles like "Mr./Ms."	Maintains formality and courtesy in communication
	Turn-taking in meetings	"If I may add..." "With all due respect..."	Ensures respectful dialogue and active listening
Intercultural	Cultural greetings	Bowing (Japan), handshake (USA), hand on heart (Middle East)	Shows awareness and respect for local customs
	Use of honorifics	"San" in Japanese, "Ji" in Hindi, "Señor/Señora" in Spanish	Demonstrates respect in culturally appropriate ways
	Indirect language	"Would you mind...?" instead of direct orders	Politeness through indirectness (common in high-context cultures)
Online/Virtual	Emojis and punctuation	"Thanks!" with exclamation for warmth	Softens tone, compensates for lack of face-to-face cues
	Delayed responses	Apologizing for late replies ("Sorry for the delay...")	Maintains courtesy in asynchronous conversations
	Netiquette	Avoiding all caps, being concise, using "please" and "thanks"	Promotes respectful online interaction

References

1. Goffman, E. (1967). *Interactional ritual: Essays on face to face behaviour*. New York: Anchor Books.
2. Brown, P., & Levison, S. C. (1987). *Politeness. Some Universals in Language Usage*.

TALABALAR IJTIMOYIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MODELI

Umarova Yayraxon To'xtanazarovna

Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti, p.f.b.f.d.(PhD) Andijon shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada til o'qitish metodikasining yangicha talab va tamoyillari, filolog-talabalarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirish hamda rivojlantirish modelini yaratish zarurati, uning asosiy xususiyatlari, ishlash mexanizmi xususida fikr yuritiladi.

MAQSAD: Talabalar ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish modeli ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Bu shaxs tomonidan o'zlashtirilgan, ma'lum bir ijtimoiy munosabatlar tizimiga mos keladigan va insonga ushbu tizimda o'zini o'zi anglash imkoniyatini beradigan ijtimoiy tajriba. U kundalik hayotda "shaxs –shaxs", "shaxs – guruh", "shaxs – jamiyat", "shaxs – dunyo" tizimlaridagi munosabatlarni me'yorlar, qadriyatlar, qoidalar, an'analar, urf-odatlarining shaxsning o'z tajribasida o'zlashtirilgan holda ijtimoiy voqelikka, atrof-muhitga va vaziyatlarga qaratilgan bilim, ko'nikma va harakatlarining murakkab uyg'unligi bilan tavsiflanadi.

XULOSA: Xulosa qilib aytish mumkinki, modelda ko'zda tutilgan usul va metodlarning butun majmuasini mohirona qo'llash talabalarning shaxs sifatida rivojlanishi va ularning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda muvaffaqiyatni ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, ijtimoiy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy kompetentlik modeli, kognitiv lingvistika, maqsadli blok, qadriyatlar bloki, tashkiliy blok, baholash-natijali blok.

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ.

Умарова Яйрахон Тохтаназаровна

Доцент, кандидат педагогических наук, Андижанский государственный педагогический институт, г. Андижан

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются новые требования и принципы методики обучения языкам, необходимость создания модели формирования и развития социальной компетентности студентов-филологов, ее основные черты и механизм функционирования.

ЦЕЛЬ: Разработать модель развития социальных компетенций учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Это социальный опыт, который приобретает индивидом, соответствует определенной системе общественных отношений и позволяет человеку реализовать себя в этой системе. Она характеризуется сложным сочетанием знаний, навыков и действий, направленных на социальную реальность, окружающую среду и ситуации, а также нормы, ценности, правила, традиции, обычаи, отношения в системах «индивид-индивид», «индивид-группа», «индивид-общество», «индивид-мир» в повседневной жизни.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В заключение можно сказать, что умелое применение всего комплекса методов и приемов, предусмотренных в модели, обеспечивает успешность развития обучающихся как личностей и формирования их социальных компетенций.

Ключевые слова: компетентность, компетентность, социальная компетентность, компетентностный подход, модель социальной компетентности, когнитивная лингвистика, целевой блок, ценностный блок, организационный блок, оценочно-результативный блок.

MODEL OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIAL COMPETENCES

Umarova Yayrakhon Tokhtanazarovna

Associate Professor, PhD, Andijan State Pedagogical Institute, Andijan city

Annotation.

INTRODUCTION: The article discusses the new requirements and principles of language teaching methodology, the need to create a model for the formation and development of social competence of philologist students, its main features, and the mechanism of its operation.

GOAL: To develop a model for the development of students' social competences.

MATERIALS AND METHODS: This is a social experience that is mastered by a person, corresponds to a certain system of social relations and allows a person to realize himself in this system. It is characterized by a complex combination of knowledge, skills and actions aimed at social reality, the environment and situations, as well as norms, values, rules, traditions, customs, which are the basis of relations in the systems "person-person", "person-group", "person-society", "person-world" in everyday life.

CONCLUSION: In conclusion, it can be said that the skillful use of the entire set of methods and techniques provided for in the model ensures the success of students' personal development and the formation of their social competencies.

Keywords: competence, competence, social competence, competency-based approach, social competence model, cognitive linguistics, goal-oriented block, value block, organizational block, evaluation-result block.

Endigina shakllanayotgan kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitish tizimi talabani o'quv dasturlarini o'zlashtirishi bilangina cheklanib qolmay, umumkasbiy, mutaxassislik bilim, malaka va ko'nikmalari bilan birga ijtimoiy-shaxsiy kompetentligini ham shakllantirishni nazarda tutadi. Taniqli olim I.A.Zimnyayaning e'tirof etishicha, bunday yondashuvning rivojlanishi ta'lim paradigmasini o'zgartirish jarayonini anglatadi. Kompetensiyaviy yondashuv tizimli xarakterga ega bo'lib, kasbiy-malakaviy va kompetentlik modellarining afzalliklarini o'zida birlashtiradi [1, 7–14].

Pedagogik-psixologik aspektda kompetentlik, kompetensiya tushunchalarining nazariy asoslarini shakllantirish, mezon va tamoyillarini belgilashda Rossiya Pedagogika akademiyasining akademigi, professor I.A.Zimnyayaning salmoqli hissasi bor. Olimaning tadqiqotlari psixolingvistika va lingvodidaktikaning fundamental nazariyalaridan biriga aylangan nutqiy faoliyat nazariyasiga asoslangan o'ziga xos ilmiy maktabi til o'qitishga prinsipial yangicha yondashuvning asosini tashkil etadi. I.A.Zimnyayaning nazariy g'oyasi til fanining nutqiy faoliyat, verbal muloqot va kommunikativ kompetensiya tushunchalarini bir paradigmaga birlashtirdi: I.A.Zimnyaya va uning izdoshlari tomonidan yaratilgan til o'qitishning zamonaviy psixologiyasiga umuman psixologiya fani rivojiga hissa qo'shgan g'oyalari va qarashlari singdirilgan. Garchi olimaning nazariyalari chet tillarini o'qitishga qaratilgan bo'lsa-da, uning ilg'or fikrlarini ona tili o'qitish tizimida qo'llash ham yaxshi samara beradi deb hisoblaymiz. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitda ta'lim jarayonining bunday samaradorligi jamiyatda shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish uchun sharoit va imkoniyatlar tizimi sifatida rivojlanayotgan ta'lim muhitini yaratish bilan bog'liq.

Olimlarning e'tirof etishlaricha, I.A.Zimnyaya nazariyasi "til", "nutq", "nutqiy faoliyat", "nutqiy muloqot", "muloqot xulqi", "nutq akti", "nutq mexanizmlari" "nutqni yaratish", "nutqni idrok

etish" va boshqa ko'plab tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarni yangicha yo'nalishda tavsiflaydi va ularni yagona ilmiy-ta'limiy paradigмага birlashtiradi hamda ularning har birining til o'qitishga nisbatan psixologik mohiyatini aniq ko'rsatib beradi. Olimaning g'oyalari asosida nutqiy faoliyat nazariyasi terminologiyasining alohida lug'ati yaratilib, unda har bir atamaning o'z o'rnini belgilangan va juda aniq ta'rifi berilgan [2, 119–124].

Talabani o'zini maksimal darajada anglashiga qaratilgan shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslangan yangi ta'lim paradigmasi doirasidagi zamonaviy ijtimoiy–madaniy sharoitlarda bilim berishning metodik asosi insonparvarlik tarbiyasiga tayanadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayoni filologiya yo'nalishi bakalavr darajasidagi o'quv jarayonining eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, talabalarning samarali lingvodidaktik va kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi, ularning ijtimoiy faolligini shakllantirish va o'zini to'liq namoyon etishiga yordam beradi. Bunday holda, o'quv jarayonining ta'lim funksiyasini kuchaytirish haqida gapirish mumkin bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari turli amaliy va metodologik yondashuvlar bilan tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar. O'zbek pedagogikasining bir guruh olimlari tavsifiga ko'ra, **"Ijtimoiy kompetentlik** – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub'yektlar bilan muloqotga kirisha olish" [3, 6] dir.

Bu borada V.M.Basovaning tavsifi masalaning mohiyatini ochib berishda birmuncha aniqligi bilan e'tiborga molik:

Ijtimoiy kompetentlik – bu shaxs tomonidan o'zlashtirilgan, ma'lum bir ijtimoiy munosabatlar tizimiga mos keladigan va insonga ushbu tizimda o'zini o'zi anglash imkoniyatini beradigan ijtimoiy tajriba. U kundalik hayotda "shaxs –shaxs", "shaxs – guruh", "shaxs – jamiyat", "shaxs – dunyo" tizimlaridagi munosabatlarni me'yorlar, qadriyatlar, qoidalar, an'analar, urf–odatlarining shaxsning o'z tajribasida o'zlashtirilgan holda ijtimoiy voqelikka, atrof–muhitga va vaziyatlarga qaratilgan bilim, ko'nikma va harakatlarining murakkab uyg'unligi bilan tavsiflanadi [4,15].

V.M.Basova, D.B.Voronsov, Y.M.Sartakova, O.N.Shaxmatova, X.I.Galimzyanova, N.N.Kormyagina, I.V.Ledneva, M.I.Rojkov, Y.O.Glushkova V.A.Adol'f, L.G.Antropova, A.I.Timonin, I.Sh.Galeyeva kabi olimlar, o'zbek tadqiqotchilaridan Z.S.Jakbarova, A.Sh.Muxsiyeva ishlarida ijtimoiy kompetentlik masalalari tadqiq qilingan. Zamonaviy ijtimoiy–iqtisodiy sharoitlarda oliy ta'limning asosiy ta'lim maqsadlari talabalarda ijtimoiy va kasbiy kompetensiyani shakllantirish, talaba shaxsini fuqarolik mas'uliyati va vatanparvarlik fazilatlarini bilan tarbiyalash mamlakatning iqtisodiy, ijtimoiy–madaniy hayotida faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Shu munosabat bilan filolog–talabani ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish modelini ishlab chiqish muammosi dolzarblik kasb etadi.

V.M.Basova, Y.M.Sartakova, O.N.Shaxmatova, Y.O.Glushkova D.B.Voronsov, X.I.Galimzyanova, N.N.Kormyagina, I.V.Ledneva, M.I.Rojkov va boshqalar **ijtimoiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish modelini** ishlab chiqish g'oyasini ilgari suradilar [5, 151–154].

Model – bu har qanday ob'yekt, jarayon yoki hodisaning asosiy tipik xususiyatlarini ramziy shaklda aks ettiruvchi o'xshash aqliy yoki an'anaviy tasvir tuzilmasi, xulq–atvor turi va ijtimoiy jarayonlardagi o'zaro ta'sir shakllarining ramziy tasviri hisoblanadi [6, 157]. Zamonaviy fanda modellarni yaratish jarayoni modellashtirish deb ataladi.

Model pedagogik jarayon va hodisaning asosiy tarkibiy qismlarining mohiyati va tuzilishi haqidagi tushunchalarni qamrab olishi, ularning kelajakdagi holati to'g'risida nazariy asoslangan tasavvurni berishi kerak. Shunday qilib, model – bu jarayonning yaxlitligi haqida tasavvur beradigan muhim qoidalar to'plamini aks ettiruvchi nazariy konstruktsiya. Nazariy yondashuvlar asosida modelning tarkibiy qismlari va ularning har birining mazmuni haqida fikr yuritish kerak bo'ladi. Ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy kompetentlikning turli modellari taqdim etilgan.

Xususan, V.M.Basovanning tadqiqotlarida ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish uchun ta'lim dasturlarining maqsadi o'quvchilarning ijtimoiy bilimlarni egallashi, qaror qabul qilish tajribasiga ega bo'lishi, o'z shaxsiy tanlovini amalga oshirishi, ijtimoiy o'zaro munosabatlar ko'nikmalari va mas'uliyat hissini rivojlantirish uchun sharoit yaratish ekanligi xususida fikr yuritiladi [7, 15]. Bunday yondashuv ijtimoiy savodxonlikni yaxshiroq shakllantirish, muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish, hayotiy, kasbiy o'zini o'zi tashkillashga yordam beradi va talabaning o'z-o'zini anglashini rag'batlantiradi.

I.Sh.Galeyevaning fikriga ko'ra, mutaxassislik modeli kasbiy ta'lim bilan birga jismoniy va ma'naviy sog'lomlik, umumiy madaniy savodxonlikni o'z ichiga oladi [8, 44–45]. Bizning fikrimizcha, filolog–talabaning ijtimoiy kompetentligini shakllantirish modeli quyidagi savollarga javob topishga qaratilgan bo'lishi kerak:

- nimani va qanday o'rgatish kerak?
- modellashtirish qanday vazifalarni bajaradi va hal qila oladi?
- talaba qanday bilim, ko'nikmalarga va qay darajada ega bo'lishi kerak?
- talabaning shaxsiy fazilatlari qanday bo'lishi kerak?

Ijtimoiy kompetentlik modelini amalga oshirish orqali talabalar ijtimoiy bilimlari, tushunchalarni anglashi, o'zida his qilishning hajmi va mazmuniligi bo'yicha sezilarli natija kutiladi:

– jamiyatda, Respublikamizda, olamda bo'layotgan voqealarga o'z munosabatini bildiradi;

– hozirgi siyosiy jarayonlarni o'z yoshi darajasida tahlil qila oladi;

– talabalarda tarixiy shaxslarga baho berish va ularning muhim xususiyatlarini ajratib ko'rsatish ko'nikmalari shakllanadi;

– jamiyatdagi muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga tayyor bo'ladi;

– axloqiy tushuncha va qadriyatlarga yo'naltiriladi: yaxshilik, adolat, rostgo'ylik, xushmuomalalik, kattalar va zaiflarga oqilona munosabat shakllanadi;

– "Vatan", "burch", "mas'uliyat", "tinchlik", "mehr–oqibat", "jamoaviylik" konseptlari doirasida har tomonlama tasavvurga ega bo'ladi.

Y.O.Glushkova ijtimoiy kompetentlik modelini shakllantirishda quyidagilarni asos qilib olish zarurligini uqtiradi:

1. Bo'lajak mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatining eng muhim tarkibiy qismi uning ijtimoiy kompetensiyasidir. Uning asoslari bevosita OTMda o'qish davrida qo'yiladi va shakllanadi. Bu jarayon ijtimoiy–psixologik xususiyatlar majmuini nazarda tutadi, ijtimoiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradigan bilim, qobiliyat, ko'nikma, munosabat va shaxsiy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi.

2. Talabalarining yangi ijtimoiy–iqtisodiy sharoitlarga moslashishi va o'z-o'zini anglashida ijtimoiy kompetensiya vaziyatlarni tahlil qilish va muqobil qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini, muammolarni aniqlash, ularni tan olish, tushunish qobiliyatini rivojlantirish muammoning mumkin bo'lgan yechimlarini topish; turli xil variantlarning oqibatlarini hisoblash; qarorni amalga oshirish imkoniyatlaridan birini tanlashni ta'minlaydi.

3. Ijtimoiy kompetensiyani talabalarining kasbiy faoliyati va hayot yo'li davomida o'zini o'zi anglashi uchun javobgar bo'lishi, individual vaziyatlardagi xatti–harakatlari yaxlitligini ta'minlovchi integrator sifatida talqin qilish, kasbiy–huquqiy, axloqiy–psixologik jarayonlarda egallangan maxsus bilimlar, munosabatlar, usullar va ko'nikmalarning doimiy faoliyat yurituvchi tizimi sifatida tavsiflash mumkin [9, 151–154].

V.M.Basova ijtimoiy kompetentlik modeli tarkibiga quyidagilarni kiritadi:

1. Maqsadli blok;
2. Qadriyatlar bloki;
3. Tashkiliy blok;
4. Baholash–natijali blok [10, 28].

V.M.Basovanning bloklarga ajratish tamoyiliga tayangan holda quyidagi vazifalarni qamrab olish mumkin deb hisoblaymiz:

Maqsadli blok bo'lajak ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisining kognitiv lingvistika asosida lingvodidaktik bilim, kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lishi. Kelajakda bu bilim va ko'nikmalarni kasbiy faoliyatida qo'llay olishga tayyorligini ta'minlash jarayonining maqsad va vazifalarini belgilaydi. Bizning modelimizda ko'zda tutilayotgan ijtimoiy kompetentlikning shakllanishi tizim hosil qiluvchi funksiyani bajaradi. Til ta'limi mazmuni, tashkiliy tomonlari, metodlari, nazariy, o'quv – uslubiy asoslari, pedagogik va axborot texnologiyalarini tanlash maqsad blokiga bog'liq. Maqsadli blok til ta'limini o'rganishga nisbatan shaxsga yo'naltirilgan paradigmaga, zamonaviy ilmiy yondashuvlarga va kasbiy kompetensiyani shakllantirishning uslubiy jarayonini asoslashni ta'minlaydigan tamoyillarga tayangan metodikaning tuzilishini belgilaydi. Ushbu tamoyillarga rioya qilish yuqorida bayon qilingan maqsadga erishishda maksimal samaradorlikni ta'minlaydi.

Qadriyatlar bloki talabalarining ta'limiy faoliyatini qadriyatlar dunyosiga yo'naltirishga qaratilgan. Bunda talabalarining global mafkuraviy, ijtimoiy–siyosiy, axloqiy–huquqiy qarashlarining rivojlanishi va bo'lajak o'qituvchi sifatida ularni o'z faoliyatiga singdira olishi nazarda tutiladi. Kasbiy, shaxsiy xulq-atvor va muloqot xulqi negizida odamlar bilan muloqot qilish madaniyatini shakllantirishga qaratiladi.

Tashkiliy blokning asosiy maqsadi kundalik joriy faoliyatda yoki favqulodda vaziyatlarda rasmiy vazifalarni samarali hal qilishga uquvli bo'lgan mutaxassis shaxsini tarbiyalash, shakllantirish va rivojlantirishdir. Buning uchun talabaning o'z-o'zini takomillashtirishga munosabatini shakllantirish, jamoada muloqot ko'nikmalari va xatti–harakatlarini rivojlantirish; ularning umumiy madaniyat darajasini oshirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish, o'zaro munosabatlar madaniyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi

Baholash-natijali blok talabalarining ta'lim jarayonining ma'lum bir vaqt oralig'ida, masalan, muayyan o'quv predmeti kursi davomida shakllangan ijtimoiy–shaxsiy xususiyatlari – vaziyatni tahlil qila olish va to'g'ri qarorlar qabul qilish, mustaqil faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun o'z-o'zini tashkillash, zaruriy o'rinlarda o'zini o'zi o'zgartira olish qobiliyati kabilarga erishish bilan tavsiflanadi. Bunda o'qituvchi talabaning ijtimoiy kompetentligini baholash uchun shaxsni o'rganishning pedagogik–psixologik metodlaridan foydalanishi mumkin.

Masalan, talabaning o'z faoliyatiga tanqidiy qarashi, o'z qiziqishlarini tahlil qila olishi ko'nikmasining shakllanganligini baholash uchun pedagogik–psixologik so'rovnomasiga anketalardan foydalanish yaxshi natija beradi.

“Ijodkorlikka e'tibor” so'rovnomasi

1. Siz nimani afzal ko'rasiz?

- a) kitob o'qish – 0;
- b) kitob yozish – 2;
- v) kitob mazmunini do'stlarga aytib berish – 1.

2. Voqelikka nisbatan munosabatingiz:

- a) aktyor sifatida harakat qilish – 2;
- b) tomoshabin sifatida harakat qilish – 0;
- v) tanqidchi sifatida harakat qilish – 1.

3. Ma'lumotlarni yetkazishda:

- a) hammaga mahalliy yangilikni aytib berish – 0;
- b) eshitganlarni takrorlamaslik – 1;
- v) eshitganlarni sharhlash – 2.

4. Biror ishni tashkil etishda:

- a) ishning yangi usullarini o'ylab topish – 2;
- b) sinalgan usullardan foydalangan holda ishlash – 0;
- c) boshqalarning tajribasi asosida ishlashning eng yaxshi usulini izlash – 1.

5. Rasmiy ish jarayonlarida:

- a) ko'rsatmalarga rioya qilish – 0;
- b) odamlarni uyushtirish – 2;
- v) rahbarga yordamchi bo'lish – 1.
- 6. Sizga biror – bir o'yin taklif qilinganda:
 - a) har kim o'zi uchun harakat qiladigan o'yinlarni o'ynash – 2;
 - b) o'z fikringni bildiradigan o'yinlarni o'ynash – 1;
 - c) jamoada o'ynash – 0.
- 7. Dam olishni qanday tashkil etasiz?
 - a) uyda qiziqarli film tomosha qilish – 1;
 - b) kitob o'qish – 2;
 - v) do'stlar davrasida vaqt o'tkazish – 0.
- 8. Siz dunyoni qanday yaxshilagan bo'lardingiz?
 - a) dunyoni qanday yaxshilash haqida o'ylash – 2;
 - b) do'stlar bilan dunyoni qanday yaxshilashni muhokama qilish – 1;
 - v) go'zal hayot haqidagi spektaklni tomosha qilish – 0.
- 9. Sizga qo'shiq kuylash imkoniyati berilsa:
 - a) xorda kuylash – 0;
 - b) qo'shiqni yakkaxon yoki duet kuylash – 1;
 - c) o'z qo'shig'ini kuylash – 2.
- 10. Sizga sayohatga chiqish taklif qilindi, qaysi turini tanlagan bo'lardingiz?
 - a) eng yaxshi kurortda dam olish – 0;
 - b) kemada sayohatga chiqish – 1;
 - v) olimlar bilan ekspeditsiyaga chiqish – 2.

Xulosalar. Xulosa qilib aytish mumkinki, modelda ko'zda tutilgan usul va metodlarning butun majmuasini mohirona qo'llash talabalarning shaxs sifatida rivojlanishi va ularning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda muvaffaqiyatni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Эксперимент и инновации в школе 2009/2. – С.7-14
2. Путиловская Т.С., Хараева Л.А. Вклад И.А.Зимней в теорию и практику преподавания иностранного языка в России // Современное педагогическое образование, №3 2021. – С.119-124
3. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.(– 120 b.) – B. 6
4. Басова В.М. Формирование социальной компетентности сельских школьников: автореф.дисс...доктора пед.наук. Ярославль, 2004. – С.15
5. Сартакова Е.М., Шахматова О.Н. Формирование и развитие социально-личностных компетенций студентов экономических специальностей: монография. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2009. – 79 с.; Глушкова Е.О. Модель развития социальной компетентности студентов вуза // Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика № 2, 2012. – С.151-154
6. Словарь по социальной педагогике / авт.-сост. Л.В. Мардахаев. – М., 2002.- С.157
7. Басова В.М. Формирование социальной компетентности сельских школьников: автореф.дисс...доктора пед.наук. Ярославль, 2004. – С.15
8. Педагогика. Журнал. Москв, 2000. – № 2. – С. 44–45.
9. Глушкова Е.О. Модель развития социальной компетентности студентов вуза // Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика № 2, 2012. – С.151-154

10. Басова В.М. Формирование социальной компетентности сельских школьников: автореф.дисс...доктора пед.наук. Ярославль, 2004. – С.28

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Umarova Yayraxon To'xtanazarovna

Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti, p.f.b.f.d.(PhD)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Andijon shahri

yayraxonumarova1@gmail.com

TALABALAR MULOQOTINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMI

Zaynobidinov Dilshodbek Qobilovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Andijon fakulteti "Mutaxassislik, ijtimoiy-gumanitar
va aniq fanlar" kafedrası dotsenti, Andijon shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik jarayon va unda kommunikator pedagogning ishiga aloqador tamoyillarni farqlash, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun har bir auditoriyada sog'lom muhitni yaratishda pedagogning muloqotiga qo'yilgan muhim shartlar, o'qituvchida o'zining o'quvchi, talabalariga ta'sir ko'rsatishning asosiy mexanizmlarini bilish va ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llay olish malakalari bo'yicha fikr yuritiladi.

MAQSAD: Talabalar muloqotini rivojlantirishning pedagogik mexanizmini ishlab chiqish

MATERIALLAR VA METODLAR: Pedagogika etika yoki muomila nuqtai-nazaridan har bir pedagog o'qituvchi sog'lom va ilg'or g'oyalarni targ'ib etuvchi, (g'oyalarni) ma'lumotni auditoriyaga yetkazayotganda eng birinchi navbatda uning ko'zlari loqayd bo'lmasligi, bu teran va faol qarash shogirdlarda ham shunga mos qarashni uyg'otishga erishmog'i lozim. Buning uchun u har bir ibora va jumlaning ichki e'tiqod va ishonch bilan ayta olishi, talaba yoki o'quvchi javob berganda uni juda diqqat bilan tinglab olishi kerak. Muloqotda nutq orqali ta'sir qilish bilan birgalikda ta'sirning noverbal vositalari borligini inobatga olib ko'z qarashlar ovoz va tovush imkoniyatlaridan ekstrolingvistik va paralingvistik usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Har bir muloqot aktlarida pedagog o'z o'quvchilari timsolida navbatdagi oddiy o'quvchi emas, balki ma'lum ma'noda dunyoqarashi shakllanib bo'lgan inson, shaxsni ko'ra bilish darkor.

XULOSA: barcha pedagog va talabalar rioya qilib, gavdalarini to'g'ri tutish, muammoli vaziyatlarga va muloqot maqsadiga, maromiga mutanosib tushadigan hodisalar, holatlar, sharoitlar, muayyan muhit, mazmunli harakatlar, imo - ishoralar, mimika, pantomimika ustida ishtiyoq bilan shug'ullansalar, yengil tabassum, iliq, miyig'ida kulish, chiroyli yurish kabi mashqlarni amalga oshirsalar, noverbal nutq yordami bilan shaxslararo munosabatni to'g'ri yo'lga qo'yish imkoniyatiga erishadilar. Atrofdagilarda yoqimli taassurot qoldirish, ularda mehr - muhabbat tuyg'usini uyg'otish muloqotdosh tanlashga imkon tug'diradi. Jismoniy va ma'naviy jihatdan erkinlikka erishish o'ziga ishonch tuyg'usini yuzaga keltirsa, mustaqillik muloqotda teng huquqli sherik bo'lishga shart-sharoit yaratadi. Kelgusida xuddi mana shu yo'sinda ta'lim-tarbiya olgan talaba uni hayotda qo'llashning maqbul usullariga ega bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: muloqot, etika, g'oya, ekstrolingvistik va paralingvistik, kommunikator, mexanizm, dunyoqarash, ta'sirchanlik, ishonch, e'tiqod.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Зайнобидинов Дилшодбек Кабилович

Ташкентский государственный экономический университет

Андижанский факультет доцент кафедры “Специальность, социально-гуманитарные и точные науки” город Андижан

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются современный педагогический процесс и принципы, связанные с деятельностью коммуникативного учителя в нем, важные условия, предъявляемые к общению учителя в создании здоровой среды в каждом классе для эффективной организации педагогической деятельности, а также умение учителя знать основные механизмы воздействия на своих учеников и применять их в образовательном процессе.

ЦЕЛЬ: Разработать педагогический механизм развития коммуникации учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: С точки зрения педагогической этики или поведения каждый учитель должен пропагандировать здоровые и прогрессивные идеи, а при передаче информации (идей) аудитории его взгляд не должен быть равнодушным, и этот глубокий и активный взгляд должен быть способен пробудить соответствующий взгляд у учеников. Для этого он должен уметь произносить каждую фразу и предложение с внутренней убежденностью и уверенностью и очень внимательно слушать, когда отвечает ученик или учащийся. Учитывая, что в общении, помимо воздействия посредством речи, присутствуют невербальные средства воздействия, целесообразно использовать экстралингвистические и паралингвистические методы, включающие зрительный контакт, голос и звук. В каждом акте общения педагог должен уметь видеть в лице своего ученика не просто очередного рядового ученика, а личность, индивидуальность, мировоззрение которой в определенном смысле сформировано.

ВЫВОД: Если все преподаватели и студенты будут придерживаться и с энтузиазмом использовать правильную осанку, события, ситуации, условия, конкретную среду, значимые действия, жесты, выражения лица, пантомиму и упражнения, такие как легкая улыбка, теплый, нежный смех и грациозная походка, они смогут правильно устанавливать межличностные отношения с помощью невербальной речи. Оставляя приятное впечатление на окружающих и вызывая у них чувство любви и привязанности, вы делаете выбор спутника жизни возможным. Если достижение физической и духовной свободы создает чувство уверенности в себе, то независимость создает условия для того, чтобы стать равноправным партнером в общении. В будущем студент, получивший образование таким образом, сможет найти подходящие способы применения полученных знаний в жизни.

Ключевые слова: коммуникация, этика, идея, экстралингвистика и паралингвистика, коммуникатор, механизм, мировоззрение, влияние, убеждение, вера.

PEDAGOGICAL MECHANISM OF DEVELOPMENT OF STUDENT COMMUNICATION

Dilshodbek Kabilovich Zaynobidinov

Tashkent State University of Economics

Associate Professor of the Department of “Specialty, Social, Humanitarian and Exact Sciences”, Andijan Faculty, Andijan city

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the modern pedagogical process and the principles related to the work of a communicative teacher in it, the important conditions imposed on the teacher's communication in creating a healthy environment in each classroom for the effective organization of pedagogical activity, the knowledge of the basic mechanisms of influencing his students and students in the teacher's skills and their application in the educational process.

GOAL: To develop a pedagogical mechanism for the development of student communication

MATERIALS AND METHODS: From the point of view of pedagogical ethics or behavior, every teacher, when promoting healthy and progressive ideas, conveying information (ideas) to the audience, first of all, his eyes should not be indifferent, this deep and active view should be able to awaken a corresponding view in students. To do this, he must be able to say each phrase and sentence with inner conviction and confidence, and listen very carefully when the student or pupil responds. Considering that in communication, along with speech, there are non-verbal means of influence, it is advisable to use extralinguistic and paralinguistic methods, using the possibilities of eye contact, voice and sound. In each act of communication, the teacher must be able to see in the person of his pupils not just another ordinary pupil, but a person, an individual whose worldview has been formed in a certain sense.

CONCLUSION: If all teachers and students adhere to and enthusiastically engage in correct body posture, problematic situations and events, situations, conditions, a specific environment, meaningful actions, gestures, facial expressions, pantomime, and perform exercises such as a light smile, a warm, gentle laugh, and a beautiful walk, they will be able to establish interpersonal relationships correctly with the help of nonverbal speech. Making a pleasant impression on those around them and instilling a sense of love and affection in them makes it possible to choose a communication partner. Achieving physical and spiritual freedom creates a sense of self-confidence, while independence creates the conditions for becoming an equal partner in communication. In the future, a student who has received education in this way may have acceptable methods of applying it in life.

Keywords: communication, ethics, idea, extralinguistic and paralinguistic, communicator, mechanism, worldview, influence, persuasion, belief.

Bugun yurtimizda yashayotgan har bir fuqaro, ongli inson mamlakatimiz taraqqiyotining oldinga bosishi, taraqqiyot topgan davlatlar bilan hamkorlikda rivojlanishi uchun zarur shartlarni bilish bilan birga, shu ezgu maqsadni amalga oshirishga munosib hissa qo'shuvchi yosh avlodni har tomonlama yetuk barkamol shaxslar qilib voyaga yetkazishda ta'lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilish zarurligini anglab yetmoqda.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o'z nutq va ma'ruzalarida alohida ta'kidlaydilar. Bugungi shiddatkor hayot odamlar bilan bemalol muloqot qila oladigan, yaxshini yomondan ajrata oladigan, xayotning pastu - baland ko'chalarida aql - zakovat bilan to'g'ri yo'lni topishga qodir bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalab yetishtirishni talab qilmoqda.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan kelib chiqib, talabalarni muloqot texnikasini rivojlantirish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Muloqot - odamlar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. Muloqot (munosabat) birgalikda faoliyat ko'rsatuvchilar o'rtasida axborot ayirboshlashni o'z ichiga oladi. Bunda munosabatning kommunikativ jihati hisobga olinadi.

Muloqot qonuniyatlarini bilish hamda uni o'rnatish malakalari va qobiliyatlarini rivojlantirish har bir pedagog uchun muhimdir.

Pedagogika etika yoki muomila nuqtai-nazaridan har bir pedagog o'qituvchi sog'lom va ilg'or g'oyalarni targ'ib etuvchi, (g'oyalarni) ma'lumotni auditoriyaga yetkazayotganda eng birinchi navbatda uning ko'zlari loqayd bo'lmasligi, bu teran va faol qarash shogirdlarda ham shunga mos qarashni uyg'otishga erishmog'i lozim. Buning uchun u har bir ibora va jumlaning ichki e'tiqod va ishonch bilan ayta olishi, talaba yoki o'quvchi javob berganda uni juda diqqat bilan tinglab olishi kerak. Muloqotda nutq orqali ta'sir qilish bilan birgalikda ta'sirning noverbal vositalari borligini inobatga olib ko'z qarashlar ovoz va tovush imkoniyatlaridan ekstrolingvistik va paralingvistik usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Har bir muloqot aktlarida pedagog o'z o'quvchilari timsolida navbatdagi oddiy o'quvchi emas, balki ma'lum ma'noda dunyoqarashi shakllanib bo'lgan inson, shaxsni ko'ra bilish darkor.[1,93]

Zamonaviy pedagogik jarayon va unda kommunikator pedagogning ishiga aloqador quyidagi tamoyillarni farqlash mumkin:

1. Zamonaviy pedagogik jarayon ta'limni isloh qilishni talab qilganini inobatga olib o'qituvchi pedagog nafaqat bilim va ko'nikmalarni o'zgalarga "yetkazuvchi", balki asosan yoshlarni yangi va kerakli bilimlarni egallashga o'rgatish, ular bilish faoliyatini tashkil etib, boshqarishdan mustaqil fikrlashga o'rgatish yotadi. Buning uchun:

- talaba yoki o'quvchini mustaqil tarzda u yoki bu ma'lumotlarni izlab topishga, kutubxonada samarali ishlash yo'llariga va tez o'qishga o'rgatish;
- o'qigan materialni tushunish, asosiy fikrlarni ajratib olib foydali konspektlar tuzishga o'rgatish;
- ajratib olingan ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish kerak.

2. O'z shaxsiy tashabbusi bilan pedagog o'quvchilarini ham hamkorlikda ishlashga o'rgatish, buning uchun esa, jamoa faoliyatida ham bajaruvchi, ham tashkilotchi ham tashabbuskor bo'lishga erishish lozim.

3. Har bir o'quvchini ma'naviy tomondan boy bo'lishga alohida e'tibor berib, kelajagini faqat halol va malakali mehnat tufayli baxtli bo'lishini tasavvur qilishga unday olish. :[2,212]

Ijtimoiy psixologik nuqtai-nazaridan olib qaraydigan bo'lsak, o'qituvchida o'zining o'quvchi, talabalariga ta'sir ko'rsatishning 3 ta asosiy mexanizmlari mavjud, bu:[3,327]

1. Ta'sirchanlik;
2. Ishontirish;
3. E'tiqod hosil qilish.

Birinchisi shunisi bilan xarakterliki, o'qituvchi o'z faniga layoqati, sadoqati, mehri bilan shunday ta'sir qiladiki, yoshlar bundan ta'sirlanib, o'sha fanga va berilayotgan ma'lumotlarga "rom" bo'lib qoladilar, bu narsa ularning hissiyotlariga, emotsiyalariga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham bolalar nima uchun aynan o'qituvchining fanini yaxshi ko'rib qolganliklarini sezmay qoladilar. Ishontirishning ta'sirlanishdan farqi shuki, bunda ta'sirlanuvchi faqat hissiyotlari tufayli emas, balki aqli xushi farosati bilan o'qituvchining ta'siriga beriladi. Masalan: o'qituvchining ishonchi bilan bir sharoitda ba'zan muvaffaqiyatni kafolatlaydi.

Uchinchi mexanizm ham ikkinchisiga o'xshashsada asosan so'zlardir, lekin har bir so'z bevosita hissiyotlarga emas, balki mantiqqa, ongga yo'naltirilgan bo'ladi. E'tiqodga ta'sir ko'rsatish uchun o'qituvchi quyidagilarga amal qilishi kerak.

- asosiy fikrni aniq va lo'nda qilib, o'quvchiga tushuntirishi, fikrning tinglovchiga aloqador manfaatli tomonini tushuntirish, xulosa chiqarishni o'quvchiga havola etish;
- bir-ikkita tayanch iboralarini tanlab olib tushuntirish mobaynida ular fikrining xotirada o'rnatib qolishga sabab bo'ladi;
- ishonarli, qarama-qarshiliksiz fikrlarni aniq ifodalash, chunki umumiy fikr - mulohazalardan ko'ra aniq fikrlarga odam tezroq ishonadi.
- o'ziga ishonishi kerak, bu borada tinglovchini ham istiqbolga ishontirish va yangilikka umidvor qila olish;
- o'z qarashlari va fikrlarini ochiq va samimiy bayon eta olish ham auditoriyaning ma'ruzachini sevib qolishi va unga o'rganib qolishga imkon beradi;
- har bir tinglovchini gapirayotgan shaxsning unga shaxsiy munosabati juda qiziqtiradi, shuning uchun hammaga bir xilda teng munosabat bildira olish hech kimning shaxsiyatiga tegmaslik kerak.

Talabalarining muloqot psixologiyasini rivojlantirishda pedagogdan quyidagi vazifalarni amalga oshirishni belgilab beradi:

- hamqorlikdagi faoliyat jarayonida shaxslararo o'zaro ta'sir va muloqot qonuniyatlarini o'rganish;
- sharq allomalarining muloqot haqidagi qarashlarini tahlil qilish;
- talabani faollikka undovchi muomalaviy imkoniyatlari mavjudligini ta'kidlab o'tish;
- talabalarda kasbiy layoqatni faollashtirishga qaratilgan muloqotni shakllantirish;

- shaxslararo munosabatlarni muvofiqlashtirishda muloqotning rolini orttirish;
- o‘zaro ta’sir etishning ayrim oqibatlarini hisobga olish.
- muomala madaniyatining nazariy asoslarini;
- shaxslararo munosabatlar qonuniyatlarini;
- pedagogik muloqotning qonuniyatlarini;
- oilada, guruh va jamoalarda muloqotga qo‘yiladigan asosiy talablar haqida tasavvurga ega bo‘lishi kerak;

- shaxsda muloqot shakllanishini o‘rganish;
- muloqot madaniyatini barcha guruh va jamoalarda shakllantirish;
- shaxslararo munosabatlarda muloqotning ahamiyatini kuzatish;
- muloqot sirlarini bilishi va qo‘llay olishni;
- guruhlarda muloqotni shakllantirish metodikalarini o‘tkazish;
- oilada muloqot madaniyati, muloqot sirlaridan bohabar bo‘lish;
- muloqot madaniyatini shakllantirish maqsadida psixologik maslahatlar tashkil tish yuzasidan

ko‘nikmalar hosil qilishdan iboratdir.

Talabalarda muloqotga kirisha olmaslikning asosiy omili - bu o‘zini - o‘zi ortiqcha yoki past baholash tufayli o‘ziga va uni qurshab turgan odamlarga noto‘g‘ri munosabatdir. Buning oldini olish imkoniyatlari mavjud bo‘lib, asosan quyidagilarga ahamiyat berish ijobiy samaralar sari yetaklaydi:

- hamqorlik faoliyatida, muloqotlar tizimi orqali muloqot jarayonining barcha a‘zolari o‘rtasida insonparvarlik munosabatlarini tashkil qilish, emotsional muhitni taqqoslash imkoniyatini yuzaga keltirish:

- muloqotda ichki munosabatlar tizimida har bir a‘zoning qulay pozitsiyasini ta’minlashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish:

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinadiki, pedagogik jarayoni murakkab bo‘lib, uning subyekti o‘qituvchi shaxsi hisoblanadi. Pedagog shaxsida muloqotchanlik ko‘nikma va malakalarining shakllantirish o‘quv – tarbiya jarayonini tashkil qilish, jamoada ko‘tarinki kayfitiyani, ishchanlik hissini tarbiyalashda muhim ahamiyatni kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, yuqoridagi qoidalarga barcha pedagog va talabalar rioya qilib, gavdalarini to‘g‘ri tutish, muammoli vaziyatlarga va muloqot maqsadiga, maromiga mutanosib tushadigan hodisalar, holatlar, sharoitlar, muayyan muhit, mazmunli harakatlar, imo - ishoralar, mimika, pantomimika ustida ishtiyoq bilan shug‘ullansalar, yengil tabassum, iliq, miyig‘ida kulish, chiroyli yurish kabi mashqlarni amalga oshirsalar, noverbal nutq yordami bilan shaxslararo munosabatni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish imkoniyatiga erishadilar. Atrofdagilarda yoqimli taassurot qoldirish, ularda mehr - muhabbat tuyg‘usini uyg‘otish muloqotdosh tanlashga imkon tug‘diradi. Jismoniy va ma’naviy jihatdan erkinlikka erishish o‘ziga ishonch tuyg‘usini yuzaga keltirsa, mustaqillik muloqotda teng huquqli sherik bo‘lishga shart-sharoit yaratadi. Kelgusida xuddi mana shu yo‘sinda ta’lim-tarbiya olgan talaba uni hayotda qo‘llashning maqbul usullariga ega bo‘lishi mumkin. Shundagina u inson sifatida yetuk shaxsga aylanadi va mamlakatimiz ravnaqiga xissasini qo‘shuvchi malakali mutaxassisga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. P.I. Ivanov, M.E. Zufarova. Umumiy psixologiya. Darslik. “O‘zbekiston faylasuflari” milliy jamiyati nashriyoti, 2008.-480bet.

2. V.Karimova, F.Akramova, G.Ochilova, G. Musaxonova. Pedagogika. Psixologiya. O‘quv qo‘llanma. – T:“A. Qodiriy” nomli nashriyoti, 2011. -300bet.

3.O.Po‘latova “The Peculiarity of Communication in Human Relations”. Eastern European Scientific Journal. Ausgabe 02/2020 92-94 betlar www.auris-verlag.de

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Andijon fakulteti “Mutaxassislik, ijtimoiy-gumanitar
va aniq fanlar” kafedrası dotsenti Manzil: O‘zbekiston, 200100, Andijon shahri

TALABALARDA TADQIQOTCHILIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA METOD, USUL VA TEXNOLOGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Olimov Temir Hasanovich

*Osiyo xalqaro universiteti professori
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: ushbu maqolada talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda metod, usul va texnologiyadan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, darajaga muvofiq keladigan texnologiyalar yaxlit pedagogik jarayonga tegishli bo'lib, ularga muammoli, tabaqalashtirilgan, integratsion, shaxsga yo'naltirilgan, rivojlantiruvchi, modulli, masofali o'qitish texnologiyalarini misol sifatida keltirilgan. Mazkur metod va texnologiyalar innovatsiya tavsifiga ega bo'lib, novator o'qituvchilar, olimlar va izlanuvchilar tomonidan ishlab chiqiladi hamda samaradorligi kafolatlanganidan va amaliyotga keng tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'linganidan so'ng uni amaliyotchi o'qituvchilar o'z faoliyatida qo'llash haqida fikr yuritilgan.

MAQSAD: Talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda metod, usul va texnologiyadan foydalanishning ahamiyati va ilmiy yo'nalish, muammo va mavzu tushunchalari bo'yicha egallangan nazariy bilimlarni mustaxkamlash va chuqurlashtirish, xabardorlik ko'nikmalarini shakllantirish, ilmiy asoslangan yo'llarni ko'rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Standart kompetensiya-ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati; Asosiy kompetensiya-ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni bajarish qobiliyati; Yetakchi kompetensiya-kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyatiga alohida e'tibor berilishi zamonaviy kadrlarning raqobatbardoshligini ta'minlashga asos bo'lmoqda.

XULOSA: Talabalarda tadqiqotchilik madaniyatini rivojlantirishda metod, usul va texnologiyadan foydalanishning ahamiyati va ilmiy yo'nalish, muammo va mavzu tushunchalari bo'yicha egallangan nazariy bilimlarni mustaxkamlash va chuqurlashtirish, xabardorlik ko'nikmalarini shakllantirish borasida maqsadli, manzilli ishlar amalga oshirilmoqda, biz ushbu maqolada uning ayrim jihatlarini imkon darajasida yoritib berdik. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida o'rganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

Kalit so'zlar: metod, ta'lim metodi, ta'lim usuli, qoida, intrefaol metod, metodika, texnologiya, didaktik vosita, ta'limning texnik vositalari, tashkil etish, shakl, ta'limnitashkil etish shakli, ta'limnitashkil etish tizimi, dars.

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ, ПОДХОДОВ И ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Олимов Темир Хасанович

*Профессор, Азиатский Международный Университет,
Доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, город Бухара*

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье подчеркивается важность использования методов, методов и технологий в развитии исследовательской культуры у студентов. Также технологии, соответствующие уровню, относятся к целостному педагогическому процессу, примером их являются проблемные, дифференцированные, интегративные, личностно-ориентированные, развивающие, модульные, дистанционные технологии обучения. Эти методы и технологии обладают характеристиками инновационности, они разрабатываются педагогами-новаторами, учеными и исследователями, и после того, как их эффективность гарантирована и они имеют возможность широкого применения на практике, считаются используемыми практикующими преподавателями в своей работе.

ЦЕЛЬ: Значимость использования методов, приемов и технологий в формировании исследовательской культуры у студентов, закреплении и углублении полученных теоретических знаний по научным направлениям, проблемам и предметным понятиям, формированию навыков осознания, указания научно обоснованных путей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Стандартная компетенция – это способность выполнять обычные и рутинные задачи, связанные с деятельностью; Дом компетентность - способность выполнять инновационные задачи, связанные с данной деятельностью; Лидерская компетентность - способность создавать новые виды профессиональной деятельности. Особое внимание следует уделить конкурентоспособности современных кадров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В формировании исследовательской культуры у студентов проводится целенаправленная, целевая работа по закреплению и углублению полученных теоретических знаний по научным направлениям, проблемам, предметным понятиям, формированию навыков осознания. Некоторые ее аспекты мы в меру своих возможностей осветили в данной статье. Одной из ближайших задач является его изучение в качестве комплексного фундаментального исследования в будущем.

Ключевые слова: Наука, творчество, исследование, опыт, знания, методологические проблемы, осведомленность, навыки, математическое моделирование, эмпирические методы исследования, наблюдение, сравнение, измерение, эксперимент, теоретические методы исследования.

THE IMPORTANCE OF USING METHODS, APPROACHES AND TECHNOLOGIES IN DEVELOPING RESEARCH CULTURE IN STUDENTS

Olimov Temir Hasanovich

*Professor of the Asian International University,
Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Bukhara city.*

Annotation

INTRODUCTION: This article emphasizes the importance of using methods, techniques and technologies in developing students' research culture. Also, technologies that correspond to the level relate to the holistic pedagogical process, an example of which are problematic, differentiated,

integrative, personality-oriented, developmental, modular, distance learning technologies. These methods and technologies have the characteristics of innovation, they are developed by innovative teachers, scientists and researchers, and after their effectiveness is guaranteed and they have the possibility of wide application in practice, they are considered to be used by practicing teachers in their work.

GOAL: The importance of using methods, techniques and technologies in developing a research culture among students, consolidating and deepening the theoretical knowledge acquired in scientific areas, problems and subject concepts, developing awareness skills, and indicating scientifically sound paths.

MATERIALS AND METHODS: Standard competence is the ability to perform ordinary and routine tasks related to the activity; Basic competence is the ability to perform innovative tasks related to this activity; Leading competence is the ability to create new types of professional activity. special attention should be paid to the competitiveness of modern personnel is the basis for providing.

CONCLUSION: In the formation of a research culture in students, targeted, targeted work is carried out to consolidate and deepen the theoretical knowledge acquired in scientific areas, problems, subject concepts, and to form awareness skills. We have covered some of its aspects in this article to the best of our ability. One of the immediate tasks is to study it as a comprehensive fundamental study in the future.

Keywords: Science, creativity, research, experience, knowledge, methodological problems, awareness, skills, mathematical modeling, empirical research methods, observation, comparison, measurement, experiment, theoretical research methods.

Ta'lim metodi tushunchasi anchagina murakkabdir. Shu bois pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida munozara haligacha davom etmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan didaktlarning turli ta'riflariga qaramay, ularning nuqtai nazarlarini yaqinlashtiradigan qandaydir umumiylikni ham ta'kidlash mumkin. Ko'pchilik mualliflar ta'lim metodini o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish usuli, deb hisoblashga moyildir.

Shu qoidani boshlang'ich nuqta bilib, mazkur tushunchani yanada batafsil ko'rib chiqish va uning ilmiy ta'rifiga kelishga harakat qilamiz.

Metod so'zi yunoncha tadqiqot, maqsadga erishish yo'li, usuli deganidir. Metod – eng umumiy ma'noda – maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat. Ko'rinadiki, bu o'rinda ham o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va u tashkil etgan o'quvchilarning faol o'quv-bilish faoliyati uyg'unlashadi.

Ta'lim metodlari deyilganda, o'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari yig'indisi tushuniladi.

Didaktikada, shuningdek, ta'lim usullari atamasi ham keng qo'llanadi.

Ta'lim usuli – ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda foydalanilgan bo'lishi mumkin. Va aksincha, xuddi shu metod turli o'qituvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Ta'lim usuli – o'qitish metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi.

Masalan, o'qituvchilar tomonidan ko'p qo'llaniladigan mashq manbasiga ko'ra amaliy metod hisoblansa, uni qo'llash esa bir nechta usullar (mashqning qoidasini o'qib berish (1-usul), bittasini namuna sifatida bajarib ko'rsatish (2-usul), o'qituvchining namunasi asosida o'quvchilar tomonidan mashqning bajarilishi (3-usul), o'quvchilar tomonidan bajarilgan mashqlarni tekshirish va xatolarini tuzatish (4-usul) va boshqalar) yordamida amalga oshiriladi.

O'qituvchilarning ayrimlari esa, "metod" tushunchasining o'rniga "uslub" tushunchasini ham qo'llaydilar. Ammo "uslub" tushunchasi "metod" atamasining mohiyatini o'zida to'liq aks ettira olmaydi. Chunki uslub ko'proq xususiy (so'z borayotgan holatda aynan o'qituvchiga xoslikni ifoda etadi) tavsifga ega bo'lib, aniq maqsadga erishish yo'li sifatida xizmat qila olmaydi.

Pedagogik texnologiya – bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat japyoni mazmunidir.

Ta'lim amaliyotida "pedagogik texnologiya" tushunchasi uch darajada qo'llaniladi:

Umumpedagogik (makro) daraja. Mazkur darajaga muvofiq keladigan texnologiyalar yaxlit pedagogik jarayonga tegishli bo'lib, ularga muammoli, tabaqalashtirilgan, integratsion, shaxsga yo'naltirilgan, rivojlantiruvchi, modulli, masofali o'qitish texnologiyalarini misol sifatida keltirish mumkin. Mazkur texnologiyalar innovatsiya tavsifiga ega bo'lib, novator o'qituvchilar, olimlar va izlanuvchilar tomonidan ishlab chiqiladi hamda samaradorligi kafolatlanganidan va amaliyotga keng tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'linganidan so'ng uni amaliyotchi o'qituvchilar o'z faoliyatida qo'llaydilar.

Xususiy-metodik (mezo) daraja. Ushbu daraja o'zida ma'lum bir o'quv fanini o'qitish jarayonini loyihalash va rejalashtirishni o'zida aks ettiradi. Masalan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'qish darsini har safar texnologik modeli va xaritasini tuzib kelishi kerak. Hozir ko'p ta'kidlanayotgan texnologik model loyihalashga, texnologik xarita rejalashtirishga to'g'ri keladi. Natijada har bir fanni o'qitish texnologiyasi yuzaga keladi.

Lokal daraja (mikro). Mazkur darajaga tegishli texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayonining ma'lum tarkibiy qismi, alohida shaxs sifatlarini shakllantirish, maxsus o'quv ko'nikma va malakalarini tarkib toptirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish texnologiyasi, o'quvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyasi va boshqalar.

Metodika – qat'iy ketma-ketlikka (algoritmik xarakterga), ilgari o'rnatilgan reja (qoida), tizimga aniq rioya qilish bo'lib, biror bir ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmuasi. "Metodika" tushunchasi turli fanlarni o'qitish bilan ham bog'liqlikda qo'llanilib, ma'lum sohani o'qitish jarayoni, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, shakl, metod va vositalari yig'indisini o'zida ifoda etadi.

"Metodika" va "texnologiya" tushunchalarining bahs doirasi bilan ham bog'liqlikda ayrim farqli jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Jumladan, metodik tizim "Qanday o'qitish?", "Nima uchun o'qitish?", "Nimaga o'rgatish?" kabi savollarga javob izlaydi, texnologiya esa, "Qanday tarzda samarali o'qitishga erishish mumkin?" degan savolni markazga qo'yadi. Metodika o'quv jarayonini qanday tarzda tashkil etish lozimligini nazarda tutsa, texnologiya qay yo'sinda o'quv jarayonini eng qulay, maqbul tarzda amalga oshirishga diqqat-e'tiborni qaratadi.

Zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yondashuvlar. Didaktik tadqiqotlar ko'rsatadiki, ta'lim metodlari nomenklaturasi (nomlanishi) va tasnifi ularni ishlab chiqishda tanlangan yondashuvga bog'liq holda juda xilma-xil ekanligi bilan xarakterli. Ulardan eng muhimlariga to'xtalamiz.

Ta'lim metodlari tasnifi: An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari (E.I.Golant, N.M.Verzilin va bosh.)

Og'zaki	Ko'rgazmali	Amaliy	Kitob bilan ishlash	Video-metod
Hikoya Suhbat Tushuntirish Ma'ruza Munozara	Illyustratsiya Demonstratsiya	Mashq Amaliy Laboratoriya Didaktik o'yin	O'qish O'rganish Reja tuzish Konspekt qilish	Ko'rish, O'rganish , Nazorat qilish

**O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi
(I.Ya.Lerner va M.N.Skatkin).**

Ta'lim metodining nomlanishi	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati
Axboriy-retseptiv	O'quv axborotini uzatish, o'rganilayotgan ob'ekt bilan o'quvchi harakatini tashkil etish	Bilimlarni idrok etish, anglash va yodda saqlash.
Reproduktiv	Bilimlar hamda aqliy va faoliyat usullarini hosil qilishga doir topshiriqlarni tuzish va taqdim etish	Namuna asosida bilimlarni hamda aqliy va faoliyat usullarini egallash.
Muammoli bayon etish	Muammoni qo'yish va uni hal etish usullarini ochib berish	Topshiriqni idrok etish va uni qismlarga ajratish. Topshiriq qismlarini mustaqil hal etish va o'z-o'zini nazorat qilish
Evristik (qisman-izlanish)	Muammoni qo'yish va uni hal etishga doir qadamlar ketma-ketligini rejalatirish. O'quvchilar faoliyatini boshqarish	Qo'yilgan vazifa bilan bog'liqlikda muammoni hal etish yo'llarini mustaqil izlash va o'qituvchining qisman ko'magi yordamida muammoni hal etish
Tadqiqotchilikka doir	Mustaqil hal etishga doir muammoli vazifalarni shakllantirish. Muammoni hal etilish jarayonini nazorat qilish	Muammoni mustaqil hal etish.

**Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi
(M.A.Danilov va B.P.Esipov):**

- Yangi bilimlarni egallash metodlari;
- Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari;
- Bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari.

Ta'limning binar metodlari (M.I.Maxmutov).

O'rgatish metodlari	O'rganish metodlari
Axboriy-ma'lumotli	Ijro etish (bajarish)
Tushuntirishli	Reproduktiv
Ko'rgazmali-amaliy	Ijodiy-amaliy
Tushuntirishli-undovchi	Qisman izlanishli
Undovchi	Izlanishli

Yaxlit yondashuv bo'yicha ta'lim metodlari tasnifi (Yu.K.Babanskiy):

- Bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari.

Interfaol metodlar va grafik organayzerlar.

O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari	Yangi materialni anglash metodlari	O'rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar
--	---	---

Erkin yozish. Klaster. Aqliy hujum. B-B-B chizmasi. Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi. Semantik xususiyatlar tahlili.	Semantik xususiyatlar tahlili. B-B-B chizmasi. O'qitish bo'yicha qo'llanma. Bir-biriga o'rgatish. Bir-biridan so'rash. Ikki qismli kundaliklar.	Eng asosiy tushunchalar, takrorlash. T-chizma. Kontseptual jadval. Venn diagrammasi. Nilufar guli. Besh minutlik esse. O'n minutlik esse.
---	--	--

Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni

Hikoya – o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilinaётган materialni samaralash maxsus reja asosida amalga oshiriladi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi, undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi bo'lib, u fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan. Suhbat ta'lim jarayonida ko'p funksiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi o'quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Suhbat – faoliyatni endigina boshlagan o'qituvchi uchun murakkab ta'lim metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta'minlash ko'p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha o'quvchilarning diqqatini jalb etish talab qilinadi. O'qituvchi oddiy savollar berishi, o'quvchilarga ular yuzasidan batafsil o'ylash uchun vaqt ajratishi, o'quvchilarning javoblarini esa diqqat bilan tinglashi, zarur o'rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois suhbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo'l bilan amalga oshadi. Deduktiv suhbat o'quvchilarga oldindan ma'lum bo'lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, o'quvchilar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladilar. Suhbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi.

Suhbat ko'proq o'quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o'zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Suhbat turli ko'rinishlarda, ya'ni, kirish, yakuniy, individual va guruhli suhbat tarzida tashkil etiladi.

Tushuntirish o'quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilishdir. Bu metod hikoyaga nisbatan birmuncha keng qo'llaniladi. Undan odatda, nazariy materiallar hamda murakkab masalalarni o'rganishda foydalaniladi. Tushuntirish jarayonida o'quv materialining bir qadar qiyin unsurlari ko'zga tashlanadi va shu asosda materialning mohiyati ochib beriladi. Tushuntirish samarasi ko'p hollarda o'qituvchining ko'rgazmali vositalardan oqilona foydalanishiga bog'liq bo'ladi.

Ma'ruza – yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish metodi sanalib, uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: qat'iy mantiqiy ketma-ketlik, uzatilayotgan axborotlarning ko'pligi, bilimlar bayonining tizimliliigi. Maktab ma'ruzasi mazmunini murakab tizimlar, hodisalar, obyektlar, jarayonlar, ularning sababli-oqibatli bog'lanishlari, qonun va qoidalar tashkil etadi. Shu bois ma'ruza maktab sharoitida yuqori sinflardagina qo'llaniladi. Chunki u butun dars jarayonini

qamrab olishi mumkin. Ma'ruza metodi tushuntirish va suhbatning asta-sekin kengayib borishidan vujudga keladi va bir vaqida o'quvchilarni qisqacha yozib olish (konspektlash)ga o'rgata boradi.

Ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda **ko'rgazmali metodlar** ham alohida ahamiyatga ega.

Tasvir (illyustratsiya) metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsada, didaktikada alohida o'rganiladi. Ilyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari – chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi.

Namoyish (demonstratsiya) metodi o'rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish qilishda odatda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi. Ko'rsatish ko'p holatlarda o'rganilayotgan obyektlarning subyekti yoki chizmasi yordamida kuzatiladi.

Amaliy metod – o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar echimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinfda yoki tabiiy sharoitlar – maktab er maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnoma yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Mashq – aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko'nikmalarini egallash yo'lidagi ko'p marta takrorlanishlar bo'lib, mashqsiz ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og'zaki, yozma, gradikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo'linadi.

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fanlar asoslarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lchash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlarini bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Didaktik o'yin o'rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi. Ayni vaqtda o'yin ham ijtimoiy faoliyat ko'rinishi sanaladi.

Ta'lim metodlarini tanlash. Pedagogika fanida, o'qituvchilarning amaliy tajribasini o'rganish va umumlashtirish asosida ta'lim tanlashga o'quv tarbiya jarayoni kechayotgan shart-sharoitlar va aniq holatlarga bog'liq muayyan yondashuvlar vujudga keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda quyidagi holatlar inobatga olinishi lozim:

- Ta'limning umumiy maqsadlari.
- Fanning va o'rganilayotgan mavzuning mazmuni hamda o'ziga xosliklari.
- Biror fanni o'qitish metodikasining o'ziga xosliklari.
- Materialni o'rganishga ajratilgan vaqt.
- O'quv mashg'ulotining maqsadi, vazifalari va mazmuni.
- O'quvchilarning yoshi va bilish imkoniyatlari.
- O'quvchilarning tayyorgarlik darajasi.
- Ta'lim muassasasining moddiy ta'minlanganligi.
- O'qituvchining nazariy, amaliy va metodik tayyorgarligi, pedagogik mahoratni egallaganlik darajasi.

Ta'lim vositalari. Ta'lim metodlari ta'lim vositalari bilan birgalikda qo'llaniladi. Ta'lim vositalari – bu yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan foydalaniladigan obyekt. Ta'lim vositalari katta ahamiyatga ega. Ta'limning barcha vositalari ta'lim maqsadlarini muvafaqqiyatli amalga oshiradi.

Didaktik vositalar deganda, o'quv va ko'rgazmali qo'llanmalar, namoyishli qurilmalar, texnik vositalar tushuniladi.

Ta'lim vositalari o'zida o'quv-tarbiyaviy maqsadga erishish uchun zarur bo'lgan moddiy yoki ma'naviy qadriyatlarni aks ettiradi. Odatda ular ta'lim metodlariga mos holatda foydalaniladi. Biroq agar metodlar «qanday o'qitish» savoliga javob bersa, vositalar esa, «uning yordamida niamani o'qitish» savoliga javob beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Olimov, T. H. (2019). SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS OF HIGHER EDUCATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
5. Olimov, T. (2020). BO'LAJAK OLIY MA'LUMOTLI MUTAXASISLARDA FUQAROLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM YO'NALISHLARI. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
6. Olimov, T. THE ROLE OF NATIONAL SPIRITUALITY AND VALUES IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Olimov Temir Hasanovich

Osiyo xalqaro universiteti professori,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

VOLEYBOL SPORTIDA BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDAGI SHUG'ULLANUVCHILARNI UMUMIY VA MAXSUS JISMONIY TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI

Avazbadalov Shavkatbek Murotovich

Andijon davlat universiteti sport va san'at fakulteti fakultetlararo
jismoniy tarbiya va sport kafedrası
katta o'qituvchisi

Авазбадалов Шавкатбек Муротович

Андижанский государственный университет, факультет спорта и искусств,
межфакультетская кафедра физического воспитания и спортастарший
преподаватель

Avazbadalov Shavkatbek Murotovich

Senior Lecturer, Interfaculty Department of Physical Education and Sports,
Faculty of Sports and Arts, Andijan State University

avazbadalovshavkatbek@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada voleybol sportida boshlang'ich tayyorgarlik bosqichidagi shug'ullanuvchilar uchun umumiy va maxsus jismoniy tayyorlash texnologiyasi tahlil qilinadi. Jismoniy tayyorgarlikning umumiy va maxsus yo'nalishlari, ularning samaradorligi hamda amaliyotga tatbiq etish usullari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: voleybol, jismoniy tayyorgarlik, maxsus tayyorlash, texnologiya, sport metodikasi.

Аннотация: В статье анализируется технология общей и специальной физической подготовки волейболистов на начальном этапе обучения. Рассматриваются общие и специальные направления физической подготовки, их эффективность и методы практического применения.

Ключевые слова: волейбол, физическая подготовка, специальная подготовка, технология, спортивная методика.

Abstract: This article analyzes the technology of general and special physical training for volleyball players at the initial training stage. General and special areas of physical training, their effectiveness and methods of implementation in practice are discussed.

Keywords: volleyball, physical training, special training, technology, sports methodology.

KIRISH

Voleybol sporti yuqori harakat faolligini talab qiluvchi jamoaviy sport turi hisoblanadi. Ushbu sport turida muvaffaqiyatga erishish uchun boshlang'ich tayyorgarlik bosqichida sportchilarning umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada ushbu tayyorgarlik texnologiyalarining nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

MUHOKAMA

Voleybol sportida boshlang'ich tayyorgarlik bosqichidagi shug'ullanuvchilarni umumiy va maxsus jismoniy tayyorlash texnologiyasi haqida batafsil tushuntirish uchun quyidagi jihatlarni yoritish kerak:

Kirish

- Voleybol sportining umumiy tavsifi.
- Boshlang'ich tayyorgarlik bosqichi va uning ahamiyati.
- Umumiy va maxsus jismoniy tayyorlashning maqsadi va vazifalari.

Umumiy jismoniy tayyorlash (UJT)

Umumiy jismoniy tayyorlash sportchining umumiy jismoniy salohiyatini oshirish, asosiy jismoniy sifatlarni rivojlantirish va umumiy chidamlilikni shakllantirishga qaratilgan.

Umumiy jismoniy tayyorlashning asosiy yo'nalishlari

- Chidamlilik – uzoq muddatli jismoniy yuklamalarni bardoshli bajarish uchun mashqlar (uzoq masofaga yugurish, kross, suzish).

- Kuch – umumiy mushak kuchini rivojlantirish (og'irlik bilan ishlash, tortilish, sakrash mashqlari).

- Tezlik – reaksiya va harakat tezligini oshirish (tezkor yugurish, qisqa sprint mashqlari).

- Moslashuvchanlik – tana harakatlarini yaxshilash (cho'zilish va gimnastik mashqlar).

- Muvozanat – tanani barqaror holatda ushlab turish (gimnastik va koordinatsion mashqlar).

Umumiy jismoniy tayyorlash mashg'ulotlari

- Yugurish va tezkorlik mashqlari (100-200 metrli sprintlar).

- Koordinatsion mashqlar (boshqaruvli harakatlarni yaxshilash uchun).

- Aerobik mashqlar (jismoniy chidamlilikni oshirish uchun).

- Gimnastik tayyorgarlik (moslashuvchanlik va elastiklikni rivojlantirish).

- Ko'p tarmoqli mashg'ulotlar (basketbol, futbol va boshqa sport elementlari bilan kombinatsiya).

Maxsus jismoniy tayyorlash (MJT)

Maxsus jismoniy tayyorlash voleybol o'yinining xususiyatlariga mos keluvchi jismoniy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan.

Maxsus jismoniy tayyorlashning asosiy jihatlari

- Sakrovchanlik – blok va hujum zarbalari uchun zarur (vertikal sakrashlar, skameykaga chiqish).

- Qo'l kuchi va anqlik – to'p uzatish va zarbalar uchun (press, gantellar bilan ishlash).

- Qisqa masofada harakatlanish – maydon bo'ylab tez harakatlanish (yonlama yugurish, tezkor burilishlar).

- Qo'l-ko'zni muvofiqlashtirish – voleybol to'pini nazorat qilish (devorga urib qaytarish, bir qo'lda uzatmalar).

- Chidamlilik – uzoq davom etuvchi o'yinlar uchun tayyorgarlik (interval yugurish, yuqori intensivlikdagi mashg'ulotlar).

Maxsus jismoniy tayyorlash mashg'ulotlari

- Sakrovchanlikni rivojlantirish (qator sakrashlar, plyometrik mashqlar).

- To'p bilan mashqlar (devorga to'p urish, yugurish bilan uzatish).

- Maydondagi harakatlarni yaxshilash (tez burilishlar, lateral harakatlar).

- Reaksiya tezligini oshirish (murabbiy tomonidan berilgan tezkor signallarga javob berish).

- O'yin texnikasiga moslashgan jismoniy yuklamalar (kombinatsion harakatlar, sinxron harakatlar).

Mashg'ulotlarni rejalashtirish

Mashg'ulotlar haftalik, oylik va yillik rejalar asosida tashkil etilishi lozim. Boshlang'ich bosqichdagi o'quvchilar uchun mashg'ulotlar quyidagicha rejalashtiriladi:

Mashg'ulot turi	Muddati	Mashg'ulot mazmuni
Umumiy jismoniy tayyorlash (UJT)	30-40 daqiqa	Chidamlilik, kuch, moslashuvchanlik
Maxsus jismoniy tayyorlash (MJT)	40-50 daqiqa	Sakrash, tezlik, texnik harakatlar
O'yin va texnik mashg'ulotlar	30-40 daqiqa	Texnik va taktik mashqlar
Cho'zilish va tiklanish mashqlari	10-15 daqiqa	Moslashuvchanlikni oshirish

- Voleybol sportida boshlang'ich tayyorgarlik bosqichida umumiy va maxsus jismoniy tayyorlash sportchilar uchun muhim ahamiyatga ega.

- Umumiy jismoniy tayyorlash sportchining umumiy jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi.
- Maxsus jismoniy tayyorlash voleybol uchun zarur bo'lgan aniq harakat va jismoniy sifatlarni shakllantiradi.
- Mashg'ulotlar rejali va tizimli olib borilganda sportchilarning rivojlanishi sezilarli bo'ladi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, voleybolchilarning umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarligi o'zaro bog'liq jarayon bo'lib, ularni muvozanatli shaklda olib borish natijadorlikni oshiradi. Ilmiy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, individual yondashuv va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish sportchilarning harakat faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Maqolada voleybol sportida boshlang'ich tayyorgarlik bosqichidagi shug'ullanuvchilarning umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik texnologiyalari muhokama qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, maxsus tayyorgarlik usullarining qo'llanilishi sportchilarning umumiy tayyorgarligiga nisbatan samaraliroq bo'lib, ularning texnik va jismoniy ko'rsatkichlarini yaxshilaydi. Kelajakda trening metodikalarini yanada takomillashtirish va sportchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Kovtsun V. I. Otsinka fizychnoyi ta tekhnichnoyi pidhotovlenosti voleybolistiv 12–13 rokiv / V. I. Kovtsun, YU. M. Panyshko, N. H. Matviyiv // Zdorovyy sposib zhyttya: zb. nauk. st. – L'viv, 2010. – Vyp. 46. – S. 24–26.
2. Lynets' M, Khimenes KH. Indyvidualizatsiya ta dyferentsiatsiya fizychnoyi pidhotovky sport'smeniv. Fizychna aktyvnist', zdorov'ya i sport. 2016; 2(24):34–4.
3. Shvay, O., Hnitets'kyi, L., & Polyakovs'kyi, V. (2016). Efektyvnist' fizychnoyi pidhotovky kvalifikovanykh voleybolistiv riznykh ihrovykh amplua. Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society, (2(18), 332–335. Retrieved from <https://sport.vnu.edu.ua/index.php/sport/article/view/897>
4. Turovs'kyi V. V. Voleybol. Navchal'na prohrama dlya DYUSSH, spetsializovanykh DYUSSHOR ta SHVSM / V. V. Turovs'kyi, M. O. Nosko, V. O. Osadchyy, S. V. Harkusha, L. V. Zhula // Kyiv; 2009. – S.152
5. Vas'kevych, S. S. (2020). ROZVYTOK VYTRYVALOSTI U VOLEYBOLISTIV ZA DOPOMOHOYU ELEMENTIV FITNESU U ZVO. Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport), [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.6\(126\).07](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.6(126).07) (6(126), 30-33.
6. Silva AF, Clemente FM, Lima R, Nikolaidis PT, Rosemann T, Knechtle B. The Effect of Plyometric Training in Volleyball Players: A Systematic Review. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2019;16;16:2960.
7. Mehmet Y, Oğuzhan E. Further improvement of vertical jumping performance of volleyball players through targeted plyometric training. Journal of Human Sciences. 2019;16;4:951–8.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА ИСТЕМОЛ УЧУН КОМПОЗИТ МАТЕРИАЛЛАРИНИ ЎРНИ АҲАМИЯТИ

Абдижалилов Абдивоҳид Абдихалимович

Андижон давлат университети “Тасвирий ва амалий санъат” кафедраси ўқитувчиси.
vohidrahmon1@gmail.com

Аннотация: Композит материалларнинг архитектура ва дизайнда қўлланилиши ўзига хос бўлиб, уларнинг енгиллиги, мустаҳкамлиги ва кўп қирралилиги сабабли, анъанавий материалларга нисбатан кўп афзалликларга эга. Қуйида композит материалларнинг архитектура ва дизайнда қўлланилиши бўйича батафсил маълумот келтирилган.

Калит сўзлар: Композит, материал, интерьер, автомобиль, фасад, панеллар, шиша тола, карбон, алюминий, дизайн.

Аннотация: Использование композитных материалов в архитектуре и дизайне уникально, и благодаря своей легкости, прочности и универсальности они имеют много преимуществ по сравнению с традиционными материалами. Ниже представлена подробная информация об использовании композитных материалов в архитектуре и дизайне.

Ключевые слова: Композит, материал, интерьер, автомобиль, фасад, панели, стекловолокно, карбон, алюминий, дизайн.

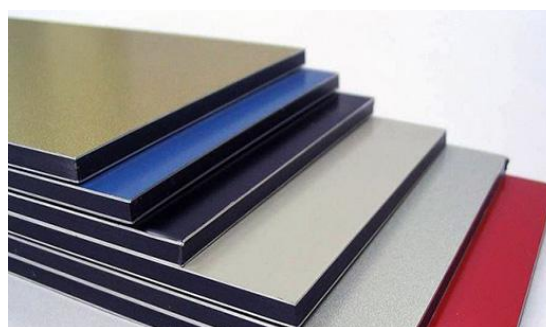
Abstract: The use of composite materials in architecture and design is unique, and due to their lightness, strength and versatility, they have many advantages over traditional materials. Below is detailed information on the use of composite materials in architecture and design.

Keywords: Composite, material, interior, automobile, facade, panels, fiberglass, carbon, aluminum, design.

1. Фасад панеллари

Композит материаллар, айникса, фасад панеллари сифатида жуда кенг қўлланилади. Улар:

Алюминий композит панеллари (АСР): Енгил, мустаҳкам ва ташқи муҳитга чидамли. Улар офис бинолари, савдо марказлари ва турли иншоотлар фасадлари учун ишлатилади. АСР панеллари турли ранг ва текстурада бўлиб, замонавий кўриниш беради.

Шиша толаси билан тайёрланган пластиклар (GFRP): Юқори коррозияга чидамли ва узок муддатли. Бу материаллар турли рангларда бўлиши мумкин ва дизайнда жуда ютуқларга эга.

2. Интерьер элементлари

- **Девор панеллари ва тўсинлар:** Композит материаллар енгиллиги ва механик жиҳатдан мустаҳкамлиги сабабли интерьердаги девор панеллари ва тўсинлар сифатида ишлатилади. Улар интерьерга эстетик кўриниш беради ва замонавий услуб яратади.
- **Мебель ва ашёлар:** Композитлардан ясалган мебель (столлар, стуллар, шкафлар) енгил, мустаҳкам ва замонавий дизайнга эга бўлади. Бу мебель экологияга ҳам безарар бўлиши мумкин.

3. Кўприклар ва катта том конструкциялар дизайнида

Композит материаллар енгил ва мустаҳкамлиги туфайли катта спанли куприклар ва бошқа инженерлик иншоотларида ҳам қўлланилади:

- **Пўлат ва углерод толали композитлар:** Кўприklar ва йўл ўтказгичларидаги конструкцияларда қўлланилади. Улар зарба ва босимга чидамли бўлиб, узоқ вақт хизмат қилади.
- **Геодезик гүмбазлар:** Композит материаллардан ясалган гүмбазлар архитектурада енгил ва кучли конструкция яратишга имкон беради. Улар ботаник боғлар, спорт заллари, ва кўргазма марказлари учун жуда мосдир.

4. Ёритиш ва орнамент элементлари

- **Композит лампалар ва ёритиш элементлари:** Улар юқори ўтказувчанликка ва чидамлилиқка эга бўлиб, ички ва ташқи ёритиш учун мос келади. Композит ёритиш элементлари замонавий интерьер ва экстерьер дизайнда муҳим рол ўйнайди.
- **Архитектур орнаментлар:** Композитлардан ясалган орнамент элементлар енгил бўлиб, тарихий ва замонавий иншоотларда ишлатилиши мумкин.

5. Энергия самарадорлиги ва экология

Композит материаллар экологик жиҳатдан афзал бўлиб, улар қайта ишланади ва энергия самарадорлигини оширишда қўлланилиши мумкин:

- **Эко-дизайн:** Композитлардан ясалган фасад панеллари энергия тежаш ва бинонинг экологик изини камайтириш учун мўлжалланган.

- **Қайта ишланган композитлар:** Улар чиқиндиларни камайтириш ва қайта ишлаш имкониятини яратади

6. Янги технологиялар ва инновациялар

Композитлар янги технологиялар ёрдамида доимий равишда такомиллаштирилмоқда. Масалан:

- **3D босиб чиқариш технологиялари:** Композитлар 3D принтерларда босиб чиқарилиши мумкин, бу эса дизайннинг янги даражасини очади.

- **Биокомпозитлар:** Табиий тоғалардан яратилган материаллар экология учун жуда мос келади ва юқори эстетик жиҳатларга эга. Композит материаллар автомобилсозликда кенг қўлланилади, чунки улар енгил, мустаҳкам ва юқори даражадаги коррозияга чидамликка эга. Улар нафақат автомобилларнинг вазнини камайтириш, балки ёқилғи самарадорлигини ошириш ва углерод изини камайтиришга ҳам ёрдам беради. Қуйида композит материалларнинг автомобилсозликда қўлланилиши бўйича батафсил маълумот келтирилган:

Композит материалларнинг турлари ва автомобилсозликдаги қўлланилиши

- **Карбон тоғали композитлар (CFRP):** Карбон тоғали қўшилган пластиклар енгил ва жуда мустаҳкам материаллардир. Улар спорт автомобиллари ва люкс моделларида кузов қисмлари, спойлерлар ва ички панеллар учун қўлланилади. Улар тезлик ва маневр қобилиятини оширишга ёрдам беради.
- **Шиша тоғали композитлар (GFRP):** Шиша тоғали билан қўзғатилган пластиклар арзонроқ ва юқори чидамликка эга. Улар автомобиль кузов қисмлари, бамперлар, эшиклар ва двигател қопқоқлари учун ишлатилади. GFRP юқори коррозияга чидамли бўлиб, узоқ вақт давомида хизмат қилади.
- **Аралаш композитлар (гибрид композитлар):** Бир нечта турдаги композитлар биргаликда ишлатиладиган гибрид материаллар. Масалан, углерод ва шиша тоғали билан қўзғатилган пластиклар аралашмаси. Улар айрим спорт автомобилларида структура мустаҳкамлигини ошириш учун қўлланилади.

Автомобилсозликда композитларнинг афзалликлари

- **Енгиллик:** Композитлар анъанавий материаллар, масалан, пўлат ёки алюминийга нисбатан енгил. Бу автомобилларнинг умумий вазнини камайтиришга ёрдам беради, бу эса ёқилғи сарфини тежаш ва углерод чиқиндисини камайтиришга олиб келади.
- **Мустаҳкамлик ва чидамлик:** Композитлар юқори мустаҳкамликка эга бўлиб, уларни автомобилнинг кучланишга кўпроқ дуч келадиган қисмларида ишлатиш мумкин. Улар шикастланишга ва чириб кетишга чидамли бўлгани учун узоқ муддатлидир.
- **Эркин дизайн имкониятлари:** Композитлар турли шакл ва кўринишда бўлиши мумкин. Бу дизайнерларга аэродинамик ва эстетик жиҳатдан юқори самарали автомобиллар яратиш имконини беради.
- **Коррозияга чидамлик:** Композит материаллар сув, туз ва бошқа кимёвий моддаларга чидамли, бу эса уларни турли иқлим шароитларида узоқ хизмат қиладиган қилади.

Қўлланиш соҳалари

- **Шассилар ва кузовлар:** Карбон тоғали композитлар енгиллиги ва мустаҳкамлиги сабабли спорт автомобилларининг шассилари ва кузов қисмларида қўлланилади.
- **Салон ва интерьер элементлари:** Композитлардан ясалган ички панеллар, ўриндиқлар ва бошқа интерьер қисмлари автомобилларнинг вазнини камайтиради ва эстетик жиҳатдан замонавий кўриниш беради.
- **Энергияни йиғиш ва сақлаш:** Электромобиллар учун аккумулятор корпуслари ва бошқа қисмларда композитлар енгиллиги ва мустаҳкамлиги туфайли қўлланилади.

Янги инновациялар ва трендлар

- **Термопластик композитлар:** Тез қайта ишланган ва қайта қўлланиши мумкин бўлган композитлар. Улар экологик жиҳатдан афзал ва ишлаб чиқариш жараёнини тезлаштиради.
- **3D босиб чиқариш:** Композитларни 3D босиб чиқариш технологияси ёрдамида яратиш мумкин, бу эса автомобил қисмларини яратишда янги инновацияларни очади.

Биокомпозитлар: Ушбу материаллар қайта тикланувчи манбалардан олинади ва анъанавий композитларга нисбатан экологик фойдали бўлиши мумкин.

Композит материаллар автомобилсозлик соҳасида инқилобий ўзгаришларни амалга оширмоқда. Улар автомобилларнинг вазнини камайтириш, ёқилғи самарадорлигини ошириш ва экологик жиҳатдан тоза бўлишини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Mallick, P. K. (2007). "Fiber-Reinforced Composites: Materials, Manufacturing, and Design."
2. Chawla, K. K. (2012). "Composite Materials: Science and Engineering."
3. Friedrich, K., & Almajid, A. A. (2013). "Manufacturing Aspects of Advanced Polymer Composites for Automotive Applications." *Applied Composite Materials*, 20(2), 107-128.
4. Jawaid, M., Thariq, M., & Saba, N. (2018). "Structural Health Monitoring of Biocomposites, Fibre-Reinforced Composites, and Hybrid Composites."
5. Harper, C. A. (2002). "Handbook of Plastics, Elastomers, and Composites."
6. Peters, S. T. (1998). "Handbook of Composites."
7. Callister, W. D., & Rethwisch, D. G. (2018). "Materials Science and Engineering: An Introduction."
8. Strong, A. B. (2008). "Fundamentals of Composites Manufacturing: Materials, Methods and Applications."

BOSHLANG'ICH SINIF INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MULOQOT MADANIYATI KO'NIKMALARINI OSHIRISHDA RAQAMLI IMMERSIV TEXNOLOGIYALARNING ROLI

Qo'ldosheva Nigoraxon Avezmurodovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Boshlang'ich sinf ingliz tili o'quvchilarini o'qitishda barqarorlikni ta'minlash uchun eng yaxshi amaliyotlarni izlash davom etib kelmoqda. Garchi bu soha yaqinda butun dunyo olimlarining e'tiborini tortgan bo'lsa-da, uni turli nuqtai nazardan o'rganishga hali ham ehtiyoj mavjud. Raqamli immersiv texnologiyalar (VR, AR) bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tilida muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ushbu texnologiyalar an'anaviy o'qitish usullariga innovatsion yondashuv olib kirib, o'quvchilarni real hayotga yaqin bo'lgan interaktiv muhitda til o'rganishga rag'batlantiradi.

MAQSAD: Boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarning muloqot madaniyati ko'nikmalarini oshirishda raqamli immersiv texnologiyalarning rolini oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ingliz tilini o'qitish o'quvchining lingvistik qobiliyatlari, madaniyatlararo muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'lishi uchun muhimdir. An'anaviy yondashuvlar o'quvchilarga ingliz tilidan kundalik hayotda samarali foydalanish va muloqot qilish bilan bog'liq muammolarni hal qilish imkonini berishda yetarli bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun, ingliz tili ta'limida muloqotga kirishishda muvaffaqiyatga erishish uchun raqamli immersiv texnologiyaning o'rni qanday ekanligini o'rganishga qiziqish ortib bormoqda.

XULOSA: Immersiv texnologiyalar yordamida o'quvchilarning muloqot madaniyati ko'nikmalarini shakllantirish innovatsion, interaktiv yondashuvni joriy etadi. Ushbu texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada jonli, qiziqarli va samarali qiladi, chunki ular o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va o'rganish jarayonini real hayotga yaqinlashtiradi. Immersiv muhit orqali o'quvchilar mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirib, yangi bilimlarni o'zlashtirishda yuqori motivatsiyaga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, bu texnologiyalar o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy muloqotni kuchaytiradi va ular ingliz tilida erkin, tabiiy ravishda muloqot qilishga o'rganadilar. Bundan tashqari, global til kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilib, o'quvchilarga xalqaro muloqot muhitida o'zini bemalol his qilish imkonini yaratadi.

Kalit so'zlar: immersiv texnologiyalar, muloqot madaniyati, boshlang'ich sinf, ingliz tili o'qitish, ijtimoiy muloqot, innovatsion metodika, raqamli ta'lim, kommunikativ kompetensiya, interaktiv muhit.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ИММЕРСИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЛУЧШЕНИИ НАВЫКОВ ОБЩЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Кулдашева Нигорахон Авезмуродовна

Докторант Бухарского государственного педагогического института, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Продолжается поиск лучших практик для обеспечения устойчивости в обучении учащихся начальных классов английскому языку. Хотя эта область в последнее время привлекает внимание ученых всего мира, все еще существует необходимость изучать ее с разных точек зрения. Технологии цифрового погружения (VR, AR) сегодня открывают новые возможности для развития навыков общения на английском языке у учащихся начальной школы. Эти технологии приносят инновационный подход в традиционные методы обучения, побуждая студентов изучать язык в интерактивной среде, приближенной к реальной жизни. Основная цель исследования — разработка методики эффективного развития коммуникативных навыков учащихся с использованием иммерсивных технологий.

ЦЕЛЬ: Повысить роль цифровых иммерсивных технологий в улучшении коммуникативных навыков учащихся на начальных уроках английского языка.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Преподавание английского языка важно для развития языковых навыков и навыков межкультурного общения студентов. Традиционные подходы могут оказаться недостаточными для того, чтобы позволить учащимся эффективно использовать английский язык в повседневной жизни и решать коммуникативные проблемы. Поэтому растет интерес к изучению роли технологий цифрового погружения в достижении коммуникативного успеха в обучении английскому языку.

ВЫВОД: Развитие коммуникативных навыков учащихся с использованием технологий погружения представляет собой инновационный интерактивный подход. Эти технологии делают образовательный процесс более живым, интересным и эффективным, поскольку побуждают учащихся к активному участию и приближают процесс обучения к реальной жизни. Благодаря погружающей среде учащиеся развивают навыки самостоятельного обучения и становятся высоко мотивированными к получению новых знаний. В то же время эти технологии улучшают социальное взаимодействие между учащимися, и они учатся свободно и естественно общаться на английском языке. Кроме того, это способствует развитию глобальной языковой компетенции и позволяет студентам чувствовать себя комфортно в среде международного общения.

Ключевые слова: иммерсивные технологии, культура общения, начальная школа, преподавание английского языка, социальная коммуникация, инновационная методика, цифровое образование, коммуникативная компетентность, интерактивная среда.

THE ROLE OF DIGITAL IMMERSIVE TECHNOLOGIES IN IMPROVING STUDENTS' COMMUNICATION SKILLS IN PRIMARY ENGLISH LESSONS

Kuldasheva Nigorakhon Avezmurodovna

Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: The search for best practices to ensure sustainability in teaching English to primary school students continues. Although this area has recently attracted the attention of scholars around the world, there is still a need to study it from different perspectives. Digital immersive technologies (VR, AR) are currently creating new opportunities for developing English

communication skills in primary school students. These technologies bring an innovative approach to traditional teaching methods and encourage students to learn the language in an interactive environment close to real life. The main goal of the study is to develop a methodology for effectively developing students' communicative skills using immersive technologies.

GOAL: To increase the role of digital immersive technologies in improving students' communicative skills in primary school English lessons.

MATERIALS AND METHODS: Teaching English is important for students to develop linguistic skills and intercultural communication skills. Traditional approaches may not be enough to enable students to use English effectively in everyday life and solve communication problems. Therefore, there is a growing interest in studying the role of digital immersive technology in achieving communication success in English language education.

CONCLUSION: The formation of students' communication skills using immersive technologies introduces an innovative, interactive approach. These technologies make the educational process more lively, interesting and effective, as they encourage students to actively participate and bring the learning process closer to real life. Through an immersive environment, students develop independent learning skills and become highly motivated to master new knowledge. At the same time, these technologies enhance social interaction between students and they learn to communicate freely and naturally in English. In addition, it serves to develop global language competence, allowing students to feel comfortable in an international communication environment.

Keywords: immersive technologies, communication culture, primary school, English language teaching, social communication, innovative methodology, digital education, communicative competence, interactive environment.

Ingliz tilini o'qitish globallashtirgan dunyoda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki u turli sohalarda muloqotning asosiy tili sifatida xizmat qiladi. Biroq, an'anaviy o'qitish usullari o'quvchilarga ingliz tilini real hayotiy vaziyatlarda samarali qo'llash va barqarorlik bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishda yetarli bo'lmisligi mumkin. Shu sababli, ingliz tili ta'limida muloqotchanlikni oshirishda immersiv raqamli texnologiyaning o'rnini ushbu yondashuv samaradorligini oshirishdagi rolini o'rganish muhimdir.

Immersiv raqamli texnologiya ingliz tili o'rganuvchilarini til bilan faol shug'ullanishga, uning ko'plab jihatlarini o'rganishga va tanqidiy fikrlash, mustaqil o'rganish va jamoaviy ishlashni rivojlantirish uchun turli usullarni sinab ko'rishga undashi mumkin. Bu o'quvchilarning ingliz tilidan muloqotchanligini oshirishi va tilni yaxshiroq tushunishlariga olib kelishi mumkin. Immersiv raqamli texnologiya, shuningdek, o'quvchilarga o'zlarining natijalariga darhol fikr-mulohaza berish orqali rivojlanish kerak bo'lgan sohalarni aniqlashda yordam beradi. Bu ularning tanqidiy fikrlash va mustaqil o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirishga ko'maklashadi. O'quvchilar tengdoshlari bilan hamkorlik orqali kollaborativlik va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishlari mumkin, bu esa ularning o'qish va kelajakdagi ish faoliyatida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi.

Ingliz tilini o'qitish o'quvchining lingvistik qobiliyatlari, madaniyatlararo muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'lishi uchun muhimdir. An'anaviy yondashuvlar o'quvchilarga ingliz tilidan kundalik hayotda samarali foydalanish va muloqot qilish bilan bog'liq muammolarni hal qilish imkonini berishda yetarli bo'lmisligi mumkin. Shuning uchun, ingliz tili ta'limida muloqotga kirishishda muvaffaqiyatga erishish uchun raqamli immersiv texnologiyaning o'rnini qanday ekanligini o'rganishga qiziqish ortib bormoqda.

VR (Virtual reality) va AR (Augmented reality) ingliz tilini o'qitish hamda boshqa turli ta'lim kontekstlarida tobora ko'proq qo'llanilayotgan immersiv raqamli texnologiyaning ikki shaklidir. Raqamli immersiv texnologiyadan ingliz tili o'qitish jarayonida real hayotdagi vaziyatlarni aks ettiruvchi virtual muhitlarni yaratish uchun foydalanish mumkin, bu esa o'quvchilar til

ko'nikmalarini mashq qilish, ishonchni oshirish, nutqini o'stirish va madaniy tushunchalarini kengaytirishga yordam beradi.

Ingliz tilini o'qitishda raqamli immersiv texnologiyaning o'rnini va uning muloqot madaniyati ko'nikmalarini rivojlantirishga qo'shgan hissasini o'rganish ushbu tadqiqotning asosiy maqsadidir. Raqamli immersiv texnologiyadan foydalanish va muloqot madaniyati ko'nikmalarini rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqotning ahamiyati shundaki, u til o'qitishda texnologiyadan foydalanishga oid mavjud bilimlarga hissa qo'shadi va raqamli immersiv texnologiyadan barqaror ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun qanday foydalanish mumkinligi haqida tushuncha beradi. Ta'limda barqarorlikka erishish uchun ushbu tadqiqot natijalari til o'qituvchilariga raqamli immersiya texnologiyasini til o'qitish va o'rganishga integratsiya qilish usullarini ishlab chiqishda foydali bo'ladi.

Raqamli immersiv texnologiyaning asosiy tamoyillari, masalan, izlanishni rag'batlantirish, tezkor fikr-mulohaza berish va hamkorlikni qo'llab-quvvatlash, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ingliz tilini o'qitishda samarali vosita bo'lishi mumkin. Bu texnologiyalar orqali o'quvchilar real hayotga o'xshash virtual muhitlarda muloqot qilishni o'rganadilar, bu esa ularning til ko'nikmalarini yanada mustahkamlashga yordam beradi.

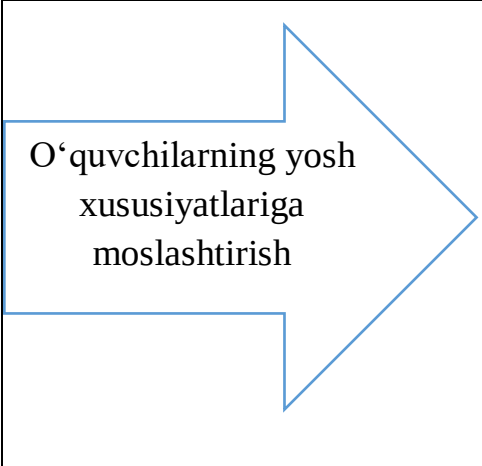
Eng yaxshi natijalarga erishish uchun raqamli immersiv texnologiya boshlang'ich sinf o'quvchilarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilishi zarur. Shuning uchun, ushbu tadqiqot natijalari ingliz tilini o'qitish metodikasiga yangi yondashuvlarni kiritishi va o'quvchilarning muloqot madaniyati ko'nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Raqamli immersiv texnologiya boshlang'ich sinf o'quvchilarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilganda, ularning ingliz tilida muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu texnologiya o'quvchilarning diqqatini jalb etish, motivatsiyasini oshirish va interaktiv muhit yaratish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning til o'rganish ehtiyojlari va psixologik xususiyatlari, ular uchun interaktiv va qiziqarli o'quv muhitini yaratishni talab etadi. Zamonaviy raqamli immersiv texnologiyalar, jumladan, virtual va kengaytirilgan reallik vositalari, audio-vizual platformalar va o'yinlashgan (gamifikatsiyalashgan) dasturlar bu borada samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Immersiv texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi, pedagogik samaradorligi va amaliy qo'llanilishining asosiy talab va yondashuvlari ham mavjud bo'lib ular dars jarayonlarini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. (1-jadvalga qarang)

1-jadval

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining muloqot ko'nikmalarini oshirishda dars jarayonida raqamli immersiv texnologiyalardan foydalanishdagi talab va yondashuvlar.

	Boshlang'ich sinf o'quvchilari tabiatan qiziquvchan va o'yin orqali o'rganishga moyil bo'lishadi. Shuning uchun raqamli immersiv texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan o'quv dasturlari o'yinga asoslangan bo'lishi zarur. Masalan: - VR (Virtual Reality) muhiti orqali o'quvchilar virtual sayohatga chiqib, yangi so'zlarni real holatlarga mos ravishda o'rganishadi. Misol uchun, o'quvchilar "At the Zoo" mavzusida virtual hayvonot bog'iga tashrif buyurib, hayvonlarning nomlarini va ular haqida gapirishni o'rganishlari mumkin. - AR (Augmented Reality) texnologiyasi yordamida o'quvchilar kitobdagi tasvirlarga jon kiritib, ularni ingliz tilida tavsiflashga o'rganadilar. Masalan, "My Family"
---	--

	mavzusida AR orqali oila a'zolari haqidagi tasvirlarni ko'rib, har bir a'zo haqida gapirishadi.
Muloqot madaniyati ko'nikmalarini rivojlantirish	Immersiv texnologiyalar orqali o'quvchilarga haqiqiy hayotga yaqin muloqot muhitini yaratish mumkin: - Dialog o'yinlari: VR texnologiyasi orqali o'quvchilar xarid qilish, yo'l so'rash yoki tanishish kabi hayotiy vaziyatlarda ingliz tilida muloqot qilishadi. Masalan, "At the Market" ssenariysida ular xaridor va sotuvchi rolini bajarishadi. - Ko'p foydalanuvchili interaktiv platformalar: O'quvchilar boshqa sinfdoshlar yoki boshqa maktabdagi tengdoshlar bilan virtual muhitda ingliz tilida suhbatlashadilar. Bu ularning ijtimoiy va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.
Innovatsion yondashuvlar	Immersiv texnologiyalar o'qituvchilarga darslarni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi: - Gamifikatsiya (o'yinlashtirish): Ingliz tili darslarida o'yin elementlaridan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi. Masalan, inglizcha so'zlarni to'g'ri topish uchun "Treasure Hunt" yoki "Word Puzzle" o'yinlari yaratish mumkin. - Real vaqtda baholash: AR va VR ilovalari orqali o'qituvchi o'quvchilarning nutq faoliyatini kuzatib, real vaqtda tahlil qilishi va fikr bildirishi mumkin.

Raqamli immersiv texnologiyani amaliyot jarayonida qo'llab biz shu xulosaga keldik:

Raqamli immersiv texnologiyalar yordamida o'qitilgan o'quvchilar an'anaviy usulda o'qitilganlarga qaraganda ko'proq:

- Leksik va grammatik bilimlarni tezroq o'zlashtiradi.
- Muloqotda o'zini erkin his qiladi.
- Tashabbus ko'rsatish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Masalan, maktablarda o'tkazilgan tajriba davomida VR texnologiyasi asosida o'tkazilgan darslardan keyin o'quvchilarning ingliz tilida so'zlashish ko'rsatkichlari 30% ga oshgani kuzatildi. Shuningdek, o'quvchilarning chet tilida muloqotga kirishishdagi ishonchi ortdi, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshdi va ular muloqot jarayonida faolroq ishtirok etishdi, savol berish va javob qaytarish tezligi ortdi. Misol: - "Shopping in Virtual Market" mavzusida o'tkazilgan VR darsida o'quvchilar xaridor va sotuvchi roliga ishtirok etib, real hayotga o'xshash vaziyatlarda til ko'nikmalarini amalda qo'llashdi.

- AR texnologiyasi yordamida “Meet My Family” mavzusida oila a’zolarini tanishtirish bo’yicha interaktiv topshiriqlar bajarildi. Bu o’quvchilarning muloqot jarayonida o’z fikrlarini aniq va ravon ifodalashiga yordam berdi.

Bu tadqiqot natijalaridan shunay xulosaga kelish mumkinki, immersiv texnologiyalar orqali yaratilgan interaktiv muhit o’quvchilarning tabiiy til muhitiga moslashishini osonlashtiradi, o’yin elementlari o’quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va muloqot jarayonini qiziqarli qiladi, har bir o’quvchining o’ziga xos o’rganish uslubiga moslashish imkoniyati yaratiladi, tasvir, ovoz va harakat orqali bir vaqtning o’zida ko’plab sezgi organlari jalb qilinadi, bu esa til o’rganish jarayonini samaraliroq qiladi.

Ushbu tadqiqot shuni ko’rsatadiki, immersiv texnologiyalar boshlang’ich sinf o’quvchilarning ingliz tilida muloqot madaniyati ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu texnologiyalar o’quv jarayonini yanada jonli, qiziqarli va samarali qiladi. Tadqiqot natijalari ingliz tilini o’qitish metodikasiga yangi innovatsion yondashuvlarni kiritish imkoniyatini yaratadi.

Immersiv texnologiyalar yordamida o’quvchilarning muloqot madaniyati ko’nikmalarini shakllantirish innovatsion, interaktiv yondashuvni joriy etadi. Ushbu texnologiyalar ta’lim jarayonini yanada jonli, qiziqarli va samarali qiladi, chunki ular o’quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va o’rganish jarayonini real hayotga yaqinlashtiradi. Immersiv muhit orqali o’quvchilar mustaqil o’rganish ko’nikmalarini rivojlantirib, yangi bilimlarni o’zlashtirishda yuqori motivatsiyaga ega bo’ladilar. Shu bilan birga, bu texnologiyalar o’quvchilar o’rtasida ijtimoiy muloqotni kuchaytiradi va ular ingliz tilida erkin, tabiiy ravishda muloqot qilishga o’rganadilar. Bundan tashqari, global til kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilib, o’quvchilarga xalqaro muloqot muhitida o’zini bemalol his qilish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Altun, H. K., & Lee, J. (2020). Immersive learning technologies in English language teaching: A systematic review. Educational Technology International
2. Babich, N. (2019). How virtual reality will change how we learn and how we teach. Xd Ideas. <https://theblog.adobe.com/virtual-reality-will-change-learn-teach/>.
3. Кулдошева Нигорахон Авезмуродовна, Коммуникатив компетенция булажак англиз тили уkitувчиларининг тил саводхонлиги даражасини ривожлантириш имконияти сифатида

(нутк мисолида) [HTTPS://DOI.ORG/10.34920/so/ol](https://doi.org/10.34920/so/ol) 2024 ISSUE_6_5. ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2024, 6 (139).

4. Kuldosheva N. Boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarning muloqot madaniyatini innovatsion yondashuvlar asosida shakllantirish. Ta'limda istiqbolli izlanishlar - xalqaro ilmiy-metodik jurnal, 2024.N6, Avgust.

5. Qo'ldosheva N., Ijodiy mashqlarni bajarish jarayonida o'quvchilarning ingliz tilida muloqotga kirishish qobiliyatini oshirish imkoniyatlari "Kognitiv yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning metodik mahoratini rivojlantirish strategiyalari: muammolar, yechimlar" mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy anjumani, 2024-yil 30-31-oktabr, (492-495).

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Qo'ldosheva Nigoraxon Avezmurodovna

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

nigorakuldosheva92@gmail.com

quldashovanigorahon@buxdpi.uz

GEOGRAFIYA FANLARI BO'YICHA MASOFAVIY TA'LIMNING IMKONIYATLARI VA DOLZARB MUAMMOLARI

Samiyev Uchkun Abdullajonovich

Andijon davlat pedagogika instituti,

Biologiya va geografiya o'qitish metodikasi kafedrası dotsenti, Andijon shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada geografiya fanlarini masofaviy ta'lim orqali o'qitish imkoniyatlari va bu boradagi dolzarb muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, masofaviy ta'limda duch kelinayotgan texnik va metodik muammolar hamda ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar beriladi.

MAQSAD: Ta'limda geografiya fanlari bo'yicha masofaviy ta'limning imkoniyatlari oshirish orqali o'quvchilarning qiziqishlarini shakllantirib borish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Masofaviy ta'lim sohasida geografiya fanlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ko'plab mualliflar tomonidan o'rganilgan. Ushbu adabiyotlar tahlili masofaviy ta'limning imkoniyatlari va dolzarb muammolarini yoritishga qaratilgan.

Jahon miqyosida, masofaviy ta'limning rivojlanishi texnologik taraqqiyot bilan chambarchas bog'liq. Anderson va Dron (2011) masofaviy ta'limning pedagogik modellari va texnologiyalari haqida keng qamrovli tadqiqotlar olib borishgan. Ular masofaviy ta'limning interaktivlik va moslashuvchanlik kabi afzalliklarini ta'kidlaydilar [2; 80-97-b.]. Shuningdek, Garrison va Kanuka (2004) masofaviy ta'limning aralash o'qitish (blended learning) modeli orqali samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatishgan

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, geografiya fanlari bo'yicha masofaviy ta'lim zamonaviy ta'lim tizimida katta imkoniyatlar yaratadi. Bu usul talabalar uchun keng qamrovli va moslashuvchan ta'lim olish imkonini beradi, shuningdek, turli xil onlayn resurslar va interaktiv vositalardan foydalanish imkoniyatini taqdim etadi. Masofaviy ta'lim orqali talabalar dunyoning istalgan joyidan turib ta'lim olishlari mumkin, bu esa geografik cheklovlarni bartaraf etadi. Biroq, texnik infratuzilmaning yetishmasligi, pedagogik yondashuvlarning moslashishi va talabalar motivatsiyasi kabi dolzarb muammolar mavjud. Ko'pgina hududlarda internet tezligi va sifati yetarli darajada emas, bu esa masofaviy ta'limning samaradorligini pasaytiradi. Masofaviy ta'limda an'anaviy sinfda o'qitish usullarini qo'llash qiyin bo'lishi mumkin, shuning uchun o'qituvchilar yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishlari kerak.

Kalit so'zlar: geografiya ta'limi, raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim, interfaol o'qitish, onlayn platformalar, innovatsion pedagogika, ta'lim sifatini oshirish, dolzarb muammolar.

ВОЗМОЖНОСТИ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ГЕОГРАФИИ

Самиев Учкун Абдуллажонович

Андижанский государственный педагогический институт,

доцент кафедры обучения методики биологии и географию

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье анализируются возможности и современные проблемы преподавания географии с помощью дистанционного обучения. В нем также обсуждаются

технические и методические проблемы, возникающие при дистанционном обучении, и предлагаются предложения по их устранению.

ЦЕЛЬ: Формировать интерес учащихся к географии путем расширения возможностей дистанционного обучения в системе образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Исследования по географии в дистанционном образовании изучались многими авторами. Целью данного обзора литературы является пролить свет на возможности и текущие проблемы дистанционного обучения.

Во всем мире развитие дистанционного образования тесно связано с технологическим прогрессом. Андерсон и Дрон (2011) провели обширное исследование педагогических моделей и технологий дистанционного обучения. Они подчеркивают такие преимущества дистанционного обучения, как интерактивность и гибкость [2; стр. 80-97]. Гаррисон и Канука (2004) также показали, что эффективность дистанционного образования можно повысить с помощью смешанной модели обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В заключение следует отметить, что дистанционное обучение географии создает большие возможности в современной системе образования. Этот метод обеспечивает комплексный и гибкий процесс обучения для студентов, а также доступ к различным онлайн-ресурсам и интерактивным инструментам. Благодаря дистанционному обучению студенты могут учиться из любой точки мира, устраняя географические ограничения. Однако существуют такие острые проблемы, как нехватка технической инфраструктуры, адаптация педагогических подходов и мотивация студентов. Во многих регионах скорость и качество интернета недостаточны, что снижает эффективность дистанционного обучения. Традиционные методы обучения в классе могут оказаться сложными для внедрения в дистанционное обучение, поэтому учителям необходимо осваивать новые педагогические подходы.

Ключевые слова: географическое образование, цифровые технологии, дистанционное обучение, интерактивное обучение, онлайн-платформы, инновационная педагогика, повышение качества образования, актуальные проблемы.

POSSIBILITIES AND CURRENT PROBLEMS OF DISTANCE EDUCATION IN GEOGRAPHY

Samiyev Uchkun Abdullajonovich

Andijan State Pedagogical Institute,

associate professor of the department of methods of teaching biology and geography

Annotation.

INTRODUCTION: This article analyzes the possibilities and current problems of teaching geography through distance learning. It also provides technical and methodological problems encountered in distance learning and proposals for their elimination.

GOAL: To develop students' interests in education by increasing the possibilities of distance learning in geography.

MATERIALS AND METHODS: Studies on geography in the field of distance learning have been studied by many authors. This literature review is aimed at highlighting the possibilities and current problems of distance learning.

Globally, the development of distance learning is closely related to technological progress. Anderson and Dron (2011) conducted extensive research on pedagogical models and technologies of distance learning. They emphasize the advantages of distance learning such as interactivity and flexibility [2; pp. 80-97]. Garrison and Kanuka (2004) also showed that the effectiveness of distance education can be increased through the blended learning model

CONCLUSION: In conclusion, distance education in geography offers great opportunities in the modern education system. This method allows students to receive comprehensive and flexible education, as well as access to various online resources and interactive tools. Through distance education, students can study from anywhere in the world, which eliminates geographical restrictions. However, there are pressing problems such as insufficient technical infrastructure, adaptation of pedagogical approaches and student motivation. In many regions, the speed and quality of the Internet are not sufficient, which reduces the effectiveness of distance education. It can be difficult to use traditional classroom teaching methods in distance education, so teachers need to master new pedagogical approaches.

Keywords: geography education, digital technologies, distance learning, interactive learning, online platforms, innovative pedagogy, improving the quality of education, current issues.

Raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi ta'lim tizimida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Geografiya fanlarini masofaviy ta'lim shaklida o'qitish an'anaviy ta'limga nisbatan ko'plab afzalliklarni taklif qiladi. Zamonaviy onlayn platformalar va raqamli vositalar yordamida darslarni interfaol o'tkazish, o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshirish va bilim olishni yanada qulayroq qilish mumkin. Google Maps, ArcGIS kabi dasturlar, raqamli xaritalar, elektron resurslar va simulyatsiyalardan foydalanish geografiya fanini o'zlashtirishda samarali vosita hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmonida [1] ham ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari, yoshlarga ta'lim berishda innovatsion shakl va usullarni joriy etish alohida ta'kidlangan. Ushbu Qarorda ham o'sib kelayotgan avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish zarurati belgilangan.

Masofaviy ta'limning yana bir muhim jihati hududiy cheklovlarni bartaraf etishidir. Bu, ayniqsa, chekka hududlarda yashovchi o'quvchilar yoki maxsus ehtiyojga ega bo'lganlar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratadi. O'quv materiallari va darslar 24/7 rejimida mavjud bo'lgani uchun o'quvchilar o'z vaqtini mustaqil boshqarib, darslarga yana qayta murojaat qilib o'rganish imkoniyatiga ega bo'lalilar.

Biroq, masofaviy ta'limning ayrim muammolari ham mavjud. Internetga ulanishdagi uzilishlar, texnik vositalarning yetishmovchiligi, va o'qituvchi hamda o'quvchi o'rtasidagi muloqotning cheklanishi ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, ba'zi o'qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari yetarli emasligi ham dars sifatiga putur yetkazadi.

Mazkur maqolada geografiya fanlarini masofadan o'qitishning afzalliklari va muammolari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va yuzaga keladigan texnik hamda metodik muammolarni bartaraf etish yo'llari yuzasidan tavsiyalar beriladi.

Masofaviy ta'lim sohasida geografiya fanlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ko'plab mualliflar tomonidan o'rganilgan. Ushbu adabiyotlar tahlili masofaviy ta'limning imkoniyatlari va dolzarb muammolarini yoritishga qaratilgan.

Jahon miqyosida, masofaviy ta'limning rivojlanishi texnologik taraqqiyot bilan chambarchas bog'liq. Anderson va Dron (2011) masofaviy ta'limning pedagogik modellari va texnologiyalari haqida keng qamrovli tadqiqotlar olib borishgan. Ular masofaviy ta'limning interaktivlik va moslashuvchanlik kabi afzalliklarini ta'kidlaydilar [2; 80-97-b.]. Shuningdek, Garrison va Kanuka (2004) masofaviy ta'limning aralash o'qitish (blended learning) modeli orqali samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatishgan [3; 95-105-b.].

Jahon miqyosida masofaviy ta'limning rivojlanishi 1700-yillardan boshlangan. Kaleb Fillips 1728-yilda Boston gazetasida stenografiya bo'yicha masofaviy ta'limni taklif qilgan. Isaak Pitman 1840-yilda pochta orqali darslar yuborishni boshlagan va bu usulni rivojlantirgan. 1969-yilda

Angliyada birinchi Ochiq Universitet tashkil etilgan, bu esa masofaviy ta'limning keng tarqalishiga sabab bo'lgan [4; 17-18-b.]. UNESCO ko'magida masofaviy ta'lim xalqaro miqyosda tan olingan va rivojlangan.

O'zbek olimlarimiz ham bu sohada faol tadqiqotlar olib borishmoqda. Masalan, O'zbekistonda masofaviy ta'limning huquqiy va texnologik asoslarini o'rganilib, bu sohada mavjud muammolarni aniqlangan. U, ayniqsa, internet infratuzilmasining yetarli emasligi va pedagoglarning masofaviy ta'limga tayyor emasligini ta'kidlanadi. Shuningdek, Navoiy davlat pedagogika instituti olimlari tabiiy geografiyaning dolzarb muammolari va masofaviy ta'limning bu muammolarni hal qilishdagi rolini o'rganishgan [5; 11-12-b.].

Birinchi navbatda, masofaviy ta'limning rivojlanishi va uning afzalliklari haqida ko'plab ilmiy maqolalar mavjud. Masofaviy ta'limning asosiy afzalliklari sifatida talabalarning geografik joylashuvdan qat'iy nazar ta'lim olish imkoniyati, o'quv jarayonining moslashuvchanligi va iqtisodiy samaradorligi ko'rsatilgan. Masofaviy ta'limning rivojlanishi bilan bog'liq muammolar ham mavjud bo'lib, ularga texnologik infratuzilmaning yetishmasligi, internet tezligi va sifati, o'qituvchilarning masofaviy ta'limga tayyorligi kiradi.

Masofaviy ta'limning dolzarb muammolari orasida texnologik infratuzilmaning yetishmasligi, internet tezligi va sifati, o'qituvchilarning masofaviy ta'limga tayyorligi kabi masalalar mavjud. Shuningdek, talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqotning yetarli darajada bo'lmasligi, masofaviy ta'limning samaradorligini pasaytirishi mumkin [6; 203-212-b.].

Umuman olganda, masofaviy ta'lim geografiya fanlari bo'yicha katta imkoniyatlar yaratadi, ammo uning samaradorligini oshirish uchun texnologik infratuzilmani rivojlantirish, o'qituvchilarni tayyorlash va talabalar bilan samarali muloqotni yo'lga qo'yish zarur. Bu borada olib borilgan tadqiqotlar masofaviy ta'limning kelajakdagi rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, geografiya fanlarini masofaviy shaklda o'qitish yangi imkoniyatlar bilan birga ayrim muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Masofaviy ta'lim o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga, ularga turli interaktiv vositalar orqali geografik bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Ayniqsa, GIS platformalari va raqamli xaritalar yordamida o'quvchilar murakkab geografik hodisalarni real vaqtda kuzatish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Raqamli texnologiyalar va masofaviy ta'lim platformalari geografiya fanlarini o'qitishda keng **imkoniyatlar** yaratmoqda. Quyidagi jihatlar masofaviy ta'limning eng muhim afzalliklari hisoblanadi:

Imkoniyatlar:

1. Keng auditoriyaga erishish. Masofaviy ta'lim geografiya fanlarini o'rganishni istagan keng auditoriyaga, jumladan, qishloq joylarda yashovchilar uchun imkoniyat yaratadi.

2. Moslashuvchanlik. Talabalar o'z vaqtlarini va joylarini tanlash imkoniyatiga ega bo'lib, o'qish jarayonini o'zlariga qulay tarzda rejalashtirishlari mumkin.

3. Texnologik imkoniyatlar. Zamonaviy texnologiyalar yordamida interaktiv xaritalar, virtual ekskursiyalar va boshqa ko'plab resurslardan foydalanish imkoniyati [7].

4. Resurslarga kirish. Internet orqali geografiya bo'yicha ko'plab resurslar, maqolalar va ilmiy ishlar bilan tanishish imkoniyati [8; 30-33-b].

Dolzarb muammolar:

1. Texnik infratuzilma. Internetga ulanishdagi muammolar, platformalarning barqarorligi va ishlashida yuzaga keladigan qiyinchiliklar.

2. Pedagogik yondashuvlar. Masofaviy ta'limda samarali ta'lim berish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va ularning texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini oshirish zarur.

3. Motivatsiya va intizom. Talabalarning mustaqil o'qish motivatsiyasi ba'zan past bo'lishi mumkin, bu esa ta'lim sifatiga ta'sir qiladi.

4. Sifat nazorati. Masofaviy ta'limda o'quv jarayonining sifatini nazorat qilish va baholash murakkabligi [5; 11-12-b.].

Masofaviy ta'lim geografiya fanlari uchun ko'plab imkoniyatlar yaratadi, ammo bu jarayonda duch kelinadigan muammolarni hal qilish uchun tizimli yondashuv talab etiladi.

Biroq, texnik infrastrukturaga bog'liq muammolar dars sifatiga salbiy ta'sir qilishi aniqlangan. Ayrim hududlarda internet tezligi va uzluksiz ulanish imkoniyati past bo'lgani tufayli o'quvchilar masofaviy darslarda qiyinchilikka duch kelmoqda. Shuningdek, o'qituvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini oshirish zarurati mavjud. O'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqotning cheklanganligi esa masofaviy darslar samaradorligini pasaytirishi mumkin.

1-jadval

**GEOGRAFIYA FANLARI BO'YICHA MASOFAVIY TA'LIMNING
IMKONIYATLARI VA MUAMMOLARI**

Geografiya fanlari bo'yicha masofaviy ta'limning imkoniyatlari va muammolari	
IMKONIYATLARI	MUAMMOLARI
Keng auditoriyaga erishish	Texnik infratuzilma
Moslashuvchanlik	Pedagogik yondashuvlar
Texnologik imkoniyatlar	Motivatsiya va intizom
Fan resurslarga kirish	Sifat nazorati

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun texnik infratuzilmani rivojlantirish, raqamli savodxonlikni oshirish va o'qitish metodikasiga gamifikatsiya elementlarini joriy etish tavsiya etiladi. Bu choralar masofaviy ta'lim orqali ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi.

Bu imkoniyatlar va muammolarni hisobga olgan holda, masofaviy ta'limni yanada samarali qilish uchun texnologik va pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, geografiya fanlari bo'yicha masofaviy ta'lim zamonaviy ta'lim tizimida katta imkoniyatlar yaratadi. Bu usul talabalar uchun keng qamrovli va moslashuvchan ta'lim olish imkonini beradi, shuningdek, turli xil onlayn resurslar va interaktiv vositalardan foydalanish imkoniyatini taqdim etadi. Masofaviy ta'lim orqali talabalar dunyoning istalgan joyidan turib ta'lim olishlari mumkin, bu esa geografik cheklovlarni bartaraf etadi. Biroq, texnik infratuzilmaning yetishmasligi, pedagogik yondashuvlarning moslashishi va talabalar motivatsiyasi kabi dolzarb muammolar mavjud. Ko'pgina hududlarda internet tezligi va sifati yetarli darajada emas, bu esa masofaviy ta'limning samaradorligini pasaytiradi. Masofaviy ta'limda an'anaviy sinfda o'qitish usullarini qo'llash qiyin bo'lishi mumkin, shuning uchun o'qituvchilar yangi pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni (<https://lex.uz/ru/docs/-4545884>).

2. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. International Review of Research in Open and Distributed Learning, 12(3), 80-97..

3. Garrison, D.R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. The internet and higher education, 7(2), 95-105.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Samiyev Uchkun Abdullajonovich

Andijon davlat pedagogika instituti,

Biologiya va geografiya o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti

Manzil: O'zbekiston, 200400, Andijon shahri,

e-mail: uchkunbeksamiyev@gmail.com

BOLALARNING AQLIY VA JISMONIY TARBIYASI SOHASIDAGI PEDAGOGIK G‘OYALAR DINAMIKASINING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Muxitdinova Nigora Mexriddinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi”

kafedrası dotsenti, p.f.f.d(PhD), Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada yosh bolalarni jismoniy va intellektual jihatdan tarbiyalash masalasida, Aflotun, Aristotel, Kvintilianning badiiy, falsafiy va ijtimoiy-siyosiy qarashlari tahlil qilingan. Intellektual va jismoniy mashqlar nazariyasi va amaliyotini takomillashtirish maqsadida dasturlar mazmuni ochib berilgan. Shuningdek bolalarni intellektual jihatdan rivojlantirishda jismoniy mashqlardan foydalanish texnologiyasini metodik talablari ilmiy jihatdan yoritib berilgan.

MAQSAD: Bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi sohasidagi pedagogik g‘oyalar dinamikasining o‘zaro bog‘liqligini ilmiy tahlil qilish

MATERIALLAR VA METODLAR: Mamlakatimizda ilg‘or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta‘lim sifatini oshirish, maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta‘lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo‘llaniladigan zamonaviy ta‘lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta‘lim tashkilotlariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo‘yildi.

Bunday qator vazifalarda bolalarning jismoniy va psixik salomatligi, shu jumladan, ularning hissiy holatini tadqiq qilish va ijobiy tomonga o‘zgartirish, maktabgacha yosh davrida bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar, ularning individualligi, o‘ziga xos qobiliyati va intellektual salohiyatini rivojlantirish zarurligi ta‘kidlanadi.

XULOSA: Mutaxassislar bolaga har kuni kamida 60 daqiqa o‘rtacha va kuchli jismoniy mashqlar bajarishni tavsiya qiladilar. Chunki ushbu harakatlar yurak-qon tomir salomatligi uchun juda muhimdir. Ammo jismoniy mashqlar bolalar uchun boshqa sabablarga ko‘ra ham ahamiyatlidir. Bu miya o‘sishini rag‘batlantirishda yaqqol namoyon bo‘ladi. Bolalarning diqqatini jamlashga va rejaga qat‘iy rioya qilishga yordam beradi. Bu esa bolalarga berilgan mashq va topshiriqlarini yanada yaxshiroq o‘rganishlarini osonlashtiradi. Aqliy va jismoniy tarbiyaning birligidan foydalanishga asoslangan aqliy va jismoniy tarbiya o‘rtasidagi uzviylik jarayonida bola elementar harakatlarni takrorlaydi, ularni bir-biri bilan taqqoslaydi va farqlarni aniqlaydi. Harakatlar asta-sekin murakkablashib borgan sari bola kattalar rahbarligida qiyinchiliklarni yengishga o‘rganadi. Bola atrofdagi narsalarni hisobga olgan holda harakat qiladi, ularni oldindan ko‘ra oladi va shunga asosan natija oldindan bashorat qilinadi. Vaqt va makonda o‘z harakatlarini o‘lchashni o‘rganib boradi. Bolalar faoliyatning turli sohalarida bajarilgan harakatlarni, olingan ko‘nikmalarni tekshiradi hamda ularni mustahkamlashga harakat qiladi.

Kalit soʻzlar: intellekt, jismoniy mashq, jismoniy rivojlanish, kompetensiya, harakat faolligi, konstruksiya, nutq, muloqot, motorika, elementar matematika, texnologiya, mantiqiy fikrlash, diqqat, xotira, tasavvur, fikrlash, nutq, qobiliyat

ВЗАИМОСВЯЗЬ ДИНАМИКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В ОБЛАСТИ УМСТВЕННОГО И ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ

Мухитдинова Нигора Мехриддиновна

Бухарский государственный педагогический институт

«Теория и методика физической культуры»

Доцент, (PhD), город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье анализируются художественные, философские и социально-политические взгляды Платона, Аристотеля и Квинтилиана на проблему физического и интеллектуального воспитания детей раннего возраста. Содержание программ разъясняется с целью совершенствования теории и практики интеллектуальных и физических упражнений. Также научно обоснованы методические требования к технологии использования физических упражнений в интеллектуальном развитии детей.

ЦЕЛЬ: Научно проанализировать взаимосвязь динамики педагогических идей в области умственного и физического воспитания детей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: С учетом передового зарубежного опыта в нашей стране поставлены актуальные задачи: создание условий для всестороннего интеллектуального, нравственного, эстетического и физического развития детей, повышение качества дошкольного образования, кардинальное повышение качества подготовки детей к школе в дошкольных образовательных организациях, внедрение в образовательный процесс современных образовательных программ и технологий, широко используемых в мировой практике, совершенствование механизма подготовки и повышения квалификации педагогических кадров в дошкольных образовательных организациях.

Подобный комплекс задач подчеркивает необходимость изучения и позитивного изменения физического и психического здоровья детей, в том числе их эмоционального состояния, предоставления широких возможностей для всестороннего развития детей в дошкольном возрасте, раскрытия их индивидуальности, уникальных способностей и интеллектуального потенциала.

ВЫВОД: Эксперты рекомендуют детям заниматься умеренной или интенсивной физической активностью не менее 60 минут в день. Потому что эти занятия очень важны для здоровья сердечно-сосудистой системы. Но физические упражнения важны для детей и по другим причинам. Это отчетливо проявляется в стимуляции роста мозга. Это помогает детям сосредоточиться и придерживаться плана. Это облегчает детям усвоение упражнений и заданий, которые им даются. В процессе интеграции умственного и физического воспитания, основанном на использовании сочетания умственного и физического воспитания, ребенок повторяет элементарные движения, сравнивает их между собой, выявляет различия. По мере того, как движения постепенно усложняются, ребенок учится преодолевать трудности под руководством взрослых. Ребенок действует с учетом окружающей обстановки, думает наперед и на основе этого заранее прогнозирует результат. Он учится контролировать свои движения во времени и пространстве. Ребенок анализирует действия, которые он предпринимал в различных областях деятельности, приобретенные навыки и старается их закрепить.

Ключевые слова: интеллект, физические упражнения, физическое развитие, компетентность, подвижность, строительство, речь, коммуникация, двигательные навыки, элементарная математика, технология, логическое мышление, внимание, память, воображение, мышление, речь, способность

INTERCONNECTION OF THE DYNAMICS OF PEDAGOGICAL IDEAS IN THE FIELD OF MENTAL AND PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN

Mukhitdinova Nigora Mekhriddinovna

*Associate Professor, Department of "Theory and Methodology of Physical Culture",
Bukhara State Pedagogical Institute, PhD., Bukhara city*

Annotation.

INTRODUCTION: This article analyzes the artistic, philosophical and socio-political views of Plato, Aristotle, Quintilian on the issue of physical and intellectual education of young children. The content of the programs is revealed in order to improve the theory and practice of intellectual and physical exercises. Also, the methodological requirements of the technology of using physical exercises in the intellectual development of children are scientifically illuminated.

GOAL: Scientific analysis of the interrelationship of the dynamics of pedagogical ideas in the field of mental and physical education of children

MATERIALS AND METHODS: In our country, taking into account advanced foreign experience, urgent tasks are set: to create conditions for the comprehensive intellectual, moral, aesthetic and physical development of children, to improve the quality of preschool education, to radically improve the quality of children's preparation for school in preschool educational organizations, to introduce modern educational programs and technologies widely used in world practice into the educational process, to improve the mechanism for training and advanced training of pedagogical personnel in preschool educational organizations.

A number of such tasks emphasize the need to study and positively change the physical and mental health of children, including their emotional state, the need for broad opportunities for the comprehensive development of children in preschool age, the development of their individuality, unique abilities and intellectual potential.

CONCLUSION: Experts recommend that children do at least 60 minutes of moderate to vigorous physical exercise every day. Because these activities are very important for cardiovascular health. But physical exercise is also important for children for other reasons. This is clearly manifested in stimulating brain growth. It helps children to concentrate and strictly adhere to the plan. This makes it easier for children to learn the exercises and tasks given to them better. In the integral process between mental and physical education, which is based on the use of the combination of mental and physical education, the child repeats elementary movements, compares them with each other and identifies differences. As the movements gradually become more complex, the child learns to overcome difficulties under the guidance of adults. The child acts taking into account the surrounding objects, thinks about them in advance and, based on this, predicts the result in advance. He learns to organize his movements in time and space. The child checks the movements he has performed in various areas of activity, the skills he has acquired, and tries to consolidate them.

Keywords: intelligence, physical exercise, physical development, competence, mobility, construction, speech, communication, motor skills, elementary mathematics, technology, logical thinking, attention, memory, imagination, thinking, speech, ability

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining muhim boshlang'ich bo'g'ini bo'lib, bolalarni har tomonlama sog'lom va barkamol shaxs sifatida tarbiyalash hamda maktabga sifatli tayyorlash jarayonida katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohaning rivoji kelajak avlodning intellektual, jismoniy va ijtimoiy jihatdan yetuk bo'lib shakllanishida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Biroq, o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, so'nggi yillarda turli ichki va tashqi omillar ta'sirida maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni maktabga tayyorlash sifati va samaradorligi ortish o'rniga, aksincha, pasayish tendensiyasini ko'rsatmoqda. Jumladan, yil davomida maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim tashkilotlariga qamrab olish darajasi sezilarli darajada o'sish o'rniga barqaror yoki pasayish

ko'inishida namoyon bo'lmoqda. Xususan, so'nggi 20 yil mobaynida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari soni 45 foizdan ortiq qisqarib, hozirgi kunda butun respublika bo'ylab bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi bor-yo'g'i 30 foizni tashkil etmoqda. Bu holatning yuzaga kelishiga bir qancha omillar sabab bo'lib, ularning orasida mavjud maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy-texnik bazasining zamonaviy talab va standartlarga mos emasligi, ta'lim tizimida variativ dasturlar va bolalarni maktabga tayyorlashning muqobil shakllari yetarlicha ishlab chiqilmaganligi, ilg'or xorijiy tajribalar yetarlicha o'rganilmaganligi kabi muammolar alohida o'rin tutadi. Bundan tashqari, mazkur tizimda faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati oliy ma'lumotga ega emasligi, ta'lim sifati monitoringi tizimli ravishda yuritilmayotgani, innovatsion yondashuvlarning yetishmayotgani ham ushbu sohada rivojlanishning sustlashishiga olib kelmoqda. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, infrastrukturani yaxshilash, kadrlar salohiyatini oshirish hamda ilg'or tajribalarni joriy etish bo'yicha tizimli choralar ko'rish zaruriyati kun sayin ortib bormoqda.

Mamlakatimizda ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo'yildi.

Bunday qator vazifalarda bolalarning jismoniy va psixik salomatligi, shu jumladan, ularning hissiy holatini tadqiq qilish va ijobiy tomonga o'zgartirish, maktabgacha yosh davrida bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar, ularning individualligi, o'ziga xos qobiliyati va intellektual salohiyatini rivojlantirish zarurligi ta'kidlanadi.

Bolalarning aqliy va jismoniy rivojlanishiga kompleks yondashish muhim. Bu maktabgacha ta'lim dasturiga keng ko'lamli faoliyat va tajribalarni, jumladan jismoniy tarbiya, musiqa va san'at, ijtimoiy va hissiy ta'lim va akademik ta'limni kiritishni o'z ichiga oladi. Bolalarning ta'lim olishi va rivojlanishiga kompleks yondashuvni qo'llash orqali biz ularning umumiy salomatligi va farovonligini oshirishga yordam beramiz, shu bilan birga ularni maktabda va undan tashqarida muvaffaqiyatga yo'naltiramiz.

Masalan, Aflotun, Aristotel, Kvintilianning badiiy, falsafiy va ijtimoiy-siyosiy asarlarida mazmun, shakl, usul, tarbiya vositalarini izlash o'z aksini topgan. Jamiyat rivojlanishiningquldorlik davrida yosh bolalarni jismoniy va intellektual jihatdan tarbiyalash masalasi haqli ravishda kun tartibiga qo'yilgan. Ko'pgina jamiyatlarda, jumladan, qadimgi Yunonistonda qullik davrida yosh bolalarni tarbiyalash ijtimoiy tartibni saqlash va mavjud kuch tuzilmalarini davom ettirishning muhim vositasi sifatida qaralgan. Biroq, bu nuqtai nazardan ham, yosh bolalar uchun jismoniy va intellektual tarbiya muhimligi e'tirof etildi.

Aflotun jismoniy tarbiya orqali bola jismoniy, aqliy barkamollikka erishishini ta'kidlagan. Aristotel, jismoniy tarbiyaning salomatlik va sog'lomlikni mustahkamlashda muhimligini tan oldi va bolalarni keng ko'lamli jismoniy faoliyatga o'rgatish kerak deb hisobladi. Rim faylasufi va pedagogi Kvintilian ta'limni har bir bolaning shaxsiy ehtiyojlari va qobiliyatiga moslashtirish muhimligini ta'kidlagan. Ubolalarga keng ko'lamli ko'nikma va bilimlarni, jumladan, jismoniy va intellektual tarbiyani o'rgatish kerakligini ta'kidladi.

Sharq faylasuflari tomonidan "Harakat bu – hayot" deb bejiz aytilmagan. Bolaning jismoniy tarbiyasi bashariyat ahlining doimiy e'tiborida bo'lganligiga ko'plab misollar keltirish mumkin. Uch ming yillik tarixga ega "Avesto"da "bizga shunday kamyoblik baxsh aylagilki, navqiron va kuchli yorlar topaylik. Toki ulardan hushyor va sog'lom farzandlar dunyoga kelsin", - deya ta'kidlangani o'sha davrlardanoq insoniyatning jismoniy mashqlar vositasida sog'lom avlodni tarbiyalashiga katta e'tibor qaratganidan dalolat beradi. "Avesto" kitobida yoshlarning jismoniy chiniqishlari uchun hayotda kerak bo'ladigan mashqlarni bajarish va shunga o'xshash boshqa jismoniy mashqlar bilan

shugʻullantirilganligi koʻrsatib oʻtilgan.

Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi sohasidagi pedagogik gʻoyalar dinamikasining eng muhim yoʻnalishlari maktabgacha pedagogika va psixologiya fanining rivojlanishi, uning barcha tarixiy bosqichlarda bolalar bogʻchalari amaliyoti bilan yaqin, uzviy bogʻliqligidadir.

Oʻzbekiston Respublikasi Maktabgacha taʼlim vazirligining 2018-yil 7-fevralda tasdiqlangan “Ilk qadam” davlat dasturi hamda 2020- yil 27- martdagi 54-son buyrugʻiga asosan “Ilm yoʻli” variativ dasturi (6 yoshdan 7 yoshgacha boʻlgan bolalarni maktab taʼlimiga tayyorlash)da ilgʻor xorijiy tajribalar va zamonaviy talablar asosida oʻquv-tarbiyaviy mashgʻulotlarni tashkil qilishning maqsad, vazifalari belgilab berilgan. Unda bolalarning 5 yoʻnalishda soha kompetensiyalarini rivojlantirish koʻzda tutilgan:

1. “Jismoniy rivojlanish va sogʻlom turmush tarzini shakllantirish” sohasi kompetensiyalari (jismoniy rivojlanishdagi oʻz imkoniyatlari va yosh meʼyorlariga mos holda jismoniy faollikni namoyon qiladi; koordinatsiyalashgan va maqsadli holda harakatli faollikning har xil turlarini amalga oshira oladi; turli hayotiy va oʻquv vaziyatlarida mayda motorika koʻnikmalaridan foydalanadi; sezgi organlari yordamida oʻz harakatlarini tartibga soladi; shaxsiy gigiyena koʻnikmalarini qoʻllaydi; sogʻlom turmush va toʻgʻri ovqatlanish asoslarini biladi; xavfsiz hayotiy faoliyati qoidalariga rioya qiladi.)

2. “Ijtimoiy-hissiy rivojlanish” sohasi kompetensiyalari (oʻz “men”i va boshqa insonlarning hayotiy faoliyat muhitidagi roli toʻgʻrisida tasavvurga ega boʻladi; oʻz hissiyotlarini boshqaradi va ularni vaziyatga mos ravishda ifodalaydi; oʻzgalarning hissiyotlarini farqlaydi va ularga mos ravishda javob beradi; kattalar va tengdoshlar bilan vaziyatga mos ravishda muloqot qiladi; murakkab vaziyatlardan konstruktiv chiqish yoʻllarini topadi.

3. “Nutq, muloqot, oʻqish va yozish malakalari” sohasi kompetensiyalari (nutqni eshitadi va tushunadi;oʻz nutqida toʻgʻri talaffuz, qulay grammatik shakllar va xilma-xil gap konstruksiyalaridan foydalanadi;ikkinchi tilni oʻrganishga qiziqish namoyon qiladi;ikkinchi tilni egallash boʻyicha dastlabki bilimlarini koʻrsatadi;badiiy adabiyot asarlariga qiziqish namoyon qiladi;soʻzning lugʻaviy, boʻgʻinli va fonetik tuzilishi toʻgʻrisida tasavvurga yega boʻladi;turli maʼno shakllarini mustaqil ravishda tuzish va soʻzlab berishni biladi;yoʻzishning dastlabki malakalari va vositalaridan foydalanishni biladi.)

4. “Bilish jarayonining rivojlanishi” sohasi kompetensiyalari (bilim olishga faol qiziqishni namoyon etadi; oʻquv va hayotiy faoliyat uchun axborotni mustaqil ravishda topadi va undan foydalanadi; predmetlar, voqealar va koʻrinishlar oʻrtasidagi oddiy aloqalarni tushunadi va ularni yaxlit bir butunlik sifatida idrok qiladi; raqamlar, hisob-kitobni biladi va ularni hayotda qoʻllaydi; makon, shakl va vaqtga mos ravishda ish tutadi; elementar matematik hisoblashlarni amalga oshiradi; atrof-muhitdagi voqea-hodisalar va koʻrinishlarni kuzatadi hamda tadqiq qiladi; atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona va gʻamxoʻr munosabatni namoyon etadi).

5.“Ijodiy rivojlanish” sohasi kompetensiyalari (sanʼat va madaniyatga qiziqishni namoyon qiladi; milliy anʼanalarni qadrlaydi va ularni kundalik hayotining bir qismi sifatida idrok etadi; sanʼatning muayyan turini afzal koʻrishini mustaqil ravishda ifodalaydi; olingan bilim va koʻnikmalardan turli hayotiy vaziyatlarda oʻz ijodiy rejalarini tuzish va tatbiq qilish uchun foydalanadi; insonning dunyoni oʻzgartirishdagi yaratuvchanlik rolini tushunadi).

Maktabgacha taʼlim tashkiloti tarbiyalanuvchisida yuqorida sanab oʻtilgan soha kompetensiyalarini rivojlantirish tegishli mashgʻulotlar jarayonida uzviy, bir-biri bilan bogʻliq holda amalga oshiriladi. Natijada bola har tomonlama intellektual rivojlanadi. Olib borilgan tadqiqotlar asosida eʼtirof etish joizki, bolalarni intellektual rivojlantirishda, 5 soha kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali vosita jismoniy mashqlar boʻlib hisoblanadi.

Jismoniy mashqlar vositasida maktabgacha taʼlim yoshidagi bolalarning jismoniy xatti-harakatlarga boʻlgan ehtiyojining yuqoriligi uning yosh va fiziologik xususiyatlari bilan asoslanadi. Bu davrda bolaning suyak-muskul tizimi shakllanishda davom etib, uning organizmida rivojlanish

davri kechayotgan bo'ladi. Ana shu holatning o'zi uning jismoniy xatti-harakatlarga bo'lgan ehtiyojini oshiradi. Ko'p aqliy mehnat talab etadigan mashg'ulotlarda vaqti-vaqti bilan jismoniy daqiqlarni o'tkazib turishning o'zigina bolaning yuqorida aytib o'tilgan ehtiyojlarini qondirish uchun yetarli hisoblanmaydi. Shu maqsadda jismoniy mashqlardan maqsadli va o'rinli foydalanish zarurdir.

Bolalarni intellektual jihatdan rivojlantirishda jismoniy mashqlardan foydalanish texnologiyasi ma'lum metodik talablarga javob berishi ya'ni quyidagi mezonlariga mos kelishi muhimdir:

1) konseptuallik: jismoniy mashqni tanlashda maqsadni amalga oshirish uchun qo'llaniladigan har qanday aniq ilmiy nazariyaga tayanish;

2) izchillik: yaxlitlik, jarayonning mantiqiyliigi, uning barcha tarkibiy elementlarining o'zaro bog'liqligi, shu jumladan:

jismoniy mashqni tanlashning ilmiy asosi sifatida tushuniladigan konseptual asos;

tarkib komponenti;

jarayon qismi (mashq jarayonini tashkil etish, ishtirokchilarining jismoniy faoliyat usuli va shakli yo'riqchi - tarbiyachi tomonidan to'g'ri tanlanishi);

3) nazorat qilish imkoniyati: diagnostik maqsadni belgilash, rejalashtirish, loyihalash, bosqichma-bosqich diagnostika, natijalarni tuzatish;

4) samaradorlik: muayyan natijalarga erishish kafolati;

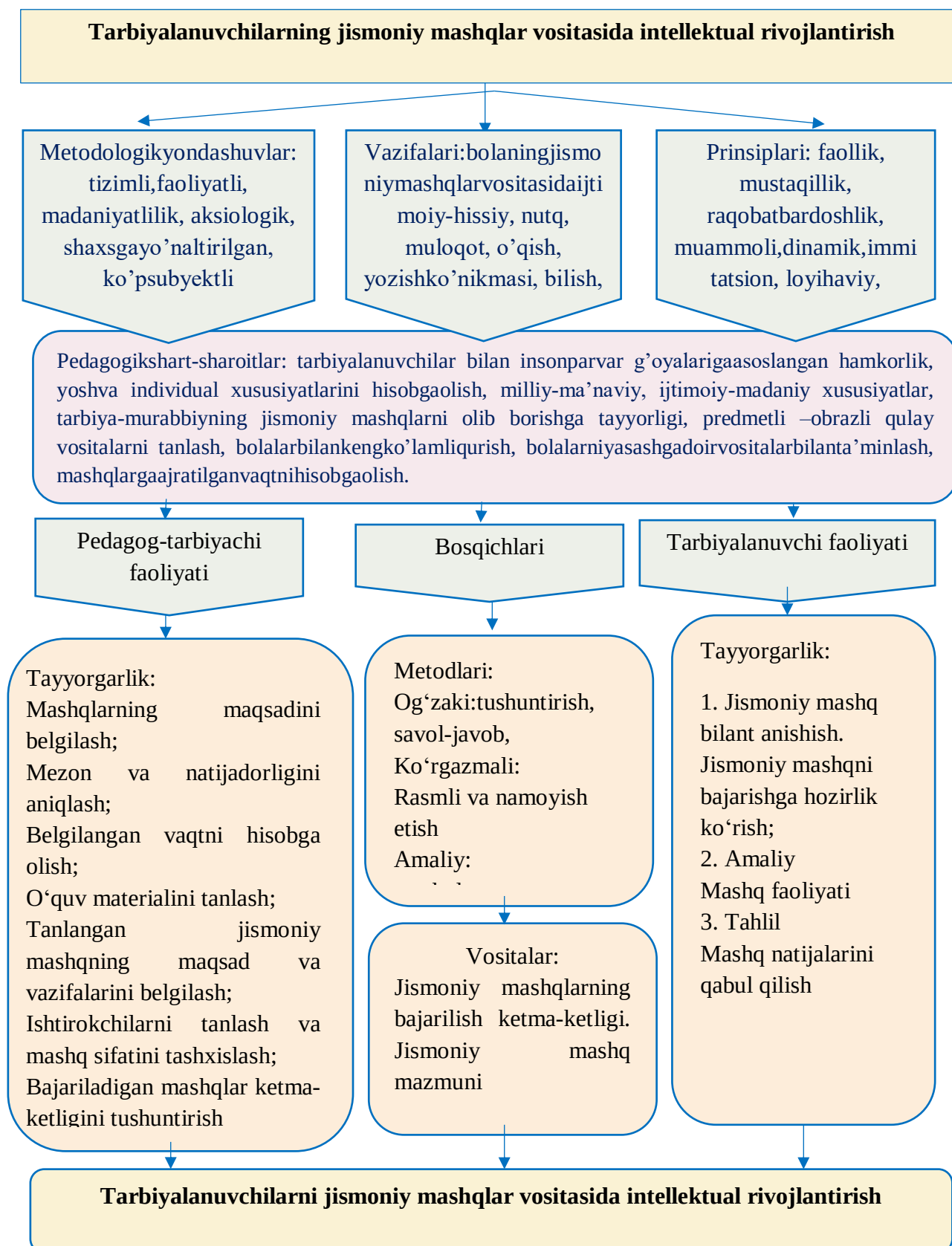
5) takrorlanuvchanlik: jismoniy mashqlardan turli sharoitlarda foydalanish qobiliyati.

Shunday qilib, bolaning intellektini jismoniy mashqlar vositasida rivojlantirish mazmuni umuman olganda, pedagogik usullar, shakllar, vositalar va psixologik-pedagogik shartlar majmuiga singdirilishi mumkin. Pedagog va sport yo'riqchisi aniq belgilangan modelga muvofiq ta'lim jarayonini rejalashtirish, olingan natijalarni baholash va uning doimiy monitoringini ta'minlaydi.

Jismoniy mashqlarni ishlab chiqish va amaliyotda qo'llashda bolaga topshirilgan vazifalar darajasini bosqichma-bosqich murakkablashtirish, uning qobiliyatlari, ijodkorligini maksimal darajada rivojlantirishni inobatga olish muhim. Masalan, bir xil o'lchamdagi 16 ta rang-barang kublardan iborat "Naqshni tanla" o'yini bola tomonidan uchta turdagi jismoniy mashqlarni ketma-ket bajarishni o'z ichiga oladi: 1) belgilangan vaqt ichida ma'lum masofada bola yugurib, emaklab yoki sakrab kublar to'plangan manzilga boradi va bir xil naqshli kublarni yig'adi; 2) aksincha, rangli kublarni to'plab kelib naqsh hosil qiladi; 3) bola o'z naqshlarini o'ylab topadi va ularni kublardan yasaydi. Natijada, ushbu o'yin jarayonida bolada tahlil qilish va sintez qilish, shu asosda mustaqil ravishda yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati rivojlanadi.

Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlantirishga xizmat qiluvchi "Rasmi kublar" yordamidagi jismoniy mashqlar to'plami quyidagicha aks ettirildi. Bu jismoniy mashqlardan tashkil topgan o'yin "Evrika ombori" deb nomlanadi. Omborga kubiklarga harflarning alohida qismlarga ajratilib chizilgan belgisi mavjud bo'ladi. Ushbu kublar yordamida harflarni yasash orqali bolalar o'qishga o'rgatiladi. Jismoniy mashqlardan tashkil topgan o'yin, tabiiy ravishda bolalarda og'zaki-mantiqiy fikrlash va yodlashni rivojlantirish, savodli yozish ko'nikmalarini shakllantirish, so'z boyligini sezilarli darajada oshirish va nutq terapiyasi kamchiliklarini tuzatish uchun samarali hisoblanadi. Intellektual ta'limda tarbiyalanuvchining bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish tabiati, asosan, nutq o'stirish ularda matematik tasavvurlarni shakllantirish vazifalari va mazmuni aniqlanib, mashg'ulot jarayonini loyihalaniib bilim va ko'nikmalar doirasi aniq belgilab berilgan. Bunda sensor ta'lim yanada kengroq namoyon bo'ladi, shuningdek, bolalarning narsa va hodisalar o'rtasidagi eng oddiy qonuniyatlar va aloqalar haqidagi bilimlari, bolalarning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Namuna tariqasida taqdim qilingan jismoniy mashqlardan tashkil topgan o'yinlar bolaning aqliy jarayonlarini rivojlantirish: diqqat, xotira, tasavvur, fikrlash, nutq, nozik vosita qobiliyatlari; ranglar va shakllarni, harflar va raqamlarni eslab qolish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuni inobatga olib, maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarni jismoniy mashqlar vositasida intellektual rivojlanish tuzilmasi quyidagi rasmda aks ettirildi.

1- rasm

1-rasm. Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarni jismoniy mashqlar vositasida intellektual rivojlanish tuzilmasi

Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va jismoniy tarbiya jarayonlarini o'rgangan olimlarning sa'y-harakatlari, asosan, maktabgacha ta'lim tashkilotida aqliy va jismoniy tarbiyaning mazmuni va usullarini takomillashtirishga qaratilgan bir-biriga o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita muammoni o'rganish lozim.

Nazariy materialning tahlili shuni ko'rsatdiki, o'quv jarayonida (aqliy va jismoniy tarbiya) tarkibiy bo'linmalar: bilim, ko'nikma, malakalarning o'zaro munosabatlari aniq kuzatilgan, bu esa shaxsning qadriyat yo'nalishlarini shakllantirishga imkon beradi. Shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan aqliy va jismoniy tarbiya muammolarini hal qilish bolaning tashabbusi va ijodiy faolligini tarbiyalash bilan uzviy bog'liqdir. Pedagogika va psixologiya sohasida tadqiq qilgan olimlar maktabgacha ta'lim oldiga qo'yilgan vazifalarni hal etishga obyektiv hissa qo'shish uchun ta'lim jarayonining mazmunini, uni maktabgacha yoshdagi bolalik davriga moslashtirish yo'llari va usullarini tushunishga harakat qilishlari lozim. Olib borilgan tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv faolligini rag'batlantirish bolaning umumiy rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Shuningdek, tadqiqot natijasiga ko'ra, maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim mazmunini rivojlantirishning qayd etilgan xususiyatlari, aqliy va jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotini rivojlantirishning asosiy yo'nalish ko'rsatkichi ekanligi aniqlandi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi sohasidagi pedagogik fikrlar rivojlanishining didaktik imkoniyatlari, uning dinamikasini o'rganish davrida nashr etilgan davlat hujjatlarining konseptual asoslariga bog'liqligi bilan belgilanadi.

2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" PF-60-son Farmonining 39-maqsadi: maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishda maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish ko'zda tutilgan.

O'rganilgan nazariy materiallarni tahlil qilish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning aqliy va jismoniy tarbiyasi sohasidagi pedagogik fikrlar rivojlanishining bir qator muhim ko'rsatkichlarini (belgilarini) aniqlashga imkon berdi:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi sohasida pedagogik fikrni rivojlantirishning asosiy uslubiy qo'llanmasi demokratlashtirish, bolalar bog'chasida ijodiy shaxsni erkin rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim;

- aqliy va jismoniy tarbiyaning mazmuni, shakllari, usullarini qayta ko'rib chiqishning muhim yo'nalishi maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim va tarbiyasini individuallashtirish usullarini kengaytirishdan iborat;

- demokratlashtirish, insonparvarlashtirish jarayonlari inson faoliyatining turli sohalariga, jumladan, maktabgacha ta'limga faol ta'sir ko'rsatadi;

- zamonaviy yondashuvlarni sohaga tatbiq etish orqali maktabgacha ta'lim tashkilotlari jamoasining pedagogik jarayoni va pedagogik faoliyati samaradorligini oshirish;

- maktabgacha ta'lim tashkilotida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli asosida pedagogik jarayonni loyihalash orqali bolalarning aqliy faolligini jismoniy mashqlar vositasida rivojlantirish;

- maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va jismoniy tarbiyasi sohasidagi pedagogik fikrning rivojlanishini belgilovchi ijtimoiy-madaniy shartlar maktabgacha yoshdagi bolalik davridagi insonparvarlik pedagogikasiga uzluksiz ko'tarilish bilan uzviy bog'liqdir.

Xulosa qilib aytganda mutaxassislar bolaga har kuni kamida 60 daqiqa o'rtacha va kuchli jismoniy mashqlar bajarishni tavsiya qiladilar. Chunki ushbu harakatlar yurak-qon tomir salomatligi uchun juda muhimdir. Ammo jismoniy mashqlar bolalar uchun boshqa sabablarga ko'ra ham ahamiyatlidir. Bu miya o'sishini rag'batlantirishda yaqqol namoyon bo'ladi. Bolalarning diqqatini jamlashga va rejaga qat'iy rioya qilishga yordam beradi. Bu esa bolalarga berilgan mashq va topshiriqlarini yanada yaxshiroq o'rganishlarini osonlashtiradi. Aqliy va jismoniy tarbiyaning birligidan foydalanishga asoslangan aqliy va jismoniy tarbiya o'rtasidagi uzviylik jarayonida bola elementar harakatlarni takrorlaydi, ularni bir-biri bilan taqqoslaydi va farqlarni aniqlaydi. Harakatlar asta-sekin murakkablashib borgan sari bola kattalar rahbarligida qiyinchiliklarni yengishga o'rganadi.

Bola atrofdagi narsalarni hisobga olgan holda harakat qiladi, ularni oldindan ko'ra oladi va shunga asosan natija oldindan bashorat qilinadi. Vaqt va makonda o'z harakatlarini o'lchashni o'rganib boradi. Bolalar faoliyatning turli sohalarida bajarilgan harakatlarni, olingan ko'nikmalarni tekshiradi hamda ularni mustahkamlashga harakat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni //O'RQ-637-son. 23.09.2020.
3. Бережнова О.В., Бойко В.В. Парциальная программа физического развития детей 3–7 лет «Малыши-крепыши». — М.: Издательский дом «Цветной мир», 2017. — 136 с.)
4. Болотина, Л. Р. Дошкольная педагогика : учебное пособие для вузов / Л. Р. Болотина, Т. С. Комарова, С. П. Баранов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 218 с.
5. Блонский, П. П. Педология / П. П. Блонский. – 2-е изд., стер. – Москва :ИздательствоЮрайт, 2021. – 315 с.
6. Вавилова Е.Н. Учите бегать, прыгать, лазать, метать. 3-е изд. М.: Физкультура и спорт, 1991. - 214
7. Выготский Л.С. Соч.: в 6 т. Т.4. Детская психология / Под ред. Д.Б.Эльконина. - М.: Педагогика, 2004. -432 с.
8. Kayumova N.M. Maktabgacha pedagogika O'quv qo'llanma T-2013-172 b
9. Карманова Л.В., Шебеко В.Н. Физическая культура в старшей группе детского сада. Методическое пособие. Минск, Полымя, 1987, С. 14.
10. Килпио Н.Н. 80 игр для малышей. - М.: Знание, 1990. - 129 с.
11. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. - М.: Знание, 1989. - 80 с.
12. Козлова С.А., Куликова А.Т. Дошкольная педагогика М: Учебник Академия, 2020 432 - 6

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Muxitdinova Nigora Mexriddinovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

"Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi"

kafedrasi dotsenti, p.f.f.d (PhD)

Manzil: O'zbekiston, 200400, Buxoro shahri,

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHNING DOLZARBLIGI

Saydullayeva Barchinoy Abduhalil qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrası o'qituvchisi. Andijon shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida tabiatni asrash va uni muxofaza qilishga qaratilgan shart-sharoitlar, ekologiya muammolari yechimini topishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu masalalarni hal etishda tabiat bilan tanishtirish metodikasini takomillashtirish va buni bolalalikdan tarbiyalash ta'lim kelajagi uchun eng dolzarb muammo sifatida e'tirof etilmoqda.

MAQSAD: Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali ularning tabiatga pedagogik qarashlarini shakllantirish

MATERIALLAR VA METODLAR: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ma'naviy yetuk, axloqli, pok insonlar qilib voyaga yetkazishda tabiat bilan tanishtirish metodikasi fani muhim ahamiyat kasb etadi. Uning maqsadi, maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash, tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga extiyotkorona munosabatda bo'lish, Vatanga mehrli bo'lish, ekologik ta'limtarbiyani amalga oshirish, tabiat haqida mukammal bilimga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashdir. Ma'lumki, bolalarga estetik tarbiya berishda ona – tabiatning tutgan o'rni beqiyosdir. Bu borada ko'plab metodik qo'llanmalar yaratilgan bo'lib, ularda asosan, tabiatning go'zallik manbai ekanligi, bunday go'zallikdan estetik tarbiya vositasida foydalanish muammolari va usullari bolalarni tabiat go'zalligini ko'ra bilish va his qilishga o'rganish, tabiat manzaralarini himoya qilishga undashga katta e'tibor qaratilgan.

XULOSA: Ilmiy prinsip bolalar yoshiga mos bo'lsagina samarali natija beradi. Bu haqida Y.A.Komenskiy shunday degan: Oddiydan - murakkabga, yaqindan- uzoqqa, tanishdan-notanishga tomon borish kerak. Bu prinsiplar dasturdagi tabiat bilan tanishtirish bo'limida o'z aksini topgan. Biz bolalarni tabiat bilan tanishtirishda bevosita o'zlariga yaqin bo'lgan, atroflarini o'rab turgan tabiat bilan tanishtirishdan boshlaymiz. Bolalarga avval mtdagi daraxtlar so'ngra o'rmondagi daraxtlar haqida bilim beramiz. Demak, biz yaqindan-uzoqqa tomon degan qoidaga rioya qilishimiz zarur. Biz bolalarga bilim berishda ularning avvalgi bilimlariga tayanamiz. Shundagina ular yangi bilimni chuqur o'zlashtirib oladilar. Bolalarga beriladigan bilim ilmiy, bolalar yoshiga mos bo'lsa-yu, ular ko'rgazmasiz bo'lsa, bolalar yaxshi tushunmaydilar. Y.A.Komenskiy shunday degan: "Avval sezgilarda bo'lmagan narsa, intellektda ham bo'lmaydi". Shundan kelib chiqib hissiy tajribani bilish va o'rganish asosida quyidagi ko'rgazmalilik prinsipini asoslab berdi. Ko'rgazmalilik faqat buyum, hodisalarni ko'rib idrok etish emas, balki ularni hamma sezgi organlarini jalb qilgan holda idrok qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: estetik, axloqiy, aqliy va jismoniy rivojlanish, ekologik muammolar, tabiatni asrashga doir qonun va qarorlar, sezgi a'zolar, tabiat orqali ta'lim tarbiya berish, ekskursiya, sayr, ta'limiy o'yinlar, tafakkur.

АКТУАЛЬНОСТЬ ЗНАКОМСТВА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ПРИРОДОЙ

Сайдуллаева Барчиной Абдухалиловна

*Андижанский государственный педагогический институт, Методика
дошкольного образования преподаватель кафедры, город Андижан*

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В развитых странах мира особое внимание уделяется условиям сохранения и охраны природы, а также поиску решений экологических проблем. При решении

этих задач совершенствование методики приобщения детей к природе и воспитание этого приобщения с детства признается наиболее актуальной проблемой будущего образования.

ЦЕЛЬ: Формировать педагогические представления о природе у детей дошкольного возраста путем приобщения их к природе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Наука о методике приобщения детей к природе играет важную роль в воспитании детей как духовно зрелых, нравственных и чистых личностей в дошкольных образовательных организациях. Цель проекта — подготовка детей дошкольного возраста к школе, приобщение их к природе, бережное отношение к ней, доброе отношение к Родине, реализация экологического образования, воспитание молодежи с отличными знаниями о природе. Известно, что роль Матери-природы в эстетическом воспитании детей неопределима. В связи с этим создано множество методических пособий, в которых основное внимание уделяется тому, что природа является источником красоты, проблемам и методам использования красоты как средства эстетического воспитания, обучения детей видеть и чувствовать красоту природы, побуждения их к охране природных ландшафтов.

ВЫВОД: Научный принцип эффективен только в том случае, если он соответствует возрасту детей. Об этом сказал Я. А. Коменский: «Надо двигаться от простого к сложному, от близкого к далекому, от знакомого к незнакомому». Эти принципы отражены в разделе программы, посвященном природе. Знакомя детей с природой, мы начинаем с того, что знакомим их с той природой, которая находится непосредственно рядом с ними, с природой, которая их окружает. Сначала мы рассказываем детям о деревьях в лесу, затем о деревьях в лесу. Итак, нам нужно следовать правилу близкого и далекого. При обучении мы опираемся на имеющиеся у детей знания. Только тогда они смогут глубоко усвоить новые знания. Даже если знания, которые даются детям, являются научными и соответствуют возрасту, но не представлены в доступной для понимания форме, они не смогут их хорошо понять. Я. А. Коменский сказал: «Чего раньше не было в чувствах, того не может быть в интеллекте». Исходя из этого, он обосновал следующий принцип доказуемости на основе знания и изучения чувственного опыта. Визуализация — это не только визуальное восприятие объектов и событий, но и восприятие их с участием всех органов чувств.

Ключевые слова: эстетическое, нравственное, умственное и физическое развитие, экологические проблемы, законы и постановления об охране природы, органы чувств, воспитание через природу, экскурсия, прогулка, развивающие игры, мышление.

THE URGENTIFICANCE OF INTRODUCING PRESCHOOL CHILDREN WITH NATURE

Saydullayeva Barchinoy Abduhalil qizi

*Teacher of the Department of Preschool Education Methodology,
Andijan State Pedagogical Institute, Andijan city*

Annotation.

INTRODUCTION: In developed countries of the world, special attention is paid to the conditions for the preservation and protection of nature, finding solutions to ecological problems. In solving these issues, improving the methodology of introducing nature and educating it from childhood is recognized as the most urgent problem for the future of education.

GOAL: To form pedagogical views on nature by introducing preschool children to nature

MATERIALS AND METHODS: The science of the methodology of introducing nature in preschool educational organizations is of great importance in raising children as spiritually mature, moral, and pure people. Its purpose is to prepare preschool children for school, to treat nature with care during the process of introducing them to nature, to be kind to the Motherland, to implement ecological education, and to educate young people with excellent knowledge of nature. It is known

that the role of mother nature in the aesthetic education of children is incomparable. Many methodological manuals have been created in this regard, which mainly focus on the fact that nature is a source of beauty, the problems and methods of using such beauty as a means of aesthetic education, teaching children to see and feel the beauty of nature, and encouraging them to protect natural landscapes.

CONCLUSION: The scientific principle will only be effective if it is appropriate for the age of the children. Y.A. Komensky said about this: It is necessary to proceed from simple to complex, close to far, from familiar to unfamiliar. These principles are reflected in the section on introducing children to nature in the program. When introducing children to nature, we start by introducing them to the nature that is directly close to them, surrounding them. First, we teach children about trees in the forest, then about trees in the forest. So, we must adhere to the rule of going from close to far. When giving children knowledge, we rely on their previous knowledge. Only then will they deeply assimilate new knowledge. Even if the knowledge given to children is scientific and appropriate for the age of the children, if they are not demonstrated, the children will not understand it well. Y.A. Komensky said: "What is not present in the senses first, is not present in the intellect." Based on this, he based his knowledge and study of sensory experience on the following principle of demonstrability: Demonstrability is not just perceiving objects and phenomena by sight, but perceiving them with the involvement of all sensory organs.

Keywords: aesthetic, moral, mental and physical development, environmental problems, laws and regulations on nature conservation, sensory organs, education through nature, excursion, walk, educational games, reflection.

Tabiat bilan tanishish insonni ma'naviy kamolotga yetkazuvchi jarayon bo'lib, uni barcha salbiy xatolardan saqlaydi. Natijada uning xulqiy go'zalligi ortadi. Shu sababdan ham tabiat bilan tanishtirish orqali ta'lim-tarbiya jarayoni uzoq tarixga ega. Maktabgacha yoshdagi bolarni tabiat bilan tanishtirish orqali estetik, aqliy, axloqiy jihatdan tarbiyalash, jismoniy rivojlantirish barcha zamonlarda ham o'ta dolzarb muammolardan hisoblangan. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida tabiatni asrash va uni muxofaza qilishga qaratilgan shart-sharoitlar, ekologiya muammolari yechimini topishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu masalalarni hal etishda tabiat bilan tanishtirish metodikasini takomillashtirish va buni bolalalikdan tarbiyalash ta'lim kelajagi uchun eng dolzarb muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, tabiat bilan tanishtirish maktabgacha ta'lim sohasi bolalarida rivojlantirishga oid innovatsion va kreativ yondashuvlar, mazkur jarayonni ta'minlashga imkon beruvchi metodologik va texnologik asoslarni ham takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Shu o'rinda muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 21-aprel kungi "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risidagi PF-5024 sonli farmoni, shu kungi "O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ2915-sonli qarorini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori va Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 23-maydagi 310-son qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasi "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi to'g'risida Nizom"i yuqorida aytib o'tilgan masalalarni yechim topishida ahamiyati katta ekanligini aytib o'tishimiz joizdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ma'naviy yetuk, axloqli, pok insonlar qilib voyaga yetkazishda tabiat bilan tanishtirish metodikasi fani muhim ahamiyat kasb etadi. Uning maqsadi, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlash, tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga extiyotkorona munosabatda bo'lish, Vatanga mehrli bo'lish, ekologik ta'limtarbiyani amalga oshirish, tabiat haqida mukammal bilimga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashdir. Ma'lumki, bolalarga estetik tarbiya berishda ona – tabiatning tutgan o'rnini beqiyosdir. Bu borada ko'plab metodik qo'llanmalar yaratilgan bo'lib, ularda asosan, tabiatning go'zallik manbai ekanligi, bunday go'zallikdan estetik tarbiya vositasida foydalanish muammolari va usullari bolalarni

tabiat go'zalligini ko'ra bilish va his qilishga o'rganish, tabiat manzaralarini himoya qilishga undashga katta e'tibor qaratilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasining vazifasi bolalarni tabiat bilan tanishtirish usullari, ish shakllari, shuningdek pedagog, psixolog olimlar va mutafakkirlarning tabiatni inson hayotidagi ahamiyati haqidagi bilimlari bilan tanishtirish va nazariy bilimlar berishdan iborat.

- Tabiat bilan tanishtirish orqali barcha tarbiya turlari amalga oshiriladi. Tabiat bilan bolalarning yosh xususiyatlari, fiziologik tuzilishlarini hisobga olgan holda tanishtiriladi. Shu bilan birga turli yosh guruhlarida ularning qiziqishlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari, xarakter hislatlari, iste'dodlari hisobga olinadi.

- Bola a'zolarining tuzilishi - oliy nerv sistemasi, ichki a'zolari, tana tuzilishi, yoshga qarab hosil bo'ladigan o'zgarishlar tabiat bilan tanishtirishda muhim ahamiyatga ega.

Biz bolalarni jonli va jonsiz tabiat, tabiat hodisalari, yilning turli fasllari bilan tanishtiramiz.

- Tabiat bilan tanishtirish orqali falsafa, biologiya, pedagogika, psixologiya, fiziologiya va barcha metodikalar bilan bog'liq holda bir-birini to'ldirib, mustahkamlaydi.

Bolalarning jonsiz tabiat hodisalari, o'simliklar va xayvonlar, inson mehnati haqidagi tushuncha va tasavvurlarini kengaytirish haqida boyitish, shuningdek, o'simliklar o'stirish, hayvonlarni parvarish qilishda bolalarda oddiy ko'nikmalar hosil qilish ta'lim berishning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bunda bolalarda kuzatuvchanlik, bilimga qiziqish, tafakkur va mantiqiy nutq rivojlanadi, so'z boyligi ortadi, yangi tushunchalar hosil bo'ladi. Bolalarda mehnatni sevis, o'zgalar mehnatini qadrlash, o'simlik va xayvonlarni asrash, ularni parvarish qilish, o'z Vatanini, tabiatni sevis, tabiat go'zalliklarini ko'ra olish kabi hislatlarni o'stirish orqali tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat bilan yaqindan tanishtirmasdan turib, bolalarni jismonan rivojlantirish, nutq va tafakkurlarini boyitish vazifalarini amalga oshirish mumkin emas. Tabiat -bitmas-tuganmas xazinadir. O'simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to'g'ri o'sib shakllanishida, tabiatda bo'ladigan voqea hodisalarning sir-asrorini o'rganib voyaga yetishida katta manbaa bo'lib xizmat qiladi.

I.P.Pavlov ta'limotiga ko'ra, insonning tabiatdagi narsa va hodisalardan olayotgan ta'siri birinchi signal sistemasini, ularni ifodalovchi so'z esa, ikkinchi signal sistemasini hosil qiladi. Bilishning hissiy tomoni birinchi signal sistemasi bilan bog'liq, bu ko'rgazmali, obrazli tafakkurga asoslangan bo'lib, miya po'stlogidagi muvaffaqiyatli bog'lanishni o'z ichiga oladi, ya'ni tashqi dunyodagi narsa va hodisalarni sezishda, idrok qilishda va tasavvurda bevosita aks etadi. Bilimning ratsional tomoni, abstrakt tafakkur, ya'ni tushunchalarning hosil bo'lish jarayoni ikkinchi signal sistemasi bilan bog'liqdir. Ikkinchi signal sistemasi tashqi dunyo bilan faqat birinchi signal sistemasi orqali aloqa olib boradi, shuning uchun tafakkur sezgi va idroksiz bo'lish, biron narsa haqida aniq tasavvurga ega bo'lmay turib tushuncha hosil qilinishi mumkin emas. "Hissiy bilimning fiziologik asosi — ko'rish, eshitish, hid bilish, teri, harakatlantiruvchi va boshqa analizatorlarning birgalikdagi faoliyatidir" - degan edi I.P.Pavlov. O'zlashtirishda qancha ko'p analizatorlar birgalikda ishtirok etsa, tasavvur va tushuncha shunchalik aniq, boy va ma'noli bo'ladi. Demak, bolalarni tabiat bilan tanishtirish asosiga birinchi navbatda ko'rgazmalilikni qo'yish kerak, ya'ni narsa va hodisalar ularning sezgi a'zolariga bevosita ta'sir etishi, bolalar narsalarni ko'rib, qo'l bilan ushlab ko'rishlari, eshitib, hidlab ko'rishlari, ta'mini tatib ko'rishlari, ya'ni ularning xususiyatlarini seza bilish imkoniyatlariga ega bo'lishlari shart. Uyda, sayrda, o'yinlarda va mehnatda, tabiatdagi narsa va hodisatarni bolalarga ta'sir etishi natijasida ularda seza bilish tajribalari to'planib boradi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bog'chaga ketayotganlarida ko'chadagi ob-havo sharoiti (sovuq, issiq, iliq va namlik)ni seza oladilar. Qo'llarini yuvganlarida, cho'milish vaqtida, o'yinlarda suvning xususiyatlarini (sovuqligi, ilqligi, sachrashi, toshlarning suvda cho'kishi yoki yog'ochning suzib yurishi)ni payqay oladilar. Hayvonlarni parvarish qilishda esa ularning harakatlarini, odatlarini bilib oladilar. Bola tabiat bilan yaqin munosabatda bo'lishi natijasida, undagi narsa va hodisalarni yaqqol ko'rib, idrok qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Lekin ko'pincha bola narsalarni payqamay

qolishi yoki muhim bo'lmagan tomonlarga diqqat qilib, idrok qilgan narsalarini noto'g'ri tasvirlashi mumkin. 3-4 yoshdagi bola uchayotgan qushlarni hamma vaqt ham sezmasligi mumkin. Xayvonlarni uchratganda u birinchi navbatda uning kattaligiga e'tibor beradi, akvariumda suzib yurgan baliqni ko'rsatib uni «yuryapti» yoki «qanotlarini silkityapti», - deb aytadi. Bundan ma'lum bo'ladiki, bolani tabiat bilan tanishtirishda unga hodisa yoki narsani ko'rsatishning o'zigina kifoya qilmaydi. O'rgatish jarayonida maqsadga muvofiq rahbarlik qilinishi zarur. Bu esa tarbiyachining bolaning idrokini yo'lga soladigan, diqqatini ko'rish va eshitishi muhim bo'lgan narsa va hodisalarga to'g'ri yo'naltiruvchi so'zlarida ifodalanadi. Maktabgacha tarbiya yoshida tabiatni o'rganish ko'proq ona tilini bilish bilan yaqindan bog'liqdir. Bu yoshda sezib idrok qilishdan ko'ra so'z bilan aytib idrok qilish mustahkam o'zlashtiriladi. Sezib idrok qilishda tabiat haqidagi hamma bilimlarni boshlang'ich manbai ekanligini doimo nazarda tutish kerak, aniqroq qilib aytganda, bolalar ongida haqiqatni aks etadi. Tushuncha - bu miyaning analitik-sintetik faoliyatining natijasidir. Tabiatdagi narsa va hodisalarning bir necha marta sezib idrok qilinishi, ularning boshqalari bilan taqqoslab ko'rilishi, ulardagi eng muhim belgilarning so'zlarda aks ettirilishi natijasida tushuncha hosil bo'ladi. Tushuncha bolalar faoliyatida o'yin va mehnatda o'zlashtiriladi va tekshirib ko'riladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ma'naviy yetuk, axloqli, pok insonlar qilib voyaga yetkazishda tabiat bilan tanishtirish metodikasi fani muhim ahamiyat kasb etadi. Uning maqsadi, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlash, tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga extiyotkorona munosabatda bo'lish, Vatanga mehrli bo'lish, ekologik ta'limtarbiyani amalga oshirish, tabiat haqida mukammal bilimga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashdir.

Tabiat bilan tanishtirish metodikasining vazifasi bolalarni:

-o'z o'lkasi tabiati bilan tanishtirish;

-ona Vatanga mehr muxabbatini uyg'otish;

-tengdoshlari va kattalar mehnatlarini qadrlashga o'rgatish;

-tabiat orqali psixik jarayonlarni rivojlantirish (sezgilar, idrok, xotira, xayol, nutq, diqqat);

Bolalarning jonsiz tabiat hodisalari, o'simliklar va xayvonlar, inson mehnati haqidagi tushuncha va tasavvurlarini kengaytirish haqida boyitish, shuningdek, o'simliklar o'stirish, xayvonlarni parvarish qilishda bolalarda oddiy ko'nikmalar hosil qilish ta'lim berishning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bunda bolalarda kuzatuvchanlik, bilimga qiziqish, tafakkur va mantiqiy nutq rivojlanadi, so'z boyligi ortadi, yangi tushunchalar hosil bo'ladi. Bolalarda mehnatni sevis, o'zgarlar mehnatini qadrlash, o'simlik va xayvonlarni asrash, ularni parvarish qilish, o'z Vatanini, tabiatni sevis, tabiat go'zalliklarini ko'ra olish kabi hislatlarni o'stirish orqali tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat bilan yaqindan tanishtirmasdan turib, bolalarni jismonan rivojlantirish, nutq va tafakkurlarini boyitish vazifalarini amalga oshirish mumkin emas. Tabiat bilan tanishtirishning aqliy jihatdan o'sishiga ta'siri kattadir Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda talim-tarbiya jarayonida ularning ongida atrofni o'rab olgan dunyo haqida hissiy tajribaga asoslangan aniq bilimlar hosil qilish muhimdir. Haqiqatni to'g'ri aks ettiruvchi bilimlar berilmasigi, bolalarda tabiat haqida noto'g'ri tushunchalar hosil bo'ladi. Bolalarga estetik tarbiya berishdan maqsad — shaxsning estetik didi va idealini tarkib toptirish, tevarakatdagi narsalarni to'g'ri qabul qilish qobiliyatlarini har tomonlama o'stirishdir. Estetik tarbiya bolaga did bilan kiyinish, yurish-turish, mehnat qilish, omma orasida o'zini to'g'ri tuta bilish kabi hislatlarni singdiradi. Uning tabiat go'zalliklarini ko'ra bilishi, ulardan baxramand bo'lishi, qalbida havas, qiziqish, hayajonlanish hislarining uyg'onishi uchun oylar, yillar kerak bo'ladi. Bolani estetik tarbiyalashni tabiatga sayohat, sayrlar yoki bog'cha hovlisidagi hushmanzara gullarni, chiroyli bog' hovllilarini kuzatish orqali amalga oshirsa bo'ladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni tabiat orqali estetik ruxda tarbiyalashni tabiatning istagan faslida amalga oshirish mumkin. Tabiat vositasida tarbiya berish umumiy tarbiyaning bir qismi bo'lib, u o'z oldiga bolalarning yosh xususiyatlarini, bilish jarayonlari, qobiliyatlarini yaxshi bilgan holda tarbiya berishni vazifa qilib qo'yadi. Maktabgacha tarbiya ishida uning ko'p qirralari borki, bu ta'lim – tarbiya qonuniyatlarini o'rganish bilan shug'ullanadigan juda keng ijtimoiy hodisadir. Biz bolalarni tabiat bilan tanishtirar ekanmiz

avvalo pedagogika fanining asoschilarini aytib o'tgan fikrlariga asoslanamiz. G'arbning ilg'or pedagoglaridan Y.A.Komenskiy bolalarga beriladigan bilim hayotiylikka va ko'rgazmalilikka asoslanishi kerak. - degan edi. Bolalarga tabiat orqali beriladigan bilimlar turlicha metod va usullar bilan olib boriladi va ekskursiya, sayr, ta'limiy o'yinlar orqali mustahkamlanib chuqurlashtiriladi.

Ilmiy prinsip bolalar yoshiga mos bo'lsagina samarali natija beradi. Bu haqida Y.A.Komenskiy shunday degan: Oddiydan - murakkabga, yaqindan- uzoqqa, tanishdan-notanishga tomon borish kerak. Bu prinsiplar dasturdagi tabiat bilan tanishtirish bo'limida o'z aksini topgan. Biz bolalarni tabiat bilan tanishtirishda bevosita o'zlariga yaqin bo'lgan, atroflarini o'rab turgan tabiat bilan tanishtirishdan boshlaymiz. Bolalarga avval mtdagi daraxtlar so'ngra o'rmondagi daraxtlar haqida bilim beramiz. Demak, biz yaqindan-uzoqqa tomon degan qoidaga rioya qilishimiz zarur. Biz bolalarga bilim berishda ularning avvalgi bilimlariga tayanamiz. Shundagina ular yangi bilimni chuqur o'zlashtirib oladilar. Bolalarga beriladigan bilim ilmiy, bolalar yoshiga mos bo'lsa-yu, ular ko'rgazmasiz bo'lsa, bolalar yaxshi tushunmaydilar. Y.A.Komenskiy shunday degan: "Avval sezgilarda bo'lmagan narsa, intellektda ham bo'lmaydi". Shundan kelib chiqib hissiy tajribani bilish va o'rganish asosida quyidagi ko'rgazmalilik prinsipini asoslab berdi. Ko'rgazmalilik faqat buyum, hodisalarni ko'rib idrok etish emas, balki ularni hamma sezgi organlarini jalb qilgan holda idrok qilishdan iborat. Bu didaktikaning oltin qoidasi hisoblanadi. Agar biror bir predmetni bir necha sezgi organlari bilan idrok qilish mumkin bo'lsa, shu narsani idrok qilish uchun bir yo'la bir necha sezgi organlarini ishga solish lozim. Agar o'rganilayotgan predmetni ko'rish imkoni bo'lmasa, ularning sur'atlari yoki modellariga murojaat qilish lozim. Demak, ko'rgazmalilik bolalarni abstrakt tushunchalarini real anglashga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – B.114.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2019 yil 19 martdagi videoselektorda Ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy, sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha ilgari surgan "5 ta muhim tashabbus" //http://www.uzdaily.uz/uz/post/5328.
3. D.A. Xodjiyeva, M.T. Sohibova maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish yo'llari // Ученый XXI века. 2022. №4 (85). URL:https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-yoshdagi-bolalarni-tabiat-bilan-tanishtirish-yo'llari (дата обращения: 25.04.2023).
4. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 10.05.2019-y., 07/19/4312/3106-son; 09.10.2020-y., 07/20/4857/1357-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.11.2021-y., 06/21/26/1111-son)
5. O.Hasanboyeva, X. Jabborova,Z. Nodirova, Ш.А.Содиқова, М.А.Расулхўжаева Болаларни табиат билан таништириш методикаси. –Т.: «Fanvatehnologiya», 2013, 88 бет.
6. K.M.Jabborova. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta'lim-tarbiya berishning uziga xosligi. T., 2000 yil.
7. O.U.Xasanboyeva, X.D.Djabborova. «Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi».T., "Cho'lpon" 2007 y.
8. Q.Haydarov. S.Nishonova. Tabiatshunoslik asoslari va bolalarni atrof-tabiat bilan tanishtirish. T., "O'qituvchi" 1992 y.
9. P.A.Yusupova. Maktabgacha yoshdagi balalarga ekologik tarbiya berish. T., "O'qituvchi" 1995 y.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Saydullayeva Barchinoy Abduhalil qizi

Andijon davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedrası o'qituvchisi.

Manzil: O'zbekiston, 200100, Andijon shahri

IQTISODIYOT DARSLARIDA TALABALARNING TEXNIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sodikova Nigora To'rayevna

Osiyo xalqaro universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Zamonaviy iqtisodiy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri talabalar tafakkurini har tomonlama rivojlantirish, xususan, texnik tafakkurga bo'lgan ehtiyojni oshirishdir. Iqtisodiyot fanlarining chuqur o'zlashtirilishi talabalar tomonidan muammolarni tahlil qilish, model yaratish va optimal yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatlariga bog'liq. Shu sababli, iqtisodiy ta'lim jarayonida texnik tafakkurni rivojlantirish dolzarb masala sanaladi. Ushbu maqolada iqtisodiyot fanlarini o'qitish jarayonida talabalar texnik tafakkurining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi pedagogik va psixologik xususiyatlar tahlil qilinadi. Empirik tadqiqotlar asosida iqtisodiyot ta'limida texnik tafakkurni rivojlantirishning samarali metodlari o'rganiladi. Talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirish uchun innovatsion pedagogik yondashuvlar va raqamli texnologiyalarning ahamiyati ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari texnik tafakkurning shakllanishi o'quv jarayonining interaktivligi, amaliy topshiriqlar va tahliliy fikrlashga yo'naltirilgan ta'lim usullariga bog'liqligini ko'rsatadi.

MAQSAD: Maqolaning asosiy maqsadi – iqtisodiyot fanlarini o'qitish jarayonida talabalar texnik tafakkurini rivojlantirish usullarini tahlil qilish va samarali ta'lim metodlarini taklif etishdan iborat. Tadqiqot texnik tafakkurning iqtisodiyot ta'limida muhimligini ko'rsatish va uni rivojlantirish bo'yicha pedagogik yondashuvlarni aniqlashga qaratilgan.

MATERIAL VA METODLAR: Tadqiqot davomida quyidagi metodlar qo'llanildi: Nazariy tahlil: iqtisodiyot va texnik tafakkur bo'yicha ilmiy adabiyotlar o'rganildi. Eksperimental tadqiqot: iqtisodiyot fanlarini o'qitishda interaktiv usullar qo'llanilib, talabalar o'rtasida natijalar baholandi: So'rov va test sinovlari: talabalar orasida texnik tafakkurni rivojlantirish darajasi baholandi: Statistik tahlil: olingan natijalar tahlil qilinib, texnik tafakkurning o'zgarish dinamikasi kuzatildi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari iqtisodiyot fanlarini o'qitishda texnik tafakkurni rivojlantirish muhimligini tasdiqlaydi. Texnik tafakkur nafaqat iqtisodiy jarayonlarni chuqur anglashga, balki tahliliy fikrlashni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni joriy etish va raqamli texnologiyalarni qo'llash talabalar bilim sifatini oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: texnik tafakkur, iqtisodiyot ta'limi, innovatsion pedagogika, raqamli texnologiyalar, analitik tafakkur.

РАЗВИТИЕ ТЕХНИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ЭКОНОМИКЕ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Садыкова Нигора Тураевна

Докторант Азиатского Международного Университета, город Бухара

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Одной из главных задач современной системы экономического образования является всестороннее развитие мышления студентов, в частности, усиление потребности в техническом мышлении. Глубокое освоение экономических дисциплин зависит от способности студентов анализировать проблемы, создавать модели и разрабатывать оптимальные решения. Поэтому развитие технического мышления в процессе экономического образования является актуальной задачей. В данной статье рассматриваются педагогические и психологические особенности, влияющие на развитие технического мышления студентов в процессе преподавания экономических дисциплин. На основе эмпирических исследований изучаются эффективные методы развития технического мышления в экономическом образовании. Подчеркивается значимость инновационных педагогических подходов и цифровых технологий для формирования технического мышления студентов. Результаты исследования показывают, что формирование технического мышления зависит от интерактивности учебного процесса, практических заданий и ориентированных на аналитическое мышление методов обучения.

ЦЕЛЬ: Основная цель статьи – анализ методов развития технического мышления студентов в процессе преподавания экономических дисциплин и предложение эффективных образовательных методик. Исследование направлено на демонстрацию важности технического мышления в экономическом образовании и определение педагогических подходов к его развитию.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Исследование проводилось с использованием следующих методов: Теоретический анализ: изучены научные источники по экономике и техническому мышлению. Экспериментальное исследование: применены интерактивные методы в преподавании экономических дисциплин, оценены результаты среди студентов. Опрос и тестирование: проведены опросы и тесты среди студентов для оценки уровня развития технического мышления. Статистический анализ: проанализированы полученные результаты и отслежена динамика изменений в техническом мышлении.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Результаты исследования подтверждают важность развития технического мышления в процессе преподавания экономических дисциплин. Техническое мышление способствует не только глубокому пониманию экономических процессов, но и развитию аналитического мышления. Внедрение инновационных методик и использование цифровых технологий в образовательном процессе помогает повысить качество знаний студентов.

Ключевые слова: техническое мышление, экономическое образование, инновационная педагогика, цифровые технологии, аналитическое мышление.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' TECHNICAL THINKING IN ECONOMICS CLASSES: PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES

Sodiqova Nigora Turayevna

PhD student at Asian International University, Bukhara city

Annotation

INTRODUCTION: One of the main challenges of the modern economic education system is the comprehensive development of students' thinking, particularly the need to enhance technical thinking. The deep understanding of economic disciplines depends on students' ability to analyze problems, create models, and develop optimal solutions. Therefore, fostering technical thinking in economic education is a pressing issue. This article examines the pedagogical and psychological aspects influencing the development of students' technical thinking in economics classes. Based on empirical research, effective methods for fostering technical thinking in economic education are analyzed. The significance of innovative pedagogical approaches and digital technologies in enhancing technical thinking skills is highlighted. The findings indicate that the formation of

technical thinking is closely linked to the interactivity of the learning process, practical assignments, and teaching methods aimed at analytical reasoning.

GOAL: The main goal of this article is to analyze methods for developing students' technical thinking in the process of teaching economic disciplines and to propose effective educational methods. The study aims to demonstrate the importance of technical thinking in economic education and identify pedagogical approaches to its development.

MATERIALS AND METHODS: The research employed the following methods: Theoretical analysis: scientific literature on economics and technical thinking was studied. Experimental research: interactive methods were applied in the teaching of economic disciplines, and results among students were evaluated. Surveys and tests: surveys and test assessments were conducted to evaluate the level of technical thinking development among students. Statistical analysis: the obtained results were analyzed, and the dynamics of changes in technical thinking were tracked.

CONCLUSION: The research findings confirm the importance of developing technical thinking in the teaching of economic disciplines. Technical thinking contributes not only to a deeper understanding of economic processes but also to the enhancement of analytical reasoning. Implementing innovative methods and utilizing digital technologies in the educational process helps improve students' knowledge quality.

Keywords: technical thinking, economic education, innovative pedagogy, digital technologies, analytical reasoning.

Zamonaviy iqtisodiy ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri talabalar tafakkurini har tomonlama rivojlantirish, xususan, texnik tafakkurga bo'lgan ehtiyojni oshirishdir. Bugungi kunda iqtisodiyot fanlarining chuqur o'zlashtirilishi talabalarning muammolari tahlil qilish, iqtisodiy model yaratish va optimal yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatlariga bevosita bog'liq. Shu sababli, iqtisodiy ta'lim jarayonida texnik tafakkurni rivojlantirish dolzarb masala sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur maqolada iqtisodiyot fanlarini o'qitish jarayonida talabalar texnik tafakkurining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi pedagogik va psixologik xususiyatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, empirik tadqiqotlar asosida iqtisodiy ta'limda texnik tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishning samarali metodlari o'rganiladi. Xususan, innovatsion pedagogik yondashuvlar va raqamli texnologiyalar talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirishda qanchalik muhim rol o'ynashi yoritib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, texnik tafakkurning shakllanishi o'quv jarayonining interaktivligi, amaliy topshiriqlar va tahliliy fikrlashga yo'naltirilgan ta'lim usullariga bog'liq. Shunday ekan, iqtisodiy ta'limda texnik tafakkurni rivojlantirish bo'yicha ilg'or metodlarni joriy etish talabalar bilimini mustahkamlash va ularning amaliy ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida quyidagi metodlar qo'llaniladi:

Nazariy tahlil tadqiqotning muhim bosqichlaridan biri bo'lib, iqtisodiyot fanlarini o'qitishda texnik tafakkurni rivojlantirishga doir ilmiy yondashuvlarni aniqlash, mavjud metodlarni tahlil qilish va ularning samaradorligini baholashga xizmat qiladi. Ushbu bosqich quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Ilmiy adabiyotlar tahlili: Texnik tafakkurning mohiyati va uning shakllanish jarayoni haqidagi ilmiy-nazariy qarashlar o'rganiladi. Iqtisodiyot fanlarida texnik tafakkurni rivojlantirishga doir zamonaviy tadqiqotlar tahlil qilinadi. Iqtisodiy modellashtirish, statistik tahlil, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosida o'qitish metodlarining texnik tafakkurga ta'siri ko'rib chiqiladi. Matematik modellashtirish, iqtisodiy o'yinlar va interaktiv ta'lim texnologiyalarining talabalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatiga ta'siri o'rganiladi.

2. Metodik qo'llanmalar va o'quv dasturlarining tahlili: O'zbekiston ta'lim tizimidagi "Iqtisodiyot va biznes asoslari" fanlari uchun mo'ljallangan o'quv dasturlari va darsliklar tahlil qilinadi. Texnik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan metodik qo'llanmalar, o'quv-uslubiy materiallar va pedagogik innovatsiyalar o'rganiladi. Interfaol ta'lim metodlari (case-study, loyihaviy

ishlar, iqtisodiy modellar yaratish, biznes o'yinlari) qo'llanilishi va ularning talabalarining iqtisodiy tafakkuriga ta'siri baholanadi.

3. Xorijiy va mahalliy ilg'or tajribalarni o'rganish: Xalqaro ta'lim tizimlarida iqtisodiy fanlarni o'qitish jarayonida texnik tafakkurni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan innovatsion pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi.

AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Janubiy Koreya va Rossiya kabi davlatlarning ta'lim tizimida iqtisodiy ta'limni modernizatsiya qilish yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Iqtisodiy tadqiqotlar va amaliyotda texnik tafakkurni shakllantirish bo'yicha xorijiy universitetlar va ilmiy markazlarning tajribasi o'rganiladi. Mahalliy universitetlar va akademik muassasalarda iqtisodiyot fanlarini o'qitishda texnik tafakkurni rivojlantirishga oid mavjud dasturlar tahlil qilinadi.

4. Nazariy va amaliy metodlarning solishtirma tahlili: An'anaviy va zamonaviy o'qitish usullari solishtirilib, texnik tafakkurga ta'siri baholanadi. Iqtisodiyot fanlarini o'qitishda qo'llaniladigan interfaol metodlarning samaradorligi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar natijalari tahlil qilinadi. Zamonaviy texnologiyalar (sun'iy intellekt, Big Data, raqamli iqtisodiyot) talabalarining texnik tafakkurini rivojlantirishda qanday rol o'ynashi o'rganiladi.

Eksperimental tadqiqot iqtisodiyot fanlarini o'qitishda texnik tafakkurni rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholash uchun tashkil etildi. Eksperiment davomida interaktiv ta'lim metodlari, xususan, usullari sinovdan o'tkaziladi.

Eksperiment ikki asosiy bosqichda olib boriladi:

1. Boshlang'ich bosqich – Texnik tafakkurning dastlabki darajasini aniqlash va guruhlarini shakllantirish: Ushbu bosqichda texnik tafakkurning boshlang'ich darajasini baholash uchun diagnostik tadqiqotlar o'tkaziladi:

1. Test sinovlari – Talabalarining texnik tafakkur qobiliyatini aniqlash maqsadida matematik modellashtirish, iqtisodiy tahlil va mantiqiy fikrlashga doir maxsus testlar ishlab chiqiladi. Testlar quyidagi jihatlariga asoslangan: Iqtisodiy ma'lumotlarni tahlil qilish va talqin qilish qobiliyati, Mantiqiy-matematik masalalarni yechish ko'nikmalari, Analitik modellashtirish asoslarini tushunish

2. So'rovnomalar va intervyular – Talabalarining texnik tafakkurga oid tushunchalari, iqtisodiy masalalarga yondashuvi va analitik fikrlash darajasini baholash uchun so'rovnomalar va intervyular o'tkaziladi.

3. Nazorat va eksperimental guruhlarini shakllantirish- Diagnostik natijalarga asoslanib, ikkita guruh ajratiladi:

Eksperimental guruh – Ular bilan interaktiv metodlar asosida dars o'tkaziladi.

Nazorat guruhi – Ular an'anaviy ta'lim metodlari (ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar) asosida ta'lim oladi.

2. Amaliy bosqich – Eksperimental guruh bilan ishlash va natijalarni solishtirish: Ushbu bosqichda eksperimental guruh uchun maxsus ta'lim metodlari ishlab chiqilib, qo'llaniladi:

1. Case-study (muammo asosida o'qitish) Talabalarga real iqtisodiy vaziyatlar va muammolar taqdim etiladi. Ular ushbu vaziyatlarni tahlil qilib, muammolarni hal qilish bo'yicha yechimlar ishlab chiqishadi. Case-study usuli orqali talabalar iqtisodiy jarayonlarning dinamikasini tushunib, texnik tafakkurini rivojlantirishadi.

2. Biznes o'yinlari va simulyatsiyalar. Talabalar biznes boshqaruvi, investitsiya qarorlari qabul qilish va bozor strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha iqtisodiy simulyatsiyalar va interaktiv o'yinlarda qatnashishadi. Ushbu usul orqali talabalar real iqtisodiy sharoitlarni sinovdan o'tkazib, raqamli modellashtirish va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishadi.

3. Iqtisodiy model yaratish. Talabalar iqtisodiy jarayonlarni tushuntirish uchun matematik va kompyuter modellarini yaratishadi (masalan, talab va taklif modeli, inflyatsiya hisob-kitoblari). Bu metod texnik tafakkur darajasini oshirishga va iqtisodiy hodisalarni chuqur tahlil qilishga yordam beradi.

4. Tahliliy muammolarni yechish. Talabalarga statistik tahlil va ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish bo'yicha vazifalar beriladi. Masalan, ular berilgan iqtisodiy ma'lumotlardan foydalanib, biznes-rejalar yoki investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishadi.

Natijalarni baholash va solishtirish: Eksperimental bosqich tugagach, talabalarning texnik tafakkur darajasi yana baholandi. Quyidagi natijalar tahlil qilinadi:

1. Test natijalarining tahlili – Boshlang'ich bosqichda o'tkazilgan testlar qayta takrorlanib, natijalardagi o'zgarishlar kuzatiladi.

2. Statistik tahlil – Eksperimental va nazorat guruhlarining o'qish natijalari o'rtasidagi farqlar matematik-statistik usullar bilan baholanadi.

3. So'rov va intervyu natijalari – Talabalarning interaktiv metodlarga munosabati va ularning texnik tafakkurga ta'siri o'rganiladi.

Eksperimental tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki: Eksperimental guruh talabalari an'anaviy usulda o'qitilgan nazorat guruhi talabalariga qaraganda analitik fikrlash, iqtisodiy muammolarni modellashtirish va ma'lumotlarni tahlil qilish bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishadi. Interaktiv metodlar iqtisodiyot fanlarini o'qitishda texnik tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish uchun samarali vosita ekanligi isbotlanadi. Tahliliy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodlarning iqtisodiyot ta'limida qo'llanilishi talabalarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

So'rov va test sinovlari orqali texnik tafakkurni baholash: Talabalarning texnik tafakkur darajasini baholash maqsadida maxsus testlar va so'rovnomalar ishlab chiqiladi. Ushbu baholash jarayoni texnik tafakkurning turli jihatlarini qamrab oladi va mantiqiy fikrlash, iqtisodiy muammolarni hal qilish qobiliyati, matematik modellashtirish va ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmalarini o'lchashga qaratiladi.

Test sinovlari: Maxsus ishlab chiqilgan testlar quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha baholanadi:

1. *Mantiqiy va analitik fikrlash qobiliyati*: Mantiqiy muammolar: Berilgan iqtisodiy vaziyatlarga asoslangan mantiqiy bog'liqliklarni topish. Xatolarni aniqlash va iqtisodiy tahlilda to'g'ri xulosalar chiqarish. Analitik tafakkur vazifalari: Berilgan iqtisodiy ma'lumotlar asosida asosli xulosalar chiqarish. Muammolarning sabab-oqibat aloqalarini tahlil qilish va mantiqiy dalillar asosida yechim ishlab chiqish.

2. *Matematik modellashtirish ko'nikmalari*: Matematik formulalar va iqtisodiy tenglamalarni tushunish: Talab va taklif modellari asosida hisob-kitoblar. Inflyatsiya va valyuta kurslari o'zgarishlarini hisoblash. Iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish: Qaror qabul qilish jarayonida statistik va iqtisodiy modellardan foydalanish. Raqamli iqtisodiyotda katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashga oid vazifalar.

3. *Iqtisodiy muammolarni tizimli hal qilish qobiliyati*: Tizimli yondashuv: Murakkab iqtisodiy muammolarni bosqichma-bosqich tahlil qilish. Turli iqtisodiy omillar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish va izohlash. Amaliy iqtisodiy masalalar: O'zbekistonda ishbilarmonlik muhiti va investitsiya imkoniyatlari tahlili. Raqamli texnologiyalar iqtisodiy samaradorlikka ta'sirining baholanishi.

4. *Qaror qabul qilishda ma'lumotlardan foydalanish darajasi*: Ma'lumotlarni tahlil qilish: Berilgan statistik ma'lumotlarga asoslanib, iqtisodiy tahlil qilish va prognoz yaratish. Biznes-reja yoki investitsiya strategiyasini ishlab chiqishda ma'lumotlardan foydalanish. Innovatsion yondashuv va kreativ qaror qabul qilish: Muammolarga noan'anaviy yondashish va innovatsion iqtisodiy loyihalar yaratish. Raqamli iqtisodiyot sharoitida tezkor va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyati.

Test sinovlari bilan birga, talabalar o'rtasida so'rovnomalar va intervyular o'tkazilib, ularning texnik tafakkurga oid tushunchalari, iqtisodiy qarorlar qabul qilish tajribasi va analitik fikrlash ko'nikmalari baholanadi.

1. So'rovnomalar: Talabalarga quyidagi mavzularda so'rovnomalar taqdim etildi: Iqtisodiy ma'lumotlar bilan ishlash tajribasi. Analitik tafakkurning o'ziga xos xususiyatlarini qanday

tushunishlari. Iqtisodiy modellashtirish va prognozlash bo'yicha bilimlari. Qaror qabul qilishda texnik tafakkurdan qanday foydalanishlari.

2. Intervyular: Tanlangan talabalar bilan individual intervyular o'tkaziladi. Ularning texnik tafakkur darajasini aniqlash maqsadida quyidagi savollar beriladi: Iqtisodiy tahlilda qanday usullardan foydalanasiz? Ma'lumotlar asosida qaror qabul qilishda qanday qiyinchiliklarga duch kelasiz? Raqamli texnologiyalar iqtisodiy tafakkuringizga qanday ta'sir qiladi?

Natijalarni baholash va tahlil qilish: Test va so'rovnoma natijalari statistik usullar yordamida tahlil qilinadi: O'rtacha ball va dispersiya hisoblanib, talabalar natijalari o'zaro solishtiriladi. Eksperimental va nazorat guruhi natijalari o'rtasidagi farqlar korelyatsiya va regressiya tahlillari yordamida baholanadi. Talabalarining fikrlari va intervyu natijalari sifat jihatidan tahlil qilinib, iqtisodiy muammolarni hal qilishga oid tavsiyalar ishlab chiqiladi. So'rov va test sinovlari natijalari shuni ko'rsatadiki: Eksperimental guruh talabalari test natijalari bo'yicha ancha yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lishadi, ayniqsa, mantiqiy tafakkur va iqtisodiy modellashtirish bo'yicha. Texnik tafakkurni rivojlantirish uchun interaktiv usullar, iqtisodiy modellashtirish va tahliliy mashg'ulotlar samarali ekani isbotlanadi. Ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish bo'yicha eksperimental guruh talabalari tizimli yondashuv va kreativ fikrlash qobiliyatini yaxshilaganliklarini bildirishadi. Eksperimental tadqiqot doirasida olingan natijalar statistik metodlar yordamida qayta ishlanib, talabalarining texnik tafakkur darajasidagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Bu jarayonda dispersion tahlil, korelyatsiya va regressiya tahlillari asosida eksperimental va nazorat guruhlari o'rtasidagi farqlar baholandi hamda o'qitish metodlarining samaradorligi aniqlanadi.

1. Statistik metodlar va ularning qo'llanilishi: 1.1. Dispersion tahlil (ANOVA – Analysis of Variance) Dispersion tahlil eksperimental va nazorat guruhlarning test natijalari o'rtasidagi farqlar statistik jihatdan ahamiyatli ekanligini aniqlash uchun ishlatiladi. Maqsad: Texnik tafakkur darajasining eksperimental guruhda sezilarli darajada oshganligini tasdiqlash. Guruhlar o'rtasidagi tafovutlar tasodifiy emas, balki o'qitish metodlarining ta'siri natijasida yuzaga kelganligini isbotlash. 1.2. Korelyatsiya tahlili Korelyatsiya tahlili talabalarining mantiqiy tafakkuri, matematik modellashtirish qobiliyati, iqtisodiy tahlil qilish ko'nikmalari va test natijalari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun ishlatiladi. Maqsad: Interaktiv metodlar (biznes o'yinlari, case-study, iqtisodiy modellashtirish) texnik tafakkur rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishini baholash. Talabalarining texnik tafakkur darajasi va baholari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash. 1.3. Regressiya tahlili Regressiya tahlili o'qitish metodlarining texnik tafakkurga ta'sirini kvantitativ baholash uchun ishlatiladi. Maqsad: Qaysi pedagogik metodlar (case-study, biznes o'yinlari, iqtisodiy modellashtirish) talabalarining texnik tafakkuriga eng katta ta'sir ko'rsatganligini aniqlash. Eksperimental va nazorat guruhlari natijalari o'rtasidagi farqlarni prognoz qilish.

2. Eksperimental va nazorat guruhlarning natijalari: 2.1. Test natijalari bo'yicha taqqoslash Eksperiment natijalarini baholash uchun Iqtisodiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar o'rtasida eksperimental va nazorat guruhlari talabalari tomonidan yechilgan testlarning o'rtacha ballari tahlil qilindi.

Guruh	Boshlang'ich bosqich (o'rtacha ball)	Yakuniy bosqich (o'rtacha ball)	O'sish (%)
Eksperimental guruh	58.4	82.7	+41.6%
Nazorat guruhi	57.9	68.3	+17.9%

Eksperimental guruh nazorat guruhiga nisbatan 2 baravar ko'proq o'sishga erishgan. Dispersion tahlil natijalariga ko'ra, ushbu tafovut tasodifiy emas va interaktiv metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki:

Interaktiv metodlar (case-study, biznes o'yinlari, iqtisodiy modellashtirish) texnik tafakkur rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Eksperimental guruhda o'quv jarayoni natijalari nazorat guruhiga qaraganda ancha yuqori bo'lib, o'sish 41.6% ni tashkil etdi. Dispersion tahlil natijalari o'zgarishlar statistik jihatdan ishonchli ekanini tasdiqladi ($p < 0.05$). Korelyatsiya va regressiya tahlili interaktiv usullar texnik tafakkurni rivojlantirishda muhim omil ekanligini isbotladi.

Iqtisodiyot fanlarida texnik tafakkurni rivojlantirish usullari va natijalari

TAHLIL TURI	QO'LLANILGAN METODLAR	MAQSAD	NATIJALAR
Nazariy tahlil	Ilmiy adabiyotlarni o'rganish, ilg'or xorijiy va mahalliy tajribalarni tahlil qilish	Iqtisodiy ta'limda texnik tafakkurni rivojlantirishning ilmiy asoslarini aniqlash	Pedagogik va psixologik omillar aniqlandi
Eksperimental tadqiqot	Interaktiv metodlar (case-study, biznes o'yinlari, iqtisodiy modellashtirish)	Texnik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan usullar samaradorligini baholash	Eksperimental guruh natijalari 41.6% oshdi
So'rov va test sinovlari	Maxsus testlar va so'rovnomalar	Talabalarning texnik tafakkur darajasini baholash	Eksperimental guruhda mantiqiy fikrlash va modellashtirish ko'nikmalari ancha rivojlangan
Dispersion tahlil (ANOVA)	Eksperimental va nazorat guruhlari natijalarini solishtirish	Metodlar samaradorligini statistik isbotlash	$P < 0.05$ bo'lib, natijalar statistik jihatdan ahamiyatli ekanligi tasdiqlandi
Korelyatsiya tahlili	O'quv metodlari va tafakkur ko'nikmalari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash	Qaysi metodlar eng katta ta'sir ko'rsatishini aniqlash	Interaktiv metodlar va texnik tafakkur rivoji o'rtasida $r = 0.75$ (kuchli bog'liqlik)
Regressiya tahlili	Matematik modellashtirish, tizimli fikrlash va qaror qabul qilish ta'sirini baholash	Texnik tafakkurni rivojlantirishga qaysi omillar asosiy ta'sir ko'rsatishini aniqlash	Interaktiv metodlar ta'siri 50-60% deb baholandi

Texnik tafakkurning iqtisodiyot fanlaridagi o'rni: Texnik tafakkur – bu tizimli muammolarni hal qilish, muhandislik va texnologik echimlarni ishlab chiqish hamda iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish qobiliyatidir. Quyida texnik tafakkurning iqtisodiy ta'limdagi asosiy jihatlari ko'rsatilgan: Muammolarni tizimli tahlil qilish, Matematik va statistik usullar orqali iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish, Axborot texnologiyalari yordamida iqtisodiy tahlilni rivojlantirish

2. Talabalar texnik tafakkurini rivojlantirishdagi mavjud muammolar: Hozirgi ta'lim tizimida quyidagi kamchiliklar kuzatiladi: Amaliy mashg'ulotlarning yetishmovchiligi, Raqamli texnologiyalar va dasturiy vositalardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi, Innovatsion ta'lim metodlarining kam qo'llanilishi

3. *Texnik tafakkurni rivojlantirish usullari*: Talabalar texnik tafakkurini rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalar tavsiya etiladi: Modulli ta'lim tizimini joriy etish, Amaliy loyihalar va tadqiqot ishlari orqali o'qitish, Dasturiy ta'minot va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, Fanlararo yondashuvni rivojlantirish

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyot fanlarini o'qitishda texnik tafakkurni rivojlantirish muhimligini tasdiqlaydi. Texnik tafakkur nafaqat iqtisodiy jarayonlarni chuqur anglashga, balki tahliliy fikrlashni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida innovatsion metodlarni joriy etish va raqamli texnologiyalarni qo'llash talabalar bilim sifatini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university: What the student does. McGraw-Hill Education (UK).
2. Bransford, J., Brown, A., & Cocking, R. (2000). How people learn: Brain, mind, experience, and school. National Academy Press.
3. Dweck, C. S. (2006). Mindset: The new psychology of success. Random House.
4. Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning boosts performance in STEM courses. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410-8415. <https://doi.org/10.1073/pnas.1319030111>
5. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. (1998). Cooperative learning returns to college: What evidence is there that it works? *Change: The Magazine of Higher Learning*, 30(4), 26-35. <https://doi.org/10.1080/00091389809602629>
6. Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). Motivation in education: Theory, research, and applications (2nd ed.). Merrill Prentice Hall.
7. Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231. <https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2004.tb00809.x>
8. Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 82-91. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1016>
9. Zull, J. E. (2011). The brain, the learner, and the teacher. Jossey-Bass.
10. Olimov, T. H. (2019). SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS OF HIGHER EDUCATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
11. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
12. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
13. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
14. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxasislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. *FAN, TALIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
15. Olimov, T. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sodiqova Nigora To'rayevna,

Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200400, Buxoro tuman, Mustaqillik-Yangi-obod-6,

nigorasadykova667@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-7499-7958>;

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Niyazova Sitora Davronovna
BuxDPI Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
pedagogikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya:

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nafaqat bilim oladilar, balki sog'lom turmush tarzini shakllantirishga yo'naltirilgan ko'nikmalarni ham egallaydilar. Ushbu tashkilotlarda bolalar jismoniy faollik, sog'lom ovqatlanish, shaxsiy gigiyena va psixologik mustahkamlik kabi muhim jihatlarni o'rganadilar. Sog'lom turmush tarzi bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi va ularning kelajakda sog'lom va barqaror hayot kechirishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar:

Maktabgacha ta'lim, sog'lom turmush tarzi, jismoniy faollik, sog'lom ovqatlanish, shaxsiy gigiyena, psixologik mustahkamlik, bolalar rivojlanishi.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Ниязова Ситора Давроновна,
старший преподаватель кафедры педагогики
дошкольного и начального образования БухДПИ

Аннотация:

В дошкольных образовательных учреждениях дети не только получают знания, но и приобретают навыки, направленные на формирование здорового образа жизни. В этих учреждениях дети изучают такие важные аспекты, как физическая активность, здоровое питание, личная гигиена и психологическая устойчивость. Здоровый образ жизни играет важную роль в физическом и психическом развитии детей, создавая основу для их здоровой и стабильной жизни в будущем.

Ключевые слова:

Дошкольное образование, здоровый образ жизни, физическая активность, здоровое питание, личная гигиена, психологическая устойчивость, развитие детей.

SPECIFIC FEATURES OF FORMING A HEALTHY LIFESTYLE IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

*Niyazova Sitora Davronovna, senior teacher
of the Department of Preschool and
Primary Education Pedagogy, BuxDPI*

Annotation:

In preschool educational institutions, children not only acquire knowledge but also develop skills aimed at forming a healthy lifestyle. In these institutions, children learn important aspects such as physical activity, healthy nutrition, personal hygiene, and psychological resilience. A healthy lifestyle plays a crucial role in children's physical and mental development, laying the foundation for their healthy and stable life in the future.

Keywords:

Preschool education, healthy lifestyle, physical activity, healthy nutrition, personal hygiene, psychological resilience, child development.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi "2017–2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-son qarori maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish va rivojlantirishga qaratilgan muhim hujjatdir. Mazkur qarorda bolalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirish, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash bo'yicha quyidagi asosiy chora-tadbirlar belgilangan bo'lib jumladan bolalarning sog'lom rivojlanishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish maqsadida maktabgacha ta'lim muassasalarini rekonstruksiya qilish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va zamonaviy jihozlar bilan ta'minlash, bolalarning sog'lig'ini mustahkamlash maqsadida maktabgacha ta'lim muassasalarida sport-sog'lomlashtirish tadbirlari, to'g'ri ovqatlanish va gigiyena qoidalariga rioya qilish bo'yicha dasturlar ishlab chiqilib, amalga oshirilishi, bolalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda ota-onalar va oilalar bilan yaqindan hamkorlik qilish, ularga tegishli maslahatlar berish va qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish kabi vazifalar belgilab berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarning jismoniy, ruhiy va aqliy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bolalar bu yerda faqat ta'lim olmay, balki sog'lom turmush tarzi asoslarini ham o'zlashtiradilar. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga jiddiy e'tibor qaratish zarur. Bu jarayonda bolalarning jismoniy faolligi, sog'lom ovqatlanishi va psixologik barqarorligi ta'minlanishi lozim. Shuningdek, sog'lom turmush tarzini shakllantirish bolalarning kelgusidagi hayotida mustahkam sog'liq va ijtimoiy muvaffaqiyatga erishishi uchun mustahkam poydevor hozirlaydi.

ASOSIY QISM

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nafaqat turli fanlar bo'yicha bilim oladilar, balki o'zlarining sog'lom rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni ham shakllantiradilar. Bu muassasalarda bolalar sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan mashg'ulotlarda ishtirok etadilar, o'zlarining jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishadi va sog'lom ovqatlanish madaniyatiga o'rganadilar. Bundan tashqari, ular shaxsiy gigiyena, o'z-o'zini parvarish qilish va psixologik mustahkamlikni rivojlantirish bo'yicha asosiy bilimlarni o'zlashtiradilar. Sog'lom turmush tarzi inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, u jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, sog'lom muhit va gigiyena qoidalariga rioya qilishni o'z ichiga oladi. Bolalarda bu odatlarni shakllantirish ularning kelajakda sog'lom va mustahkam shaxs bo'lib yetishishiga asos soladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom turmush tarzini shakllantirish yo'nalishida ko'pgina olimlar tadqiqot ishlarini olib borganlar. Jumladan Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha adabiyotlar tahlili ushbu sohada qo'llaniladigan usullar va yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan. Zuhro Botirova va Farangiz Omonovanning "Maktabgacha ta'limda bolalar sog'lom turmush tarzi usullari" nomli maqolasida bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning turli usullari yoritilgan.

Mualliflar bolalarning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda quyidagi omillarga e'tibor qaratadilar:

1. Jismoniy faollik - bolalarni muntazam ravishda jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlarga jalb qilish, bu orqali ularning sog'lig'ini mustahkamlash.
2. To'g'ri ovqatlanish - bolalarga muvozanatli va sog'lom ovqatlanish odatlarini o'rgatish, bu esa ularning umumiy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
3. Gigiyena qoidalariga rioya qilish - Shaxsiy gigiyena qoidalarini o'rgatish va ularga rioya qilishni targ'ib qilish orqali bolalarni kasalliklardan himoya qilish.

Mualliflar, shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning hamkorligi, milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan tarbiya usullarining ahamiyatini ta'kidlaydilar. Masalan, xalq og'zaki ijodiyotidagi qahramonlar orqali bolalarda sog'lom turmush tarziga qiziqish uyg'otish mumkinligi ko'rsatilgan. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish, gigiyena qoidalariga rioya qilish va oilaviy hamkorlik kabi omillar muhim o'rin tutadi.

TADQIQOT NATIJALARI VA TAHLILI

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarning o'sib-rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bu muassasalarda bolalar nafaqat fanlar bo'yicha bilim oladilar, balki o'zlarining umumiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni ham shakllantiradilar. Jumladan, ular jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarda ishtirok etadilar.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha maktabgacha ta'lim muassasalarida quyidagi asosiy yo'nalishlarda ish olib boriladi:

1. Jismoniy faollik va sport

Bolalar ertalabki badantarbiya, harakatli o'yinlar, gimnastika va turli jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadilar. Bu ularning mushaklarini mustahkamlaydi, harakat koordinatsiyasini yaxshilaydi va umumiy jismoniy holatini mustahkamlashga yordam beradi. Tashqi muhitdagi mashg'ulotlar bolalarning immunitetini kuchaytirishga va ularni chidamli qilishga xizmat qiladi.

2. Sog'lom ovqatlanish madaniyati

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar muvozanatli ovqatlanish asoslarini o'rganadilar. Ularning taomnomasi vitaminlarga boy va zararli mahsulotlardan holi bo'lishiga alohida e'tibor qaratiladi. Bundan tashqari, bolalar ovqatlanish madaniyati, ovqatlanish odob-axloqi va o'z vaqtida to'g'ri ovqatlanish zaruriyati haqida bilim oladilar.

3. Shaxsiy gigiena va o'z-o'zini parvarish qilish

Bolalar shaxsiy gigiena qoidalarini o'zlashtiradilar: qo'l yuvish, tish tozalash, kiyim va shaxsiy buyumlarga e'tibor qaratish, pokiza hayot tarziga rioya qilish kabi odatlar ularda shakllantiriladi. Bu esa turli kasalliklarning oldini olish va sog'lom muhitni yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Ruhiy va ijtimoiy barqarorlik

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning psixologik holatiga ham katta e'tibor beriladi. Ular stressdan himoyalani, his-tuyg'ularini to'g'ri boshqarish, bir-biri bilan muloqot qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha turli mashg'ulotlarda ishtirok etadilar. Bu ularning ruhiy barqarorligini oshirishga va kelajakda hayotda yuzaga keladigan turli holatlarga tayyor bo'lishiga yordam beradi.

5. Chiniqtirish va sog'lom muhit

Bolalarning sog'lom rivojlanishi uchun ularning tanasi tabiiy sharoitlarga moslashishi kerak. Shu maqsadda, maktabgacha ta'lim muassasalarida havo vannalari, quyosh vannalari, yuvinish muolajalari va tabiiy sharoitda o'yinlar tashkil etiladi. Bu chora-tadbirlar bolalarning immunitetini mustahkamlashga va kasalliklarga chidamli bo'lishiga yordam beradi.

6. Tibbiy xizmat va profilaktika choralari

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar sog'lig'i muntazam nazorat qilinadi. Ular davriy tibbiy ko'riklardan o'tib, shifokorlar va hamshiralar tomonidan nazorat qilinadi. Shuningdek, kasalliklarning oldini olish bo'yicha profilaktik chora-tadbirlar amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom turmush tarzini shakllantirish usullari

1. Jismoniy mashg'ulotlar

- Ertalabki badantarbiya mashqlari.
- Sport o'yinlari va jismoniy faollikni oshirishga yo'naltirilgan tadbirlar.
- Har kuni ochiq havoda sayr qilish.

2. To'g'ri ovqatlanish

- Bolalar uchun to'g'ri ovqatlanish dasturini shakllantirish.
- Tabiiy va foydali mahsulotlardan foydalanish.
- Bolalarni mustaqil ovqatlanish madaniyatiga o'rgatish.

3. Gigiyena va shaxsiy tozalik

- Qo'l yuvish va shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilishni o'rgatish.
- Tish tozalash, soch va tirnoq parvarishiga e'tibor qaratish.
- Maxsus sanitariya qoidalariga rioya qilish.

4. Psixologik va emotsional sog'liq

- Bolalarning emotsional holatini kuzatish va qo'llab-quvvatlash.
- Turli xil stress holatlarining oldini olish.
- Mustahkam oilaviy munosabatlarni shakllantirishga yordam berish

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning o'sib-rivojlanishi bo'yicha ma'lumot

№	Yo'nalish	Tadbirlar	Samaradorlik
1	Jismoniy rivojlanish	Ertalabki badantarbiya, jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar, gimnastika	Bolalarning mushaklari mustahkamlanadi, jismoniy holati yaxshilanadi, harakat koordinatsiyasi rivojlanadi
2	Sog'lom ovqatlanish	Mukammal ovqatlanish rejimi, vitamin va minerallarga boy mahsulotlar	Bolalarda to'g'ri ovqatlanish odati shakllanadi, immuniteti mustahkamlanadi
3	Shaxsiy gigiyena	Qo'l yuvish, tish tozalash, shaxsiy gigiyenaga rioya qilish	Bolalar shaxsiy tozalik qoidalarini o'zlashtiradi, infeksiya va kasalliklarning oldi olinadi
4	Ruhiy va ijtimoiy rivojlanish	His-tuyg'ularni boshqarish mashg'ulotlari, ijtimoiy muloqotni rivojlantirish	Bolalarning ruhiy barqarorligi orttiriladi, ijtimoiy ko'nikmalari shakllanadi
5	Chiniqtirish va sog'lom muhit	Havo vannalari, quyosh vannalari, tabiatda o'yinlar	Bolalarning organizmi chidamli bo'ladi, immuniteti mustahkamlanadi
6	Tibbiy xizmat	Davriy tibbiy ko'riklar, kasalliklarning oldini olish choralari	Bolalarning sog'lig'i nazorat qilinadi, kasalliklar erta aniqlanadi
7	Ehtirosiy va aqliy rivojlanish	Intellectual o'yinlar, engil topshiriqlar, ertaklar va kitob o'qish	Bolalarning fikrlash qobiliyati rivojlanadi, nutqi va e'tibori yaxshilanadi

Bu chora-tadbirlar bolalarning har tomonlama o'sishi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom turmush tarzini shakllantirish bolalarning jismoniy, ruhiy va aqliy rivojlanishi uchun muhim omillardan biri hisoblanadi. Bolalarning salomatligini mustahkamlash va ularda sog'lom hayot tarzini shakllantirish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim.

Birinchidan, jismoniy mashg'ulotlar bolalarning immunitetini mustahkamlash, harakat faolligini oshirish va turli kasalliklardan himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kundalik jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, jamoaviy o'yinlar, gimnastika va sport tadbirlarini muntazam tashkil etish zarur. Shuningdek, bolalarni turli xil harakatli o'yinlarga jalb etish orqali ularning muvozanat, chidamlilik va qo'l-oyoq muskullari rivojlantirilishiga e'tibor qaratish kerak.

Ikkinchidan, to'g'ri ovqatlanish bolalarning sog'lom o'sishi va rivojlanishi uchun asosiy omillardan biridir. Bolalarning ratsional ovqatlanishiga e'tibor qaratish, vitamin va minerallarga boy taomlar tayyorlash muhimdir. Shu bilan birga, shakar va zararli mahsulotlar iste'molini kamaytirish, ular o'rniga tabiiy mahsulotlar, mevalar va sabzavotlar berish lozim. To'g'ri ovqatlanish nafaqat jismoniy rivojlanishga, balki bolalarning diqqatini jamlash va aqliy faoliyatini kuchaytirishga ham yordam beradi.

Uchinchi muhim omil shaxsiy gigiyenaga rioya qilishdir. Bolalarga gigiyena qoidalari haqida ma'lumot berish, qo'l yuvish, tish tozalash, kiyim-kechaklarini ozoda saqlash va shaxsiy gigiyenani shakllantirish uchun maxsus tarbiyaviy mashg'ulotlar o'tkazish lozim. Bu kasalliklarning oldini olish va bolalarning sog'lom muhitda o'sishini ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

To'rtinchidan, bolalarning ruhiy sog'lig'ini mustahkamlashga ham alohida e'tibor qaratish kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida iliq psixologik muhit yaratish, bolalarni ruhiy qo'llab-quvvatlash va ularda ijobiy emotsiyalar uyg'otish muhim vazifalardan hisoblanadi. Bolalar bilan muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini tushunish va stress holatlarini bartaraf etishga yordam berish uchun malakali psixologlar va tarbiyachilar faoliyatini yo'lga qo'yish lozim.

Shuningdek, bolalarni sog'lom turmush tarziga o'rgatishda ota-onalar ham faol ishtirok etishlari kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va ota-onalar hamkorligi orqali bolalarga sog'lom turmush tarziga oid bilimlar berish va ularda bu ko'nikmalarni mustahkamlash mumkin. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, to'g'ri ovqatlanish, shaxsiy gigiyena va psixologik qo'llab-quvvatlash kabi omillar bolalarning sog'lom va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida asosiy o'rin tutadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bu masalalarga alohida e'tibor qaratilib, sog'lom turmush tarzini shakllantirish choralari tizimli ravishda amalga oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni //O'RQ-637-son. 23.09.2020.
3. Бережнова О.В., Бойко В.В. Парциальная программа физического развития детей 3–7 лет «Малыши-крепыши». — М.: Издательский дом «Цветной мир», 2017. — 136 с.)
4. Болотина, Л. Р. Дошкольная педагогика : учебное пособие для вузов / Л. Р. Болотина, Т. С. Комарова, С. П. Баранов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 218 с.
5. Блонский, П. П. Педология / П. П. Блонский. – 2-е изд., стер. – Москва :ИздательствоЮрайт, 2021. – 315 с.

BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGINI TARKIB TOPTIRISH MODELI.

Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna

Osiyo xalqaro universiteti tayanch doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Bugungi kundagi bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining pedagogik-psixologik tayyorgarlik holatlarining muhim vazifalaridan biri sanaladi. Pedagogik-psixologik tayyorgarlik bo'lajak tarix fani o'qituvchilariga muvaffaqiyatli pedagogik faoliyatni olib borishga va didaktik madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bunga darslarni rejalashtirish, samarali o'qitish usullarini tanlash, tegishli ta'lim muhitini yaratish va o'quvchilarning muvaffaqiyatini baholash kiradi. O'qituvchi turli o'quvchilarga moslasha olishi, yo'l qo'ygan xatolaridan kerakli xulosalar chiqarish va o'z mahoratini doimiy ravishda oshirishi kerakligi haqida ma'lumotlar bayon etilgan.

MAQSAD. Bo'lajak tarix o'qituvchilarning o'z sohasidagi bilimlarni faqat mavzu bilan cheklanib qolmasdan, talabalar bilan muloqotda bo'lish, ularga psixologik jihatdan yondoshuvni o'rganishlari kerak. Pedagogik va psixologik bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, o'qituvchilarga ta'lim jarayonida talabalar bilan turli xil holatlarda qanday muloqot qilishni, ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olishni o'rgatadi.

MATERIALLAR VA METODLAR. Tarix o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashga yangicha yondashuvlarni yaratish muammolariga L.N.Aleksashina V.V.Barabanov, P.A.Baranov, L.S.Baxmutov, Ye.E.Vyazemskiy, O.Yu.Strelova, M.V.Korotkova, H.H.Lazukova, Ye.M.Persanova, A.T.Stepanishchev, M.T.Studenikin va boshqalar ishlari bag'ishlangan. Mazkur tadqiqotlarning shubhasiz nazariy va amaliy ahamiyatini tan olib, bo'lajak tarix o'qituvchilarini ilmiy ijodga jalb etish jarayonining nazariy va ilmiy-metodik asoslari yetarlicha ishlab chiqilmaganligini ta'kidlash joiz. R.B.Yarmatov "Bo'lajak tarix o'qituvchilarining o'quv ilmiy-tadqiqot ishlarini takomillashtirish" asari, N.A.Yusupova "Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining shaxsiy pedagogik sifatlarini rivojlantirish modeli" tahlil qilindi.

XULOSA: Bo'lajak tarix o'qituvchisining pedagogik-psixologik tayyorligini tarkib toptirish orqali o'quvchilarning tarix fanini o'zlashtirish darajasini ko'tarishda va natijada oldinga qo'yilgan ta'limiy maqsadlarga yetishishga zamin yaratiladi. Tarix darsi jarayonlarida pedagogik-psixologik tayyorgarlik o'qituvchining aniq natijaviy kafolatlariga asoslangan bu kabi usullarni tizimli ravishda doimiy qo'llash ajdodlarning avlodlariga qoldirayotgan tarixiga befarq bo'lmagan avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Kalit so'z: pedagogik-psixologik tayyorgarlik, model, model turlari, pedagogik mahorat, tarix yo'nalishi, nazariy va amaliy bilimlar, IT texnologiya.

МОДЕЛЬ СТРУКТУРНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ

Тошпулатова Шахноза Шухратовна

Докторант Азиатского Международного Университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Является одной из важнейших задач состояния педагогико-психологической подготовки будущих учителей истории на сегодняшний день. Педагогико-психологическая подготовка помогает будущим учителям истории вести успешную педагогическую деятельность и развивать свою дидактическую культуру. Это включает в себя планирование уроков, выбор эффективных методов обучения, создание соответствующей образовательной среды и оценку успеваемости учащихся. В нем изложена информация о том, что учитель должен уметь адаптироваться к разным ученикам, делать необходимые выводы из допущенных ошибок и постоянно совершенствовать свои навыки.

ЦЕЛЬ. Будущая история требует, чтобы учителя не ограничивали знания в своей области только предметом, а общались с учениками, изучали психологический подход к ним. Применение педагогических и психологических знаний на практике учит педагогов в процессе обучения, как общаться с учащимися в различных ситуациях, учитывать их психологические особенности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. К проблемам создания нового подхода к профессиональной подготовке учителей истории Л.Н.Алексашина В.В.Барабанов, П.А.Баранов, Л.С.Бахмутов, Е.Е.Вяземский, О.Ю.Стрелова, М.В.Короткова, Х.Н.Лазукова, Е.М.Персанова, А.Т.Степанишев, М.Т.Труды Студеникина и др. Признавая несомненную теоретическую и практическую значимость данного исследования, следует отметить недостаточную проработанность теоретических и научно-методических основ процесса привлечения будущих учителей истории к научному творчеству. Р.В.Ярматов в работе "совершенствование учебно-исследовательской работы будущих учителей истории", Н. А. Юсуповой была проанализирована" модель развития личностных педагогических качеств будущего учителя истории".

ВЫВОД: через структурирование педагогико-психологической готовности будущего учителя истории закладываются основы для повышения уровня освоения учащимися исторической науки и, как следствие, достижения поставленных образовательных целей. Педагогико-психологическая подготовка в процессах урока истории систематическое постоянное применение подобных методов, основанное на конкретных гарантиях результата учителя, служит воспитанию поколения, равнодушного к истории, которую предки оставляют своим потомкам.

Ключевые слова: педагогико-психологическая подготовка, модель, виды моделей, педагогическое мастерство, направление истории, теоретические и практические знания, IT-технологии.

MODEL OF STRUCTURAL DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Toshpulatova Shakhnoza Shuhratovna

PhD student at the Asian International University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: It is considered one of the important tasks of pedagogical-psychological preparatory cases of future teachers of history today. Pedagogical-psychological training will help future teachers of history to successfully carry out pedagogical activities and develop their didactic culture. This includes lesson planning, the choice of effective teaching methods, the creation of an appropriate educational environment and the assessment of student success. It is described that the teacher should be able to adapt to different students, draw the necessary conclusions from mistakes made and constantly improve his skills.

GOAL. Future history it is necessary for teachers to learn the knowledge of their field not limited to the topic alone, but to communicate with students, to approach them psychologically. The practical implementation of pedagogical and psychological knowledge teaches teachers how to

communicate with students in different situations in the educational process, taking into account their psychological characteristics.

MATERIALS AND METHODS. L. to the problems of creating a new approach to the professional training of history teachers. N. Alexashina V.V. Barabanov, P.A. Baranov, L.S. Bakhmutov, Ye.E. Vyazemsky, O.Yu. Strelova, M.V. Korotkova, H.H. Lazukova, Ye.M. Persanova, A.T. Stepanishev, M.T. The work of Studenikin et al is dedicated. Recognizing the undoubted theoretical and practical significance of this research, it is worth noting that the theoretical and scientific and methodological foundations of the process of involving future history teachers in scientific creativity have not been sufficiently developed. R.B. Yarmatov "improving educational research work of Future History teachers", N. A. Yusupova analyzed the "model for the development of personal pedagogical qualities of the future teacher of history".

CONCLUSION: by structuring the pedagogical-psychological readiness of the future history teacher, the ground is laid for raising the level of students' mastery of the science of history and, as a result, for the achievement of educational goals set forward. Pedagogical-psychological training in the processes of history lesson systematic continuous application of such methods, based on the clear consequential guarantees of the teacher, serves to educate a generation that is not indifferent to the history that ancestors leave to their descendants.

Keywords: pedagogical-psychological training, model, model types, pedagogical skill, direction of history, theoretical and practical knowledge, IT technology.

Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik-psixologik tayyorgarligini takomillashtirish, xususan tarix yo'nalishi misolida, bugungi kunda dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Bu muammoning mohiyatini quyidagicha ochib berish mumkin:

Muammoning mohiyati:

Zamonaviy talablarga javob bermaydigan tayyorgarlik: Hozirgi o'quv dasturlari va amaliyotlar bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy ta'limning tez o'zgaruvchan talablariga to'liq tayyorlay olmayapti.

Nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovut: Pedagogika va psixologiya bo'yicha olingan nazariy bilimlar ko'pincha amaliy faoliyatda qo'llash uchun yetarli emas. Talabalar real sinf muhitida o'z bilimlarini samarali qo'llashda qiynalishadi.

Shaxsiy yondashuvning yetishmasligi: Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan. Bo'lajak o'qituvchilar differensial yondashuv, inklyuziv ta'lim kabi masalalarda yetarli ko'nikmalarga ega emaslar.

Motivatsiyaning pastligi: Ba'zi bo'lajak o'qituvchilarda kasbga bo'lgan qiziqish va motivatsiya yetarli emas, bu esa ularning tayyorgarlik sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Innovatsion texnologiyalarni qo'llashdagi qiyinchiliklar: Raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishda ko'nikmalar yetarli emas.

Pedagogik muammo sifatida ifodalanishi: Bo'lajak tarix o'qituvchilarining pedagogik-psixologik tayyorgarlik turlari:

1. Zamonaviy ta'lim standartlariga javob bera oladigan;
 2. O'quvchilarda tarixga qiziqish uyg'ota oladigan;
 3. Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim bera oladigan;
 4. Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qila oladigan;
- takomillashtirilishi kerak.

Bugungi kunda bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining pedagogik-psixologik holati va tayyorgarlik holatidan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, hozirgi davr uchun bu muhim vazifalaridan biri sanaladi. Pedagogik-psixologik tayyorgarlik bo'lajak tarix fani o'qituvchilariga muvaffaqiyatli pedagogik faoliyatni olib borishga va didaktik madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bunga darslarni rejalashtirish, samarali o'qitish usullarini tanlash, tegishli ta'lim muhitini

yaratish va o'quvchilarning muvaffaqiyatini baholash kiradi. O'qituvchi turli o'quvchilarga moslasha olishi, yo'l qo'ygan xatolaridan kerakli xulosalar chiqarish va o'z mahoratini doimiy ravishda oshirishi kerak. Shu o'rinda bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining pedagogik-psixologik tayyorgarligini shakllantirishda tashkiliy-pedagogik sharoitlar ta'lim jarayonlarining tizimli va yo'naltirilgan ishlashini ta'minlaydi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining pedagogik-psixologik tayyorgarligini tarkib toptirishni rivojlantirishning pedagogik texnologiyasi "Tarix" yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan talabalarning individual psixologik, pedagogik va shaxsiy xususiyatlariga asoslanadi. Shuningdek, u bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida didaktik madaniyatni rivojlantirish bo'yicha ta'lim tashkilotining vazifalarini hisobga oladi. Asosiy vazifalardan biri talabalarning kasbiy jihatdan o'z-o'zini rivojlantirish asosida didaktik madaniyatni rivojlantirish sanaladi. Bunga pedagogika va psixologiya bilan bog'liq fanlarda amaliy mashg'ulotlarga e'tibor qaratish, shuningdek, bo'lajak tarix fani o'qituvchisining pedagogik-psixologik tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalar orqali rivojlantirish tushuniladi.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarining psixologik-pedagogik kompetensiyasini shakllantirishda tizimni tashkil etuvchi omil bu kasbiy faoliyatga ijobiy hissiy va qadriyat munosabatini amalga oshirishdir. Bo'lajak o'qituvchi kerakli bilim, ko'nikma malakalarni ma'lum bir izchillik bilan egallab borsagina o'z shaxsini shakllantiradi hamda bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berishda yaxshi natijalarga erishadi. Hozirgi zamonaviy bo'lajak o'qituvchilar bolalarga bilim, malaka, ko'nikmalarini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun ularni faollashtirishni kuchaytiradigan savollardan foydalansalar samarali natijalarga erishadilar. Bo'lajak tarix o'qituvchilari o'ziga yuklangan vazifani bajarishi uchun bolalarda o'sha faoliyatga nisbatan qiziqish uyg'ota olish, ularning diqqatini jalb qilib, faolligini o'stirish, bolalarning xulqini xatti-harakatlarini haqqoniy baholay olishi malakalariga ega bo'lishi hamda har bir faoliyat uchun kerakli materiallarni oldindan tayyorlab qo'yishini rejalashtira olishi zarur.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarining psixologik kompetensiyasi rivojlanganligi alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchining ruhiy va jismoniy holatini aniqlay bilishi va buni bolalar bilan birga amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarda e'tiborga ola bilishi o'qituvchi shaxsining psixologiya fanlarini chuqur o'rganganligidan dalolat beradi. O'qituvchi ota-onalar bilan muntazam ravishda suhbatlar, uchrashuvlar o'tkazib axborot almashtirib turishi hamda pedagog bollarga nisbatan xayrihohlik munosabatda bo'lishi, har bir o'quvchi uchun qulay sharoit yaratishi, xafa bo'sa ovuntira olishi kabi hislatlarni o'zida bor yoki yo'q kabi holatlarga e'tibor qaratishi zarur. Oliy ta'lim vazirligi yosh pedagoglarni yuqorida keltirilgan fikrlarga tayangan holda ish jarayonlarini tashkil etsalar o'z kasblarining yetuk mutaxassisleri bo'lib yetishadilar. Chunki, biz o'z oldimizga farzandlarimizning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish maqsadini qo'ygan ekanmiz, shubhasiz, pedagog o'qituvchilarning malakasini oshirish borasidagi mavjud tajribalarni zamonaviy talablar darajasida takomillashtirishimiz zarur.

Bo'lajak o'qituvchining pedagogik xususiyatlari - bu o'qituvchilik kasbini muvaffaqiyatli egallash va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shaxsiy sifatlar, bilimlar, ko'nikmalar va qadriyatlar majmuasidir. Bu xususiyatlar o'qituvchiga o'quv jarayonini samarali tashkil etishga, o'quvchilar bilan munosabat o'rnatishga va ularning har tomonlama rivojlanishiga ko'maklashuvchi shaxsiy xususiyatlar quyidagilar:

Insonparvarlik (insonsevarlik): O'quvchilarga muhabbat va hurmat bilan munosabatda bo'lish, ularning qadr-qimmatini e'zozlash, ularning muvaffaqiyatlariga quvonish va qiyinchiliklarida yordam berishga tayyor bo'lish.

Sabr-toqat: O'quvchilarning individual xususiyatlarini, o'rganish tezligini va qobiliyatlarini hisobga olgan holda, har bir o'quvchiga sabr bilan yondashish.

Adolatparvarlik: Barcha o'quvchilarga teng munosabatda bo'lish, ularning qobiliyatlaridan qat'i nazar, imkoniyatlar yaratish.

Talabchanlik: O'quvchilarga nisbatan talabchan bo'lish, ularni intizomga o'rgatish, o'z ustida ishlashga undash, ammo talablarni o'quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirish.

O'z-o'zini nazorat qilish (emotional barqarorlik): Stressli vaziyatlarda o'zini tuta bilish, xotirjamlikni saqlash, o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatish.

Mas'uliyatlilik: O'z ishiga mas'uliyat bilan yondashish, o'z vaqtida va sifatli bajarish, o'quvchilarning ta'lim va tarbiyasi uchun javobgarlikni his qilish.

Ijodkorlik: O'quv jarayoniga ijodiy yondashish, yangi usullar va vositalarni qo'llash, darslarni qiziqarli va samarali tashkil etish.

Qiziquvchanlik: Yangi bilimlarni o'rganishga intilish, o'z ustida ishlash, kasbiy mahoratni doimiy ravishda oshirish.

Bilim jihatidan:

Pedagogika va psixologiya asoslari: O'qitish va tarbiyalash nazariyalari, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, o'quv jarayonini tashkil etish metodlari haqida chuqur bilimga ega bo'lish.

O'qitiladigan fan bo'yicha bilimlar: O'z fanini mukammal bilish, fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va tamoyillarini tushunish, fanning zamonaviy yutuqlari bilan tanish bo'lish.

N.A.Yusupova o'zining "Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining shaxsiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish modeli" nomli maqolasida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tadqiqotchilaridan V.A.Shtoff o'z ilmiy tadqiqotlarida model tushunchasining ilmiy tahliliga to'xtalib o'tar ekan: "Model bu tadqiqot ob'ektini aks ettirib yoki ifodalab, uni shunday o'rnini bosadigan va o'rganish uchun bizga mazkur obyekt to'g'risida yangi ma'lumotlarni bera oladigan hayolan tasavvur etiladigan yoki moddiy amalga oshiriladigan tizim" sifatida qarashlarimizni aks ettiradi deb baholagan. Pedagogik tadqiqotlar doirasida ta'lim faoliyatini modellashtirishda modelning amaliy qimmatini, ta'lim ob'ektining o'rganilayotgan tomonlariga nisbatan uning adekvatligi, shuningdek, modelni qurish bosqichlarida modellashtirish jihatlarining asosiy tamoyillari (ko'rgazmalilik, aniqlik, ob'ektivlik) to'g'ri tanlanganini inobatga olib jarayon bosqichlari tashkil etiladi.

N.A.Yusupova o'zining "Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining shaxsiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish modeli" nomli maqolasida modellarni qurish usuliga, vositalarga qarab, o'rganilayotgan ob'ektlarni modellashtirish nima, barchasi modellarni oldindan ikkita katta modelga bo'lish mumkin: 1) moddiy (faol, haqiqiy, moddiy) va 2) ideal (xayoliy, spekulativ, aqliy) modellar. Biz afzal ko'ramiz birinchi holda, "moddiy" modellarni istisno qilmaslik uchun tarkibiy qismlar bular turli xil jismoniy maydonlardir. Lekin umumiy so'z bilan aytganda, bu atamalar sinonimdir. Ikkinchi holatda berilgan atamalarning har biri foydalanish ham sinonimdir, uning kamchiliklari bor, chunki u an'anaviy ravishda boshqa ma'nolar bilan bog'liq.

Model o'zi nima, demak aytishimiz mumkinki, model - bu real obyekt, tizim yoki jarayonning soddalashtirilgan ko'rinishi bo'lib, uning asosiy xususiyatlarini aks ettiradi. U haqiqiy narsaning aniq nusxasi bo'lmasligi mumkin, ammo uning muhim tomonlarini tushunishga va o'rganishga yordam beradi.

Xorij olimlaridan V.A.Slastenin o'quv-tarbiya jarayonini modellashtirish orqali bo'lajak o'qituvchilarning umumiy ko'rinishida ifodalangan modelning alohida sifat jihatlariga to'xtalib o'tgan. Olim o'qituvchining pedagogik qobiliyatlarini yagona quydagi to'rtta blokdan tashkil topgan holda modellashtirish jarayonini ifodalab kelinmoqda: 1) o'qituvchi shaxsi xususiyatlari va tavsiflari; 2) o'qituvchining psixologik-pedagogik tayyorgarligiga talablar; 3) maxsus tayyorgarlikning hajmi va tarkibi; 4) mutaxassislik bo'yicha metodik tayyorgarlik mazmunilariga ajratga holda ifodalab, kelmoqda.

Modelni takomillashtirish uchun tavsiyalar:

- Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish.
- Talabalarning mustaqil ta'lim olishi uchun sharoit yaratish.
- Xalqaro tajribani o'rganish va o'zlashtirish.

- O'qituvchilar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish.
- Ish beruvchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Ushbu model bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligini yaxshilashga yordam beradi va ularni zamonaviy ta'lim talablariga javob beradigan yuqori malakali mutaxassislar qilib tayyorlashga xizmat qiladi.

Modelning asosiy vazifalari:

- Vositachi vazifasi: Murakkab obyektни soddalashtirib, tushunarli holga keltirish.
- Tushuntirish vazifasi: Obyektning qanday ishlashini, uning tuzilishini namoyish etish.
- Bashorat qilish vazifasi: Kelajakda obyekt o'zini qanday tutishini taxmin qilish.

Optimalizatsiya vazifasi: Obyektning eng yaxshi variantini topish.

Modellarning turlari:

- Jismoniy modellar: Haqiqiy obyektning kichraytirilgan yoki kattalashtirilgan nusxasi (masalan, samolyot modeli, bino maketi).
- Matematik modellar: Obyektning matematik tenglamalar va formulalar bilan ifodalanishi (masalan, iqtisodiy o'sish modeli, ob-havo prognozi modeli).
- Kompyuter modellar: Kompyuter dasturlari yordamida yaratilgan modellar (masalan, mashina simulyatori, molekulyar modellashtirish).
- Grafik modellar: Obyektning diagrammalar, chizmalar, grafiklar bilan ifodalanishi (masalan, tashkilot tuzilishi diagrammasi, tarmoq grafigi).
- G'oyaviy modellar: Obyektning konsepsiyasi, g'oyasi yoki fikri bilan ifodalanishi (masalan, biznes-model, ta'lim modeli).

Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligini tarkib toptirish modeli ham g'oyaviy model hisoblanadi. U bo'lajak o'qituvchilarni qanday sifatlar va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerakligi, ularni tayyorlash jarayoni qanday bo'lishi kerakligi haqidagi tasavvurni beradi. Bu model pedagogika sohasidagi tadqiqotchilar va ta'lim siyosatchilariga o'qituvchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirishga yordam beradi.

Ta'lim texnologiyalari: Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalana olish, kompyuter savodxonligi, internet resurslaridan foydalanish, multimedia vositalaridan foydalanish.

Baholash usullari: O'quvchilarning bilimni baholash usullarini bilish, testlar, nazorat ishlari, loyihalar va boshqa baholash vositalarini tuzish va qo'llash.

Ko'nikmalar jihatdan:

Dars rejalashtirish va o'tkazish: Dars rejasini tuzish, o'quv maqsadlarini aniqlash, o'quv materialini tanlash, darsning turli bosqichlarini tashkil etish.

O'quvchilar bilan muloqot: O'quvchilar bilan to'g'ri muloqot qila olish, ularning savollariga javob berish, tushuntirish, motivatsiyalash, muammolarini hal etishda yordam berish.

Guruh bilan ishlash: Guruhda ishlash ko'nikmalariga ega bo'lish, guruhni boshqarish, o'quvchilarni hamkorlikka undash, guruhda muhit yaratish.

Konfliktlarni hal etish: Konfliktli vaziyatlarni hal eta olish, o'quvchilar o'rtasida kelishmovchiliklarni bartaraf etish, adolatli qaror qabul qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. R.B.Yarmatov "Bo'lajak tarix o'qituvchilarining o'quv ilmiy-tadqiqot ishlarini takomillashtirish" TOSHKENT "TURON-IQBOL" 2018.
2. N. A. Yusupova "Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining shaxsiy pedagogik sifatlarini rivojlantirish modeli" Republican Scientific and Practical Conference
3. Штофф В. Моделирование и философия.-М.:Наука, 1966 г. 22 с
4. Olimov, T. H. (2019). SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS OF HIGHER EDUCATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.

5. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna

Tarix va filologiya kafedrasi o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahar , Muborak ko'chasi-4,

shaxnozaosiyo@gmail.com

BO'LAJAK PEDAGOGLARNI NOSTANDART YONDASHUV ASOSIDA INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHNING TASHKILY SHAKLLARI

Ramazonova Salomat Saidovna

Osiyo xalqaro universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada ta'lim samaradorligini oshirish, eng avvalo, tarbiyachining pedagogik mahorati hamda uning ta'lim jarayoniga nisbatan nostandart yondashuvi asosida innovatsion faoliyatga tayyorlashning shakllari va metodlari haqida fikr yuritilgan bo'lib, bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan. Bugungi kunda pedagoglarning pedagogik mahorat darajasi har bir mashg'ulot hamda o'rganilayotgan mavzuning tarbiyalanuvchilarga yetkazib berish jarayoniga nisbatan ijodiy, texnologik yondashuvni taqozo etmoqda. Shu maqsadda bo'lajak pedagoglarning kreativ funksiyalarini rivojlantirish, o'z faoliyatlari davomida pedagogik innovatsiyalarni izchil qo'llab borishi, innovatsion usullarni tahlil va tatbiq qilishga o'rgatish vazifasini qo'yish lozim.

MAQSAD: Yangi pedagogik innovatsion texnologiyalarning mazmuni, uni qo'llash metodlarini bo'lajak pedagoglar tajribasiga singdirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Ta'lim muassasasi hayotiga nostandart yondashuv asosida pedagogik innovatsiyalarni keng ko'lamda olib kirish uchun unda yangilik muhitini yaratish, muayyan axloqiy psixologik holatni shakllantirish, tashkiliy, metodik, psixologik xarakterdagi metodlarni qo'llash talab etiladi. Texnologik yondashuv negizida namoyon bo'luvchi holatlarning asosiysi - bu dars jarayonining muayyan loyiha asosida tashkil etilishi sanaladi. Ayniqsa bu jarayon nostandart yondashuv asosida olib borilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Innovatsion texnologiyalarni ta'lim –tarbiya jarayoniga qo'llash - ushbu faoliyatga oid doimiy va odatiy vazifalarni bajarish qobiliyati; ushbu faoliyatda bilishning mantiqiylik, ilmiylik, uzviylik, izchillik va tizimlilik, ta'lim-tarbiyaning birligi qoidalariga amal qilingan bo'lib, mavzuni yoritishda tahliliy, eksperiment, kuzatish, psixologik test, prognostik metodlar, muammoli o'qitish, interfaol metodlar asosida bo'lajak o'qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatleri uyg'unligini ta'minlashga qaratilgan omillar, kasb mahorati, kasb madaniyati, ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsi shakllanishining asosiy pedagogik omillari aks etgan. Ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsiyalarni tadbiq etish va shaxsni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ijtimoiy psixologik treninglar o'tkazish.

XULOSA: Davlat taraqqiyotining bugungi davrida pedagoglar tomonidan nostandart yondashgan holda innovatsion texnologiyalarni ta'lim –tarbiya jarayoniga qo'llashning rivojiga doir turli xil yo'nalishlarda maqsadli manzilli ishlar amalga oshirilayotgan bo'lib, ushbu maqolada uning ayrim jihatlari imkon darajasida yoritib berildi. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida o'rganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

Kalit so'zlar: nostandart yondashuv, innovatsion kasbiy faoliyat, innovatsion ta'limiy faoliyat, ta'lim jarayon, innovatsiya, kreativ, pedagogik mahorat, kompetentlik, sotsial, globallashuv, boshqaruv, mutaxassis, kadrlar, oliy ta'lim, jarayon, madaniyat.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГИ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ОСНОВЕ НЕСТАНДАРТНОГО ПОДХОДА

Рамазонова Саломат Саидовна

Докторант Азиатского Международного Университета, город Бухара

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются формы и методы обучения инновационной деятельности, основанные на педагогическом мастерстве учителя и его нестандартном подходе к образовательному процессу, и подчеркивается, что это важно в подготовке будущих педагогов. Сегодня уровень педагогического мастерства педагогов требует творческого, технологического подхода к каждому уроку и процессу донесения изучаемой темы до учащихся. Для этого необходимо развивать творческие функции будущих педагогов, последовательно поддерживать педагогические инновации в их деятельности, учить их анализировать и внедрять инновационные методы.

ЦЕЛЬ: Внедрение содержания новых педагогических инновационных технологий и методов его применения в опыт будущих педагогов является одной из актуальных задач современности. Для того чтобы на основе нестандартного подхода масштабно привнести педагогические инновации в жизнь образовательного учреждения, необходимо создать среду инноваций, сформировать определенное морально-психологическое состояние, использовать методы организационного, методического, психологического характера. Наиболее важной из ситуаций, возникающих на основе технологического подхода, является организация учебного процесса на основе конкретного проекта. Особенно целесообразно, если этот процесс осуществляется на основе нестандартного подхода.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Применение инновационных технологий в образовательном процессе - умение выполнять обычные и привычные задачи, связанные с данной деятельностью; в этой деятельности соблюдались правила логичности, научности, связности, последовательности и системности знаний, единства обучения и воспитания, а также основные педагогические факторы, направленные на обеспечение гармонии личностных и профессиональных качеств будущего учителя на основе анализа, эксперимента, наблюдения, психологического тестирования, прогностических методов, проблемного обучения, интерактивных методов, профессиональных навыков, профессиональной культуры, формирования социально активного педагога. факторы отражены. Применение инноваций в образовательном процессе и проведение социально-психологического тренинга по подготовке человека к профессиональной деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В сегодняшний период развития государства педагоги ведут целенаправленную работу в различных направлениях по развитию использования инновационных технологий в образовательном процессе с нестандартным подходом, некоторые ее аспекты максимально освещены в данной статье. Одной из ближайших задач является ее изучение в качестве комплексного фундаментального исследования в будущем.

Ключевые слова: Нестандартный подход, инновационная профессиональная деятельность, инновационная образовательная деятельность, образовательный процесс, инновации, творческие, педагогические умения, компетентность, социальный, глобализация, менеджмент, специалист, персонал, высшее образование, процесс, культура.

ORGANIZATIONAL FORMS OF PREPARING FUTURE TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITY BASED ON A NON-STANDARD APPROACH

Ramazonova Salomat Saidovna

Doctoral student at the Asian International University, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: This article discusses the forms and methods of training for innovative activities, primarily based on the pedagogical skills of the educator and his non-standard approach to the educational process, and emphasizes their importance in training future educators. Today, the level of pedagogical skills of educators requires a creative, technological approach to each lesson and the process of delivering the subject under study to students. For this purpose, it is necessary to set the task of developing the creative functions of future educators, consistently applying pedagogical innovations in their activities, and teaching them to analyze and apply innovative methods.

GOAL: The content of new pedagogical innovative technologies, the methods of their application are one of the urgent tasks of today. In order to widely introduce pedagogical innovations based on a non-standard approach into the life of an educational institution, it is necessary to create an atmosphere of innovation, form a certain moral and psychological state, and use methods of an organizational, methodological, and psychological nature. The main thing that is manifested in the technological approach is the organization of the teaching process on the basis of a specific project. This is especially appropriate if this process is carried out on the basis of a non-standard approach.

MATERIALS AND METHODS: Application of innovative technologies in the educational process - the ability to perform regular and routine tasks related to this activity; in this activity, the rules of logicity, scientificity, coherence, consistency and systematicity of knowledge, unity of education and upbringing are followed, and the topic is covered using analytical, experimental, observation, psychological testing, prognostic methods, problem-based learning, interactive methods, factors aimed at ensuring the harmony of the personal and professional qualities of the future teacher, professional skills, professional culture, the main pedagogical factors of the formation of the personality of a socially active teacher are reflected. Implementation of innovations in the educational process and conducting socio-psychological training in preparing a person for professional activity.

CONCLUSION: In the current period of state development, targeted work is being carried out in various directions by educators on the development of innovative technologies in the educational process with a non-standard approach, and this article has highlighted some of its aspects as much as possible. One of the next tasks is to study it as a comprehensive fundamental research in the future.

KEYWORDS: Non-standard approach, innovative professional activity, innovative educational activity, educational process, innovation, creative, pedagogical skills, competence, social, globalization, management, specialist, personnel, higher education, process, culture.

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar bajarilmoqda. Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq. Ta'lim sohasida farzandlarimiz zamonaviy bilim va ko'nikmalarni puxta egallashi uchun eng qulay sharoitlar yaratishni izchil davom ettiramiz". Ushbu maqsadlarni amalga oshirish va taraqqiyotni davom ettirish yosh avlodning bilim va tafakkuriga, tarbiyasiga, vatanparvarligiga bog'liq. Buning uchun pedagoglar huquqiy, ijtimoiy va moliyaviy tomondan himoya qilingan va yetarli ta'minlangan bo'lishi kerak. Shu bois yangilangan Konstitutsiyamizda o'qituvchi maqomi alohida mustahkamlab qo'yildi. "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, davlatimiz e'tibori, birinchi navbatda, yosh avlod tarbiyasi va sifatli ta'lim tizimiga qaratilmoqda.

Butun dunyo mamlakatlarida hukumat oldida zamonaviy pedagoglar tayyorlash asosiy vazifalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Chunki bo'lajak pedagoglar qay darajada tayyor bo'lsa tayyorlangan o'quvchi bilim va ko'nikmalari shu darajada oshadi. Ta'lim manzarasi muttasil o'zgarib, bo'lajak pedagoglar nostandart yondashuv asosida innovatsion faoliyatga tayyor bo'lishni taqozo etadi. Sinf xonalari rang-barang bo'lib, texnologiyaga asoslangan bo'lsa, bo'lajak o'qituvchilar zamonaviy ko'nikma va pedagogika bilan jihozlanishi kerak. Bo'lajak pedagoglar o'z faoliyatlari davomida zamonaviy metod va vositalar yordamida dars jarayonlarini tashkil etishlari zarur.

Shuni alohida takidlash kerakki, o'sib kelayotgan yosh avlodning yetuk inson bo'lib kamol topishida pedagoglarning o'rni beqiyosdir. Bugungi kunda dunyoning oldi mamlakatlar ta'lim tizimiga oid tajribasini o'rganish, milliy ta'lim tizimimizga mos bo'lgan jihatlarini amaliyotga tatbiq qilish bizdagi ta'lim tizimini jahon standartlari darajasiga olib chiqish uchun juda muhimdir. Biz uchun taniqli bo'lgan rus pedagogi S.Suxomlinskiy shunday deb aytgan "Yaxshi murabbiy bo'lgan taqdirdagina yaxshi pedagog bo'lish mumkin." Pedagog dars jarayonida tajribali mutaxassis sifatida kreativ yondashgan holda interfaol metodlardan samarali foydalana olsa, o'quvchilarning sifatli ta'lim olishlariga ko'maklashgan bo'ladi. Ammo bunday vaziyatda eng muhimi bo'lajak pedagogni talabga to'la javob beradigan darajada shakllantirish dolzarb muammolardan biridir. Ularni innovatsion faoliyatga tayyorlash muhim muammolar qatorida o'ziga xos o'rin tutadi.

Pedagogikada innovatsiya, innovatsion faoliyat, innovatsion pedagogika, ta'limda innovatsion jarayonlarni boshqarish kabi tushunchalar XX asrning 60-yillarida dastlab, AQSH va Garbiy Yevropa mamlakatlarida paydo bo'lgan. Bu tushunchalarning paydo bo'lishi va innovatsion ta'lim nazariyasining yaratilishi to'grisida ma'lumot beruvchi manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, bu tushunchalar ta'lim tizimini texnologiyalashtirish, pedagogik texnologiyalarni ta'lim tizimiga kiritish orqali ta'lim tizimini isloh qilish demakdir. Ilmiy izlanishlar natijasida o'tgan asrning 80-yillari ikkinchi yarmida pedagogik faoliyat bu - ijodiy jarayon va pedagogik innovatsiyalar birlashmasi, degan yangi ilmiy yo'nalish tarkib topdi. Bu esa tarbiyachining innovatsion pedagogik faoliyatining shakllanishi va rivojlanish jarayonini tahlil qilish imkonini berdi.

«Innovatsion pedagogik faoliyat» - bu so'z inglizcha «inoveyshin» so'zidan olingan bulib, yangiliklar kiritish, degan ma'noni bildiradi. Ta'lim tizimidagi innovatsiyalar, ularni amaliyotga tadbiq etish, innovatsion faoliyatlarni tahlil qilish orqali bu faoliyat tushunchasini ta'riflash imkoniyati paydo bo'ldi. Demak, innovatsion faoliyat - pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir. Bu faoliyat uzluksiz ravishda yangiliklar asosida ishlab, uni takomillashtirib borishdan iboratdir. Shu maqsadda pedagogning mashg'ulotlari qiziqarli, samarali o'tishi uchun u pedagogik innovatsiyalarning yangi-yangi uslublarini izlab topishi, uni chuqur tahlillar ostida eng samaralisini tanlab olishi hamda amaliyotda qo'llashi lozim. Buning uchun u eng avvalo, innovatsiyalar haqida aniq ma'lumotlar jamg'armasini yaratishi zarur. Nafaqat yaratishi, to'plashi, balki uni tasvirlab, tushuntirib, ifodalab ham bera olishi kerak. Xullas innovatsion texnologiyalarning barchasi jonli faoliyatda namoyish etiladi.

Nostandart yondashuv asosida ta'lim berish usuli - maqsadiga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tartibli tashkil etish yo'li bo'lib uni quyidagicha tasniflash mumkin: ma'ruza, hikoya, tushuntirish, namoyish, ko'rsatish, videousul, mashq, laboratoriya usuli, amaliy ish usuli, kitob bilan ishlash, suhbat, bahs, aqliy hujum, pinbord, o'quv loyihalar usuli, keys-stadi, muammoli vaziyat, treninglar, mehmon darslari, va h.k. Ta'lim shakllari - ommaviy ish, jamoaviy ish, guruhli, yakka tartibli. Ta'lim vositalari - o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish va shu bilan birga o'qitish samaradorligini oshiruvchi yordamchi materiallar hisoblanadi.

**NOSTANDART
YONDASHUV ASOSIDA
TA'LIM BERISH USULI**

ma'ruza, hikoya, tushuntirish, namoyish, ko'rsatish, videousul, mashq, laboratoriya usuli, amaliy ish usuli, kitob bilan ishlash, suhbat, bahs, aqliy hujum, pinbord, o'quv loyihalar usuli, keys-stadi, muammoli vaziyat, treninglar, mehmon darslari va h.k

**NOSTANDART
YONDASHUV ASOSIDA
TA'LIM SHAKLLARI**

ommaviy ish, jamoaviy ish, guruhli, yakka tartibli va h.k

**NOSTANDART
YONDASHUV ASOSIDA
TA'LIM BERISH
VOSITALARI**

o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish va shu bilan birga o'qitish samaradorligini oshiruvchi yordamchi materiallar va h.k

Ijodkor shaxs – ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs Kreativ shaxs – jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs Bunyodkor shaxs – ham jarayon, ham natija sifatida ob'ektiv ijodkorlikni amalga oshiradigan va talablar darajasida ijodiy mahsulotlarini yarata oladigan shaxs Kreativ shaxsni

tayyorlash – ijodkorlikka o‘rgatish va o‘zini o‘zi ijodiy namoyon etish jarayonida shaxsda barqaror kreativ sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish mazmuni Ijod – ijtimoiy sub’ektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi Ijodkor shaxs – kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qaror toptirish va boyitish asosida ijodiy g‘oya, ularni amalga oshirish ko‘nikma va malakalariga ega shaxsni shakllantirish hamda rivojlantirish

Kasbiy-ijodiy faoliyat – mutaxassisning kasbiy masalalarni ijodiy hal qilish muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati Ijodiy topshiriqlar – muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida hal qilishga yo‘naltirilgan masalalar tizimi Kasbiy-ijodiy imkoniyat

- 1) kasbiy kompetensiya, malakaga egalik;
- 2) kasbiy ijod metodologiyasi asoslarini o‘zlashtirganlik;
- 3) ijodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi;

4) kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivojlanganligi Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi – ijodkorlikning jarayon va natija sifatida ob’ektlar hamda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat ko‘rinishidagi tuzilishi, mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalari haqidagi ta’limot Ijodiy tafakkur – tafakkurning ijod jarayonini tashkil etish va ijod natijalari (mahsullari)ni bashoratlashni ifodalovchi turi Kreativ qobiliyat – shaxsning ijodiy faoliyatni tashkil etish va uning natijalanganligiga erishishni ta’minlash imkoniyatini belgilovchi individual xususiyati Ijodiy qobiliyat – ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligini O‘zini o‘zi ijodiy faollashtirish – shaxsning ijodiy faoliyatda o‘z imkoniyatlarini to‘laqonli namoyon qilishi va rivojlantirishi Pedagoglarning kasbiy-ijodiy imkoniyati kasbiy masalalarni ijobiy hal qilish va ularning yechimini tegishli darajada baholashda ko‘rinadi.

Pedagogik tahlil. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo‘llashdan ko‘zlangan maqsad tanlangan shaxs tomonidan kreativlik sifatlari, imkoniyatlari va malakalarining o‘zlashtirish darajasini aniqlashdan iborat bo‘lib, pedagog tomonidan ilgari surayotgan g‘oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Pedagogik-psixologik tashxis metodlari. Bu kabi metodlar shaxsning kreativlik sifatlari va ijodiy faoliyatni tashkil etish ko‘nikmalariga egaligini tashxislash hamda baholashga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda shaxsning kreativlik sifatlari, ijodiy faoliyatni tashkil etish ko‘nikmalariga egaligini tashxislashda o‘nlab metodlar qo‘llanilmoqda. Ular orasida bir guruh metodlar amaliy jihatdan samarali bo‘lib, ular rivojlangan xorijiy mamlakatlarda keng qo‘llanilmoqda. Gauenaning “Zahiraviy model”, Slosson testi, Vekslerov shkalasi. Vekslerov shkalasi (“WPPSI” testi), boshlang‘ich maktablar uchun mo‘ljallangan Stanford testi hamda Torrens testlari (jumladan, “Tugallanmagan rasmlar testi) shular jumlasidandir.

Pedagogik tajriba (lot. “eksperiment” – “tajriba qilib ko‘rish”) metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o‘rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o‘z in’ikosiga ega bo‘la olishi va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Pedagogik tajribaning quyidagi turlari mavjud.

Globallashib sayqallanib borayotgan zamonaviy dunyoda yashay oladigan yoshlarni tayyorlash uchun asosiy vazifasini muayyan miqdordagi bilimlarni berishdan iborat deb hisoblaydigan an’anaviy ta’lim tizimi mutlaqo yetarli emas. Chunki ilm-fan va texnika shu darajada rivojlandiki, endi odam biror fandagi eng asosiy tushunchalarni ham xotirasida saqlab qolish muammoga aylanib bormoqda. Buning ustiga, tinimsiz o‘zgarishlardan iborat bo‘lib qolgan hayotga mustaqil qadam tashlayotgan yoshlar ana shunday o‘zgarishlarga ham intellektual, ham ma’naviy jihatdan tayyor bo‘lmasa, kelib chiqadigan muammolarga yechim topa olmasa raqobatlar kurashidan iborat dunyoda o‘z o‘rnini topolmasligi mumkin. Hozirgi kunda ta’lim tizimida noan’anaviy usullar yaratilgan bo‘lib, chunonchi, ishbilarmonlik o‘yinlari, kompyuterli o‘qitish, individuallashtirilgan o‘qitish, muammolar yechimi, insonparvarlik, hamkorlik, shaxsni erkin tarbiyalash va h.k.

Xulosa qilib aytganda, o‘quv mashg‘ulotlarining an’anaviy usulidan voz kechish, bo‘lajak pedagoglarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi

g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'ladi. Pedagoglarning nostandart yondashgan holda ijodkorligi va innovatsion faoliyat bilan birga, darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarurligi ko'zlangan maqsadga yetishish imkonini beradi. Shunday vaziyatda biz sifatli ta'lim tizimi asosida ish olib borgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Olimov, T. H. (2019). Spiritual and moral aspects of the formation of civil culture in future specialists of higher education. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
5. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
6. Olimov, T. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education.
7. Рамазонава, С. С., & Корёгдиев, З. О. (2023). Xalq pedagogikasi tushunchasining tahlili va uning manbaalar: Ramazonova Salomat Saidovna Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Qoryog'diev Zufar Oxunjonovich Ilmiy rahbar. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (8), 198-202.
8. Saidovna, R. S. (2023). Yoshlarni milliy qadriyatlar va urf-odatlar asosida ma'naviy-ma'rifiy dunyoqarashini shakllantirishda oila-ta'lim muassasasi va mahalla hamkorligining ahamiyati. *Science Promotion*, 4(1), 279-287.
9. Saidovna, R. S. (2023). Xalq pedagogikasining shakllanishida o'rta osiyo buyuk mutafakkirlari pedagogik g'oyalarining o'rni. *Science Promotion*, 4(1), 288-294
10. Saidovna, R. S. (2025). O'smirlik davrida kimlikni shakllantirish. The latest news and research in education, 2(1), 114-119.
11. Saidovna, R. S. (2025). Yoshlik va ruhiy sog'liq. The latest news and research in education, 2(1), 77-82.
12. Saidovna, R. S. (2025). O'smirlikdagi stress va uning psixologik ta'siri. The latest news and research in education, 2(1), 83-88.
13. Saidovna, R. S. (2025). Ijtimoiy o'zaro ta'sir va tengdoshlar roli. The latest news and research in education, 2(1), 89-94.
14. Ramazonova Salomat Saidovna "Yuqori sinf o'quvchilarida tarbiya darslari samaradorligini oshirish omillari" OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2025-yil, 1-son, 69-73.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ramazonova Salomat Saidovna,

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi,
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahar , Muborak ko'chasi-4,
ramazonova.salomat82@gmail.com

KOGNITIV TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINING KREATIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI

Isomova Farog'at Tojiddin qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Maqola kognitiv texnologiyalar vositasida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining kreativ ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik, psixologik va metodik shart-sharoitlariga bag'ishlanadi. Ushbu maqolada kognitiv texnologiyalar vositasida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining kreativ (ijodiy) ko'nikmalarini rivojlantirishga oid pedagogik, psixologik va metodik shart-sharoitlar tahlil qilinadi.

MATERIALLAR VA METODLAR:

Kognitiv texnologiyalarning mazmuni va ularning bolalarning tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarga ijodiy yechim topish, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o'rni ochib beriladi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ ko'nikmalarni rivojlantirish uchun samarali muhit yaratish, pedagoglarning malakasini oshirish va interaktiv ta'lim vositalaridan foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

XULOSA: Ushbu kognitiv texnologiyalarni mashg'ulot jarayonida tadbiq etish bolalarning kreativ ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vositalar hisoblanadi. Ushbu metodlarni maktabgacha ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali: bolalarda mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi; muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan innovatsion yondashuv shakllanadi; bolalar nutq madaniyati va hikoya tuzish qobiliyatini rivojlantiradi; o'qituvchi va tarbiyachilar interaktiv va ijodiy metodlar orqali ta'lim samaradorligini oshiradi

Kalit so'zlar: kognitiv texnologiyalar, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisi, kreativ ko'nikma, pedagogik, psixologik va metodik shart-sharoitlar.

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ВОСПИТАННИКОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОГНИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Исомова Фарогат Таджиддиновна

Докторант Бухарского государственного педагогического института, г. Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: Статья посвящена педагогическим, психологическим и методическим условиям развития творческих способностей дошкольников с использованием когнитивных технологий. В статье анализируются педагогические, психологические и методические условия развития творческих способностей дошкольников с использованием когнитивных технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Раскрыто содержание когнитивных технологий и их роль в развитии критического мышления детей, творческого решения проблемных ситуаций, навыков самостоятельного мышления. Даны рекомендации по созданию эффективной среды для развития творческих способностей у детей дошкольного возраста, повышению квалификации педагогов, использованию интерактивных образовательных средств.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Применение данных когнитивных технологий в процессе обучения является эффективным инструментом развития творческих способностей детей. Применяя эти методы в образовательном процессе дошкольного образования: у детей развиваются навыки самостоятельного и критического мышления; формируется инновационный подход к решению проблем; у детей развивается культура речи и умение сочинять рассказы; Преподаватели и педагоги повышают эффективность обучения с помощью интерактивных и творческих методов

Ключевые слова: когнитивные технологии, воспитанник дошкольной образовательной организации, творческие способности, педагогические, психологические и методические условия.

CONDITIONS FOR DEVELOPING CREATIVE SKILLS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS' STUDENTS BY MEANS OF COGNITIVE TECHNOLOGIES

Isomova Farogat Tojiddin qizi

Doctoral student at Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: The article is devoted to the pedagogical, psychological and methodological conditions for developing creative skills of preschool educational institutions' students by means of cognitive technologies. This article analyzes the pedagogical, psychological and methodological conditions for developing creative (creative) skills of preschool educational institutions' students by means of cognitive technologies.

MATERIALS AND METHODS: The content of cognitive technologies and their role in developing children's critical thinking, creative solutions to problem situations, and independent thinking skills are revealed. Recommendations are also given on creating an effective environment for the development of creative skills in preschool children, improving the skills of teachers and using interactive educational tools.

CONCLUSION: The application of these cognitive technologies in the training process is an effective tool for developing children's creative skills. By applying these methods to the preschool educational process: children develop the ability to think independently and critically; an innovative approach to solving problems is formed; children develop a culture of speech and the ability to compose stories; teachers and educators increase the effectiveness of education through interactive and creative methods

Keywords: cognitive technologies, preschool educational organization pupil, creative skills, pedagogical, psychological and methodological conditions.

Zamonaviy jamiyat hayotida qisqa vaqt ichida sodir bo'layotgan juda ko'p o'zgarishlar insondan har qanday o'zgarishlarga ijodiy va samarali yondashish imkonini beradigan ko'nikmalarni rivojlantirish talabini qo'yimoqda. Yangi sharoitlarga moslashish uchun inson o'zining kreativ salohiyatini faollashtirishi, rivojlantirishi va namoyon qilishi lozim.

Kreativ shaxsning shakllanishi maktabgacha yoshdan boshlanadi. Maktabgacha yoshdagi boladagi kreativ ko'nikmalarni rivojlantirishirish muammosiga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kreativ faoliyatining asosini tashkil etuvchi xayoliy

fikrlash, tasavvur va aqliy jarayonlarning rivojlanishiga kreativ ko'nikmalar bilan bog'lanadi. Bolalarda kreativ ko'nikmalarni rivojlantirish maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biridir.

"Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 8-moddasida maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni intellektual, ma'naviy-axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirishga, shuningdek, ularni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turi ekanligi ta'kidlangan. Shuningdek, olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalar uchun boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorgarlik nazarda tutilgan. [1]

O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 16 dekabrda qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunida bolalarni har tomonlama rivojlantirish, jumladan, ularning ijodiy (kreativ) qobiliyatlarini oshirishga alohida e'tibor qaratilgan. Qonunning 3-moddasida "maktabgacha ta'lim va tarbiya" tushunchasi bolalarni intellektual, ma'naviy-axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz ta'lim turi sifatida ta'riflangan.

Shuningdek, 4-moddada maktabgacha ta'lim va tarbiyaning asosiy prinsiplari sifatida har bir bolaning iste'dodi, ishtiyoqi va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun teng shart-sharoitlar yaratish belgilangan.

Pedagoglarga qo'yilgan talablarga kelsak, qonunning 3-moddasida "pedagogning kasbiy standarti" tushunchasi keltirilgan bo'lib, u maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagogining shaxsiy kasbiy sifatlariga, bilimlariga, mahorati va ko'nikmalariga doir asosiy talablar majmuini anglatadi.

Qonunning 15-moddasiga muvofiq, maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni intellektual, ma'naviy-axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan. Pedagog-tarbiyachilar bolalarning ijodiy qobiliyatlarini oshirish uchun ta'lim-tarbiya jarayonida turli innovatsion va interaktiv usullardan foydalanishlari lozim. Qonunning 41-moddasida esa pedagog xodimlarning huquqlari va majburiyatlari belgilangan. Unga ko'ra, pedagoglar ijodiy tashabbus ko'rsatish, ta'lim va tarbiya uslubiyotlarini, o'quv qo'llanmalari hamda ta'lim vositalarini erkin tanlash huquqiga ega. Shu bilan birga, ular bolalarga professional darajada ta'lim va tarbiya berish majburiyatini ham oladilar. Bu esa pedagog-tarbiyachilardan bolalarning ijodiy rivojlanishiga qaratilgan samarali metod va vositalarni qo'llashni talab qiladi.

Ijod (ixtiro qilish, yaratish, tasvirlash, loyihalash) qobiliyati insoniyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlaridan boshlab, birinchi qoyatosh rasmlari, haykaltaroshlik va asosiy inshootlar paydo bo'lganidan boshlab hamma vaqtlarda yuqori baholangan. Qadimgi Yunonistonda bolalarga ijod qilish imkoniyatini berish zarurligi ta'kidlangan. Aynan shu davrda kreativlik muammosi va uning inson hayotidagi ahamiyatini aniqlashga bag'ishlangan ko'plab risolalar paydo bo'ldi.

Kreativlik chuqur va har tomonlama ko'rib chiqiladi - insonning eng yuqori darajadagi bilimlari va atrofdagi tabiiy va ijtimoiy olamni o'zgartirishi faoliyati. Kreativ faoliyat jarayonida, ayniqsa, muhim narsa shundaki, insonning o'zi: fikrlash shakllari va usullari, shaxsiy fazilatlar - u kreativ shaxsga aylanadi.

Hozirgi vaqtda maktabgacha yoshdagi bolalarning kreativ ko'nikmalarini maksimal darajada oshirish maqsadida ularni rivojlantirishning samarali texnologiyalari va yondashuvlarini izlash, tadqiq qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish, agar u maqsadli jarayon bo'lsa, u yakuniy maqsadga erishishga qaratilgan bir qator aniq pedagogik vazifalarni hal etish zarur.

Kreativlik tobora ko'proq aqliy faoliyat shakli, turli xil faoliyat turlarini muvaffaqiyatli yakunlashni ta'minlaydigan universal qobiliyat sifatida qaraladi.

Kreativlikning rivojlanishi qadim zamonlardan to hozirgi kungacha tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lgan. Kreativlik muammosiga qiziqishning asosiy sababi shundaki, u inson faoliyatining hodisasi, "inson mavjudligining eng yuqori ko'rinishi" sifatida qaraladi (I. Kant, F. Shelling). N. A. Berdyaevning fikriga ko'ra, kreativlik muammosini shakllantirish "butun dunyo hayoti va jahon madaniyatining natijasi", "dunyoning insonga immanent bo'lgan kosmik printsipi". Ijod "hayotning sinonimi", "inson mavjudligining mohiyati" (K. Marks) sifatida amalga oshiriladi.

Bolalarda kreativ ko'nikmalarni rivojlantirish muammosi bir qator pedagoglar va psixologlarning tadqiqotlarida ko'rib chiqiladi. Divergent tafakkur nazariyotchisi J.P.Gilford (1904–1987) – ijodiy fikrlashni divergent tafakkur (bir muammoga bir nechta yechim topish qobiliyati) bilan bog'lagan. Uning fikricha, kreativlikni rivojlantirish uchun bolalarni turli nuqtai nazardan fikrlashga o'rgatish zarurligini ta'kidlab, kreativlikka o'zining yondashuvlarini keltiradi.

1. Muammoga mos yechim izlash.
2. Moslashuvchanlik (fleksibilnost) – yangi sharoitga tez moslasha olish.
3. Original fikrlar – an'anaviy yondashuvlardan farqli, noodatiy g'oyalar yaratish.

E.P. Torrance (1915–2003) – kreativlik borasida uzoq tadqiqotlar olib boradi va kreativlik modelini yaratadi. Torrance bolalarning kreativ fikrlashini baholash uchun Torrance Creativity Tests tizimini yaratgan. Bu tizim quyidagi mezonlarga asoslangan: tasavvur qilish qobiliyati (bolalar qanday qilib mavjud narsalarga yangi mazmun bera oladi?); g'oyalar oqimi (ular qancha ko'p original fikr bera oladi?); moslashuvchanlik (farqli yondashuvlarni sinab ko'ra oladimi?) kabilar.

Ijtimoiy madaniy rivojlanish nazariyotchisi L.S. Vygotskiy (1896–1934) kreativ tafakkurni rivojlantirishda ijtimoiy muhit va til muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlagan. U bolalarning kreativligini oshirishda quyidagilarni tavsiya qilgan: o'yinli faoliyat – bolalar erkin o'ylashi va tasavvurini rivojlantirishi kerak; fantaziya va tasavvur – ertaklar va hikoyalardan foydalanish; katta yoshdagilar va tengdoshlar bilan muloqot – yangi bilimlarni mustahkamlash kabilar.

J. Piaget (1896–1980) kreativ tafakkur bolalarning kognitiv rivojlanish bosqichlariga bog'liqligini asoslaydi. Bular: sensomotor bosqich (0-2 yosh) – muhitni sezgilar orqali anglash; preoperatsion bosqich (2-7 yosh) – tasavvur qilish va ramziy fikrlash shakllanadi; konkret operatsiyalar bosqichi (7-11 yosh) – mantiqiy tafakkur rivojlanadi; formal operatsiyalar bosqichi (11 yosh va undan yuqori) – abstrakt va ijodiy tafakkur rivojlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativlik ko'nikmalarni rivojlantirishda tasviriy san'at, hikoya aytish, rolli o'yinlar kabi metodlardan foydalanish samarali ekanligini ta'kidlaydi.

A.N. Leontyev (1903–1979) va D.B. Elkonin (1904–1984)larning tadqiqotlariga ko'ra, bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish faoliyat (aktivlik) orqali sodir bo'ladi. Ya'ni, bolalar mustaqil harakat qilish, muammolarni hal qilish va yangi narsalarni o'rganish jarayonida kreativ tafakkurga ega bo'ladilar.

H. Gardner (1943–hozir) – ijodiy tafakkurni rivojlantirishda turli intellekt turlariga e'tibor berish kerakligini ta'kidlagan: mantiqiy-matematik intellekt – muammolarni hal qilish; tasviriy intellekt – san'at, dizayn, rang va shakllar orqali ifodalash; musiqiy intellekt – ritm va ohanglarni tushunish; interpersonal intellekt – odamlar bilan o'zaro aloqada bo'lish qobiliyati; tabiiy intellekt – tabiatni o'rganish orqali ijodiy yondashuv. Bu bolalarning kreativ tafakkurini rivojlantirish uchun faqatgina an'anaviy ta'limga emas, balki ko'p intellekt turlariga asoslangan metodlarni ham qo'llash lozimligini ko'rsatadi.

Respublikamizda bir qator olimlar bolalar ta'limi, ijodiy tafakkur va kognitiv rivojlanish masalalarining turli jihatdan tadqiq etganlar. V. Karimova bolalarning psixologik rivojlanishi va kreativ tafakkurining shakllanishi bo'yicha tadqiqotlar olib borib, bolalar tafakkurining rivojlanish bosqichlari, kreativ metodlar va o'yin texnologiyalarining ta'sirini psixologik jihatdan tadqiq qilgan. U maktabgacha yoshdagi bolalarni kreativ rivojlantirish uchun sensor o'yinlar, vizual fikrlash mashqlari va hikoya tuzish usullaridan foydalanishni tavsiya qiladi. Karimovanning tadqiqotlari zamonaviy kognitiv texnologiyalar yordamida bolalarning kreativ qobiliyatlarini oshirish muhimligini ta'kidlaydi.

Qodirov bolalarni o'yin va interfaol metodlar orqali o'qitish g'oyasini ilgari surgan. Bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun ularda hayotiy muammolarni hal qilishga o'rganishlari kerak. Buning uchun mashg'ulot jarayonida maket yaratish, qo'g'irchoq teatri va dramalardan bolalarning kreativ rivojlanishtirishga qo'llashni ilgari suradi. Bundan ko'rinadiki, bolalarning kreativ qobiliyatlarini o'yin va vizual faoliyat orqali rivojlantirish konsepsiyasini muhim deb ta'kidlaydi.

Olimlarning pozitsiyalari kreativ faoliyat yangi voqelik va qadriyatlarni yaratishga qaratilgan ko'p komponentli jarayon ekanligiga asoslanadi.

Yuqorida keltirilgan tadqiqotlar tahlili natijasida kreativlik - yangi natijalar paydo bo'ladigan amaliy yoki nazariy faoliyat bo'lib, bunga qiziqish, intilish va hissiy munosabat, mantiqiy va kreativ fikrlashning rivojlanish darajasida, tasavvurda, mustaqillik va kreativ izlanishda qat'iyatlilikda namoyon bo'ladi va u yoki bu sohada sub'ektiv yangi narsalarni yaratishni ta'minlaydi.

Bolalarning kreativ ko'nikmalarini rivojlantirish bola uchun yangi bo'lgan sub'ektiv mahsulotni yaratish jarayoni bo'lib, u o'z bilimini, tasvirlanganlarga hissiy munosabatini, o'qituvchi rahbarligida mashg'ulotlarda o'rganagan yoki mustaqil ravishda topilgan ekspressiv vositalardan foydalangan holda amalga oshiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalik - bu kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay davr, chunki bu yoshda bolalar juda izlanuvchan, ular atrofidagi dunyoni o'rganishga intilishadi. Otalar esa bolalarga qiziqishni rag'batlantirish, bilim berish, ularni turli faoliyat turlariga jalb qilish orqali bolalar tajribasini kengaytirishga hissa qo'shadilar. Tajriba va bilim to'plash esa kelajakdagi kreativ faoliyat uchun zaruriy shartdir. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashi katta yoshdagi bolalarning fikrlashiga qaraganda erkinroqdir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilaridan kreativ ko'nikmalarni rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslari "Ilk qadam" va "Ilm yo'li" variativ dasturlarida aks etgan. Ushbu dasturlar maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan bo'lib, kognitiv texnologiyalarni qo'llash orqali bolalarning kreativ ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi.

"Ilk qadam" dasturi bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, unda kognitiv texnologiyalar yordamida bolalarning bilish faoliyatini faollashtirish va ijodiy tafakkurini shakllantirishga alohida urg'u beriladi. Dasturda interfaol o'yinlar, muammoli vaziyatlar yaratish va loyihaviy faoliyatlar orqali bolalarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirish nazarda tutilgan. Masalan, bolalar o'z oilasi haqida qisqacha hikoyalar yozish orqali bog'lanishli nutq ko'nikmalarini mustahkamlashlari ko'zda tutiladi.

"Ilk qadam" dasturining asosiy maqsadi - bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirish; mustaqil fikrlash va kreativ yondashuvni shakllantirish; nutq va tafakkurni kengaytirish.

Dasturni amalga oshirishda maktabgacha ta'lim tashkiloti o'quv mashg'ulotlarida interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, muammoli vaziyatlar va loyihaviy faoliyatdan keng foydalaniladi. Masalan, "Erkin hikoya tuzish" mashqlari bolalarning mustaqil tafakkur qilish va tasavvur qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Dasturga ko'ra, bolalar ma'lum predmet yoki hodisani kuzatib, mustaqil xulosa chiqarish, muammoga turlicha yondashish va o'z fikrlarini ijodiy shakllantirishga o'rgatiladi.

"Ilm yo'li" variativ dasturi esa 6-7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktabga tayyorlash, bolalarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, kognitiv texnologiyalar yordamida bolalarning kuzatuvchanlik, tahlil qilish va muammolarni hal etish qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan. Dastur doirasida tajribalar o'tkazish, laboratoriya ishlarini tashkil etish va ilmiy loyihalar yaratish orqali bolalar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashni o'rganadilar. Masalan, "Ilm yo'li" variativ dasturini amaliyotga tadbiq etish metodikasi innovatsion yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo'lib, bu bolalarning to'laqonli rivojlanishi va maktabga samarali tayyorgarligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Interfaol metodlar. Har ikkala dasturda ham kognitiv texnologiyalarni qo'llash orqali bolalarning o'quv jarayoniga faol jalb etilishi ta'minlanadi.

Ijodiy muhit yaratish. Bolalarning kreativ ko'nikmalarini rivojlantirish uchun erkin va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhimligi ta'kidlanadi.

O'yin va faoliyat orqali o'qitish. O'yinlar, loyihalar va tajribalar orqali bolalarning qiziqishlarini oshirish va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kreativ ko'nikmalarini rivojlantirishda bir qator kognitiv texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Masalan, Reggio Emilia metodikasi, TRIZ texnologiyasi, Doodl texnikasi, Propp Cards va Story Cubes kabi zamonaviy texnologiyalar bolalar intellektual va ijodiy rivojlanishiga ta'siri samarali bo'lib, ularni amalga oshirish metodikasini ko'rib chiqamiz.

Reggio Emilia metodikasi Italiyalik Loris Malaguzzi tomonidan yaratilgan bo'lib, uning asosiy g'oyasi bolalarni mustaqil izlanishga, kashf qilishga va ijodiy faoliyatga undovchi ta'lim modelidir.

Ushbu texnologiya bolalarning kreativ rivojlanishiga ijobiy natija beradi va mustaqil fikrlash va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'quv materialini kreativ ifodalash (rasm chizish, haykaltaroshlik, teatr o'yinlari) orqali ijodiy ko'nikmalar rivojlanadi. Ushbu yo'nalishdagi topshiriqlarni bajarish jarayonida bolalar ijodiy muhitga tushib qoladi va o'zaro hamkorlikda harakat qiladi. Pedagoglar bolalarni kuzatib, ularning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ta'lim jarayonini tashkil etadi. Bunda bolalar tabiat va san'at orqali yangi ma'lumotlarni o'zlashtiradi, atrof-muhitga oid loyihalar yaratadi, o'yin va tajriba asosida bilimlari mustahkamlanadi.

TRIZ (IVEN) texnologiyasi - ixtirochilik vazifalarini yechish nazariyasi bo'lib, asoschisi nemis olimi Genrix Altshullerdir. Ushbu texnologiya orqali bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiriladi, mantiqiy va kreativ tafakkur shakllanadi, muammolarni yechishda noodatiy yondashuvlarni izlab topadi, ixtiro qiladi. Analitik fikrlash va innovatsion qaror qabul qilish qobiliyatlari shakllanadi. Masalan, "ertakni davom ettirish" texnikasi – bolaning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilsa, "narsa qanday ishlaydi?" savollari orqali bolalarning qiziqishi oshadi.

Propp Cards (Propp kartalari) rus folklorshunos olimi Vladimir Propp tomonidan yaratilgan bo'lib, ushbu texnologiyani mashg'ulot jarayoniga qo'llashdan maqsad shuki, bolada ertak syujetlarini tuzish va rivojlantirish orqali kreativ fikrlash rivojlantirish. Hikoya tuzish orqali bolalar tafakkuri rivojlanadi, mantiqiy va kreativ tafakkur shakllanadi, bolalar turli vaziyatlarni analiz qilishga o'rganadi.

Bolalarda kreativ ko'nikmalarni rivojlantirishda kognitiv texnologiyalardan foydalanish samarali natija berishini inobatga olib, yuqoridagi dasturlarni takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalarni keltirishni joiz deb bildim.

Texnologiyalarning yanada ko'proq integratsiya qilish zarur. Masalan, **KR** (kengaytirilgan reallik) va **VR** (virtual reallik) kabi ilg'or texnologiyalardan foydalanish bolalarning kreativ tafakkurini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

"Ilk qadam" va "Ilm yo'li" dasturlarning samaradorligini oshirish takomillashtirish va ilg'or texnologiyalarni qo'llash, ilmiy yondashuvlarni kengaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2018). Ilk qadam davlat o'quv dasturi. Toshkent: Maktabgacha ta'lim vazirligi. Manba
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2020). Ilm yo'li variativ dasturi. Toshkent: Maktabgacha ta'lim vazirligi.
3. **O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni** (2020-yil 23-sentabr). Toshkent.
4. **O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni** (2019-yil 16-dekabr). Toshkent.
5. Do'stmuhamedova Sh.A., Nishanova Z.T., Jalilova S.X., Karimova Sh.T., Alimbaeva Sh.T. (2013). Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
6. Nishanova Z.T. (2003). Mustaqil ijodiy fikrlash. Toshkent: Fan.
7. Sunnatova R.I. (1998). Samoregulyatsiya myslitelnoy deyatelnosti. Toshkent: Fan.
8. **Xatamov M., Jo'raeva D.** (2017). *Maktabgacha ta'lim metodikasi*. Toshkent: Noshir.

9. **Shodmonov Sh.** (2016). *Kognitiv psixologiya va ta'lim*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Isomova Farog'at Tojiddin qizi,

Buxoro davlat pedagogika instituti doktoranti,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahar

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ismoilova Gulrux Ulug'bekovna,

Andijon davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Andijon shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tilni to'liq egallamagan va abstrakt fikrlash qobiliyatlari chegaralanganligi, shuning uchun integratsiya jarayonida sodda va tushunarli usullar qo'llanilishi, ona tiladan mavzular bolalar uchun qiziqarli va tushunarli bo'lishiga ahamiyat berish zarurligi, integratsiya qilinayotgan fanlar o'rtasidagi bog'liqlik aniq va tushunarli tarzda ko'rsatilishi, Integratsiya qilinayotgan fanlar o'rtasida chuqur bog'liqlik bo'lishi kerakligi haqida nazariy ma'lumotlar va amaliy tavsiyalar berilgan.

MAQSAD: Boshlang'ich sinf ona tili darslarida integratsiyalashgan ta'limni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari

MATERIALLAR VA METODLAR: O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ham ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari sifatida «ta'limning uzluksizligi va izchilligi, davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim olish» qayd etilgan. Biroq boshlang'ich ta'lim ona tili darslarida o'quvchilarning nutq va tafakkurini rivojlantirish bo'yicha so'z va iboralar ustida ishlashning mazmuni va shakllarida uzviylik va uzluksizlik optimallashtirilmaganligi, leksik-grammatik mashqlar mukammal tizim sifatida kasb etmaganligini ko'rsatdi. Ona tilidan didaktik materiallar kompleksi kam bo'lib, ularning mavjudlari ham, mazmunan bugungi kunning innovatsion talablari darajasida emasligi ayon bo'ldi.

XULOSA: O'qituvchi integratsiya qilinayotgan fanlar bo'yicha etarli bilimlarga ega bo'lishi va turli xil metodik usullarni qo'llay olishi kerak. U o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etish va o'tkazish ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida integratsiyalashgan ta'limni tashkil etish o'quvchilarning bilimlarini chuqurroq tushunishga, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga va turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni anglashga yordam beradi. Biroq, integratsiya jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlari va o'rganish ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir.

Kalit so'zlar: integratsiya, ona tili, darslarda integratsiya, integrativ yondashuv, innovatsiya, ustoz - shogird an'analari, didaktik talablar, epizodik rollar, til ko'nikmalari, faol ta'lim metodlari

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ПО РОДНОМУ ЯЗЫКУ

Исмаилова Гулрух Улугбековна,

*Независимый исследователь Андijanского государственного
университета, город Андиян*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье даны теоретические сведения и практические рекомендации о том, что учащиеся начальных классов не в полной мере владеют языком и имеют ограниченные навыки абстрактного мышления, поэтому необходимо использовать простые и

понятные методы в процессе интеграции, придавать значение тому, чтобы темы на родном языке были интересны и понятны детям, наглядно и наглядно демонстрировать связь между интегрируемыми предметами, а также обеспечивать наличие глубокой связи между интегрируемыми предметами.

ЦЕЛЬ: Особенности организации интегрированного обучения на уроках родного языка в начальной школе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В Законе Республики Узбекистан «Об образовании» также указано, что «непрерывность и последовательность образования, получение образования на основе государственных образовательных стандартов» являются основными принципами государственной политики в сфере образования. Однако показано, что в начальном образовании не оптимизирована связность и преемственность в содержании и формах работы над словами и словосочетаниями по развитию речи и мышления учащихся на уроках родного языка, а лексико-грамматические упражнения не стали совершенной системой. Стало ясно, что дидактических материалов на родном языке не хватает, а те, что есть, по содержанию не отвечают современным инновационным требованиям.

ВЫВОД: Преподаватель должен обладать достаточными знаниями по интегрируемым предметам и уметь использовать различные методические приемы. Он или она должны обладать навыками организации и проведения уроков с учетом индивидуальных потребностей учащихся. Организация интегрированного обучения на уроках родного языка в начальной школе помогает учащимся глубже понять свои знания, развить навыки мышления и понять связи между различными предметами. Однако в процессе интеграции важно учитывать возрастные особенности и образовательные потребности учащихся.

Ключевые слова: интеграция, родной язык, интеграция на уроках, интегративный подход, инновации, традиции учитель-ученик, дидактические требования, эпизодические роли, языковые навыки, активные методы обучения

SPECIFIC FEATURES OF ORGANIZING INTEGRATED EDUCATION IN PRIMARY NATIVE LANGUAGE LESSONS

Ismoilova Gulrukh Ulugbekovna,

Independent Researcher at Andijan State University, Andijan city

Annotation.

INTRODUCTION: The article provides theoretical information and practical recommendations on the fact that primary school students do not fully master the language and have limited abstract thinking skills, therefore, in the integration process, it is necessary to use simple and understandable methods, to attach importance to the fact that topics in the native language are interesting and understandable for children, to clearly and clearly show the connection between the subjects being integrated, and to ensure that there is a deep connection between the subjects being integrated.

AIM: Specific features of organizing integrated education in primary school native language classes

MATERIALS AND METHODS: The Law of the Republic of Uzbekistan "On Education" also states that "continuity and consistency of education, education based on state educational standards" are the main principles of state policy in the field of education. However, in primary education, the content and forms of work on words and phrases to develop students' speech and thinking in the native language lessons showed that the coherence and continuity were not optimized, and lexical and grammatical exercises did not become a perfect system. It became clear that the set of didactic materials for the native language is insufficient, and those that exist do not meet today's innovative requirements in terms of content.

CONCLUSION: The teacher must have sufficient knowledge of the subjects being integrated and be able to use various methodological methods. He must have the skills to organize and conduct a lesson taking into account the individual needs of students. Organizing integrated education in primary school native language lessons helps students to understand their knowledge more deeply, develop thinking skills, and understand the connection between different subjects. However, in the integration process, it is important to take into account the age characteristics and learning needs of students.

Keywords: integration, native language, integration in lessons, integrative approach, innovation, teacher-student traditions, didactic requirements, episodic roles, language skills, active learning methods

Mamlakatimizda ona tili ta'limining sifatini oshirish, ijodiy fikrlash, tanqidiy baholash, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda. «Umumiy o'rta ta'lim tizimida ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish, o'quvtarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, ta'lim xizmatlari bozorida raqobatni rivojlantirish orqali umumiy o'rta ta'limni yangi bosqichga olib chiqish zarur»¹. Shu ma'noda respublikamizda ta'lim jarayonlarini yangi sifat bosqichiga olib chiqish; boshlang'ich sinf ona tili darslarini loyihalash jarayonida o'quvchilarni faollashtirishning tayanch kompetensiyalari til va tafakkurning o'zaro dialektik qonuniyatlarini integratsiyalash texnologiyasi asoslarini yoritib berish yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish zarurati mavjud.

2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712 sonli, 2019-yil 21-oktabrdagi «O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora tadbirlari to'g'risida»gi PF-5850-sonli 1O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 26-noyabrdagi PQ-3296-sonli «Zamonaviy maktab»larni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida to'g'risida»gi Farmonlari, Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi «Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida»gi 187-sonli qarori hamda sohaga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu maqola o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ham ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari sifatida «ta'limning uzluksizligi va izchilligi, davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim olish» qayd etilgan. Biroq boshlang'ich ta'lim ona tili darslarida o'quvchilarning nutq va tafakkurini rivojlantirish bo'yicha so'z va iboralar ustida ishlashning mazmuni va shakllarida uzviylik va uzluksizlik optimallashtirilmaganligi, leksik-grammatik mashqlar mukammal tizim sifatida kasb etmaganligini ko'rsatdi. Ona tilidan didaktik materiallar kompleksi kam bo'lib, ularning mavjudlari ham, mazmunan bugungi kunning innovatsion talablari darajasida emasligi ayon bo'ldi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarini o'qitish usullarining to'g'ri belgilab olinmasligi, ona tilini o'qitishda darslikdagi mashq shartlarinigina bajarish, uning nutq o'stirish, mantiqiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha bajarilmasligi o'quvchilarning tilni amaliy o'zlashtirishlariga salbiy ta'sir etmoqda

Boshlang'ich sinf ona tili darslarining mazmuni o'quvchilarning nutqini rivojlantirish, o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirish, tilning grammatik tuzilishini tushuntirish va adabiyotga muhabbat uyg'otishga qaratilgan. Darslar mazmuni davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlariga muvofiq tuziladi va quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Nutqni rivojlantirish - og'zaki nutq: to'g'ri va chiroyli gapirish, fikrlarni aniq ifoda etish, tinglash va tushunish, muloqot madaniyati, muallif o'qish, hikoya qilish, muallif bilan

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 26-noyabrdagi PQ-3296-sonli «Zamonaviy maktab»larni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida to'g'risida»gi qarori. <http://uza.uz/posts/3296>

suhbatlashish; Yozma nutq: To'g'ri yozish, xat yozish, insho yozish, reja tuzish, matn tuzilishini tushunish, tanqidiy fikrlash.

2. O'qish ko'nikmalarini shakllantirish - to'g'ri va tez o'qish: ovoqli o'qish, o'z-o'ziga o'qish, ifodali o'qish, matnni tushunish, asosiy fikrlarni ajratib olish, batafsil ma'lumotlarni topish; turli janrdagi matnlarni o'qish: ertaklar, hikoyalar, she'rlar, maqollar, topishmoqlar, matnlarni tahlil qilish.

3. Yozish ko'nikmalarini shakllantirish - harflarni yozish: to'g'ri va chiroyli yozish, yozuv qoidalari, xattotlik; so'zlarni yozish: so'zlarni to'g'ri yozish, imlo qoidalari, so'zlarni ajratish va birlashtirish; gaplarni yozish: gaplarni tuzish, tinish belgilarini qo'yish, gapning asosiy a'zolari; matnlarni yozish: matn tuzish, reja tuzish, fikrlarni mantiqiy ketma-ketlikda ifoda etish.

4. Tilning grammatik tuzilishini tushuntirish - fonetika: tovushlar, harflar, bo'g'inlar, urg'u; morfologiya: so'zlarning tarkibi, so'z turkumlari, ot, fe'l, sifat va boshqalar; sintaksis: gaplarning tuzilishi, gap a'zolari, gap turlari, gaplarning bog'lanishi.

5. Adabiyotga muhabbat uyg'otish - badiiy asarlar bilan tanishtirish: ertaklar, hikoyalar, she'rlar, maqollar, topishmoqlarni o'qish va tahlil qilish; mualliflar haqida ma'lumot berish: mashhur yozuvchilar va shoirlar haqida ma'lumot berish, ularning asarlari bilan tanishtirish; adabiy asarlarni sahnalashtirish: adabiy asarlarni o'qish va sahnalashtirish orqali o'quvchilarda adabiyotga bo'lgan qiziqishni oshirish.

Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

-tilga asoslangan yondashuv - ona tili ta'limi tilning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga va uni qo'llash;

-kommunikativ yondashuv - o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga va ularning muloqot qobiliyatini oshirish;

-shaxsga yo'naltirilgan yondashuv - har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish va ularning o'rganish ehtiyojlarini qondirish;

-integratsiyalashgan yondashuv - ona tili ta'limini boshqa fanlar bilan integratsiya qilish;

-amaliy yondashuv - o'quvchilarning tilni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Mazmunning aniq tarkibi o'quv dasturi va darsliklarga bog'liq bo'ladi. Ushbu mazmun o'quvchilarning ona tiliga bo'lgan bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga, ularning til madaniyatini boyitishga va fikrlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Bola shaxsining rivojlanishi, dunyo haqida bir butun tushuncha shakllanishi va o'z-o'zini rivojlantirishga yunaltilgan ma'lum bir ta'lim tizimida to'zilis komponentlari o'rtasida aloqalarni o'rnatish jarayoni ta'limda integratsiya mazmunini tashkil etadi. "O'quv material mazmunining 3 ta integratsiya darajasi farkdanadi: (1- jadval)

1.Fan ichidagi - tushuncha, bilim, ko'nikmalar integratsiyasi;

2.Fanlararo - 2 ta va undan ko'p bo'lgan fanlarning tushuncha va prinsiplari sintezi;

3.Ta'limning asosiy va qo'shimcha komponentlari sintezi" [6].

Fanlararo integratsiyada sust, o'rtacha, yuqori bosqichlar farqlanadi. O'quv materialining integratsion mazmuni (1-jadvalga qarang).

1-jadval.

O'quv materialining integratsion mazmuni

No	Integratsiya bosqichi:	Integratsiya jarayonlari	Integratsiya bosqichlari mazmuni
1	Sust bosqichi	gorizontal integratsiya	O'quv jarayoni tuzilishi xususiyatlari va integratsion mazmun texnologiyasi, chiziqli tuzilma-ta'limning mazmuni birligi sifatida boshqa o'quv fanlari bilan aloqada bo'la oladigan mavzu olinadi
		xususiyatlari	boshqa fanlar material epizodik ravishda ko'shiladi, har bir predmetning maqsad, vazifa, dasturi mustaqilligi saqlanadi.

			Umuman dars dasturi saqlanadi. Mavzu faqatgina dasturiy o'quv materiallari asosida va qo'shimcha material ma'lumotlari bilan ko'rib chiqiladi
		vertikal integratsiya	berilgan mavzu yuzasidan muhokama tashkil etish maqsadida bir necha maktab predmetlarining birlashishi, aniq mazmun, obraz, emotsional holat ma'naviy va estetik mazmun - hafta ichida bir necha darslarda asosiy tushuncha sifatida qo'llaniladi.
2	O'rtacha bosqichi	gorizontal integratsiya	Tushunish jarayoniga barcha analizatorlar qo'shiladi (ko'rish, eshitish, o'kish, sezish), bu ta'limning shartli aloqalari mustahkamligini ta'minlaydi.
		xususiyatlari	taxlil predmet sifatida ko'p rejali obyektlar qo'llaniladi, ular haqidagi ma'lumotlar turli o'quv fanlarida mavjud, Har bir fanning (maqsad, vazifa, dastur) mustaqilligi saqlanadi
		integratsiyali kurs	Gorizontal integratsiya: bir necha o'quv fanlarining asosiy mavzu yoki boshqa tushuncha atrofida birlashishi. Xususiyatlari: taxlil predmet sifatida yana ko'p rejali obyektlar qo'llaniladi, ular haqidagi ma'lumotlar turli o'quv predmetlarida mavjud, biroq har bir fanning mustaqilligi buziladi, pedagogik sistemaning butunligiga yunaltirilgan bitta dastur ishlab chiqiladi; Asosiy muammo o'quvchilar diqqat markazidan chetda kolmaydi, u bilan bog'liq bo'lgan bilimlar doirasi kengayadi va chuqurlashadi; elementlar aloqalari va tushunishning kengayishi jarayonining qiyinlashuvi ro'y beradi; bloklarning vaqt yuzasidan yaqinlashuvi o'quv jarayonini tashkillashtirishning boshqa shakllariga: o'quv kuni, o'quv xaftasiga olib keladi.
3	Yuqori bosqichi	gorizontal integratsiya:	boshlang'ich ta'limning tarmoklari mazmunini butun birlikka birlashish qo'shimcha ta'lim mazmuni bilan integratsiyaning ikkinchi darajasi bo'yicha tashkil etilgan.
		xususiyatlari	tahlil predmeti sifatida ko'p rejali obyektlar qo'llaniladi, ular haqidagi ma'lumotlar turli asosiy va qo'shimcha o'quv fanlarida mavjud; tushunish jarayoniga barcha analizatorlar qo'shiladi (ko'rish, eshitish, o'qish, xis qilish), bu bolaning voqelikni tushunishda shartli aloqalar shakllanishi mustahkamligini ta'minlaydi.

Faktli fanlararo aloqalar masalan, tabiat to'zilishini ko'p sonli faktlari bilan tanishish jarayonida o'rnatiladi. Matematika darsida "tana simmetriyasi", atrofimizdagi olamda "kO'z keldi", rasmlar ko'rgazmasi, daraxt barglari gerbariysi asosida o'rganiladi va savollar muhokama qilinadi: "Barglarning chiroyi nimada?", Simmetriya qanday ma'noga ega?, Nima simmetriyali? bu o'quvchilarga simmetriya fakti nafaqat matematika balki tabiat, tasviriy san'atda ham o'z o'rniga ega ekanligini ko'rish va tushunishga yordam beradi.

Fanlararo aloqalar tabiiy - ilmiy tushunchalar shakllanishida alohida o'ringa ega. Masalan, atrofimizdagi olam fanida bolalar igna bargli tushunchasi bilan tanishadilar. Tasviriy san'at darslarida bu tushunchalar daraxt rasmini chizish jarayonida mustahkamlanadi, mehnat darsida narsalar yasashda, ona tili darsida esa yasagan narsalarini og'zaki bayon qilishda bunday tushunchalar nafaqat takrorlanadi, balki, bog'liklikda mustahkamlanadi. Fanlararo aloqalarning bunday qo'llanishini gorizontal tematizm deb atash mumkin.

Darsda vertikal mavzu 5 va undan ko'p daqiqa egallashi mumkin. Uning amalga oshirilishi turlicha: asar tahlil qilishda o'zgacha yondashuv, bog'liqlikdagi yangi obrazli (qiyoslash va taqqoslash), yangi mashqlar yoki ijodiy topshiriqlar vertikal mavzu mazmuni bo'yicha qisqacha suhbat kichkina ogohlantirish, urg'u, muammoli diolog, tushuntirish asosida amalga oshiriladi.

Mavzularning ketma-ketligi, kalendar, yil fasllari, bayramlar (xalq, diniy, fuqorolik) bilan belgilanadi. Mavzular mazmuni va ularning mantiqiy bayoni o'quvchilarning yosh va ularning fikrlash, muhokama qilish, asosiy ma'noni ajratishga tayyorligi xususiyatlari bilan aniqlanadi. Natijada o'quvchilar vertikal mavzu mazmuni jihatlarida borliqning butun manzarasiga ega bo'ladilar.

Integratsiyalashgan dars an'anaviy darsdan fanlararo aloqalarning qo'llanilishi bilan farqlanadi. Integratsiyalashgan darsda tahlil predmeti sifatida ko'p rejali obyektlar qo'llaniladi. Ularning mazmuni haqidagi ma'lumot turli o'quv fanlarida mavjud. Boshlang'ich ta'lim tizimida integratsiya mexanizmi sifatida san'atning turli vositalari orqali va

bolalar tamonidan ularning turli xil faoliyatlarida yaratilgan obrazlar hisoblanadi. Masalan, o'qishda ifodalilik vositasi - so'z (obrazli sharxlar, metafra, taqqoslash, ritm); tabiatda - obyekt (tushuncha, shakl, tabiatda sababli-oqibatli aloqalar va bosh); tasviriy san'atda - rasm (shakl, hajm, rang, kompozitsiya); mehnatda - mahsulot (proporsiya hajmi, o'rni, predmetlar aloqalarining hajmi bo'yicha umumiy kompozitsiyasi va boshqa); musiqa - qo'shiq (ritm, garmoniya, vazn, oxang va boshqa). Fanlararo integratsiyani amalga oshirishda umumdidaktik tamoyillarga va unga qo'shimcha ravishda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

tadqiqot obyektlari yetarli yoki bir-biriga mos kelishi kerak;

- integratsiyalashgan o'quv fanlarida bir xil yoki yaqin tadqiqot usullari qo'llanilishi;
- integratsiyalanayotgan o'quv fanlari umumiy qonuniyatlarga, umumiy nazariy konsepsiyalarga ega bo'lishi.

Boshlang'ich maktabda integratsiyalashgan darslarni tashkil etish o'ziga xos shartlarga ega. Bu xususda N.S.Serdyukova quyidagi shartlarni ilgari suradi:

- fanlarning asosiy mavzu mazmunining yaqinligi;
- fanlarning mantiqiy o'zaro bog'liqliligi [5].

Y.M.Kolyagin masalaga chuqurroq yondoshib "bitta darsda turli fanlarning birlashishi avtomatik tarzda integratsiyalashgan dars bo'lib qolavermaydi. Mazkur darsning butunligini ajralmas aloqalarini ta'minlovchi ilg'or g'oya darkor" [4], deb ta'kidlaydi.

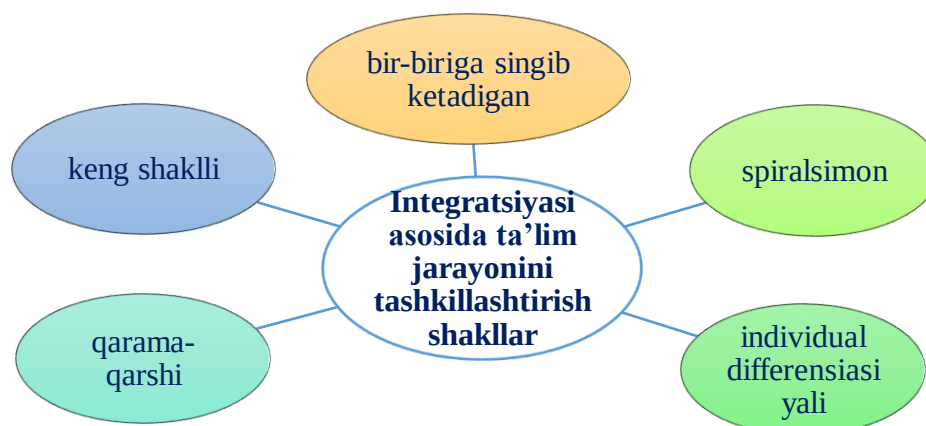
Yuqoridagi tamoyillarga amal qilgan holda boshlang'ich sinflarda o'qish va ona tili, o'qish va musiqa, matematika va mehnat, atrofimizdagi olam va rasm yoki mehnat o'quv predmetlarini integratsiyalashda keng imkoniyatlar mavjud. O'qituvchi 3 ta va ko'proq fanlarni birlashtirib: ifodali o'qishga o'rgatish - ona tili - matematika; ona tili - musiqa - rasm; atrofimizdagi olam - rasm - musiqa - mehnat fanlarini integratsiya qila oladi. Bu o'rinda o'quv jarayonini tashkil etishning yangi shakli integratsiyalashgan blok haqida gapirish mumkin.

Integratsiyalashgan blok butun kun davomida ham amalga oshirilishi mumkin, bunda ta'limning yangi shakli o'quv kuni vujudga keladi. Integratsiyalashgan blokni tahlil qilish esa (didaktik maqsadlar, mazmun, metodik uslublar) dars (vaqtning ko'pliligini inobatga olgan holda) darajasida amalga oshirish mumkin. Darsning ichki tabiatiga Zta komponentning birlashishi xosdir: didaktik maqsadlar, o'quv material mazmuni va metodik uslublar tizimi. Bundan kelib chiqadiki, integratsiyalashgan darsda didaktik maqsad shunday ifodalangan bo'lishi kerakki, mazmun va turli fanlarga xos metodik uslublar sistemasining integratsiyalashuvi yuli bilan amalga oshirishga imkon tug'iladi. V.T.Fomenko "Maqsad turli fanlar mazmuni va uslubi materialini aniq ifodalab o'zi ularning shakliga ega bo'ladi, fanga aylanadi va mazmun shakllanganda bu material va uslublardan boshqa xech narsaga ega bo'lmaydi" [6] deb, hisoblaydi. Integratsiyalashgan darslar uchun aralash tuzilish harakterlidir. Bu chiziqli, konsentratsiyali va speralsimon tuzilmaning kombinatsiyasi bo'lib

mazmunni tashkillashtirishda uning alohida qismlarini turli yullar bilan ifodalashga imkon beradi. Bunday darslarni rejalashtirishda quyidagilar inobatga olinadi:

Integratsiyalashgan dars mazmunining keng shaklda tashkil etilishi.

Masalan, tabiat (bahor) ona tilida soʻzlar vositasida, tasviriy sanʼatda u natyurmort, peyzaj, rang, yorugʻlik, kompozitsiya vositasida; oʻqish darslarida matnda adabiy ifodalilik orqali; musiqada - tabiat ovozi, qoʻshiqlar va shunga oʻxshashlar orqali amalga oshiriladi [6].

1 -rasm. Integratsiyasi asosida taʼlim jarayonini tashkillashtirish shakllar

Oʻqituvchi bolaning potensial imkoniyatlarini rivojlantirish orqali uning bir faoliyat turidan boshqasiga oʻtkazishni oʻrganishi muhim hisoblanadi. Masalan, rasmdan kompozitsiya yaratish, ertak oʻylab topish va oʻynash, qurilish yaratish, uni matematik hisoblash va oʻrganish mumkin. Integratsiya mazmuni oʻquvchilarga oʻrganilayotgan obyektni toʻliq koʻrish va ijodkorlikni amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, 4-sinfda “Oʻtgan zamon feʼli” mavzusini oʻrganishda 405-mashqda “Oʻlkamizda bahor” mavzusida hikoya toʻzish topshirigʻi berilgan. 403-mashqda esa oʻquvchilarni matn yaratishga oʻrgatuvchi mashq hisoblanadi. Bu darsda oʻqituvchi quyidagi topshiriqlarni taklif etadi:

1. Rasmni kuzatish;
2. 403-mashqda berilgan matnni oʻqish;
3. Bahor tasviriga xos soʻzlarni aniqlash;
4. Mustaqil matn yaratish.

Har bir oʻquvchi qaysi guruxda ishlashni hal qiladi, bunda oʻz ishini tasavvur qilgandan soʻng faoliyatning boshqa turiga oʻtishi mumkin masalan, ertakni sahnalashtirish.

Taʼlim jarayonini bunday tashkillashtirish shakli oʻqituvchidan bolalarning individual xususiyatlarini chuqur bilish va ularni differensialashgan guruxlarga birlashtirishni talab etadi.

Turli fanlar integratsiyasi mazmuni yuqori tizimli hisoblanadi. Bizning nuktai-nazar boʻyicha integratsiyalashgan kurslar mazmunini tanlash va toʻzish taʼlimning oxirida bolalarning nafaqat koʻp bilimlarga ega boʻlishini, balki ular orasidagi aloqalarni muloqot qobiliyatini shakllantirishga sharoit yaratadi.

Maʼlumki, tabiat, inson va jamiyat hakidagi bilimlarning ularning oʻzaro aloqadorligida tasavvur etish nafaqat kursning rivojlantiruvchi, balki oʻqitish imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Olamning birligi uning barcha koʻrinishlarida integratsiyalashgan kurslarni maktab taʼlimining maʼlum bosqichlarida kerakligi haqida gapirishga majbur kiluvchi falsafiy asos boʻlib xizmat qiladi.

Boshlangʻich sinflarda biz olamning bir butun manzarasini tasavvur etamiz, astronomik, biologik, geografik, tarixiy va boshqa bilimlarning oʻzaro birligi va oʻzaro singuvchanlikdagi umumiy va global aloqalarini kashf etamiz. L.V.Zankov fikricha «oʻquvchilar tushunchasi

ifodalangan differentsiatsiyada harakterlanadi va ular alohida fanlardan qiziqarli ilmiy materialga ega bo'ladilar" atrof muhitni bir butun tasavvur etuvchi bu kurs asta-sekin 9-sinfgacha alohida fanlarga "bo'linadi" [6].

Boshlang'ich ta'lim doirasida pedagogik integratsiya ko'rinishlari xususiyatlarini belgilashda muayyan sharoitda integrativ jarayonlarning kechishiga ta'sir ko'rsatadigan maxsus omillar mavjudki, ularni inobatga olish lozim. Professor Y.M.Kolyagin integratsiyaning foydali va foydasiz omillari mavjudligini ko'rsatadi. Foydali omillarga u tabiatshunoslikdagi integratsiyalashgan dars o'tishning ma'lum malakasiga ega bo'lgan ko'p o'quv fanlarini o'tadigan boshlang'ich sinf o'qituvchisining nisbiy tayyorgarligini kiritadi. Boshlang'ich maktabda integratsiyaning murakkab omillariga esa o'quv, yozish va hisob ko'nikmalarini shakllantirish kerakligini, integratsiyalashgan kurslar bayonining kiyinligini kiritadi [4].

Integratsiya muammosi ustida ish olib borgan olimlar qulay va noqulay jihatlarini ham ko'rsatib o'tganlar. Professor R.Mavlonova boshlang'ich ta'lim va tarbiyada integratsiya uchun qulay va noqulay omillar mavjud ekanligini ta'kidlaydi. Bu omillar ko'p hollarda integratsiya taktikasini belgilaydi. Ijobiy omillarga an'anaviy ta'limda yetarlicha qo'llanilmaydigan bola aqlini rivojlantirishning katta imkoniyatlari mavjudligini kiritish mumkin.

Birinchi salbiy omil - o'quv fanlarining cheklangan soni - buni o'zlashtirilayotgan bilimlarning hajmi mazmuni dunyoning amaldagi manzarasi, uning kismlarini o'zaro aloqadorligini aks ettirishi orqali bartaraf etish mumkin.

Ikkinchi salbiy omil - mavjud yosh bosqichlarida tushunarli va qiziqarli bo'lishi uchun integratsiyalashgan kurs bayonining qiyinligi [5].

Ko'rinib turibdiki, ta'lim mazmunini integratsiyalashtirish muammosi o'zining qiyinchiliklariga ega. Boshlang'ich sinf o'qituvchisiga integratsiyalashgan ta'limga o'tish osonroq, chunki asosiy fanlar bir o'qituvchi tamonidan olib boriladi.

Biroq Y.M.Kolyagin va O.L.Aleksenkolarning fikricha birinchidan o'zlashtirilayotgan bilimlarning kichik hajmi mazmuni olamning haqqoniy manzarasini, uning qismlarining o'zaro aloqasini aks ettirishi; ikkinchidan hattoki o'qish va matematikaga o'rgatishning an'anaviy malakasini ham takomillashtirish mumkinligi orqali bu omillarni yo'qotish mumkin.

Prof. R.Mavlonova esa boshlang'ich maktablarda integratsiya o'ziga xos "infrastruktura" va o'z "tayanch" ta'lim texnologiyasiga egaligini ko'rsatib o'tadi [4].

Ona tili darslari-yozuv, o'qish, tabiatshunoslik, odobnomaga oid bilimlarni o'z ichiga oladi. O'qish fan sifatida o'z ichiga adabiyot shakllaridan tashqari tarix va tabiatshunoslik materiallarini ham oladi.

Matematika esa arifmetik, geometrik va algebrlik materiallarini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich maktab o'qish, yozish va hisob o'rgatishdan tashqari muhimroq va kerakliroq nimadir qilishi kerak, chunki bola shaxsining shakllanishi jarayonida intellektual faollikni rag'batlantirish uning keyingi muvaffaqiyatlarida tabiiy qobiliyatdek ahamiyat kasb etadi.

O'qituvchi integratsiya qilinayotgan fanlar bo'yicha etarli bilimlarga ega bo'lishi va turli xil metodik usullarni qo'llay olishi kerak. U o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etish va o'tkazish ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida integratsiyalashgan ta'limni tashkil etish o'quvchilarning bilimlarini chuqurroq tushunishga, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga va turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni anglashga yordam beradi. Biroq, integratsiya jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlari va o'rganish ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ashrapova T, Odilova M. Ona tili metodikasi. -T.: O'qituvchi, 1984.
2. Abdullayeva K., Raxmonbekova S. Diktantlar tuplami (I-IV sinflar). - T.: 2006.
3. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik didaktik asoslari: ped.fan. dok. dis. - T.: 2007.

4. Avazboyev O.I.. O'quv predmetlari mazmunini integrasiyalash asosida mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashni takomillashtirish: ped. fan. nom. dis. Toshkent.: 2001.-73 b.
5. Boboyev. T. Adabiyotshunoslik asoslari. - T.: O'zbekistan, 2002.- 403 b.
6. Boshlang'ichsinf o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash muammolari va yechimlari: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. -Toshkent: TDPU, 2010.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI FAOLIYATIDA O'QUV-BILUV TOPSHIRIQLARINI TUTGAN O'RNI VA BU ORQALI O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Himoyeva Sarvarbegim Jamilovna

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Biz o'quv faoliyati va biluv faoliyatini yaxlitning ikki tomoni – faoliyatning ikki vektori sifatida qaraymiz. Ular bir nuqtadan chiqqan, bir-birini to'ldiradigan, shu bilan birga, bir-birini taqozo etadigan disparat – bir-birini inkor qilmaydigan hodisalardir. [2]. Agar o'quv faoliyatining psixologik zamini xotira hodisalari bo'lsa, biluv faoliyatining psixologik asosi tafakkur hodisalaridir. Ta'limning obyektiv borishida o'quv faoliyati biluv faoliyatiga, biluv faoliyati esa o'quv faoliyatiga o'tib turadi.

MAQSAD: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatida o'quv-biluv topshiriqlarini tutgan o'rni va bu orqali o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish, muammoli ta'limni yaratish hamda muammoni o'rganish orqali faollashtirishning maqsadi aqliy harakatlar tizimini o'rgatish usullari ochib berilgan. O'quv faoliyati ham, biluv faoliyati ham bitta ijtimoiy institutga – ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga daxldor. Bu faoliyat turlarining har ikkalasi ham tarkiban maqsad, motiv, vosita, natijaga ega. Ammo shularga qaramasdan ularning o'zaro farqlari ham mavjud. 1-farq. Agar o'quv faoliyati bilim, ko'nikma, malakaga yo'nalgan bo'lsa, biluv faoliyati bilim, ko'nikma, malaka bilan birga ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlarni ham shakllantirishga yo'nalgan. Binobarin, dastlabki farqni o'rganiladigan hodisalar mazmunida, biluv faoliyatining mazmun jihatidan boy va kengligida ko'ramiz. [5]. 2-farq. O'quv faoliyatida o'zlashtirish reproduktiv xarakterda bo'ladi. Bola o'qituvchi aytgan topshiriqlarni ijro etadi, o'qituvchi va o'rtoqlarining faoliyatiga ergashadi, o'zgaralar faoliyatini takrorlaydi. Biluv faoliyatida o'zlashtirish produktiv xarakterda amalga oshadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: O'quvchilar o'qituvchi bilan hamkorlikda o'z oldiga topshiriqlar qo'yadi, qo'yilgan muammolarni mustaqil bajaradi. Demak, bu ikki faoliyat turining yana bir farqi bolalar faoliyatining amal qilish xarakteri bilan izohlanadi. 3-farq. O'quv faoliyatida bola ta'limning obyekti, biluv faoliyatida esa ta'limning subyekti rollarida ishtirok etadi. Ikkinchi holatda ta'limda ishtirok etish o'quvchi shaxsini ta'lim jarayoni markaziga aylantiradi. Ta'limning obyekti yoki subyekti funksiyalarida ishtirok etish bu ikki xil faoliyatning navbatdagi farqidir.

XULOSA: Maqolada ona tili ta'limida o'quv-biluv topshiriqlari orqali o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish hamda o'quv-biluv topshiriqlari va ularning ta'limdagi o'rni, o'quv-biluv topshiriqlari orqali muammoli ta'limni yaratish, muammoni o'rganish orqali faollashtirishning maqsadi aqliy harakatlar tizimini o'rgatish usullari ochib berilgan. Demak o'quv-biluv topshiriqlari, o'quvchilarni bilimlarni egallash jarayonida qay darajada tasiri va bir qator olimlarning izlanishlari keltirib o'tilgan. O'quv-biluv topshiriqlari o'quvchilarni mustaqil mashqalarni tahlil qila olishlarini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: O'quv-biluv, topshiriq, kreativ, boshlang'ich sinf, ona tili, dars, o'quvchilar, jamiyat, faoliyat, samarali, o'rganish bilimi, darslik, uslubiy, ijodiy, ifodali, ta'lim, tadqiqot, ifodali, grammatik, ijodiy.

РОЛЬ УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ И РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ НИХ

Химоева Сарварбегим Джамиловна

Бухарский государственный университет, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Мы рассматриваем учебную деятельность и познавательную деятельность как две стороны целого - два вектора деятельности. Это разрозненные события, исходящие из одной точки, дополняющие друг друга и в то же время требующие друг друга - они не отрицают друг друга. [2]. Если психологической основой учебной деятельности являются явления памяти, то психологической основой познавательной деятельности являются явления мышления. В предметном ходе обучения учебная деятельность превращается в познавательную, а познавательная деятельность — в учебную.

ЦЕЛЬ: в статье раскрывается роль учебных задач в деятельности учащихся младших классов и методы обучения системе умственных действий с целью развития творческих способностей учащихся, создания проблемного обучения и активизации их через изучение проблемы. И учебная деятельность, и познавательная деятельность связаны с одним социальным институтом - приобретением социального опыта. Оба этих вида деятельности имеют цель, мотив, средства, результат. Однако, несмотря на это, между ними имеются различия. Разница 1. Если учебная деятельность направлена на получение знаний, умений, компетентности, то познавательная деятельность направлена на формирование опыта и отношений творческой деятельности наряду со знаниями, умениями, компетентностью. Поэтому первое различие мы видим в содержании изучаемых явлений, в содержании и широте познавательной деятельности. [5]. Отличие 2. Обучение в образовательной деятельности носит репродуктивный характер. Ребенок выполняет задания, данные учителем, следит за деятельностью учителя и его друзей, повторяет деятельность других. Обучение в познавательной деятельности осуществляется продуктивно.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Учащиеся совместно с учителем ставят перед собой задачи, решают поставленные задачи самостоятельно. Итак, еще одно различие между этими двумя видами деятельности объясняется характером детской деятельности. 3-е отличие. В учебной деятельности ребенок участвует в роли объекта обучения, а в познавательной деятельности - в роли субъекта обучения. Во втором случае участие в образовании превращает личность учащегося в центр образовательного процесса. Участие в функциях объекта или субъекта образования является еще одним отличием этих двух видов деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. В статье раскрываются методы развития творческих способностей учащихся через учебно-познавательные задачи в обучении на родном языке, учебно-познавательные задачи и их роль в образовании, создание проблемного обучения через учебно-познавательные задачи, обучение системе мыслительных действий с целью активизации путем изучения проблемы. прошедший. Учебные задания дают учащимся возможность самостоятельно анализировать упражнения.

Ключевые слова: обучение, задание, творческий, начальный класс, родной язык, урок, учащиеся, общество, деятельность, эффективный, учебные знания, учебник, методический, творческий, выразительный, образовательный, исследовательский, экспрессивный, грамматический, творческий

THE ROLE OF EDUCATIONAL TASKS IN THE ACTIVITIES OF PRIMARY STUDENTS AND THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS THROUGH THEM

Himoyeva Sarvarbegim Jamilovna
Bukhara State University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION. We consider educational activity and cognitive activity as two sides of a whole - two vectors of activity. These are separate events, originating from one point, complementing each other and at the same time requiring each other - they do not negate each other.]. If the psychological basis of educational activity is the phenomena of memory, then the psychological basis of cognitive activity is the phenomena of thinking. In the subject course of learning, educational activity turns into cognitive, and cognitive activity into educational.

CONCLUSION: The article reveals the role of educational tasks in the activities of primary school students and methods of teaching the system of mental actions with the aim of developing the creative abilities of students, creating problem-based learning and activating them through the study of the problem. Both educational and cognitive activities are connected with one social institution - the acquisition of social experience. Both of these types of activities have a goal, motive, means, and result. However, despite this, there are differences between them. The difference1. If educational activity is aimed at obtaining knowledge, skills, competence, then cognitive activity is aimed at forming experience and relationships of creative activity along with knowledge, skills, competence. Therefore, we see the first difference in the content of the studied phenomena, in the content and breadth of cognitive activity. [5]. Difference 2. . Learning in educational activity is reproductive in nature. The child carries out tasks given by the teacher, follows the activities of the teacher and his friends, and repeats the activities of others. Learning in cognitive activity is carried out productively.

MATERIALS AND METHODS. Students together with the teacher set tasks for themselves, solve the tasks independently. Thus, another difference between these two types of activity is explained by the nature of children's activity. 3rd difference. In educational activity, the child participates in the role of the object of learning, and in cognitive activity - in the role of the subject of learning. In the second case, participation in education turns the student's personality into the center of the educational process. Participation in the functions of the object or subject of education is another difference between these two types of activity.

CONCLUSION. The article reveals the methods of developing students' creative abilities through educational and cognitive tasks in teaching in their native language, educational and cognitive tasks and their role in education, creating problem-based learning through educational and cognitive tasks, teaching a system of thinking actions with the aim of activating through studying the problem. past. The learning tasks give students the opportunity to independently analyze the exercises.

Keywords: learning, task, creative, primary school, native language, lesson, students, society, activity, effective, educational knowledge, textbook, methodical, creative, expressive, educational, research, expressive, grammar, creative

O'quv faoliyati va biluv faoliyati o'rtasidagi yana bir farqni ularda bolalar mustaqilligining har xil darajada ekanligida ko'ramiz. Hozir barcha fanlarda, jumladan, ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda qo'yilgan yoki qayd etilgan muammolarning yangiligini ajratib ko'rsatish odat tusini olgan. [13]. Bulardan ko'rinadiki, "muammo" atamasining bir ma'nosi "fan" tushunchasi bilan daxldor. "Muammo, -deb yozgan edi O.Roziqov, - savolning shunday turiki, jamiyat to'plagan bilimlar orasida javobi 8 mavjud emas". [1]. Fan sohasidagi yangiliklar ular eng kichiklaridan boshlab dunyo ahamiyatiga ega bo'lgan yirik masalalargacha muammolarni qo'yish va bajarishdan iborat. Ilmiy muammolarni qo'yish va bajarishning asosiy maqsadi tabiat, jamiyat va inson tafakkuri haqidagi

yangiliklarni qayd etishdan iborat. O'quv-biluv muammolarining ta'lim-tarbiya jihatidan tahlili. [14]. Ta'lim sharoitida foydalaniladigan muammolarning bosh maqsadi har tomonlama barkamol rivojlangan insonni tarbiyalash. Barkamol shaxsni yetishtirib chiqarish maqsadida bilimlar, faoliyat usullari, ijodiy faoliyat tajribasi o'rganiladi. Bulardan ko'rinadiki, ta'lim sohasida ishlatiladigan muammolar ancha boy bo'lib, ularni o'quv-biluv muammolari deb tushunamiz. Biluv faoliyatida bolalar mustaqilligi eng yuqori darajada bo'ladi. Hozircha yuqoridagi farqlarni nazarda tutib, o'quv faoliyati va biluv faoliyatiga alohida-alohida tavsif berishga o'tamiz. [3]. O'quv-biluv muammolari va o'quv-biluv holatlari o'zaro yaqin, bir-birini taqozo qiladigan didaktik tushunchalar bo'lsa-da, ularning o'xshash va farqli tomonlari ancha topiladi. Bu yerda o'quv-biluv muammolari tahlilidan o'quv-biluv holati tahliliga qarab boriladi. Shu 6 yo'l bilan ularning o'zaro yaqin, qarindoshlik jihatlarini ajratamiz. O'quv-biluv muammosidan o'quv-biluv holati tahliliga o'tiladi. Mavzuga shu yo'sinda yondashish o'quv-biluv muammolari va holatlarining har biriga xos xususiyatlarini ajratish imkoniyatlari yaratiladi. Xo'p, shunday ekan, o'quv-biluv muammosi va o'quv-biluv holatining o'xshash va farqli jihatlarini nimalarda ko'zga tashlanadi? degan savolning tug'ilishi tabiiy. [12]. Shunday qilib, o'quv-biluv muammosi va o'quv-biluv holati bir tizimda amal qilib, o'zaro o'xshash hamda farqli jihatlarini mavjud. Bular quyidagilar: tizimda dastlabki yetakchi qism o'quv-biluv muammosidir. O'quv-biluv muammosining optimal yechimini topish didaktika sohasidagi juda ko'p savollarga original javob topish imkoniyatlarini beradi.

O'quv-biluv muammolarining shu jihatini inobatga olib, ularni ijtimoiy ishlab chiqarish, fan, ta'lim jihatidan o'rganish zarurligi to'g'risidagi qarash ham mavjud: muammolarda insoniyat to'plagan tajribalar umumlashtiriladi, shu bilan birga, ular moddiy va ma'naviy boyliklarni yangilash hamda boyitish vositasi sanaladi. Ulardan jamiyat a'zolarining barchasi foydalanadi. [15]. Jamiyat a'zolari foydalaniladigan muammolarni shartli uch guruhga ajratamiz: ijtimoiy ishlab chiqarishga oid muammolar, ilmiy bilish muammolari, o'quv-biluv muammolari. Ishlab chiqarishga oid muammolar jamiyat uchun yetarli miqdorda moddiy ne'matlar ishlab chiqarishga yo'nalgan. Bunday muammolarni barcha kasb egasi o'z oldiga qo'yadi va bajaradi; ilmiy bilishga mansub muammolar. Bunday muammolar ijtimoiy va gumanitar, tabiiy fanlar sohasiga qo'yiladi. Ularni qo'yish va bajarish orqali fan va uning amaliyoti rivojlantiriladi; ta'lim-tarbiya jarayoniga doir muammolar. Bunday muammolarning bosh maqsadi yoshlarni tarbiyalash, ularni fan asoslarini egallashga o'rgatish, bolalarni ijodiy ishlarni bajarishga odatlantirish. [5]. Fan sohasida o'tkazilgan tajribalarni umumlashtirib "muammo" atamasining mazmunini aniqlashga o'tamiz. "Muammo" fan nuqtai nazaridan, savolning shunday ko'rinishiki, uning javobi hali fanda mavjud emas. Bu aniqlikda fan nuqtai nazaridan "muammo"ning ta'rif keltirildi. Unga bilim nuqtai nazaridan ham ta'rif bersa bo'ladi: insoniyat to'plagan bilimlar orasida javobi mavjud bo'lmagan savol "muammo" deyiladi. Xuddi shunday ta'rifni faoliyat jihatidan ham keltirish mumkin. Bunda faoliyatning 7 ijtimoiy institutlardan biri ekanligi hisobga olinadi. Haqiqatan ham inson faoliyati o'ziga xos ijtimoiy institut bo'lib, o'ziga xos dastur, dasturni amalga oshirish vositalariga ega. Shunday qilib, fan, bilim, faoliyat o'zaro yaqin, bir-biri bilan uyg'unlikda amal qiladigan, dastur va dasturni amalga oshirish vositalari orqali faoliyatni tashkil etish, boshqarish ehtiyojlarini amalga oshiriladigan ijtimoiy hodisalardir. [9]. O'quv-biluv muammolarining yuqoridagi xususiyatlarini hisobga olib, ularga uch jihatdan tavsif beramiz:

1. O'quv-biluv muammolarining o'rganilayotgan bilimlar jihatidan tavsifi. O'quv materiallari o'quv predmetlariga taalluqli bo'lganidek, o'quv-biluv muammolari o'quv materialiga taalluqlidir. Shu jihatdan o'quv-biluv muammolarining quyidagi xususiyatlarini qayd etamiz:

a) o'quv-biluv muammolari o'quv materialiga o'xshab faoliyat predmeti vazifasini bajaradi; b) o'quv material ham, o'quv muammosi ham bir mavzuga taalluqli sanaladi; d) faoliyatda amal qiladi, zuhur etish joyi inson faoliyatidir. Garchand, o'quv material va bilimlarning qator o'xshash jihatlarini bo'lsa ham ularning farqli tomonlari ham ancha topiladi:

1) o'quv material mazmunidan kelib chiqib, muammo tuziladi. Muammolarni tuzish va tanlashda "o'quv materialidan o'quv-biluv muammosiga" qarab boriladi. Bu jihatdan qaraganda,

o'quv-biluv muammosiga nisbatan o'quv materiali birinchi o'rinda turadi. [6]. O'qituvchi, shuningdek, darslik mualliflari ham oldin u yoki bu darslikka, o'quv qo'llanmasiga kiritiladigan o'quv materiallarini, so'ngra shu o'quv materiallariga adekvat o'quv-biluv muammolarini ajratishadi;

2) o'quv materiali sinfnig barcha o'quvchilari uchun umumiy sanaladi, o'quv-biluv muammosi sinf a'zolari uchun individual hisoblanadi;

3) har bir o'quv materialini o'rganish uchun bir necha o'quv soati ajratilishi mumkin, bir o'quv soatida ikki yoki undan ortiq tipik yoki notipik o'quv-biluv muammolarini bajarish mumkin.

2. O'quv-biluv muammolarining fan (o'quv predmetlari) jihatidan tahlili. Fan sohasidagi yangiliklar yangi-yangi muammolarni qo'yish va hal qilish yo'li bilan shakllanib boradi. [11]. O'quv-biluv muammolari ta'lim oldiga qo'yiladigan pedagogik talablar, yoshlarni hayotga, ishlab chiqarishga tayyorlash jarayonlari bilan aloqador hodisalar tizimi bo'lib, ular o'quvchilarning ijodiy layoqatlarini rivojlantirishga yo'nalgan. Shu jihatdan qaraganda, o'quv-biluv muammolari faol ta'limning yetakchi vositasi hisoblanadi. Faol ta'limning yetakchi shakllaridan biri muammoli ta'limdir. "Faol ta'lim" ta'limning sifati kontekstida o'rganilsa, "muammoli ta'lim" ta'lim turi kontekstida tahlil qilinadi. Muammoli ta'limni tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilishning yetakchi vositasi o'quv-biluv muammosi sanaladi. Ta'limni tashkil qilish – bu o'quv-biluv muammosi va o'quv-biluv faoliyati o'rtasidagi bog'lanishlarni yuzaga chiqarish demak. Shunday o'quv-biluv holati berilgan bo'lsin: bolta yordamida chopiladi, nina yordamida sanchiladi. O'ylangchi, so'z yordamida qanday ishlar bajariladi. O'quv-biluv holatini yuzaga chiqarishda o'qituvchi va o'quvchilar qator asoslarga tayanishadi: a) berilgan so'zlarning ma'nosi; b) berilgan so'zlar doirasida faoliyatni amalga oshirish; d) berilgan so'zlardan xulosalar chiqarish. Keltirilgan o'quv holati, unga oid ichki (so'zning ma'nosi) va tashqi tayanchlar (so'zni aytish, so'z ishtirokida gap tuzish) muammoda qo'yilgan savolga javob izlash ("so'z yordamida qanday ishlar bajariladi")ga olib keladi. O'quv-biluv muammolari o'ziga oid ichki va tashqi tayanchlarga ega bo'lish bilan birga ularning o'ziga xos didaktik xususiyatlari ham muammoning amaliy tomoni; 2) muammodan qayd etiladigan bilim. Bola qo'yilgan muammo ustida ishlash, faoliyatni amalga oshirish (amaliyot)dan nazariy bilim (nazariy qarash)ga qarab boradi. Bu ikkala hodisa ta'limda bir-birini to'ldiradi. Hozirgi paytda ta'limni o'qitish va o'qish faoliyatlarining o'zaro ta'siriga ko'ra sharhlash didaktikada yetakchi tamoyil sanaladi. Zero, ta'lim ijtimoiy pedagogik hodisa bo'lib, uning natijalari shaxs, jamiyat, davlat, fan-texnika va ishlab chiqarishga xizmat qiladi. "Pedagogik jarayon" atamasi keng ma'noda qo'llanilib, ta'lim tarbiya birligini anglatadi. [13].

"O'quv jarayoni" atamasi esa ta'lim subyektlaridan biri – o'qish faoliyati nuqtai nazaridan qo'llanilib, nisbatan tor ma'noni anglatadi. Manbalarda qayd qilinishicha, o'quv jarayonining tashqi va ichki belgilari mavjud: o'qituvchining tushuntirishi, suhbat, mustaqil ishlar uchun ko'rsatmalar; o'quv jarayonining tashqi belgilari: bilish, tushunish, topshiriqlarni bajarishga intilish, qiziqish uning ichki belgilaridir. "Boshlang'ich ta'lim didaktikasi" kitobida "o'quv jarayoni" atamasi qo'llanib, unda o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyati nazarda tutiladi. Yuqoridagilardan kelib-chiqib, o'quv faoliyati natijasida o'quvchining ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni qay darajada egallaganligi aniqlanadi. [20]. Egallangan bilimlar kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini izchil shakllantirib borishini ta'minlaydi. O'quv-biluv jarayoni ta'limning mohiyati, mazmuni, yo'nalishi, ijtimoiy omillarga ko'ra aniqlanadigan, istiqbolga yo'naltirilgan didaktik hodisa sanaladi. Ta'lim esa o'qitish, o'qish, o'quvchi shaxsini rivojlantirishni amalga oshiriladigan jarayondir. [17]. Ta'limni o'qitish va o'qish faoliyatining o'zaro ta'siri hamda birbiriga aloqadorligi nuqtai nazardan tadqiq qilish B.Adizov, I.Allayorov, K.Zaripov, O.Roziqov, Sh.Rayhonov, R.Safarova, M.Mahmudov kabi olimlarning izlanishlarida muayyan darajada ko'zga tashlanadi. Ta'lim jarayonida o'quv mehnatining mahsuli o'quvchi egallagan bilim, ko'nikma, malakalarda aks etadi. O'qitish faoliyati o'quv-biluv jarayonining o'zaro aloqadorligini vujudga keltiradi. Bunday ta'sir natijasida amalga oshiriladigan o'quv-biluv jarayonining samaradorligi oshadi.

Maqolada ona tili ta'limida o'quv-biluv topshiriqlari orqali o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish hamda o'quv-biluv topshiriqlari va ularning ta'limdagi o'rni, o'quv-biluv

topshiriqlari orqali muammoli ta'limni yaratish, muammoni o'rganish orqali faollashtirishning maqsadi aqliy harakatlar tizimini o'rgatish usullari ochib berilgan. Demak o'quv-biluv topshiriqlari, o'quvchilarni bilimlarni egallash jarayonida qay darajada tasiri va bir qator olimlarning izlanishlari keltirib o'tilgan. O'quv-biluv topshiriqlari o'quvchilarni mustaqil mashqalarni tahlil qila olishlarini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining - O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi 2019-yil 29-apreldagi PF-5217 sonli Farmoni
2. Himoyeva, S. (2023). Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning o'quv-biluv ko'nikmalarini savol-javob tarzida amalga rivojlantirish. Science and innovation in the education system, 2(9), 44-47.
3. Sarvarbegim, H. (2023). Developing Students' Creative Skills through the 4k Model in Mother Language and Reading Literacy Education. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 198-202.
4. Jamilovna, H. S. (2024, March). Improving the creative abilities of students through educational tasks in primary grade mother tongue education. In Creativity and Intellect in Higher Education: International Scientific-Practical Conference (Vol. 6, pp. 1-5).
5. Himoyeva, S. J. (2020). Umumumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining yozma nutqini insho yozish orqali rivojlantirish usullari. Студенческий вестник, (19-12), 99-100.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Himoyeva Sarvarbegim Jamilovna

Buxoro davlat universiteti Pedagogik ta'lim kafedrası
tayanch doktoranti.

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

E-mail: himoyevas@gmail.com

Telefon: +998914099209

O'QUVCHILARNI PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURIGA TAYYORLASHDA 4K MODELIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ne'matova Flora Baxtiyor qizi

Buxoro davlat universiteti doktoranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish va matnni tushunish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. **PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)** xalqaro baholash dasturi aynan boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va matnni anglash ko'nikmalarini baholash orqali turli mamlakatlardagi ta'lim sifati bo'yicha ma'lumot to'playdi. Ushbu jarayonga samarali tayyorgarlik ko'rish uchun **4K modeli (Kreativlik, Kritik fikrlash, Kommunikatsiya, Kooperatsiya)** dan foydalanish eng samarali strategiyalardan biridir. Ushbu model nafaqat o'quvchilarning **matn bilan ishlash va fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ularning muloqot va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini ham oshirishga xizmat qiladi.**

Ushbu maqolada ta'lim jarayonida **4K modelidan** foydalanish o'quvchilarning **PIRLS baholashida yuqori natijaga erishishlari** uchun muhim omil ekanligi yoritib berilgan.

MAQSAD: O'quvchilarni pirls xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda 4k modelining imkoniyatlarini ilmiy asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Muammoning o'rganilganlik darajasi. Respublikamiz olimlari boshlang'ich sinf o'quvchilari o'quv-biluv faolligini oshirish (R.Ibragimov, G.Najimova, B.Adizov, A.Hamroyev), o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni anglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish (R.Shodiyev, K.Bobomurodov), o'quvchi bilimiga baho berish (K.Jalilov, H.Qoraboyev), o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholashga doir xalqaro tadqiqotlar muammolari (A.A.Ismailov, N.A.Karimova, B.Q.Haydarov, Sh.N.Ismailov) qator tadqiqot ishlari obyekti sifatida o'rganilgan. MDH olimlaridan I.G.Petrova inson bilish jarayonini, G.V.Sherbich, G.S.Kovaleva, E.A.Krasnovskiy o'qish savodxonligi ko'nikmalarini shakllantirish, A.Rojkova kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'quv faoliyatini baholash muammolarini, O.K.Tixomirov inson fikrlash faoliyatining tuzilishini, Yelena Lenskaya, Galina Golub, Marina Pinskaya, Galina Savinixlar esa o'quvchilar bilimni baholashning shakllantiruvchi turini o'z tadqiqotlarida keng o'rganganlar. Xorijiy olimlardan S.D.Miller, B.S.Faircloth, A.Taboada, S.M.Tonks, A.Wigfield, J.T.Guthrie kabi olimlar o'quvchilar o'quv faolligini oshirishda motivatsiyaning o'rnini asoslab bergan bo'lsalar, o'qish samaradorligini aniqlashga doir xalqaro baholash dasturlari tahlilini R.Wolf, R.Ruddle, N.J.Unrau, D.Rumelhart, J.Langer, W.Kitsche kabi pedagog olimlar tadqiqotlarida kuzatish mumkin.

XULOSA: O'quvchilarni PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda 4K (kompetensiya, kommunikatsiya, kreativlik, kollaboratsiya) modelidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu model o'quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, fikr bildirish hamda mantiqiy xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kompetensiya asosida o'quvchilar matnni chuqur anglash va baholashni o'rganadilar. Kommunikatsiya orqali ular o'z fikrlarini aniq ifodalash va

dalillar bilan isbotlash qobiliyatiga ega bo'ladilar. Kreativlik matnni tahlil qilishda yangicha yondashuvlarni shakllantiradi. Kollaboratsiya esa guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirib, o'zaro fikr almashish va muhokama qilish jarayonlarini mustahkamlaydi.

Kalit so'zlar: PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), 4K modeli, kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya, kooperatsiya, boshlang'ich ta'lim, o'qish savodxonligi, matnni tushunish, jamoaviy ta'lim.

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МОДЕЛИ 4К ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧАЩИХСЯ К МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРОГРАММЕ ОЦЕНКИ PIRLS

Нематова Флора Бахтияровна

Докторант Бухарского государственного университета, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В современном образовательном процессе большое значение имеет развитие у учащихся навыков чтения и понимания текста. Международная программа оценки PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) собирает информацию о качестве образования в разных странах, оценивая навыки чтения и понимания текста у учащихся начальной школы. Одной из наиболее эффективных стратегий эффективной подготовки к этому процессу является использование модели 4К (Творчество, Критическое мышление, Коммуникация, Сотрудничество). Эта модель не только развивает у учащихся навыки работы с текстом и мышления, но и улучшает их коммуникативные навыки и навыки командной работы.

В статье подчеркивается, что использование модели 4К в образовательном процессе является важным фактором для достижения учащимися высоких результатов на экзамене PIRLS.

ЦЕЛЬ: Научно обосновать потенциал модели 4К в подготовке учащихся к Международной программе оценки PIRLS.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Уровень изученности проблемы. Учеными нашей республики в качестве объекта ряда научных работ изучены проблемы повышения учебной активности учащихся начальной школы (Р. Ибрагимов, Г. Нажимова, Б. Адизов, А. Хамроев), формирования у учащихся навыков понимания научных понятий (Р. Шодиев, К. Бобомуродов), оценки знаний учащихся (К. Джалилов, Х. Карабоев), а также международные проблемы исследования по оценке читательской грамотности учащихся (А.А. Исмаилов, Н.А. Каримова, Б.К. Хайдаров, Ш.Н. Исмаилов). Среди ученых СНГ широкое изучение процесса познания человека проводили И.Г.Петрова, формирование навыков читательской грамотности изучали Г.В.Щербич, Г.С.Ковалева, Е.А.Красновский, проблемы оценки учебной деятельности учащихся начальной школы изучала А.Рожкова, структуру мышления человека изучал О.К.Тихомиров, а формирующий тип оценки знаний учащихся изучали в своих исследованиях Елена Ленская, Галина Голуб, Марина Пинская, Галина Савиных. Зарубежные ученые, такие как С.Д. Миллер, Б.С. Фэрклот, А. Табоада, С.М. Тонкс, А. Вигфилд, Дж.Т. Гатри, обосновали роль мотивации в повышении учебной активности учащихся, а анализ международных программ оценки для определения эффективности обучения можно наблюдать в исследованиях таких ученых-педагогов, как Р. Вольф, Р. Раддл, Н.Дж. Унрау, Д. Румельхарт, Дж. Лангер, В. Китнше.

ВЫВОД: Использование модели 4К (компетенция, коммуникация, креативность, сотрудничество) важно при подготовке учащихся к международной программе оценки PIRLS. Эта модель помогает учащимся развивать такие навыки, как понимание текста, анализ, выражение и логический вывод. На основе полученной компетенции учащиеся учатся глубоко понимать и оценивать текст. Благодаря общению они приобретают способность четко

выражать свои идеи и подкреплять их доказательствами. Творчество формирует новые подходы к анализу текста. Сотрудничество развивает навыки командной работы и усиливает процессы взаимного обмена и обсуждения.

Ключевые слова: PIRLS (Прогресс в международном исследовании грамотности чтения), модель 4К, креативность, критическое мышление, коммуникация, сотрудничество, начальное образование, грамотность чтения, понимание текста, командное обучение.

THE IMPORTANCE OF USING THE 4K MODEL IN PREPARING STUDENTS FOR THE PIRLS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM

Ne'matova Flora Bakhtiyorovna

PhD student at Bukhara State University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: In the modern educational process, the formation of students' reading and text comprehension skills is of great importance. The international assessment program PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) collects information on the quality of education in different countries by assessing the reading and text comprehension skills of primary school students. One of the most effective strategies for effective preparation for this process is the use of the 4K model (Creativity, Critical Thinking, Communication, Cooperation). This model not only develops students' skills in working with text and thinking, but also serves to improve their communication and teamwork skills.

This article highlights the fact that the use of the 4K model in the educational process is an important factor for students to achieve high results in the PIRLS assessment.

GOAL: To scientifically substantiate the capabilities of the 4K model in preparing students for the PIRLS international assessment program.

MATERIALS AND METHODS: The level of study of the problem. Scientists of our republic have studied the problems of increasing the learning activity of primary school students (R. Ibragimov, G. Najimova, B. Adizov, A. Hamroyev), developing students' skills in understanding scientific concepts (R. Shodiev, K. Bobomurodov), assessing student knowledge (K. Jalilov, H. Qaraboyev), and international research problems on assessing students' reading literacy (A.A. Ismailov, N.A. Karimova, B.Q. Haydarov, Sh.N. Ismailov) as the object of a number of research works. Among the CIS scientists, I.G. Petrova has extensively studied the process of human cognition, G.V. Sherbich, G.S. Kovaleva, E.A. Krasnovsky have studied the formation of reading literacy skills, A. Rozhkova has studied the problems of assessing the educational activities of primary school students, O.K. Tikhomirov has studied the structure of human thinking, and Elena Lenskaya, Galina Golub, Marina Pinskaya, and Galina Savinikh have studied the formative type of assessment of students' knowledge in their research. Foreign scholars such as S.D. Miller, B.S. Faircloth, A. Taboada, S.M. Tonks, A. Wigfield, J.T. Guthrie substantiated the role of motivation in increasing students' learning activity, while the analysis of international assessment programs to determine learning effectiveness can be observed in the studies of pedagogical scientists such as R. Wolf, R. Ruddell, N.J. Unrau, D. Rumelhart, J. Langer, W. Kitsche.

CONCLUSION: The use of the 4K (competence, communication, creativity, collaboration) model is of great importance in preparing students for the PIRLS international assessment program. This model helps students develop skills such as understanding the text, analyzing it, expressing opinions, and drawing logical conclusions. Based on competence, students learn to deeply understand and evaluate the text. Through communication, they acquire the ability to clearly express their thoughts and prove them with evidence. Creativity creates new approaches to text analysis. Collaboration develops teamwork skills and strengthens the processes of mutual exchange and discussion.

Keywords: PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), 4K model, creativity, critical thinking, communication, cooperation, primary education, reading literacy, text comprehension, team learning.

Bugungi kunda ta'lim tizimi nafaqat o'quvchilarning nazariy bilimlarini o'lchashga, balki ularning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishga ham katta e'tibor qaratmoqda. Xalqaro baholash dasturlaridan biri bo'lgan PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi va matnni tushunish qobiliyatini baholashga yo'naltirilgan. Ushbu jarayonda o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, fikrlarini mantiqiy ifodalash va jamoaviy ishlash ko'nikmalari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, o'quvchilarni PIRLS baholash dasturiga tayyorlashda 4K modeli (Kreativlik, Kritik fikrlash, Kommunikatsiya va Kooperatsiya) samarali yondashuv sifatida qaraladi. 4K modeli o'quvchilarning bilim olish jarayonini interfaol, qiziqarli va natijador bo'lishini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-sonli "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning 1 Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –Toshkent: "O'zbekiston", 2021. – B.294-295. taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli, 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli, 2022-yil 11-maydagi "2022-2016-yillarda xalq ta'limi tizimini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-sonli Farmonlari, 2020- yil 6-noyabrdagi "Ta'limtarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-sonli, 2022 -yil 11-maydagi "Xalq ta'limini rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-241-son qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risida"gi VMQ-187-sonli, 2018-yil 8-dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi VMQ-997-sonli qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur ilmiy ish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Respublikamiz olimlari boshlang'ich sinf o'quvchilari o'quv-biluv faolligini oshirish (R.Ibragimov, G.Najimova, B.Adizov, A.Hamroyev), o'quvchilarning ilmiy tushunchalarni anglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish (R.Shodiyev, K.Bobomurodov), o'quvchi bilimiga baho berish (K.Jalilov, H.Qoraboyev), o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholashga doir xalqaro tadqiqotlar muammolari (A.A.Ismailov, N.A.Karimova, B.Q.Haydarov, Sh.N.Ismailov) qator tadqiqot ishlari obyekti sifatida o'rganilgan. MDH olimlaridan I.G.Petrova inson bilish jarayonini, G.V.Sherbich, G.S.Kovaleva, E.A.Krasnovskiy o'qish savodxonligi ko'nikmalarini shakllantirish, A.Rojkova kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'quv faoliyatini baholash muammolarini, O.K.Tixomirov inson fikrlash faoliyatining tuzilishini, Yelena Lenskaya, Galina Golub, Marina Pinskaya, Galina Savinixlar esa o'quvchilar bilimini baholashning shakllantiruvchi turini o'z tadqiqotlarida keng o'rganganlar. Xorijiy olimlardan S.D.Miller, B.S.Faircloth, A.Taboada, S.M.Tonks, A.Wigfield, J.T.Guthrie kabi olimlar o'quvchilar o'quv faolligini oshirishda motivatsiyaning o'rnini asoslab bergan bo'lsalar, o'qish samaradorligini aniqlashga doir xalqaro baholash dasturlari tahlilini R.Wolf, R.Ruddle, N.J.Unrau, D.Rumelhart, J.Langer, W.Kitsche kabi pedagog olimlar tadqiqotlarida kuzatish mumkin.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) xalqaro o'qish savodxonligi tadqiqotiga o'quvchilarni tayyorlashda 4K modeli (Kontekst, Ko'nikma, Kritik fikrlash, Kommunikatsiya) ni qo'llashning ahamiyati juda katta. 4K modeli o'qish jarayonini chuqurroq tushunish va o'quvchilarning o'qish savodxonligini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. PIRLS bahosida muvaffaqiyat qozonish uchun o'quvchilar nafaqat matnni tushunishlari, balki uni tahlil qilishlari, baholashlari va o'z fikrlarini ifoda etishlari kerak. 4K modeli ana shu ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi va bu quyidagi misollarda o'z isbotini topadi.

4K modeli zamonaviy ta'lim jarayonida qo'llanilib, o'quvchilarning XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu modelning har bir elementi o'quvchilarning PIRLS topshiriqlarini muvaffaqiyatli bajarishiga yordam beradi:

1. **Kreativlik** (Ijodkorlik) – matnlarni ijodiy tahlil qilish, hikoyalarni davom ettirish va muqobil yechimlar ishlab chiqish.

2. **Kritik fikrlash** – o'qilgan matnni chuqur tushunish, asosiy fikrlarni ajratish va dalillarga asoslangan xulosa chiqarish.

3. **Kommunikatsiya** (Muloqot) – o'z fikrlarini aniq va mantiqiy tarzda ifodalash, yozma va og'zaki nutqni rivojlantirish.

4. **Kooperatsiya** (Hamkorlik) – jamoaviy ishlash, muloqot qilish va muammolarni birgalikda hal qilish.

PIRLS baholash dasturida o'quvchilar matnni tushunish, mantiqiy fikrlash, muhokama qilish, asosiy g'oyalarni ajratish kabi ko'nikmalar bo'yicha sinovdan o'tadilar. 4K modeli esa bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun eng yaxshi strategiyalardan biri hisoblanadi.

4K Modeli Asosida PIRLS topshiriqlarini ishlab chiqish o'quvchilarda ijodkorlik, hamkorlikda ishlash, kommunikatsiya va tanqidiy fikrlashlarini oshirishda yaxshi samara beradi.

1 jadval

4K Modeli Asosida Tayyorlov Darslari Namunalari

Bosqich	Faoliyat turi	4K modeli elementi
1-bosqich	Matnni o'qish va asosiy fikrni ajratish	Kritik fikrlash
2-bosqich	Matn bo'yicha muhokama va savol-javob	Kommunikatsiya
3-bosqich	Matn asosida yangi hikoya yaratish	Kreativlik
4-bosqich	Jamoaviy topshiriqlar bajarish	Kooperatsiya

1. Kreativlikni Rivojlantirish (Ijodkorlik):

✦ Maqsad: O'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va matnni ijodiy tahlil qilishga o'rgatish.

PIRLS testlarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun topshiriqlar:

- Matnni davom ettirish: O'quvchilar berilgan hikoyani o'z tasavvurlari asosida davom ettiradilar.
- Turli nuqtai nazarlardan baholash: O'quvchilar hikoya qahramonlarining harakatlarini turli burchaklardan baholaydilar.
- Alternativ yakun yaratish: O'quvchilar matnning muqobil tugash variantlarini taklif qiladilar.

◆ Misol:

□ Matn parchasidan keyin:

"Anvar qalin o'rmonda adashib qoldi..."

✦ Vazifa: Hikoyaning davomini o'ylab toping va uni tasvirlab yozing.

2. Kritik Fikrlashni Rivojlantirish:

✦ Maqsad: O'quvchilarning matnni chuqur tushunish, asosiy fikrlarni ajratish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini shakllantirish.

PIRLS testlarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun topshiriqlar:

- "Nima uchun?" savollari: Matndagi voqealar sabablarini izohlash.
- Matn bo'yicha argumentlar yaratish: Muallif fikriga qo'shilish yoki qarshi chiqish.

- Sarlavha tanlash: O'quvchilar matn mazmuniga mos keladigan eng yaxshi sarlavhani tanlaydilar.

◆ Misol:

☞ Matn: "Shahzoda kamtar bo'lish orqali ko'plab muammolarni hal qildi."

★ Vazifa:

- Hikoyadagi asosiy xabar nima?
- Siz shahzodaning harakatlariga qo'shilasizmi yoki yo'q? Nima uchun?

3. Kommunikatsiya (Muloqot) Ko'nikmalarini Rivojlantirish:

★ Maqsad: O'quvchilarning o'z fikrlarini aniq va tushunarli ifodalash qobiliyatini rivojlantirish.

PIRLS testlarida kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish uchun topshiriqlar:

- Munozara tashkil etish: O'quvchilar matn asosida o'z fikrlarini dalillar bilan ifodalaydilar.
- O'qigan matn bo'yicha taqdimot qilish: O'quvchilar matn mazmunini sinfdoshlariga tushuntiradilar.
- Juftlikda ish olib borish: O'quvchilar o'zaro savol-javob qilish orqali matnni muhokama qiladilar.

◆ Misol:

★ Vazifa:

- O'qigan matningiz bo'yicha sinfdoshlaringiz bilan muhokama o'tkazing va asosiy fikrni aniqlang.
- Hikoyadagi voqeani tasvirlovchi qisqa dialog yozing va juftingiz bilan ovoz chiqarib o'qing.

4. Kooperatsiya (Hamkorlik) Ko'nikmalarini Rivojlantirish:

★ Maqsad: O'quvchilarni jamoada ishlashga o'rgatish, fikr almashish va hamkorlik madaniyatini rivojlantirish.

PIRLS testlarida kooperatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish uchun topshiriqlar:

- Jamoaviy loyiha tayyorlash: Guruh bo'lib hikoya uchun yakun yaratish va taqdimot qilish.
- Rolli o'yinlar tashkil etish: Matn asosida rolli sahna ko'rinishlarini yaratish.
- Jamoaviy muhokama va muammoli topshiriqlar: O'quvchilar bir-birlari bilan maslahatlashib, eng to'g'ri xulosani chiqarishadi.

◆ Misol:

★ Vazifa:

- Guruhingiz bilan berilgan matn asosida sahna ko'rinishini tayyorlang va sinfga taqdim qiling.
- Muammoni guruh bo'lib muhokama qiling va yechim topishga harakat qiling.

4K modeli PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda samarali usullardan biridir. Bu model yordamida o'quvchilar:

- Matnni tahlil qilish va tushunish (kritik fikrlash),
- O'z fikrlarini mantiqiy ifodalash (kommunikatsiya),
- Matnni ijodiy talqin qilish (kreativlik),
- Jamoaviy ishlash va hamkorlikda o'rganish (kooperatsiya) kabi muhim kompetensiyalarga ega bo'lishadi.

Xulosa.

O'quvchilarni PIRLS baholashiga tayyorlash jarayonida 4K modeli o'qish, fikrlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu model orqali o'quvchilar mantiqiy va ijodiy fikrlashni o'rganadi, o'z fikrlarini ravon bayon qila oladi va guruhda ishlash malakalarini rivojlantiradi.

O'quvchilarni PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda 4K (kompetensiya, kommunikatsiya, kreativlik, kollaboratsiya) modelidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu model o'quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, fikr bildirish hamda mantiqiy xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Kompetensiya asosida o'quvchilar matnni chuqur

anglash va baholashni o'rganadilar. Kommunikatsiya orqali ular o'z fikrlarini aniq ifodalash va dalillar bilan isbotlash qobiliyatiga ega bo'ladilar. Kreativlik matnni tahlil qilishda yangicha yondashuvlarni shakllantiradi. Kollaboratsiya esa guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirib, o'zaro fikr almashish va muhokama qilish jarayonlarini mustahkamlaydi. Shunday qilib, 4K modeli PIRLS natijalarini yaxshilashga yordam beradi va o'quvchilarning umuman o'qish savodxonligini oshiradi. 4K modelini qo'llashda o'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olib, turli xil o'quv materiallari va usullaridan foydalanishlari kerak. Bu o'quv jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi hamda PIRLS bahosida yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. N.G.Dilova, F.B.Ne'matova, O'quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda PIRLS xalqaro baholash dasturidan foydalanish imkoniyatlari. Uzlusiz ta'lim 2022 4-son.
2. F.B.Ne'matova, PIRLS xalqaro baholash dasturi asosida o'quvchilar savodxonligini oshirishning nazariy asoslari. "Pedagogik mahorat" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, № 6.
3. M.A.Ganiyeva, Ta'limda yangi texnologiya: 4K modeli va uni amalga oshirish yo'llari. "Yoshlar va tadbirkorlikni qo'llab quvvatlash – mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim omili" xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi.
4. N.G.Dilova, F.B.Ne'matova, Possibilities Of Using The PIRLS International Assessment Program In The Formation Of Students' Communication Competencies. World Journal of Agriculture and Urbanization Volume: 01 | January 2022.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ne'matova Flora Baxtiyor qizi

Buxoro davlat universiteti doktoranti,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

f.b.nematova@mail.buxdu.uz

FIZIKA FANIDAN MUSTAQIL TA'LIMNI MUVAFFAQIYATLI BAJARISH UCHUN STRATEGIYALAR

Jo'raqulov Sanjar Zafarjon o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti tayanch doktorant, Buxoro shahri

Annatatsiya.

KIRISH: Fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish fanda juda muhim o'rin tutadi. Shuning uchun fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish ehtiyotkorlik bilan va samarali amalga oshirilishi kerak. Tadqiqotlar bir necha bor ko'rsatganidek, klassik o'qitish modellari fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasi shunchalik samarasiz bo'lib, o'quv jarayoni oxiridagi daromad deyarli ahamiyatsiz. Shuning uchun fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish samarali va tabiiy ekanligi isbotlangan faol o'rganish modellariga asoslangan bo'lishi kerak.

MAQSAD: O'quvchilarni fizika faniga qiziqtirish strategiyalarini ilmiy asoslash

MATERIALLAR VA METODLAR: Klassik o'qitish usulida o'qituvchi faol, talaba esa yarim passiv yoki butunlay passivdir. Agar o'qituvchini uzatuvchi, talabani qabul qiluvchi, darsni esa xabar deb hisoblasak, o'quv muhitidagi xabarning katta qismi qabul qiluvchi tomonidan o'zlashtirilmaydi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, klassik o'qitish usuli talabalarning ko'pchiligini yetarli darajada tushunishni ta'minlay olmaydi. Alan Van Heuvelen (Van Heuvelen, 1991a) o'zi olib borgan tadqiqotida hozirgi vaziyatni juda yaxshi umumlashtiradi: "Tarixda biz klassik ta'lim bilan tarbiyalanganmiz. metodi. Biz talabalarga koinotni qo'llab-quvvatlovchi fizikani o'rgatgan edik." "Biz qoidalarni va bu qoidalaridan muammolarni hal qilishda qanday foydalanishni o'rgatganmiz. Bu usul bilimlarni uzatishning juda samarali usuli, chunki dars vaqti cheklangan. Biz o'qituvchilarda tushunchalar va texnikasi mavjud. Lekin, talabalarda bu ustunlik yo'q. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qitishning klassik usuli juda yetarli emas. "Bilimni uzatish samarali, lekin talabaning bilimni o'zlashtirishi deyarli sezilmaydi".

XULOSA: Fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda juda muhim rol o'ynaydi. Klassik o'qitish usullari, ko'plab tadqiqotlar va tajribalar natijasida, talabalar bilimining yuzaki bo'lishiga olib kelishi mumkin, chunki bu metodlar o'quvchilarning faolligini, mustaqil fikrlashini va bilimni chuqurroq tushunishini ta'minlamaydi. Shu sababli, fizika ta'limida samarali o'qitish uchun faollikni oshiradigan va mustaqil o'rganishga undaydigan metodlarni joriy etish zarurati yuzaga keladi.

Kalit so'zlar: Fizika, fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish, mustaqil ta'lim, faol o'rganish.

СТРАТЕГИИ ДЛЯ УСПЕШНОГО ВЫПОЛНЕНИЯ НЕЗАВИСИМОГО ОБУЧЕНИЯ ПО ФИЗИКЕ

Джуракулов Санжар Зафаржонович

Научный сотрудник Азиатского международного университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Организация самостоятельного обучения физике играет очень важную роль в науке. Поэтому организация самостоятельного обучения физике должна осуществляться тщательно и эффективно. Как неоднократно показывали исследования, классические модели обучения и методы организации самостоятельного обучения физике настолько неэффективны, что результаты по итогам обучения практически незначительны. Поэтому организация самостоятельного обучения физике должна основываться на моделях активного обучения, доказавших свою эффективность и естественность.

ЦЕЛЬ: Научно обосновать стратегии вовлечения студентов в изучение физики.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В классическом методе обучения активен учитель, а ученик полупассивен или полностью пассивен. Если рассматривать учителя как передатчика, ученика как получателя, а урок как сообщение, то значительная часть сообщения в учебной среде не усваивается получателем. Другими словами, классический метод обучения не может обеспечить адекватного понимания для большинства учащихся. Алан Ван Хойвелен (Van Neuvelen, 1991a) очень хорошо резюмирует текущую ситуацию в своем исследовании: «Исторически сложилось так, что нас воспитывали по классическому методу образования. Мы обучали студентов физике, лежащей в основе вселенной». «Мы обучаем правилам и тому, как использовать эти правила для решения проблем. Этот метод является очень эффективным способом передачи знаний, поскольку время занятий ограничено. У нас, учителей, есть концепции и методы. Но у студентов нет этого преимущества. Исследования показывают, что классический метод обучения совершенно неадекватен. «Передача знаний эффективна, но усвоение знаний студентом почти незаметно».

ВЫВОД: Организация самостоятельного обучения по физике играет очень важную роль в повышении эффективности процесса обучения. Классические методы обучения, как результат многочисленных исследований и экспериментов, могут приводить к поверхностности знаний учащихся, поскольку не обеспечивают активности учащихся, самостоятельности мышления и более глубокого усвоения знаний. Поэтому для эффективного преподавания физики необходимо внедрять методы, повышающие активность и стимулирующие самостоятельное обучение.

Ключевые слова: Физика, организация самостоятельного обучения по физике, самостоятельное обучение, активное обучение.

STRATEGIES FOR SUCCESSFULLY COMPLETING INDEPENDENT STUDY IN PHYSICS

Jo'raqulov Sanjar Zafarjonovich

International Asian University, PhD student

Annotation.

INTRODUCTION: The organization of independent education in physics occupies a very important place in science. Therefore, the organization of independent education in physics should be carried out carefully and effectively. As studies have repeatedly shown, classical teaching models are so ineffective as a methodology for organizing independent education in physics that the gain at the end of the learning process is almost insignificant. Therefore, the organization of independent education in physics should be based on active learning models that have been proven to be effective and natural.

GOAL: Scientific substantiation of strategies for attracting students to physics

MATERIALS AND METHODS: In the classical teaching method, the teacher is active, and the student is semi-passive or completely passive. If we consider the teacher as a transmitter, the student as a receiver, and the lesson as a message, then a large part of the message in the learning

environment is not absorbed by the receiver. In other words, the classical method of teaching does not provide sufficient understanding for most students. Alan Van Heuvelen (Van Heuvelen, 1991a) summarizes the current situation very well in his research: "Historically, we have been brought up with a classical method of education. We have taught students the physics that underpins the universe." "We taught the rules and how to use these rules to solve problems. This method is a very effective way to transfer knowledge, because class time is limited. We teachers have the concepts and techniques. However, students do not have this advantage. Research shows that the classical method of teaching is very inadequate. "The transfer of knowledge is effective, but the student's assimilation of knowledge is almost imperceptible."

CONCLUSION: Organizing independent learning in physics plays a very important role in increasing the effectiveness of the learning process. Classical teaching methods, as a result of numerous studies and experiments, can lead to superficial student knowledge, because these methods do not ensure the activity of students, independent thinking and a deeper understanding of knowledge. Therefore, for effective teaching in physics education, there is a need to introduce methods that increase activity and encourage independent learning.

Keywords: Physics, organization of independent learning in physics, independent learning, active learning.

Kirish. O'tgan asrda fizikada uchta yirik inqilob sodir bo'ldi va bu inqiloblar eski paradigmalarni yo'q qildi. Bugungi kunda fizikaning eng ko'p o'rganilayotgan sohalari kvant fizikasi, nisbiylik fizikasi va xaos fizikasidir. Shunga qaramay, fizikadagi bu yutuqlar haligacha darsliklarda aks ettirilmagan. Talabalar hali ham klassik fizikadan o'qitiladi; Biz mexanika, elektr va termodinamikadan dars beramiz. Talabalar darsliklardan o'rganadigan fizika bilan hozirgi texnologiya asosidagi fizika o'rtasida muhim farqlar mavjud. Bu holat, ya'ni o'quv dasturining eskirganligi fizika ta'limidagi asosiy muammolardan biridir. Lekin bu yerda biz muammo va uning yechimlarini fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish orqali hal qilamiz. Fizika ta'limida klassik o'qitish usuli juda samarasiz.

Xo'sh, bu hukmga qayerda erishamiz? Biz topshirgan imtihonlar, laboratoriya mashg'ulotlari va talabalarining kurs ishlari bizni shu xulosaga olib boradi. Bularning barchasini ko'rib chiqsak, talabalar haqiqatda juda kam o'rganganligini ko'ramiz. Demak talabalarga qo'shimcha bilimlar kerak bo'ladi, bunda bizga mustaqil ta'lim yordam beradi. Garchi biz yashayotgan dunyo va butun koinot fizika qonunlariga bo'ysunsa ham, biz foydalanadigan klassik o'qitish usullari bu qonunlarni tushunishni ta'minlay olmaydi. Bunga erishishning yagona yo'li - o'qitish texnikamizni o'zgartirishdir. Klassik o'qitish texnikasi o'rniga, samarali ekanligi isbotlangan, inson miyasiga mos keladigan va individuallikni hisobga oladigan faol o'qitish usullaridan birini qo'llashimiz kerak. misol sifatida mustaqil ta'limga katta o'rg'u berib!

"Men kursda o'qitiladigan mavzularni tushunaman. Lekin muammoni hal qilishda men muvaffaqiyatsizlikka uchrayman." [2] Bu so'zlar o'tmishda asosiy fizika kurslarini o'qigan va bugungi kunda asosiy fizika kurslarini o'tayotgan talabalarining mutlaq ko'pchiligi tomonidan aytilgan. guruhda yoki yolg'iz kitobdan fizikani mustaqil ravishda o'rganayotganda hamma narsa normal va tushunarli ko'rinadi. Lekin negadir talabalar imtihonda berilgan savollarga yoki o'qituvchi tomonidan berilgan amaliyot savollariga duch kelganda, o'zlarini bilmagan chet tilida yozilgan matnni o'qiyotgandek his qilishadi.

Boshqacha qilib aytganda, ular turli tuzilmalarning savollarini tushuna olmaydilar. Xo'sh, bu muammo qaerdan kelib chiqadi? Talaba mavzularni tushunadimi yoki yo'qligini qanday aniqlash mumkin? Agar talaba imtihonlarni yaxshi topshirsa, tajribalarni muvaffaqiyatli bajarsa va berilgan mashqlarni yecha olsa, talaba mustaqil ta'limni yaxshi o'zlashtirgan deb aytishimiz mumkin. Afsuski, ko'pchilik talabalar bilish va tushunish o'rtasidagi nozik farqni anglay olmaydilar. Xo'sh, biz o'qituvchilar sifatida talabalarga chuqurroq tushunchaga ega bo'lishlari uchun nima qilishimiz mumkin? O'zimizga so'rashimiz kerak bo'lgan asosiy savol: "Agar fizika ta'limida va umuman

ta'limda klassik o'qitish usullari yetarli bo'lmasa, kursni qanday o'qitishim mumkin?".[3] Bu yerda biz bu savolga javob beramiz va ko'plab muqobil usullarga e'tibor qaratamiz.

Metodlar: Klassik o'qitish usulining kamchiliklari. Klassik o'qitish usulida o'qituvchi faol, talaba esa yarim passiv yoki butunlay passivdir. Agar o'qituvchini uzatuvchi, talabani qabul qiluvchi, darsni esa xabar deb hisoblasak, o'quv muhitidagi xabarning katta qismi qabul qiluvchi tomonidan o'zlashtirilmaydi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, klassik o'qitish usuli talabalarning ko'pchiligini yetarli darajada tushunishni ta'minlay olmaydi. Alan Van Heuvelen (Van Heuvelen, 1991a) o'zi olib borgan tadqiqotida hozirgi vaziyatni juda yaxshi umumlashtiradi:

"Tarixda biz klassik ta'lim bilan tarbiyalanganmiz. metodi. Biz talabalarga koinotni qo'llab-quvvatlovchi fizikani o'rgatgan edik." [4]"Biz qoidalarni va bu qoidalaridan muammolarni hal qilishda qanday foydalanishni o'rgatganmiz. Bu usul bilimlarni uzatishning juda samarali usuli, chunki dars vaqti cheklangan. Biz o'qituvchilarda tushunchalar va texnikasi mavjud. Lekin talabalarda bu ustunlik yo'q. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qitishning klassik usuli juda yetarli emas. "Bilimni uzatish samarali, lekin talabaning bilimni o'zlashtirishi deyarli sezilmaydi".[5]

Bu usulga qo'shimcha qilib talabalar o'z bilimlarini mustahkamlashlari kerak bo'ladi. Ya'ni mustaqil ta'limdan ko'proq foydalanishlari kerak bo'ladi. Hozirgi kunda O'zbekistonda kredit-modul tizimida fanning 50-60% mustaqil ta'lim soati uchun ajratilgan hisoblanadi.

Faol ta'lim modeli orqali mustaqil ta'limni tashkil etish. Endi faol ta'lim modeliga qisqacha ta'rif beramiz va keyin fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish qo'llaniladigan faol o'qitish usullarini ko'rib chiqamiz. Konstruktivistik ta'lim falsafasining asosi talabalarning o'z bilimlarini qurishidir. Bu modelda ma'lumotni passiv qabul qilish o'rniga talabaning fikrlash, mustaqil harakat qilish va atrof-muhit bilan o'zaro munosabatda bo'lish yo'li bilan bilim qurishi maqsad qilingan. Bu oddiygina o'z-o'zini tartibga solish orqali mustaqil fanni o'rganish deb ataladi. Zimmerman o'z-o'zini tartibga solish jarayoni o'z-o'zini kuzatish, o'z-o'zini baholash va o'z-o'zini takomillashtirish kabi kichik jarayonlardan iboratligini taklif qiladi.[3] Tadqiqotlarga ko'ra, o'z-o'zini tartibga solish orqali mustaqil ta'limni tashkil etish jarayoni o'quv faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Muvaffaqiyatli faol o'rganish ilovasi quyidagi asosiy xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Talabalar darsdan tashqari vaqtda mustaqil ta'limda vaqtning katta qismini faol o'tkazadilar; Ular o'z vaqtlarini o'ylash, bajarish va boshqa talabalar bilan muloqot qilishda o'tkazadilar. Talaba boshqa talabalar va o'qituvchi bilan doimiy aloqada bo'ladi. O'qituvchi axborotni uzatuvchi emas, balki axborotga kirishda yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxs rolini o'ynaydi. Boshqacha aytganda, o'qituvchi ko'proq yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Talabalar olgan bilimlarini mustahkamlash uchun mas'uliyatni o'z zimmlariga oladilar. Bu mashg'ulotlarda qatnashish, darslikdan mustaqil o'rganish va uyga berilgan mashqlarni o'z vaqtida mustaqil bajarishda namoyon bo'lishi mumkin

Fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etishda faol o'qitish modelining turli xil qo'llanilishini sanab o'tishdan oldin, keling, bir ogohlantirish qilaylik. Klassik o'qitish modelida ham ba'zi o'zaro ta'sirlar mavjud: talabalarga savol berishga rag'batlantiriladi va o'zaro bilimlarni muhokama qilishga ruxsat beriladi. Klassik muhitda talabalarning faqat kichik bir qismi, kursga qiziquvchilar savollar berishadi va muhokamalarda qatnashadilar. Kursning qolgan ko'pchiligi passiv tomoshabinlar va tinglovchilardir. Aksincha, talabalar fanni mustaqil ta'lim orqali o'rganishda faol o'quv muhitidagi munozara guruhlariga tufayli guruhlar ichida ham, o'rtasida ham o'zaro ta'sir kuchayadi va har bir talaba kursda muqarrar ravishda ishtirok etadi. Chunki darsdan tashqari vaqtda talabalarda xato qilish uchun qo'rquv kam bo'ladi.

Fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish uchun faol o'rganish ilovalari. Yuqorida aytib o'tganimizdek, faol ta'lim modelini amalga oshirishning yagona usuli yo'q. O'qituvchi qilish kerak bo'lgan narsa, o'z holatiga va o'z maktabiga mos keladigan usulni qo'llashdir. Ayrim yondashuvlar talabalar soni ko'p bo'lgan kurslarga nisbatan qo'llanilishi mumkin, boshqa yondashuvlar esa talabalar soni kam bo'lgan kurslarga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Ba'zi yondashuvlarda yordamchi o'qituvchi kerak bo'lsa, boshqalarida o'qituvchi bu ishni yolg'iz bajarishi

mumkin. Lekin nima bo'lishidan qat'iy nazar, Hakening tadqiqotidan xulosa shuki, barcha faol o'rganish yondashuvlari yaxshi natijalar beradi. Talaba darsda faol ishtirok etadigan va fanni mustaqil ravishda o'rganadigan har qanday yondashuv klassik metodga qaraganda ancha samaralidir.[1]

Natija va muhokama. Ushbu yondashuv Alan Van Heuvelen tomonidan ishlab chiqilgan. Garchi bu yondashuv katta kurslar uchun ishlab chiqilgan bo'lsa-da, u kamroq talabalar bo'lgan kurslarda bir xil darajada yaxshi natijalar beradi. Semestrda o'tiladigan mavzular uchta katta qismga bo'lingan. Nyuton fizikasi kabi har bir trek talabalarning muqobil tushunchalarini ochib beruvchi va kontsepsiyalarning mustaqil o'rganishga imkon beruvchi sifat ko'rib chiqish davri bilan boshlanadi. Ushbu davrdan keyin mavzular miqdoriy jihatdan tekshiriladi va talabalar mustaqil ta'limni tashkil qilish usullarini o'rganadilar. Yakuniy bosqichda ko'plab texnika va tushunchalarni birlashtirishni talab qiladigan amaliy tadqiqot o'tkaziladi. Keys tadqiqi talabalarga turli miqdorlarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi va ularga mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasini izchil strukturasini yaratish imkonini beradi.

Bosqich	Tavsif	Mashqlar	Muammolarni Yechish	Natijalarni Muhokama Qilish
Birinchi Bosqich	Masalalar kontseptual va sifatli bo'lib, matematik qayta ishlash quvvatini talab qilmaydi.	ALPS to'plamidan tanlab olingan	Talabalar o'zlari mustaqil ravishda ishlaydi.	Kursdoshlari yoki o'qituvchi bilan muhokama qilinadi.
Ikkinchi Bosqich	Masalalar miqdoriy xarakterga ega bo'lib, ko'proq matematik hisob-kitoblar va formulalarni talab qiladi.	ALPS to'plamidan tanlab olingan	Muammolarni miqdoriy jihatdan yechish uchun talabalar ko'proq ishlaydi.	Talabalar natijalarini kursdoshlari yoki o'qituvchi bilan muhokama qilishadi.

Jadvalda, har bir bosqich va undagi o'quv jarayonining asosiy tavsiflari ko'rsatilgan, shu bilan birga, mashqlarni yechish jarayoni va natijalarni muhokama qilish bosqichlari taqdim etilgan.

O'qituvchi vaqti-vaqti bilan kursga murojaat qiladi, qancha odam to'g'ri javob topdi yoki kimdir muammoni boshqacha hal qildimi. Agar javoblarda farqlar bo'lsa, talabalar o'z qarashlarini himoya qilishga taklif qilinadi. Nihoyat, ma'lum vaqtdan so'ng to'g'ri javobni aytib, talabalarni rag'batlantiradi. Yuqorida aytganimizdek, OKSda mustaqil ta'lim uch bosqichga bo'lingan.

Xulosa. Fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish, o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda juda muhim rol o'ynaydi. Klassik o'qitish usullari, ko'plab tadqiqotlar va tajribalar natijasida, talabalar bilimining yuzaki bo'lishiga olib kelishi mumkin, chunki bu metodlar o'quvchilarning faolligini, mustaqil fikrlashini va bilimni chuqurroq tushunishini ta'minlamaydi. Shu sababli, fizika ta'limida samarali o'qitish uchun faollikni oshiradigan va mustaqil o'rganishga undaydigan metodlarni joriy etish zarurati yuzaga keladi. Faol o'qitish modellari.

Ayniqsa, konstruktivistik ta'lim falsafasiga asoslangan yondashuvlar, talabalarning o'z bilimlarini yaratish, o'z-o'zini tartibga solish, o'z fikrlarini ifodalash va bir-birlari bilan muloqot qilishga yordam beradi. Bu metodlarda talaba passiv qabul qiluvchi emas, balki o'z bilimlarini mustahkamlash va rivojlantirishga mas'uliyatli bo'lgan faol ishtirokchi sifatida ko'riladi. O'z-o'zini tartibga solish jarayoni, o'z-o'zini kuzatish, baholash va takomillashtirish orqali talabalar o'z bilimlariga bo'lgan mas'uliyatni oshiradilar, bu esa mustaqil o'rganishning asosiy poydevori hisoblanadi. Klassik o'qitish metodlarining asosiy kamchiligi shundaki, o'qituvchi faqat axborotni uzatib, talabalarni passiv ravishda tinglovchiga aylantiradi. Buning natijasida talabalar o'z bilimlarini faqat xotira asosida o'zlashtiradilar, lekin amaliy qo'llashda yoki yangi vaziyatlarda ularni ishlatishda

qiynalishadi. Shunday qilib, talabalarga bilimlarni faqat o'zlashtirish emas, balki ular bilan ishlash va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini ham rivojlantirish kerak.

Faol o'qitish modellari, xususan, OCS (Active Learning Problem Sheets) yondashuvi, bu muammoni hal qilishga yordam beradi. Bu yondashuvda talaba o'z vaqtida mashqlarni mustaqil yechish va keyin ularni guruhda yoki o'qituvchi bilan muhokama qilish orqali bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Muammolarni hal qilish jarayonida talabalar o'zlarining fikrlarini himoya qilish va boshqalar bilan almashish orqali nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar. Shuningdek, fizika fanidan mustaqil ta'limni tashkil etish, talabalarga fan bilan bog'liq real dunyo muammolarini hal qilishda yordam beradigan texnikalarni o'rgatishni ta'minlaydi.

Bu usullar yordamida talabalar fizika fanining nazariy asoslarini mustahkamlab, amaliyotda ularga qanday foydalanishni o'rganadilar. Mustaqil o'rganish va faol o'qitish orqali talabalarga nafaqat aniq bilimlar, balki tanqidiy fikrlash va mustaqil qarorlar qabul qilish ko'nikmalari ham beriladi. Shunday qilib, fizika ta'limining samaradorligini oshirish uchun klassik metodlardan voz kechib, faol o'qitish va mustaqil ta'limni tashkil etish usullarini keng qo'llash zarur. Bu metodlar talabalarga nafaqat mustaqil o'rganish imkonini beradi, balki ularning ilmiy va amaliy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Natijada, talabalarining bilim darajasi va fizikaga bo'lgan qiziqishlari ortadi, bu esa ularni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham tayyorlaydi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hake R. R., "Interactive-engagement vs traditional methods: A six-thousand student survey of mechanics test data for introductory physics courses," Am. J. Phys. 66, 64-74 (1998). Hartley J. ve Davies I. K., "Note-taking: A critical review," Prog. Learning and Educational Tech. 15, 207-224 (1978).
2. Maloney D. P. ve Hieggelke C. J., Ranking Task Exercises in Physics, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ, 2000. Sokoloff D. R. ve Thornton R. K., "Using interactive lecture demonstrations to create an active learning environment," The. Phys. Teach., 35, 340- 347 (1997). Sokoloff D. R., Thornton R. K. ve Laws P. W., RealTime Physics, John Wiley & Sons, New York, 1999. Thornton R. K. ve Sokoloff D. R., "Learning motion concepts using real-time microcomputer-based tools," Am. J. Phys. 58, 858-867 (1990).
3. Thornton R. K. ve Sokoloff D. R., "Assessing student learning of Newton's laws: The force and motion conceptual evaluation and the evaluation of active learning laboratory and lecture curricula," Am. J. Phys. 66, 338-346 (1998). Van Heuvelen A., "Learning to think like a physicist: A review of research- based instructional strategies," Am. J. Phys. 59, 891-897 (1991a). Van Heuvelen A., "Overview, Case Study Physics," Am. J. Phys. 59, 898-907 (1991b). Van Heuvelen A., ALPS: Mechanics (Vol. 1) and Electricity and Magnetism (Vol. 2), Hayden-McNeil Publishing, Plymouth, MI, 1994. Van Heuvelen A. ve Maloney D. P., "Playing physics jeopardy," Am. J. Phys. 67, 252-256 (1999).
4. Wilson J., "The CUPLE Physics Studio," The Phys. Teach. 32, 518 (1994). Zimmerman B. J., "A social cognitive view of self-regulated academic learning," J. Edu. Psychology 81, 329-339 (1989).

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Jo'raqulov Sanjar Zafarjon o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti tayanch doktorant

Manzil: O'zbekiston, 200400, Buxoro shahri

BOSHLANG'ICH SINIF TARBIYA DARSLARIDA XALQ PEDAGOGIKASI ORQALI O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH

Qo'ldosheva Parvina Maxmamurodovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari faolligini oshirishda xalq pedagogikasining o'rni va ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot davomida xalq pedagogikasining tarbiya darslarida qo'llanilishi, uning psixologik va pedagogik xususiyatlari va zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unligini tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, xalq pedagogikasidan samarali foydalanish o'quvchilarning ijtimoiy faolligini, mustaqil fikrlashini va darsga qiziqishini oshiradi. Zamonaviy ta'lim jarayonida xalq pedagogikasidan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki milliy tarbiya darslari bolalarning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish mustaqil fikrlash va faollikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

MAQSAD: Xalq pedagogikasidan foydalanish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilari faolligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash, ilmiy asoslarini o'rganish samarali metodlardan foydalanish. Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida xalq pedagogikasidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish hamda o'quvchilar faolligini oshirishdagi samaradorligini tahlil qilishdan iborat. Xalq pedagogikasi asosida tashkil etilgan tarbiya darslarining boshlang'ich sinf o'quvchilariga psixologik-pedagogik ta'sirini o'rganish, ularning ijtimoiy faolligi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishdagi ahamiyatini ilmiy asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tarbiya metodlar nomlanishi va mohiyatiga ko'ra ta'limning og'zaki metodlari bilan mos kelib, ularning asosiy vazifasi ijtimoiy-axloqiy munosabatlar me'yori, odamlarni xulq-atvor qoidalari, qarash va qadriyatlarni shakllantirish sohalariga oid bilimlarni shakllantirish hisoblanadi. Metodlar ular bilan mustahkam bog'langan va birgalikda qo'llaniladigan boshqa tarbiya vositalari ham mavjud. Masalan, metodlarni samarali qo'llash uchun zaruriy yordam beruvchi ko'rgazmali qurollar, tasviriy san'at asarlari va musiqa san'ati, ommaviy axborot vositalari.

XULOSA: Xalq pedagogikasining boshlang'ich ta'limdagi o'rni beqiyos bo'lib, u o'quvchilarning nafaqat bilim olishini, balki faol, ijtimoiylashgan shaxs bo'lib shakllanishini ham ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xalq pedagogikasi metodlaridan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshirishga yordam beradi. Mustaqil fikrlash va kreativ tafakkurni rivojlantiradi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiya darslarida xalq pedagogikasi elementlaridan keng foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: xalq pedagogikasi, tarbiya darsi, boshlang'ich sinf o'quvchilar faolilgi, ta'lim texnologiyalari, tarbiya, axloq, pedagogik jarayon, mazmun va mohiyat, jamiyat, barkamol avlod, komil shaxs, hadis, mutafakkir, aqliy madaniyat, mafkuraviy immunitet, aqliy tarbiya, axloqiy fazilat, innovatsion texnologiyalar, mehnat tarbiyasi.

ПОВЫШЕНИЕ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ В КЛАССАХ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПОСРЕДСТВОМ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Кулдашева Парвина Махмамуродовна

Азиатский Международный Университет, город Бухара

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье на научной основе объясняются роль и значение народной педагогики в повышении активности учащихся младших классов. В ходе исследования анализируются использование народной педагогики на учебных занятиях, ее психолого-педагогические особенности, совместимость с современными образовательными технологиями. Результаты показывают, что эффективное использование народной педагогики повышает социальную активность учащихся, самостоятельность мышления и интерес к уроку. Народная педагогика приобретает актуальное значение в современном образовательном процессе. Потому что занятия народным образованием играют важную роль в развитии природных способностей детей, повышении самостоятельности мышления и активности.

ЦЕЛЬ: Определить возможности повышения активности учащихся младших классов посредством использования народной педагогики, использовать эффективные методы изучения научной основы. Он заключается в изучении теоретических и практических аспектов использования народной педагогики на уроках начального образования и анализе ее эффективности в повышении активности учащихся. Изучить психолого-педагогическое воздействие образовательных занятий, организованных на основе народной педагогики, на учащихся начальных классов, научно обосновать их значение в развитии их социальной активности и самостоятельного мышления.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ: По названию и сути методы обучения соответствуют устным методам обучения, а их основной задачей является формирование знаний в области социальных и нравственных отношений, правил поведения людей, формирования взглядов и ценностей. Существуют и другие образовательные инструменты, которые тесно связаны с этими методами и используются вместе. Например, для эффективного применения методов необходимы наглядные пособия, изобразительное искусство и музыка, а также средства массовой информации.

ВЫВОД: Роль народной педагогики в начальном образовании бесподобна, она способствует тому, чтобы учащиеся не только приобретали знания, но и становились активными, социализированными личностями. Результаты исследования показывают, что использование методов народной педагогики способствует повышению интереса учащихся. Развивает самостоятельное мышление и творческое мышление. Поэтому учащимся начальных классов целесообразно широко использовать элементы народной педагогики на учебных занятиях.

Ключевые слова: народная педагогика, воспитательный урок, деятельность младших школьников, образовательные технологии, воспитание, нравственность, педагогический процесс, содержание и сущность, общество, совершенное поколение, совершенный человек, хадис, мыслитель, интеллектуальная культура, идеологический иммунитет, интеллектуальное воспитание, нравственная добродетель, инновационные технологии, трудовое воспитание.

INCREASING STUDENT ACTIVITY THROUGH FOLK PEDAGOGY IN PRIMARY EDUCATION LESSONS

Kuldasheva Parvina Makhmamurodovna

Asian International University, Bukhara city

Annotatsiya.

INTRODUCTION: This article discusses the role and importance of folk pedagogy in increasing the activity of primary school students on a scientific basis. The study analyzes the use of folk pedagogy in educational lessons, its psychological and pedagogical characteristics, and its compatibility with modern educational technologies. The results show that the effective use of folk pedagogy increases students' social activity, independent thinking, and interest in the lesson. Folk pedagogy is gaining relevance in the modern educational process. Because national education lessons play an important role in developing children's natural abilities, increasing independent thinking and activity.

GOAL: To identify opportunities for increasing the activity of primary school students through the use of folk pedagogy, to study the scientific foundations of effective methods. To study the theoretical and practical aspects of using folk pedagogy in primary school education classes and to analyze its effectiveness in increasing the activity of students. To study the psychological and pedagogical impact of education classes organized on the basis of folk pedagogy on primary school students, to scientifically substantiate their importance in developing their social activity and independent thinking.

MATERIALS AND METHODS: Educational methods, by their name and essence, coincide with oral methods of education, and their main task is to form knowledge in the areas of socio-moral relations, rules of behavior of people, the formation of views and values. There are other educational tools with which the methods are closely connected and used together. For example, visual aids, works of fine art and music, and the media, which provide the necessary assistance for the effective application of the methods.

CONCLUSION: The role of folk pedagogy in primary education is incomparable, it ensures that students not only receive knowledge, but also form active, socialized individuals. The results of the study show that the use of folk pedagogy methods helps to increase students' interest. It develops independent thinking and creative thinking. Therefore, it is advisable for primary school students to widely use elements of folk pedagogy in their education lessons.

Keywords: folk pedagogy, education lesson, activity of primary school students, educational technologies, education, morality, pedagogical process, content and essence, society, harmonious generation, perfect personality, hadith, thinker, intellectual culture, ideological immunity, intellectual education, moral virtue, innovative technologies, labor education.

*“Bugungi yoshlar bizning kelajagimiz.
Ularning qanday inson bo‘lib voyaga yetishi jamiyatimiz taqdirini belgilaydi.”*

Shavkat Mirziyoyev.

So‘ngi yillarda O‘zbekistonda yoshlarni milliy an‘analar ruhida tarbiyalashga e‘tibor qaratilgan. O‘zbek yoshlari oldida turgan katta muammolardan biri qadriyat sifatida talqin etilayotgan urf-odatlarini inkor etib zamon talabiga mos yashashdir.

Milliy urf-odatlarini qadriyat sifatida ulug‘lab, hayotga joriy etishga uni saqlab qolishga urinish mana shu jarayonning bir ko‘rinishidir. Bugungi kunda ta‘lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri yosh avlodning barkamol inson bo‘lib voyaga yetishini ta‘minlashdir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlanganidek: Biz yoshlarimizni har tomonlama sog‘lom va yetuk qilib tarbiyalash, ularga o‘z tariximiz, milliy qadriyatlarimizga hurmat, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni singdirish orqali mamlakatimiz kelajagini mustahkamlashimiz kerak.

Bugungi kunda mamlakatimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma‘naviy-axloqiy va jismonan sog‘lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoniga asosan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyulda 422-sonli “Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga

joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga binoan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari" hamda "Dunyo dinlari tarixi" fanlarini birlashtirgan holda yagona "Tarbiya" fani 1-9-sinflarda 2020-2021 o'quv yilidan, 10-11-sinflarda esa 2021-2022 o'quv yilidan boshlab fanlarga ajratilgan umumiy soatlar doirasida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilishi belgilandi.²

Xalqimizda "Ta'lim va tarbiya beshikdan boshlanadi" degan hikmatli bir so'z bor. Faqat ma'rifat inson kamoliga jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi. Shu sababli, ta'lim sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta'lim sohasidagi ta'lim tizimi prinsipiga asoslanishi, ya'ni ta'lim bog'chadan boshlanishi va butun umr davom etishi lozim. Rivojlangan mamlakatlarda ta'limning to'liq sikliga investitsiya kiritishga, ya'ni bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e'tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatda 15-17 barobar miqdorda foyda keltiradi. Farzandlarimizni har tomonlama kamol topishi uchun barcha sharoitlarni yaratimiz lozim³

Xalq pedagogikasi xalqning tarbiya haqidagi tajribalarni, urf-odatlarini, an'analarni o'z ichiga olgan ta'lim tizimidir. Bu tizim o'quvchilarning bilim olishiga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularni mustaqil fikrlashga mehnatsevarlikka, vatanparvarlikka va axloqiy barkamollikka yo'naltiradi. Xalq pedagogikasi – bu avloddan-avlodga tarbiya usullarining yig'indisi bo'lib, unda xalq og'zaki ijodi, urf--odatlar, qadriyatlar va o'yinlar muhim o'rin tutadi. Bu pedagogik meros orqali o'quvchilarga:

- ezigulik va inson parvarlik tamoyili;
- mehnatsevarlik va halollik;
- do'stlik va birdamlik kabi fazilatlar sindiriladi.

Xalqimizda azal-azaldan xos bo'lgan ma'rifatparvarlik, bag'rikenglik, mehr-muruvvat, bunyodkorlik kabi fazilatlar kabi qadriyatlarimizni keng targ'ib qilish jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashda diniy-ma'rifiy soha vakillarining o'rni va ishtirokini oshirish, yosh avlodni milliy va ma'naviy qadriyatlarimizga mos ravishda tarbiyalash, ular ongida kichik maktab yoshidan boshlab hadis ilmi saboqlari asosida insoniy fazilatlarini shakllantirish, ularni vatanparvarlik kabi tushunchalarni singdirish muhim vazifa hisoblanadi. Bizga ma'lumki, har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Ana shu sababdan ham ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm-ma'rifat va tarbiyani inson kamoloti va ravnaqi millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi, deb bilganlar.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov ta'kidlagani kabi "Talim-tarbiya – ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini va, shu asosda, ongni o'zgartirmasdan rivojlantirib bo'lmaydi. Men Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir", degan chuqur ma'noli so'zlarni eslayman. Buyuk ma'rifatparvar bobomizning bu so'zlari asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi vaqtda ham biz uchun shunchalik, balki undan ham muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik yillarida milliy tarbiyani amalga oshiradigan o'quv muassasalarida amalga umumta'lim maktablarining moddiy texnik ba'zasini mustahkamlashga e'tiborni kuchaytirish jiddiy masalaga aylandi⁴.

Bebaho qadriyatlarimiz – xalq og'zaki manbalaridan farzandlarimiz tarbiyasida foydalanishimiz zarur. Zero, yurtboshimiz ta'kidlanganlaridek, odobli bilimdon va aqlli, mehnatsevar, iymon-e'tiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning eng katta boyligidir.

² <https://lex.uz/docs/-4885018>

³ Shavkat Mirziyoyev. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug' hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. Toshkent: "O'zbekiston", - 2019.

⁴ I.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. 2008-yil. 176 bet.

Xalq pedagogikasi manbalariga kiruvchi xalq ogʻzaki janrlarining tarbiyaviy ahamiyati juda katta. Milliy urf-odatlar, anʼanalar, udumlar, xalq oʻyinlari va oʻyinchoqlari bayram va marosimlarning tarbiya vositasi sifatidagi oʻrni, oila tarbiyasi, yoshlarning tarbiyalashning metod va vositalari islom dinining odo-axloq, ilm-fan haqidagi taʼlimotlarni xalq amaliy sanʼati va hunarmandchiligi milliy meʼmorchilik milliy musiqa xalq qoʻshiqchiligi raqs sanʼati va milliy teatrning axloqiy tarbiyadagi oʻrni oʻzbek xalqining muomala madaniyati axloqiy meʼyorlari tabiat va inson munosabatlari sogʻlom turmush tarzi masalalari asosiy oʻrinni egallaydi. Xalq pedagogikasi asosida boshlangʻich sinf oʻquvchilarining faolligini oshirish usullaridan biridir. Xalq pedagogikasi oʻzining tabiiyligi, milliy tarbiya anʼanalariga asoslanganligi va hayotiyliги bilan bolalarning bilim olishga boʻlgan qiziqishini oshirishga yordam beradi. Boshlangʻich sinflarda tarbiya darslarida xalq ogʻzaki ijodidan foydalanish. Dars davomida maqol va matallardan foydalanish orqali oʻquvchilarga hayotiy tajribani singdirish.

Maqollar xalq ogʻzaki ijodining boshqa janrlari singari har bir xalqning milliy, adabiy va maʼnaviy boyligi hisoblanadi. Ular xalqning milliy-madaniy xususiyatlari va uning qirralarini dunyoqarashini, axloqiy meʼyor va prinsiplarini anʼana va qadriyatlarini millatning ruhiy holatini toʻliq ifodalaydi hamda jamiyatning, ayniqsa, ertangi kun egasi boʻlgan yoshlar ongini oʻstirishda muhim rol oʻynaydi. Birinchi Prezidentimiz I. Karimov bunday deb taʼkidlagan edi: “Odamzod bor ekan, millat bor ekan, shu millatni ifoda qiladigan asrlar mobaynida qandaydir muqaddas darajada koʻtarilib qolgan alomat-xususiyatlar ham birga yashaydi. Oʻzbek xalq maqollarida insoniylik, vatanparvarlik, insonparvarlik va ish yoqmaslik, hallolik va tekinxoʻrlilik, va egrilik yaxshilik, yomonlik va adolat, insof va insofsizlik, doʻstlik va dushmanlik, botirlik va qoʻrqoqlik, ilmlilik va ilmsizlik, hushyorlik va ehtiyotsizlik, gʻoyalari oʻziga xos tarzda aksini topgan boʻlib, yosh avlodni maʼnaviy barkamol qilib tarbiyalashga doimiy eʼtibor qaratilgan⁵ .

Boshlangʻich sinf tarbiya darslarida ertaklar va rivoyatlardan foydalanish. Ertaklar xalq ogʻzaki ijodining qadimiy janrlaridan boʻlib, ular orqali avlodlardan avlodga donishmandlik, axloqiy qadriyatlar va tarixiy tajribalar yetkazib beriladi. Ertaklar – xalqning xayoliy hikoyalari boʻlib, ular, koʻpincha, sehrli, sarguzashtli yoki maishiy mavzularda bagʻishlanadi. Sehrli ertaklarga afsonaviy qahramonlar, ajdarlar, devlar, parilar ishtirok etadi. Masalan: “Zumrad va Qimmat”. “Boychechak”.

Sarguzashtli ertaklar – qahramonning turli sinovlaridan oʻtib, aqlli, jasur va adolatli boʻlish tasvirlanadi. Masalan: “Alpomish”. Maishiy ertaklar esa oddiy odamlarning hayoti, aqlli va topqir qahramonlar haqida boʻladi. Rivoyatlar esa, odatda, tarixiy voqealarga asoslangan boʻlib, ular orqali qadimiy shaxslar, joy nomlari yoki milliy qahramonlar haqida hikoya qilinadi. Tarixiy rivoyatlar – buyuk shaxslar yoki voqealar haqida rivoyat qilinadi, masalan: Amir Temur haqida.

Diniy rivoyatlar – paygʻambarimiz va avliyolar bilan bogʻliq boʻladi. Masalan: Bahovuddin Naqshbandiy haqidagi rivoyatlar. Boshlangʻich sinf tarbiya darslarida ertaklar va rivoyatlar yosh avlodning tarbiyasiga muhim ahamiyatga ega boʻlib, ular orqali xalq donoligi, maʼnaviy qadriyatlar, oʻtmish yodgorliklari saqlab qolinadi hamda oʻquvchilarda taʼlim-tarbiya shakllanadi.

Milliy oʻyinlar har bir xalqning maʼdaniy merosi aks ettiruvchi yoshlarni tarbiyalash, jismoniy chiniqtirish hamda ularning aqliy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi oʻyinlardir. Oʻzbekiston xalqining milliy oʻyinlari, asosan, jismoniy harakatga asoslangan boʻlib, ularning koʻpchiligi xalq pedagogikasining muhim qismi hisoblanadi. Oʻzbekistonning milliy oʻyinlari, asosan, xalq pedagogikasidan, urf-odatlar va anʼanalar bilan boʻgʻliq boʻlib, ular bolalar va kattalar orasida ham keng tarqalgan. “Oq terakmi, koʻk terak” – bolalar orasida ommabop boʻlib, ritmik sheʼrlar asosida oʻynaladigan jamoaviy oʻyin. “Chillak” – yogʻoch tayoqcha va uzunroq tayoq yordamida oʻynaladigan oʻyin boʻlib, sport va eʼtibor talab qilinadi. “Uloq” – koʻpkari – ot ustida jismoniy kuch va epchillikni talab qiluvchi mashhur milliy sport oʻyini. Arqon tortish – jamoaviy kuch va birdamlikni namoyon etuvchi qadimiy xalq oʻyini. Kurash – oʻzbeklarning milliy kurashi boʻlib, xalqaro miqyosda ham tan olingan sport turi.

⁵ Poyon Bakirov. Milliy gʻoya targʻibotida oʻzbek xalq maqollaridan foydalanish. – Toshkent. – 2007.

Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida xalq pedagogikasidan foydalanishning o'yinli metodlar orqali faoliyatni oshirish. O'quvchilarni qiziqishini oshirish, uchun interaktiv o'yinlardan foydalanish. Milliy o'yinlar "Chillak", "Boychechak", kabi xalq o'yinlari orqali darslarni tashkil etish bolalarning harakat faolligini oshiradi va o'zaro hamkorlikni mustahkamlaydi. Masalan: maqollarni to'ldirish, topishmoqlarni yechish, hikmatli so'zlarni muhokama qilish kabi metodlar o'quvchilarni o'ylashga undaydi. Jamoaviy ta'lim metodlarini qo'llash, xalq pedagogikasi asosida "Do'stlik aylanasi", "Hikoyachi bolalar" kabi usullar orqali o'quvchilar jamoaviy ish olib borishga o'rganadilar. O'quvchilarning nutqiy va ijodiy faolligini oshirishda, xalq pedagogikasi elementlari orqali o'quvchilar ertak va hikoyalar asosida yangi matnlar yaratishda undaladi. Bu esa ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi. Xalq og'zaki ijodi orqali milliy qadriyatlarni singdirish tarbiya darslarida xalq qo'shiqlari, dostonlar va hikmatli so'zlarni yodlash va ularning mazmunini tahlil qilish orqali o'quvchilarda milliy o'zlikni shakllantirish mumkin⁶.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, xalq pedagogikasidan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarning faolligini oshirish bilan birga, ularning shaxsiy rivojlanishi va milliy qadriyatlarni o'zlashtirishiga ham xizmat qiladi. Shu bois, tarbiya darslarida ushbu metodlardan foydalanish zamonaviy ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalq pedagogikasi elementlari qo'llangan darslar o'quvchilarni faol ishtirok etishda undaydi, ularda mustaqil fikrlash va hamkorlikni ishlash ko'nikmalarni shakllantiradi. Shuningdek, bu usullar bolalarning milliy madaniyat va urf-odatlariga hurmat bilan qarashga, ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Xalq pedagogikasidan foydalangan holda tarbiya darslarini tashkil etish o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda yordam beradi. Kelgusida bu yo'nalishda yanada keng qamrovli tadqiqotlar olib borish va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. "Ijtimoiy barqarorlikni taminlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" // Videoselektor yig'ilishidagi nutq. – 15 iyun, 2017 yil/ <https://www.Google.com>.
2. UNESCO. "Tradional Pedagogy and Moder Edukation". – Paris. – 2019.
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. – T: "O'zbekiston", - 2000.
4. Avloniy A. "Turkiy Guliston yoxud axloq". – T: "Yoshlar nashriyoti". – 2018.
5. Abduqodirov A. "Xalq pedagogikasi asoslari". – Toshkent. – 2020.
6. Bekimbetova A. Xalq pedagogikasida yoshlarga aqliy tarbiya berish an'analari. – Nukus. – 2018. 28 bet.
7. Hasanboyeva O. "Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar". – Samarqand. – 2021.
8. Mutalipova M. Xalq pedagogikasi. – Toshkent. – 2015. Fan va texnologiya nashriyoti. 78-81 betlar.
9. Рамазонова, С. С., & Корёгдиев, З. О. (2023). Xalq pedagogikasi tushunchasining tahlili va uning manbaalar: Ramazonova Salomat Saidovna Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Qoryog'diev Zufar Oxunjonovich Ilmiy rahbar. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (8), 198-202.
10. Saidovna, R. S. (2023). Yoshlarni milliy qadriyatlar va urf-odatlar asosida ma'naviy-ma'rifiy dunyoqarashini shakllantirishda oila-ta'lim muassasasi va mahalla hamkorligining ahamiyati. *Science Promotion*, 4(1), 279-287.

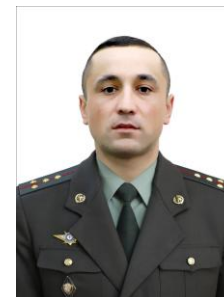
MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ][AUTHORS INFO]

Qo'ldosheva Parvina Maxmamurodovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti,
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri
f.b.nematova@mail.buxdu.uz

⁶ <https://lex.uz/docs>

O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK TAMOIYILLARI

Dadaboyev Nodirbek Ergashali o'g'li

Xalqaro Osiyo universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada o'quvchilarni vatandavlik ruhida tarbiyalashning pedagogik asoslari va unga oid metodik yondashuvlar haqida so'z boradi. Vatandavlik tarbiyasi, o'quvchilarda milliy qadriyatlar, tarix, madaniyat va urf-odatlariga hurmatni shakllantirishga qaratilgan. Maqolada, pedagogik tamoyillar va yondashuvlarning amaliy ahamiyati, ularni ta'lim jarayonida samarali qo'llashning muhim jihatlari ta'riflanadi. O'quvchilarda vatandavlik hissini shakllantirish uchun tarixiy sanalar va madaniy tadbirlar orqali ilmiy va amaliyot usullari keng muhokama qilingan.

MAQSAD: O'quvchilarni vatandavlik ruhida tarbiyalashning pedagogik tamoyillarini ilmiy asoslash

MATERIALLAR VA METODLAR: Vatandavlikni amaliy faoliyatlar orqali tarbiyalash jarayoni ham nihoyatda samarali. O'quvchilarni yurtini rivojlantirishga oid ijodiy ishlar, ilmiy tadqiqotlar, ijtimoiy loyihalar orqali jalb qilish ularga nafaqat bilish, balki amalda qatnashish imkoniyatini yaratadi. O'quvchilarni faoliyatga jalb qilish, ularga o'z shaxsiy hissalarini qo'shish, yurtini taraqqiy ettirish uchun qanday xizmat ko'rsatish mumkinligini ko'rsatish zarur. Masalan, o'quvchilarni mahallalarda yoki jamoat joylarida ekologik tadbirlarda, ilmiy-ijodiy loyiha va dasturlarda ishtirok etishga undash, ularni milliy va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga yo'naltiradi. Ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etish orqali o'quvchilar o'zlarining jamiyatdagi o'rnini, uning taraqqiyotidagi ahamiyatini anglab yetadilar.

Pedagogning o'zi o'quvchilarga vatandavlikni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Pedagogning shaxsiy misoli orqali o'quvchilarga vatandavlikni ko'rsatish zarur. Agar o'qituvchi o'z yurtini sevgan, uning tarixi va madaniyatiga hurmat bilan munosabatda bo'lgan, jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyatni anglagan shaxs bo'lsa, o'quvchilar bu xususiyatlarni o'zida ham rivojlantirishga intiladi. O'rnak bo'lish orqali o'qituvchi o'zining harakatlari, so'zlari va ishlarida vatandavlik, fidoyilik va yuksak ma'naviyatni namoyon etishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarda yaxshi fazilatlarni shakllantiradi va ularga to'g'ri yo'l ko'rsatadi.

XULOSA: O'quvchilarni vatandavlik ruhida tarbiyalash, ularning zamonaviy va murakkab dunyoqarashini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Pedagogik tamoyillarni amaliyotda qo'llash orqali yoshlarni mustahkam vatandavlik tuyg'usiga ega, ijodkor va mas'uliyatli fuqarolar sifatida tarbiyalash mumkin. Vatandavlik tarbiyasi nafaqat o'quvchilarga yurtga bo'lgan mehr-muhabbatni o'rgatibgina qolmay, balki ular orasida milliy birdamlikni, yurtimizni rivojlantirishga bo'lgan ichki ishtiyoqni ham uyg'otadi.

Kalit so'zlar: Vatandavlik, pedagogika, tarbiya, milliy qadriyatlar, ta'lim, yoshlik, tarix, madaniyat, ijodkorlik, mas'uliyat

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ В ДУХЕ ПАТРИОТИЗМА

Дадабоев Нодирбек Эргашалиевич

Магистрант Международного университета Азии

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются педагогические основы воспитания школьников в духе патриотизма и связанные с ними методические подходы. Патриотическое воспитание направлено на формирование у учащихся уважения к национальным ценностям, истории, культуре и традициям. В статье раскрывается практическое значение педагогических принципов и подходов, а также важные аспекты их эффективного применения в образовательном процессе. Научные и практические методы широко обсуждались посредством исторических дат и культурных мероприятий с целью привить студентам чувство патриотизма.

ЦЕЛЬ: Научно обосновать педагогические принципы воспитания учащихся в духе патриотизма.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Процесс воспитания патриотизма через практическую деятельность также чрезвычайно эффективен. Привлечение студентов к творческой работе, научным исследованиям и социальным проектам, связанным с развитием страны, дает им возможность не только учиться, но и участвовать в практической деятельности. Необходимо вовлекать учащихся в деятельность, показывать им, как они могут внести свой собственный вклад и послужить развитию страны. Например, поощрение учащихся к участию в экологических мероприятиях, научных и творческих проектах и программах в их районах или общественных местах поможет им развить чувство национальной и социальной ответственности. Участвуя в общественной деятельности, учащиеся осознают свое место в обществе и свою значимость в его развитии.

Сам учитель играет важную роль в воспитании патриотизма у учащихся. Необходимо проявлять патриотизм у учащихся через личный пример учителя. Если учитель любит свою страну, уважает ее историю и культуру, понимает социальную ответственность в обществе, то ученики будут стремиться развивать в себе эти качества. Подавая пример, учитель должен демонстрировать патриотизм, преданность делу и высокую духовность в своих действиях, словах и поступках. Это, в свою очередь, формирует у учащихся хорошие качества и направляет их в правильном направлении.

ВЫВОД: Воспитание учащихся в духе патриотизма имеет большое значение для формирования их современного и сложного мировоззрения. Применяя педагогические принципы на практике, можно воспитать молодых людей как творческих и ответственных граждан с сильным чувством патриотизма. Патриотическое воспитание не только воспитывает у учащихся любовь к своей стране, но и прививает им национальное единство и внутреннее стремление развивать свою страну.

Ключевые слова: Патриотизм, педагогика, воспитание, национальные ценности, образование, молодежь, история, культура, творчество, ответственность.

PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF EDUCATING STUDENTS IN THE SPIRIT OF PATRIOTISM

Dadaboyev Nodirbek Ergashali o'g'li

Master's student at the International Asian University

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the pedagogical foundations of educating students in the spirit of patriotism and related methodological approaches. Patriotic education is aimed at forming respect for national values, history, culture and traditions in students. The article describes the practical significance of pedagogical principles and approaches, important aspects of their effective application in the educational process. Scientific and practical methods for forming a sense of patriotism in students through historical dates and cultural events are widely discussed.

GOAL: Scientific substantiation of pedagogical principles of educating students in the spirit of patriotism

MATERIALS AND METHODS: The process of educating patriotism through practical activities is also extremely effective. Involving students in creative work, scientific research, and social projects related to the development of the country creates the opportunity for them not only to know, but also to participate in practice. It is necessary to involve students in activities, to show them how they can make their own contributions, and to serve the country for its development. For example, encouraging students to participate in environmental events, scientific and creative projects and programs in neighborhoods or public places, directs them to a sense of national and social responsibility. By participating in social events, students realize their place in society and their importance in its development. The teacher himself plays an important role in forming patriotism in students. It is necessary to show patriotism to students through the personal example of the teacher. If the teacher is a person who loves his country, respects its history and culture, and understands social responsibility in society, students will strive to develop these qualities in themselves. By being an example, the teacher should demonstrate patriotism, dedication and high spirituality in his actions, words and deeds. This, in turn, forms good qualities in students and shows them the right path.

CONCLUSION: Educating students in the spirit of patriotism is of great importance in forming their modern and complex worldview. By applying pedagogical principles in practice, it is possible to educate young people with a strong sense of patriotism, as creative and responsible citizens. Patriotic education not only teaches students love for the country, but also awakens national unity among them, an internal desire to develop our country.

Keywords: Patriotism, pedagogy, education, national values, education, youth, history, culture, creativity, responsibility

Kirish. Bugungi kunda o'quvchi yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, milliy qadriyatlarni singdirish, ularning o'z Vataniga, uning kelajagiga bo'lgan mas'uliyatini anglatish muhim ahamiyatga ega. Vatanparvarlik – bu nafaqat yurakdan chiqariladigan g'urur va faxr, balki o'z Vatanining ravnaqiga hissa qo'shish, uning taraqqiyotiga daxldor bo'lishdir. O'z Vataniga bo'lgan hurmat, uning tarixini anglash, madaniyatini qadrlash, milliy qadriyatlarni o'zida mujassam etish va ular asosida yashash yosh avlodning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

Yurti sevish va unga fidoyilik bilan xizmat qilish, uning farovonligi yo'lida ish tutish yoshlarni tarbiyalashda eng oliy maqsadlardan biridir. Vatanparvarlik – bu nafaqat milliy davlatga bo'lgan sadoqatni ifodalash, balki uning kelajagi, xalqning farovonligi uchun mas'uliyatni o'z zimmlariga olishdir. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida nafaqat Vatanni sevish, balki uning iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotiga, jamiyatning tinchlik va barqarorligiga hissa qo'shish zaruriyati ham tushuntiriladi. Bu borada, ularni kelajakdagi muvaffaqiyatli fuqarolar sifatida tarbiyalash, milliy ongni shakllantirish, jamiyatga foydali bo'lishga yo'naltirish alohida ahamiyatga ega.

O'quvchilarda vatanparvarlikni shakllantirish – bu faqatgina ma'naviy jihatdan ularga ta'sir qilish emas, balki amaliy vositalar va ta'lim yondashuvlari orqali ularga milliy qadriyatlarni, tarixiy merosni, madaniy va milliy an'analarni singdirishdir. Ushbu jarayonning asosi o'quvchilarning dunyoqarashini, ularning shaxsiy fazilatlarini, ijtimoiy mas'uliyatni anglashlarini rivojlantirishga

qaratilgan bo'lishi kerak. Shuningdek, bugungi jamiyatda o'quvchilarni nafaqat ilmiy bilimlar bilan, balki yuksak ma'naviy qadriyatlar bilan ham tarbiyalash muhimdir.

Ushbu maqolada o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik tamoyillari haqida batafsil so'z yuritiladi. Pedagogik tamoyillarni hayotga tatbiq etish orqali o'quvchilarni Vatan ravnaqi yo'lida faol ishtirok etishga tayyorlash mumkin. Bunda nafaqat o'qituvchining yuksak ma'naviyatga ega bo'lishi, balki pedagogik jarayonning tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, vatanparvarlikni o'quvchilarga o'rgatishda zamonaviy ta'lim metodlari va vositalarini qo'llash, turli interaktiv metodlar va faoliyatlar orqali ular bilan ishlashning samarali usullarini joriy etish zarur.

O'quvchilarga vatanparvarlikni shakllantirish nafaqat yurtga bo'lgan sevgi va faxrni tarbiyalash, balki ularning jamiyatda o'z o'rnini topishiga, davlatga sodiq, mas'uliyatli va yetuk fuqarolar sifatida o'sishiga yordam berishdir. Shu sababli, vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslari chuqur va keng yondashuvni talab qiladi. Maqolada ushbu tamoyillarni aniqlash va ularni amaliyotda qanday qo'llash haqida batafsil tahlil qilinadi.

Asosiy qism.

1. Vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslari. Vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik tamoyillari o'quvchilarda Vatan, millat, ona tili, tarix, madaniyat va urf-odatlariga bo'lgan hurmatni shakllantirishga qaratilgan. Bu tamoyillar o'quvchilarni nafaqat ilmiy bilimlar, balki ma'naviy qadriyatlar asosida ham tarbiyalashni ko'zda tutadi. Vatanparvarlikni tarbiyalash jarayonida o'quvchilarga to'g'ri yo'l ko'rsatish, ularda milliy g'urur va iftixorni uyg'otish muhimdir. Quyidagi tamoyillar bu jarayonning asosiy ko'rsatkichlarini tashkil etadi:

- **Insonparvarlik** - bu tamoyil o'quvchilarning o'z yurtiga bo'lgan mehrini rivojlantirishga qaratilgan. Insonparvarlik nafaqat o'z xalqiga, balki boshqa xalqlarga va madaniyatlarga nisbatan hurmatni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. O'quvchilarni inson huquqlari, tenglik, hamjihatlik kabi yuksak qadriyatlar bilan tanishtirish ularni fuqarolik mas'uliyatiga, turli millatlar o'rtasidagi hurmat va hamkorlikka undaydi. Bu tamoyilni o'quvchilarga o'rgatishda, o'qituvchilar o'zlarining shaxsiy misollarini keltirishi va amaliy mashg'ulotlar orqali insonparvarlikni targ'ib qilishi zarur.

- **Milliy ong** - vatanparvarlik tarbiyasining bu tamoyili o'quvchilarni o'z xalqining tarixiga, madaniyatiga va qadriyatlariga bo'lgan qiziqish va muhabbatni rivojlantirishga qaratilgan. Milliy ongni shakllantirishda o'quvchilarga o'z tarixini bilish, milliy an'analar, urf-odatlar va tilni sevishtirish asosida tarbiya berish muhimdir. O'quvchilar o'z xalqining yutuqlari, uning o'ziga xos madaniyati, san'ati va me'morchiligi haqida bilimga ega bo'lishi kerak. Bu ularda milliy g'urur va faxrni uyg'otadi hamda o'z Vatanga bo'lgan sadoqatini oshiradi.

- **Davlatimizga hurmat** - vatanparvarlikni shakllantirishda davlat tuzilmasi, qonunlar, siyosat va ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarni o'z davlatining qonunlariga hurmat bilan munosabatda bo'lishga, fuqarolik majburiyatlarini bajonidil ado etishga, va davlatning mustahkamligi va xavfsizligini ta'minlashda faol ishtirok etishga yo'naltirish zarur. Bu tamoyil davlat tuzilmasining asosiy tushunchalarini, davlat ramzlarini va qonunlarini o'rgatish orqali amalga oshiriladi. O'quvchilarga o'z huquqlari va majburiyatlarini tushuntirish, shuningdek, davlatning barqarorligi va taraqqiyoti uchun mas'uliyatni his qilish muhim.

- **Ezgulik va adolat** - o'quvchilarda haqiqat, adolat, halollik va ezgulik kabi qadriyatlarni qadrlashni shakllantirish, shuningdek, ularni o'z harakatlarida adolatli va halol bo'lishga undash muhimdir. Bu tamoyil, shuningdek, yoshlarni yurtni mustahkamlashga bo'lgan mas'uliyatni hiss etishga yo'naltiradi. O'quvchilarni haqiqat va adolatni qadrlashga, yurtdagi jamiyatda adolatli bo'lishga, o'z fikrini to'g'ri ifodalashga va ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga rag'batlantirish lozim. Ezgulik va adolatning tarbiya jarayonida o'quvchilarga namuna bo'lish, ular bilan turli vaziyatlarda adolatli va halol bo'lishni ko'rsatish muhimdir.

Har bir tamoyil o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga, ularning jamiyatdagi o'rnini va Vatanga bo'lgan sadoqatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu tamoyillarni hayotga tatbiq etish

orqali o'quvchilarda yurtiga fidoyilik, hurmat, mehnatga ehtirom va milliy g'ururni uyg'otish mumkin.

2. Pedagogik yondashuvlar. O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda bir nechta pedagogik yondashuvlar mavjud bo'lib, ular har biri o'quvchilarni mustahkam milliy ong va vatanparvarlik ruhida shakllantirishga yordam beradi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy tajribalar orqali ham ta'sir ko'rsatadi. Quyidagi pedagogik yondashuvlar o'quvchilarda vatanparvarlikni rivojlantirishning samarali usullarini tashkil etadi:

Quyidagi jadvalda "Tarbiyaviy yondashuv"ni shakllantirishda vatanparvarlikni ta'lim-tarbiyaviy jarayonlariga qo'llashning asosiy jihatlari keltirilgan:

Asosiy elementlar	Tarbiyaviy yondashuvdagi faoliyat	Ma'lumotlar va tadbirlar
Vatanparvarlikni shakllantirish	O'quvchilarga vatanparvarlikka oid maxsus ma'ruzalar, darslar va tematik tadbirlar o'tkazish	Vatanparvarlikka oid ma'ruzalar, darslar, milliy qadriyatlar haqida ma'lumot berish
Tarix va madaniyat	O'quvchilarga o'z xalqining tarixini, madaniyatini va urf-odatlarini o'rganish	Tarixiy sanalar va an'analar haqida darslar o'tkazish, madaniyat va urf-odatlarni tahlil qilish
Milliy qadriyatlar	O'quvchilarni milliy qadriyatlarni hurmat qilishga o'rgatish	Tematik tadbirlar, darslar orqali milliy qadriyatlar, yurti sevis va hurmat qilishni tarbiyalash
Tematik tadbirlar va darslar	Vatanparvarlikni mustahkamlash maqsadida tematik tadbirlar o'tkazish	9-may kabi muhim tarixiy sanalar, milliy qahramonlar haqida darslar, bayram tadbirlari
Milliy g'urur va sadoqat	O'quvchilarda milliy g'ururni kuchaytirish, Vatanga bo'lgan sadoqatni oshirish	Vatanparvarlikni targ'ib qilish, milliy qahramonlar haqida bilimlar va ularni hurmat qilishga undash

Jadvalda har bir faoliyatning maqsadi va o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan asosiy elementlar ko'rsatilgan. Bu yondashuv o'quvchilarda milliy g'urur, sadoqat va Vatanga bo'lgan hurmatni kuchaytirishga yordam beradi.

Vatanparvarlikni amaliy faoliyatlar orqali tarbiyalash jarayoni ham nihoyatda samarali. O'quvchilarni yurti rivojlantirishga oid ijodiy ishlar, ilmiy tadqiqotlar, ijtimoiy loyihalar orqali jalb qilish ularga nafaqat bilish, balki amalda qatnashish imkoniyatini yaratadi. O'quvchilarni faoliyatga jalb qilish, ularga o'z shaxsiy hissalarini qo'shish, yurti taraqqiy ettirish uchun qanday xizmat ko'rsatish mumkinligini ko'rsatish zarur. Masalan, o'quvchilarni mahallalarda yoki jamoat joylarida ekologik tadbirlarda, ilmiy-ijodiy loyiha va dasturlarda ishtirok etishga undash, ularni milliy va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga yo'naltiradi. Ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etish orqali o'quvchilar o'zlarining jamiyatdagi o'rnini, uning taraqqiyotidagi ahamiyatini anglab yetadilar.

Pedagogning o'zi o'quvchilarga vatanparvarlikni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Pedagogning shaxsiy misoli orqali o'quvchilarga vatanparvarlikni ko'rsatish zarur. Agar o'qituvchi o'z yurtini sevgan, uning tarixi va madaniyatiga hurmat bilan munosabatda bo'lgan, jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyatni anglagan shaxs bo'lsa, o'quvchilar bu xususiyatlarni o'zida ham rivojlantirishga intiladi. O'rnak bo'lish orqali o'qituvchi o'zining harakatlari, so'zlari va ishlarida vatanparvarlik, fidoyilik va yuksak ma'naviyatni namoyon etishi kerak. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarda yaxshi fazilatlarini shakllantiradi va ularga to'g'ri yo'l ko'rsatadi.

Pedagogik yondashuvlar o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda samarali va keng qamrovli bo'lishi kerak. Tarbiyaviy yondashuv, faoliyat orqali tarbiya va o'rnak bo'lish kabi usullar

orqali o'quvchilarni nafaqat bilim, balki ma'naviy qadriyatlar asosida shakllantirish mumkin. Bu yondashuvlar ularni o'z Vataniga sodiq, uning taraqqiyotiga hissa qo'shadigan fuqarolar sifatida tarbiyalashga yordam beradi.

3. Vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligi va uning pedagogik jarayonlarga ta'siri.

Vatanparvarlik tarbiyasining samarali amalga oshirilishi o'quvchilarning dunyoqarashiga, ularning jamiyatda faol ishtirok etishiga, o'z xalqiga va mamlakatiga xizmat qilishga tayyorligini oshiradi. Bu jarayon, shuningdek, ularni o'z Vataniga bo'lgan mas'uliyatini anglashga, yurtni sevishga va uning rivojiga hissa qo'shishga undaydi. Vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligi faqat o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatlariga ta'sir ko'rsatib qolmay, balki ularning ijtimoiy faolligini, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni ham kuchaytiradi.

Vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik jarayonlarga ta'siri quyidagi jihatlarda o'z ifodasini topadi:

Asosiy yo'nalishlar	Tavsif
Dunyoqarashni shakllantirish	Vatanparvarlik tarbiyasining samarali amalga oshirilishi o'quvchilarda yuksak ma'naviyatni, milliy qadriyatlarni anglashni va ularga hurmatni rivojlantiradi. O'quvchilar o'z tarixini, madaniyatini va an'alarini bilib, ularni qadrlashni o'rganadilar. Bu orqali dunyoqarashlari kengayadi.
Ijtimoiy faollikni oshirish	Vatanparvarlik tarbiyasining samarali ta'siri natijasida o'quvchilar o'zlarining ijtimoiy faolligini oshiradilar. Jamiyatdagi o'z o'rnini bilib, turli ijtimoiy va madaniy tadbirlarda faol ishtirok etadilar. Shuningdek, milliy, ijtimoiy va ekologik mas'uliyatni oshirishga yordam beradi.
Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati	O'quvchilar nafaqat tarixiy va madaniy qadriyatlarni o'rganadilar, balki ularni amaliyotda qo'llashga va turli ijtimoiy masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilishga o'rganadilar. Pedagogik jarayonda yuqori darajadagi mas'uliyat va milliy g'ururni singdirish, o'z-o'zini anglashga yordam beradi.
Pedagogik jarayonlarga ta'sir	Pedagogik jarayonlarda vatanparvarlikka oid yondashuvlar va metodlarni joriy etish o'quvchilarning shaxsiy va jamoaviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilar o'quvchilarga yuksak ma'naviyat va milliy qadriyatlarni o'rgatishlari lozim. O'quvchilar jamiyatga foydali faoliyatlar orqali o'z hissalarini qo'shishadi.
Vatanparvarlikni rivojlantirish orqali shaxsiy fazilatlarini shakllantirish	O'quvchilarda vatanparvarlikni tarbiyalash orqali ularning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish mumkin. Halollik, adolat, fidoyilik kabi fazilatlarini o'rgatish orqali, ularda kelajakda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli fuqarolarni shakllantirish mumkin.

Vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik jarayonlarga ta'siri shundaki, u nafaqat o'quvchilarni Vatanga sodiq, uning rivojiga hissa qo'shadigan fuqarolar sifatida tarbiyalaydi, balki ularning har tomonlama rivojlanishiga, mustaqil fikrlash, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish va jamiyatga foyda keltirishga bo'lgan tayyorligini oshiradi. Samarali vatanparvarlik tarbiyasi orqali o'quvchilarda nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy fazilatlar, kuchli ruhiy holat, barqaror ijtimoiy ong shakllanadi.

Xulosa.

O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning zamonaviy va murakkab dunyoqarashini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Pedagogik tamoyillarni amaliyotda qo'llash orqali yoshlarni mustahkam vatanparvarlik tuyg'usiga ega, ijodkor va mas'uliyatli fuqarolar sifatida tarbiyalash mumkin. Vatanparvarlik tarbiyasi nafaqat o'quvchilarga yurtga bo'lgan mehr-muhabbatni o'rgatibgina qolmay, balki ular orasida milliy birdamlikni, yurtimizni rivojlantirishga bo'lgan ichki ishtiyoqni ham uyg'otadi.

Shu bilan birga, vatanparvarlik tarbiyasining samarali amalga oshirilishi o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy fazilatlarni rivojlantiradi, ularni jamiyatda faol ishtirok etishga, yurtni mustahkamlashga va uni yanada rivojlantirishga yo'naltiradi. O'quvchilarga Vatan va millatning qadriyatlari haqida tushuncha berish, ularni ushbu qadriyatlar asosida tarbiyalash, kelajakda mustahkam, ijtimoiy va siyosiy ongga ega bo'lgan, yurtiga sadoqatli va mas'uliyatli fuqarolarni shakllantirishga yordam beradi. Bu jarayon, nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki butun jamiyatning taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodirov, M. (2016). Vatanparvarlik tarbiyasi: nazariy va amaliy asoslar. Toshkent: O'zbekiston xalq ta'limi nashriyoti.
2. Xusanov, A. (2017). O'quvchilarda vatanparvarlik ruhini shakllantirish. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Rasulova, N. (2018). Milliy qadriyatlar va ularning yoshlar tarbiyasidagi o'rni. Toshkent: O'zbekiston Respublikasining Ta'lim vazirligi.
4. Mirzaev, T. (2019). Pedagogik yondashuvlar va metodlar: nazariy tahlil. Toshkent: Akademiya.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Dadaboyev Nodirbek Ergashali o'g'li

Xalqaro Osiyo universiteti magistranti
Manzil: O'zbekiston, 200400, Buxoro shahri

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI VA METODLARIGA OTA-ONALARNI O'QITISH DASTURLARINI ISHLAB CHIQISHNING DOLZARBLIGI

Fazilova Nazokatxon Mansurxo'ja qizi

Puchon universiteti "Maktabgacha ta'lim" kafedrasi o'qituvchisi, Toshkent shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlari va ularning ota-onalariga metodik yordam ko'rsatish dasturlarining dolzarbligi yoritilgan. Tadqiqotda ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki bolalarning savodxonlikka tayyorlov ko'nikmalari va umumiy rivojlanish ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ko'rsatib o'tilgan.

MAQSAD: Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlari va metodlariga ota-onalarni o'qitish dasturlarini ishlab chiqish

MATERIALLAR VA METODLAR: Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi nafaqat ta'lim muassasalari, balki oilaviy muhit va ota-onalarning bevosita ishtiroki bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ta'lim tizimida ota-onalarni bolalarning ta'lim va rivojlanish jarayoniga jalb etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalarning faol ishtiroki bolalarning bilish qobiliyatlari va ijtimoiy ko'nikmalarining yaxshilanishiga olib keladi.

Mazkur maqola ota-onalarni o'qitish dasturlarining dolzarbligini ilmiy asoslash hamda mavjud adabiyotlarni tahlil qilish orqali metodik yondashuvlarni taklif etishni maqsad qiladi.

XULOSA: Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi uchun ota-onalarni o'qitish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Kam daromadli oilalar uchun bepul metodik yordam dasturlarini joriy etish. Ota-onalar uchun muntazam ravishda psixologik yordam va ta'lim dasturlari tashkil etish kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash uchun maxsus platformalar yaratish lozim.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, ota-onalar ishtiroki, rivojlanish metodlari, pedagogik dasturlar, bolalar rivojlanishi, savodxonlikka tayyorlov ko'nikmalari.

АКТУАЛЬНОСТЬ РАЗРАБОТКИ ПРОГРАММ ОБУЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ ОСОБЕННОСТЯМ И МЕТОДАМ РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Фазилова Назокатхон Мансурходжаевна

Преподаватель кафедры «Дошкольное образование» Университета Пучон, г. Ташкент

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются особенности развития детей дошкольного возраста и актуальность программ методической поддержки для их родителей. Исследование показывает, что участие родителей в образовательном процессе оказывает положительное влияние на уровень грамотности и общие показатели развития детей.

ЦЕЛЬ: Разработать программы по обучению родителей особенностям и методам развития детей дошкольного возраста.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Развитие детей дошкольного возраста тесно связано не только с образовательными учреждениями, но и с семейной средой и непосредственным участием родителей. В современной системе образования все большее значение приобретает вовлечение родителей в процесс обучения и развития своих детей.

Исследования показывают, что активное участие родителей приводит к улучшению когнитивных и социальных навыков у детей.

Целью данной статьи является научное обоснование актуальности программ обучения родителей и предложение методических подходов посредством анализа существующей литературы.

ВЫВОД: Необходимо разработать программы обучения родителей по развитию детей дошкольного возраста. Внедрение программ бесплатной методической помощи для малообеспеченных семей. Необходимо организовать регулярную психологическую поддержку и образовательные программы для родителей. Необходимо создать специальные площадки для укрепления взаимодействия дошкольных образовательных организаций и родителей.

Ключевые слова: дошкольное образование, участие родителей, методы развития, педагогические программы, развитие ребенка, навыки грамотности.

THE URGENTIFICANCE OF DEVELOPING PROGRAMS FOR TRAINING PARENTS ON THE DEVELOPMENTAL FEATURES AND METHODS OF PRESCHOOL CHILDREN

Fazilova Nazokatkhon Mansurkhodja qizi

Teacher of the Department of "Preschool Education" of Puchon University, Tashkent city

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the developmental characteristics of preschool children and the relevance of programs for providing methodological assistance to their parents. The study shows that parental participation in the educational process has a positive effect on children's literacy skills and general development indicators.

GOAL: To develop programs for training parents in the developmental characteristics and methods of preschool children

MATERIALS AND METHODS: The development of preschool children is closely related not only to educational institutions, but also to the family environment and the direct participation of parents. Involving parents in the educational and development process of children is becoming increasingly important in the modern education system.

Research shows that active participation of parents leads to an improvement in children's cognitive abilities and social skills.

This article aims to scientifically substantiate the relevance of parent training programs and propose methodological approaches by analyzing the existing literature.

CONCLUSION: It is necessary to develop parent education programs for the development of preschool children. Introduce free methodological assistance programs for low-income families. It is necessary to organize regular psychological support and educational programs for parents. It is necessary to create special platforms to strengthen cooperation between preschool educational organizations and parents.

Keywords: Preschool education, parental participation, development methods, pedagogical programs, child development, literacy skills.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi nafaqat ta'lim muassasalari, balki oilaviy muhit va ota-onalarning bevosita ishtiroki bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ta'lim tizimida ota-onalarni bolalarning ta'lim va rivojlanish jarayoniga jalb etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalarning faol ishtiroki bolalarning bilish qobiliyatlari va ijtimoiy ko'nikmalarining yaxshilanishiga olib keladi.

Mazkur maqola ota-onalarni o'qitish dasturlarining dolzarbligini ilmiy asoslash hamda mavjud adabiyotlarni tahlil qilish orqali metodik yondashuvlarni taklif etishni maqsad qiladi.

Adabiyotlarni tahlil qilish davomida ota-onalarning ta'lim jarayonidagi roli va bolalar rivojlanishiga ta'siri bo'yicha quyidagi muhim xulosalar aniqlandi:

David H. Arnold va boshqalar (2008) — Ota-onalarning ishtiroki savodxonlikka tayyorlov ko'nikmalarining rivojlanishida asosiy omil ekanligini ta'kidlaydi. Kam daromadli oilalarda ham ota-onalarning faol ishtiroki yuqori natijalar beradi.

Педагогика и психология родительства и семейного воспитания (2020) — Ota-onalar va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik bolaning akademik muvaffaqiyatini oshiradi.

Parent Involvement in Preschool (2008) — Ijtimoiy-iqtisodiy holat, ruhiy tushkunlik va yakka ota-onalarning ishtiroki bilan bog'liq bo'lgan to'siqlar haqida fikr yuritiladi.

Adabiyotlarning umumiy xulosasi shuni ko'rsatadiki, ota-onalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga kuchli ta'sir o'tkazadi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil — mavjud adabiyotlar va ilmiy maqolalar tahlil qilindi.

2. Empirik usul — ota-onalarning ishtiroki va bolalar rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik statistik ma'lumotlar asosida baholandi.

3. Anketalar va intervyular — ota-onalar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari o'rtasida so'rovnomalar o'tkazildi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlari va metodlariga ota-onalarni o'qitish dasturlarini ishlab chiqishning dolzarbligi

Dolzarblikning asoslari

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zining har tomonlama rivojlanishida ta'lim muassasalari bilan bir qatorda oilaviy tarbiya va ota-onalarning faol ishtirokiga katta ehtiyoj sezadi. Ota-onalarni bolalar rivojlanishi xususiyatlari va metodlariga o'qitish dasturlarini ishlab chiqish quyidagi omillar bilan bog'liq:

Rivojlanish bosqichlarining ahamiyati:

Maktabgacha yosh bolalar bilish faoliyatlari, mantiqiy fikrlash, nutq rivoji va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishning dastlabki bosqichida bo'ladi. Bu davrda berilgan ta'lim va yordam bola shaxsining kelajakdagi muvaffaqiyatini belgilaydi.

Ota-onalarning roli:

Adabiyotlar tahlilidan ma'lumki, ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki bola rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. David H. Arnold va boshqalar (2008) tadqiqotida ota-onalarning ishtiroki bolaning savodxonlikka tayyorlov ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirishini isbotlagan.

Psixologik va ijtimoiy omillar:

Kam daromadli yoki psixologik tushkunlik holatidagi ota-onalar ko'pincha bolalarning ta'lim jarayoniga yetarlicha e'tibor bera olmaydi. Педагогика и психология родительства и семейного воспитания (2020) ma'lumotlariga ko'ra, oilaviy hamkorlik dasturlari bu to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradi.

Zamonaviy yondashuvlarning zarurati:

Ota-onalarni pedagogik metodlar va ta'lim berish texnologiyalari bilan tanishtirish ularning farzandlari bilan samarali ishlash ko'nikmalarini oshiradi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun uyda o'qish va yozuv mashg'ulotlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlanish xususiyatlari

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xususiyatlari quyidagicha aniqlanadi:

Nutq rivoji:

— Bolalar bu yoshda soʻz boyligini orttiradi va oddiy gap tuzishni oʻrganadi.

— Ota-onalar tomonidan kitob oʻqib berish, suhbatlashish va hikoyalar tuzish kabi faoliyatlar bolalar nutqining rivojlanishini jadallashtiradi.

Kognitiv (bilish) rivojlanish:

— Bolalarda mantiqiy fikrlash, rang va shaklni ajratish, sanash kabi koʻnikmalar shakllanadi.

— Ota-onalarni kognitiv rivojlanish metodlari boʻyicha oʻqitish bolaga matematik tushunchalarni erta oʻzlashtirish imkonini beradi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanish:

— Muloqot qobiliyatlari, oʻzini ifodalash, doʻstlashish va hissiyotlarni boshqarish koʻnikmalari shakllanadi.

— Ota-onalarning mehribonligi va faol ishtiroki bolalarda ishonch hissini uygʻotadi.

Jismoniy rivojlanish:

— Umumiy va mayda motorika koʻnikmalarini rivojlantirish ota-onalar yordamida bajariladigan mashqlar orqali shakllanadi.

Metodlarga ota-onalarni oʻqitish dasturlari

Ota-onalarni oʻqitish dasturlarini ishlab chiqishda quyidagi yondashuvlardan foydalaniladi:

Taʼlimiy seminar va treninglar:

— Pedagoglar tomonidan ota-onalarga bolalar rivojlanish bosqichlari va metodlari boʻyicha maʼlumot beriladi.

— Treninglar amaliy mashgʻulotlar bilan boyitiladi.

Uy vazifalari va qoʻllanmalar:

— Ota-onalarga maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mos mashgʻulotlar boʻyicha amaliy qoʻllanmalar taqdim etiladi. Masalan, Parent Involvement in Preschool (2008) tadqiqotida yozuv va savodxonlikka tayyorlov mashgʻulotlari taʼsiri qayd etilgan.

Oilaviy taʼlim platformalari:

— Ota-onalar uchun onlayn platformalar va elektron resurslar ishlab chiqiladi. Bu orqali ular bolalar bilan qanday ishlash boʻyicha video darslar, topshiriqlar oladi.

Nazorat va baholash tizimi:

— Ota-onalarning taʼlim dasturlaridagi ishtiroki va samaradorligi muntazam baholanadi.

Ota-onalarni oʻqitish dasturlarini ishlab chiqish maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida muhim oʻrin tutadi. Mavjud adabiyotlar va tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, ota-onalarning taʼlim jarayonidagi ishtiroki bolalarning kognitiv, ijtimoiy-emotsional va jismoniy rivojlanishiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

1. Ota-onalarni metodik oʻqitish dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish.

2. Kam taʼminlangan oilalar uchun maxsus yordam dasturlarini tashkil etish.

3. Uy sharoitida oʻquv mashgʻulotlarini qoʻllab-quvvatlash uchun amaliy qoʻllanmalar yaratish.

4. Oila va taʼlim muassasasi oʻrtasida hamkorlikni mustahkamlash uchun texnologik yechimlar (masalan, elektron platformalar)dan foydalanish.

Ushbu yondashuvlar kelgusida bilimli va har tomonlama rivojlangan avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Olingan natijalar ota-onalarni oʻqitish dasturlarining dolzarbligini yanada isbotlaydi. Ota-onalar uchun moʻljallangan trening, seminar va qoʻllanmalar orqali bolalar rivojlanishiga yanada samarali yordam berish mumkin. Shu bilan birga, oilaviy muhitning iqtisodiy va psixologik holati ham hisobga olinishi lozim.

Mazkur tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar va takliflar ishlab chiqildi:

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi uchun ota-onalarni o'qitish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Kam daromadli oilalar uchun bepul metodik yordam dasturlarini joriy etish. Ota-onalar uchun muntazam ravishda psixologik yordam va ta'lim dasturlari tashkil etish kerak. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash uchun maxsus platformalar yaratish lozim.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot natijalari ota-onalarning bolalar ta'limidagi ishtirokini ta'minlash orqali jamiyatda bilimli, barkamol avlod tarbiyalashga xizmat qilishini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh. Siddiqova, Ko'chirma gap xususida. "O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari" mavzusidagi VIII Respublika ilmiy-nazariy anjumani. – Toshkent: 2005-yil.
2. Афанасьев С. День рождения / С. Афанасьев, С. Афанасьев, Л. Груздева. – Москва: АСТ-ПРЕСС СКД, 2001. – 304с. – (1000 советов).
3. David H. Arnold, Alexandra Zeljo, Greta L. Doctoroff, Camilo Ortiz. Parent Involvement in Preschool: Predictors and the Relation to Preliteracy Development. School Psychology Review, 2008, Volume 37, No. 1, pp. 74-90.
4. Бачева Е. В. Родительству стоит учиться / Е. Бачева. – Пермь: Мэджик Стар Студио, 2016. – 222 с.
5. Педагогика и психология родительства и семейного воспитания: учебное пособие / С. В. Бобрышов, Л. В. Суменко, И. В. Кольцова [и др.]; под общей редакцией С. В. Бобрышова. – Москва: Знание-М, 2020. – 368 с.
6. Parental Writing Support and Early Literacy. Cambridge: Early Education Journal, 2019.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Fazilova Nazokatxon Mansurxo'ja qizi

Puchon universiteti "Maktabgacha ta'lim" kafedrası o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI O‘QUVCHILARNING KOGNITIV MUSTAQILLGINI RIVOJLANTIRISHGA TAYYORLASH

Abduvaliyev Nurillo Abdujalilovich

University of Economics and Pedagogy NOTM

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

KIRISH: Maqola, o‘quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar va metodlarning ahamiyatini ta‘kidlaydi. Axborotlashtirish jarayonlarining intensivlashtirilishi, o‘quvchilarga rang-barang rasmlar va grafikalar orqali o‘quv materiallarini taqdim etish, motivatsiyani oshirish va kognitiv mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi. Ta‘lim sohasidagi islohotlar, malakali kadrlar va mutaxassislar talabini oshirgan holda, o‘quvchilarning darslarga qiziqishi va motivatsiyasini kuchaytirishga yordam beradi. Muammoli vaziyatlar yaratish, ijodkorlik va muhokama orqali o‘quvchilarning faolligi va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish zarurligi ta‘kidlanadi. Kognitiv mustaqillik, o‘rganish jarayonida mustaqil faoliyat va intilishlarni o‘z ichiga oladi, shuningdek, pedagogik metodlar va yondashuvlar orqali rivojlantirilishi kerakligi ko‘rsatiladi.

MAQSAD: Bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishga tayyorlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: O‘quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda darslarni zamonaviy yondashuvlar, vositalar hamda metodlarni qo‘llash, yangi ma‘lumotni o‘zlashtirish jarayonida eshitib, ko‘rib, hayotga qo‘llab o‘rganish muhim ahamiyatga ega. So‘nggi vaqtlarda ta‘lim sohasidagi islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o‘rish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarida malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo‘lgan talabni yanada yuksaltirmoqda. Bu esa o‘quvchilarning darslarga qiziqishi hamda motivatsiyasini oshirish va o‘qituvchilarning har tomonlama ta‘lim-tarbiyaga e‘tiborini kuchaytirishni talab etadi.

XULOSA: O‘quvchilar kognitiv mustaqilligini rivojlantirish muammosining dolzarbligi shundaki, ularning tashqi dunyo bilan o‘zaro aloqasi faqat ularning faoliyati va faolligi tufayli amalga oshadi, bu esa o‘z navbatida mustaqillik va tashabbusni shakllantirishga yordam beradi. Kognitiv mustaqillik o‘quvchining faolligini, uning bilimga bo‘lgan ishtiyoqini, noma‘lumdan ma‘lumni aniqlashga bo‘lgan harakatini ta‘minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda “kognitiv mustaqillik” tushunchasi turli talqinlarda ifoda etiladi. Kognitivlik o‘quvchining mustaqil faoliyatga intilishini anglatadi, ijtimoiy tajribani, insoniyat tomonidan to‘plangan faoliyat usullarini o‘zlashtirishni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: kognitiv mustaqillik, axborotlashtirish jarayonlari, o‘quvchilar motivatsiyasi, zamonaviy yondashuvlar, o‘quv-metodik majmualar, muammoli vaziyatlar, ijodkorlik, pedagogik metodlar, mustaqil fikrlash, ta‘lim islohotlari

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К РАЗВИТИЮ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Абдувалиев Нурилло Абдужалилович

Университет экономики и педагогики НОТМ

Старший преподаватель кафедры «Дошкольное и начальное образование»

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье подчеркивается важность современных подходов и методов в развитии познавательной самостоятельности учащихся. Интенсификация информационных процессов, представление учебных материалов учащимся с помощью красочных изображений и графиков способствует повышению мотивации и развитию познавательной самостоятельности. Реформы в сфере образования будут способствовать повышению интереса и мотивации учащихся к занятиям, а также увеличению спроса на квалифицированные кадры и специалистов. Подчеркивается необходимость развития активности и навыков самостоятельного мышления учащихся посредством решения проблем, творчества и дискуссий. Когнитивная независимость подразумевает самостоятельную деятельность и стремление в процессе обучения и, как показано, нуждается в развитии с помощью педагогических методов и подходов.

ЦЕЛЬ: Подготовить будущих учителей к развитию познавательной самостоятельности учащихся.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: При развитии познавательной самостоятельности учащихся важно использовать на уроках современные подходы, инструменты и методы, а также учиться, слушая, видя и применяя новую информацию в жизни. Недавние достижения в реформировании образования в сочетании с колоссальным экономическим ростом еще больше увеличивают спрос на квалифицированные кадры и опытных специалистов во всех областях. Для этого необходимо повысить интерес и мотивацию учащихся к урокам, а также усилить внимание учителей к комплексному образованию.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Актуальность проблемы развития познавательной самостоятельности учащихся заключается в том, что их взаимодействие с окружающим миром происходит только посредством их деятельности и инициативности, что, в свою очередь, способствует формированию самостоятельности и инициативности. Познавательная самостоятельность обеспечивает активность учащегося, его стремление к знаниям, его стремление отличать известное от неизвестного. В научной литературе понятие «когнитивная самостоятельность» трактуется по-разному. Познавательная деятельность связана со стремлением учащегося к самостоятельной деятельности, включает в себя усвоение накопленного человечеством социального опыта и способов деятельности.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, процессы информатизации, мотивация учащихся, современные подходы, учебно-методические комплексы, проблемные ситуации, креативность, педагогические методы, самостоятельность мышления, образовательные реформы.

PREPARING FUTURE TEACHERS TO DEVELOP STUDENTS' COGNITIVE INDEPENDENCE

Abduvaliyev Nurillo Abdujalilovich

University of Economics and Pedogogy NOTM

Senior Lecturer, Department of "Preschool and Primary Education"

Annotation.

INTRODUCTION: The article emphasizes the importance of modern approaches and methods in developing students' cognitive independence. Intensification of informatization processes, providing students with educational materials through colorful pictures and graphics, helps to increase motivation and develop cognitive independence. Reforms in the field of education, increasing the demand for qualified personnel and specialists, help to increase students' interest and motivation in lessons. The need to develop students' activity and independent thinking skills through the creation

of problem situations, creativity and discussion is emphasized. Cognitive independence includes independent activity and aspirations in the learning process, and is also shown to be developed through pedagogical methods and approaches.

GOAL: To prepare future teachers to develop students' cognitive independence.

MATERIALS AND METHODS: In developing students' cognitive independence, it is important to use modern approaches, tools and methods in lessons, to learn by hearing, seeing and applying new information in the process of learning. The fact that in recent times, as a result of reforms in the field of education, huge economic growth indicators have been achieved, further increasing the demand for qualified personnel and mature specialists in all areas. This requires increasing students' interest and motivation in lessons and increasing teachers' attention to comprehensive education.

CONCLUSION: The relevance of the problem of developing students' cognitive independence is that their interaction with the outside world occurs only due to their activity and activity, which, in turn, helps to form independence and initiative. Cognitive independence ensures the student's activity, his desire for knowledge, his desire to determine the known from the unknown. In the scientific literature, the concept of "cognitive independence" is expressed in various interpretations. Cognitive independence means the student's desire for independent activity, includes the assimilation of social experience, methods of activity accumulated by humanity.

Keywords: cognitive independence, informatization processes, student motivation, modern approaches, educational and methodological complexes, problem situations, creativity, pedagogical methods, independent thinking, educational reforms

Ma'lumki, jamiyatda axborotlashtirish jarayonlari intensivlashtirish orqali o'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishga qaratilgan o'quv-metodik komplekslarni o'quvchilar psixologiyasini hisobga olgan holda Android, iOS platformalarida mustaqil o'rganish, takrorlash, o'z iqtidoriga mos keladigan turli murakkabliklardagi topshiriqlar bilan boyitishni talab etadi. O'quv materiallarini matn ko'rinishida emas, balki ma'lumotlarni rang-barang rasmlar, grafikalar, sodd matnlar orqali berilgan. Bu orqali o'quvchilarning dars materialiga nisbatan motivatsiyasini oshiradi.

O'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda darslarni zamonaviy yondashuvlar, vositalar hamda metodlarni qo'llash, yangi ma'lumotni o'zlashtirish jarayonida eshitib, ko'rib, hayotga qo'llab o'rganish muhim ahamiyatga ega. So'nggi vaqtlarda ta'lim sohasidagi islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga bo'lgan talabni yanada yuksaltirmoqda. Bu esa o'quvchilarning darslarga qiziqishi hamda motivatsiyasini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim-tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi.

O'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda o'quv-metodik majmualarning ahamiyati katta. Umumta'lim maktablari uchun o'quv-metodik majmualar ishlab chiqishning maqsadi ta'lim muassasalari uchun "zamonaviy fan va texnika rivojini hisobga olgan holda kompetentsiyaviy yondashuv talablari asosida o'quv materiallari mazmuni va sifatini takomillashtirish hamda ushbu sohadagi ilg'or xorijiy tajribani samarali tatbiq etishdan iborat".⁷

O'quvchilar kognitiv mustaqilligini rivojlantirish muammosining dolzarbligi shundaki, ularning tashqi dunyo bilan o'zaro aloqasi faqat ularning faoliyati va faolligi tufayli amalga oshadi, bu esa o'z navbatida mustaqillik va tashabbusni shakllantirishga yordam beradi. Kognitiv mustaqillik o'quvchining faolligini, uning bilimga bo'lgan ishtiyoqini, noma'lumdan ma'lumni aniqlashga bo'lgan harakatini ta'minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda "kognitiv mustaqillik" tushunchasi turli talqinlarda ifoda etiladi. Kognitivlik o'quvchining mustaqil faoliyatga intilishini anglatadi, ijtimoiy

⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son Qarori / "Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi", 30.09.2019 y., 09/19/821/3833-son; 30.09.2019 y., 09/19/822/3840-son.

tajribani, insoniyat tomonidan to'plangan faoliyat usullarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

O'quvchilarda kognitiv mustaqillikni rivojlantirishda muammoli vaziyatlarni yaratish, kognitiv qiziqishlarni orttirish, ijodkorlik, modellashtirish orqali ularning fikrlashi intensivlashadi. Muammoli ta'lim qarama-qarshiliklar, kutilmagan vaziyatlarni o'z ichiga olib, faqat yodlash uchun mos bo'lgan tayyor dalil va xulosalarni emas, balki turli muammoni atroflicha o'rganish, echim topish uchun variantlar ishlab chiqish, o'z reja va qarorlarini qabul qilish, baho berish, muhokama qilish, hamkorlik qilish orqali dalil hamda xulosalarga erishishni ta'minlaydi.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilar kognitiv mustaqilligini rivojlantirish faoliyatiga tayyorlashda pedagogik faoliyat tushunchasi shunchaki harakat, rivojlanish, kuch emas, u ta'lim oluvchining bilim olishga, yangi bilim va malakalarni egallashga bo'lgan qiziqishi natijasi sifatida qaralishi muhim hisoblanadi. O'quvchilarda kognitiv mustaqillikni rivojlantirishda o'quv mashg'ulotlaridagi muvaffaqiyatli vaziyatlar katta ahamiyatga ega. O'quvchilar muvaffaqiyatga erishganda rag'batlantirilsa va e'tirof etilsa o'zi uchun rivojlanish yo'nalishini belgilab oladi, hissiy-emotsional jihatdan o'ziga ishonchni yuksaltiradi, "ijobiy energiya resursi"ni ko'paytiradi.

Bir qator olimlar kognitiv faoliyatni ta'lim oluvchilarning "o'rganishga bo'lgan tabiiy moyilligi" deb hisoblab, o'rganishga intilish insonga xosligi ta'kidlashadi. Bu o'quvchining ilk kunlaridanoq namoyon bo'ladigan jarayondir. Ba'zi olimlar pedagog olimlar kognitiv faoliyatni shaxsiy xususiyat sifatida tushunishadi. G.I.Shukina⁸ mazkur atamani "shaxsning bilimga bo'lgan intilishini o'z ichiga olgan, bilish jarayoniga intellektual munosabatni ifodalovchi shaxsiy xususiyat" deb ta'riflaydi. Shaxsning "kognitiv faoliyat"ga intilishi barqaror namoyon bo'lishi shaxsning ijobiy xususiyati sifatida shaklida tushuniladi. Kognitiv mustaqillik bilishga bo'lgan ehtiyojlar va manfaatlar faoliyatning mazmunli xususiyatni belgilab beradi.⁹

Kognitiv mustaqillikni rivojlantirish tizimli va uzluksiz tadqiq qilish pedagogik-psixologik zarurat hisoblanadi. Bu masala nafaqat pedagogika-psixologiyaga doir ilmiy tadqiqotchilar vazifasi sifatida, balki amaliyotchi-pedagoglarning ham kundalik vazifasi sifatida implementatsion vosita sifatida qaralishiga erishishni nazarda tutadi. "O'quvchilar dunyo"sigalmoqli, funktsional jihatdan katta va tez sur'atda ta'sir qilib borayotgan globallashuv jarayonlari o'quvchilarning kognitiv rivojlanishidagi turli kognitiv dissonanslarni keltirib chiqarmoqda. Bu esa o'qituvchi-pedagoglar pedagogik faoliyati oldiga jamiyatning real talablari va global dunyoda o'quvchilarning o'zgarib borayotgan rivojlanish tendentsiyalariga moslanuvchan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish vazifasini qo'yadi. Bu esa o'quvchilarning kognitiv rivojlanishi multidimensional (ko'p o'lchovli) omillarga bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Kognitiv mustaqillik fikrning kengligida, voqealarni har xil bog'lanishlarda, munosabatlarda ko'ra bilish, umumlashtirish qobiliyatida namoyon bo'ladi. O'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirish jarayonida, muomalada, narsalar bilan bajariladigan faoliyat natijasida, keyin esa o'quv, mehnat, samarali faoliyatlar jarayonida amalga oshirib boriladi. Hozirgi zamon pedagogika fani bilimlar sistemasini o'zlashtirib olish, ularni jamg'arish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish, yangi bilimlar hosil qilish uchun zarur bo'lgan bilish faoliyati usullarini egallab olish – kognitiv mustaqillikni rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlari deb hisoblaydi.

O'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlanishida har qanday topshiriqlarni tez bajarishi emas, balki qanday bajarishi muhim hisoblanadi. Sifat jihatdan o'zgarishlar, birinchi navbatda fikrlash jarayonlaridagi siljishlar, o'zgarishlarda namoyon bo'ladi.

Axborot asrida bilim egallashning ko'plab yangi turlari paydo bo'ldi va bu jarayon tinimsiz davom etmoqda. Buning natijasida inson kognitiv mustaqilligini salmog'i shunga mos ravishda ortib, bilimlarning eskirish jarayoni esa tezlashmoqda. Fan va texnika sohasidagi ma'lumotlar tezlikda yoyilishi, barcha uchun zudlik bilan o'rganish imkoniyati rivojlanib bormoqda. O'rganish – bu

⁸ Шукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М.: Педагогика, 1988. – 145 с. (205).

⁹ Шукина Г.И. Усиление когнитивной активности в процессе образования. – М.: Образование, 2005. – 72 с. (245).

harakat reaksiyasidir va u orqali yangi kognitiv faoliyat shakllanadi. O'quvchilarda o'rganish va uning samaradorligi yuqori bo'ladi va bu tizimli amalga oshirilishi lozim.¹⁰

O'quvchining kognitiv mustaqilligini rivojlanishida u yashovchi ijtimoiy muhitning ahamiyati katta. Hozirgi zamonda o'zgarib borayotgan oilaviy tendentsiyalar, ota-onaning farzand tarbiyasiga bo'lgan munosabatlardagi murakkabliklar o'qituvchi-pedagog chetda qoldirmasligi lozim. O'z navbatida o'quvchilarning turli noformal ta'lim olish imkoniyatlari (oilada, turli to'garaklar, ko'ngilochar tomoshalar va boshqalar) o'quvchilar o'rtasidagi turli nomutanosibliklarni keltirib chiqadi. Bir sinfdagi o'quvchilarning turli xil rivojlanish darajalari didaktik jihatdan bo'lajak o'qituvchidan diagnostik, metodik, baholash va loyihalash kompetentsiyalarini taqozo etadi.

Pedagogik amaliyotda kognitiv mustaqillikni rivojlantirishning turli yondashuvlar asosida amalga oshiriladi. Bularga misol tariqasida kompetentsiyaviy, individual, shaxsga yo'naltirilgan, differentsiyallashgan yondashuvlarni keltirish mumkin.

O'quvchilarni kognitiv mustaqilligini faollashtiruvchi usullar quyidagicha:

- o'quvchilarni o'z fikrlarini asoslashga o'rgatish;
- munozara va muhokama uchun qiziqarli vaziyatlarni keltirib chiqarish;
- o'qituvchi tomonidan boshqa o'quvchilarga savollar berish imkoniyatini yaratish;
- o'zgalarning fikrlari, javoblariga munosabat bildirishni qo'llab-quvvatlash;
- boshqa o'quvchilarning fikrlarini xolis baholashga o'rgatish;
- o'quvchilarning o'rganish strategiyasiga muvofiq individual va differentsiallashgan yondashuv;

– ko'p echimli kognitiv vazifa (muammo)dan o'quv mashg'ulotlarida foydalanish;

– o'z-o'zining natijalarini baholash, shaxsiy kognitiv va amaliy faoliyati natijalarini baholash va tahlil qila olishlik;

- kognitiv muammolarni bir nechta echish usullarini ko'rsatish.

Umumta'lim maktablarida mashg'ulotlarni rejalashtirishda muayyan usullar, shakllar va vositalarni tanlashda eng avvalo samarali natijaga yo'naltirishni hisobga olish lozim. Shu bilan birga nafaqat o'quvchilarning bilimlarni tushunishi, eslab qolishi, yoddan bilishi, takrorlashi, balki ular bilan ishlash, amaliyotda qo'llay olish va doimiy rivojlantirib, kengaytirib borishini hisobga olish ko'p jihatdan samarali hisoblanadi.

E.N.Mojar¹¹ o'quvchilarda kognitiv mustaqillikni rivojlantirish maqsadida bo'lajak o'qituvchiga quyidagi tavsiyalarni bayon etgan:

– o'quv mashg'ulotlarida xayrixohlik muhitini yaratish;

– o'quvchilarning mavzuga qiziqishni doimiy saqlab qolish uchun turli didaktik vositalardan foydalanish;

- mavzuga asosiy e'tiborni qaratish;
- yakuniy natijaga erishish uchun ta'lim va kognitiv jarayonni yo'naltirish;
- ta'lim jarayonini individuallashtirish, o'z navbatida differentsiallashtirish;
- mavzuga doir ma'lumotlarning me'yorda bo'lishi;
- o'quvchilarning yosh va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish;
- har bir ta'lim elementining o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini nazorat qilish va tuzatish;

- o'quvchilarni shaxsiy rivojlantirish;
- o'quvchilarga muammolarni konstruktiv echish strategiyasini o'rgatish;
- o'quv mashg'uloti o'tkaziladigan xonada yoki joyda sharoit yaratish.

¹⁰ Bennett T.A., Szatmari P., Georgiades K. Language Impairment and Early Social Competence in Preschoolers with Autism Spectrum Disorders: A Comparison of DSM-5 Profiles. J Autism Dev Disord 44, 2014. – P. 2797-2808.

¹¹ Можар Е.Н. Учебно-познавательная активность школьников как воспитание учащейся и студенческой молодежи (К 85-летию со дня рождения): материалы респ. науч. практ. конф. (Гомель, 23-24 июня 2005г). В 2 ч. Ч.I / Ред.кол.: Ф.В.Кадола, В.П.Горленко и др.; Министерство обр. РБ, ГГУ им. Ф.Скарины. - Гомель: ГГУ им. Ф.Скарины, 2005. – С. 165-168.

O'quvchilarda kognitiv mustaqillik rivojlanishining ko'rsatkichlari quyidagilar iborat: tashabbuskorlik, energiya, qizg'inlik, qamrov, kenglik, natijalar miqyosi, yaxlitlik, qiziqish, qiziquvchanlik (bilishga ijobiy munosabat), mustaqillik, o'zini o'zi boshqarish, faoliyatdan xabardorlik, iroda (maqsadga erishishda qat'iylik, ishni oxirigacha etkazish), qat'iyatlilik, maqsadga muvofiqlik, ijodkorlik.

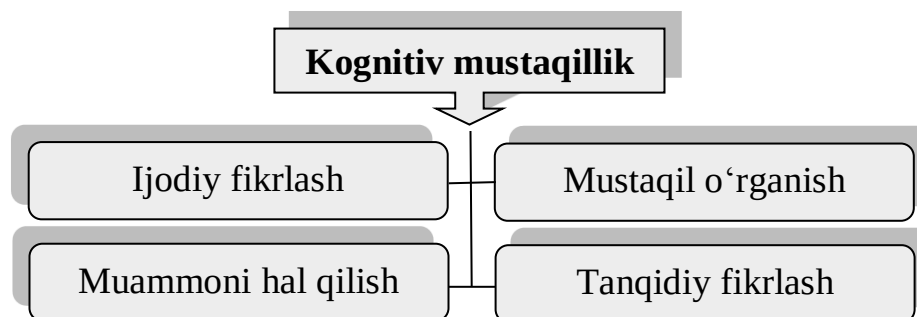
Kognitiv mustaqillikni rivojlantirishda hissiy jihatdan quyidagi holatlarda o'z aksini topadi:

- ular tomonidan “men buni o'yladim”, “oldin buni qanday qilishni bilmasdim”, “unchalik qiyin emas ekan” degan fikrlar bildirilsa;
- turli fikrlardan orasidan o'ziga ma'qul fikrga ustuvorlik belgilay olsa;
- voqea, hodisa yoki ma'lum tushunchani o'z nuqtai nazaridan ifodalay olsa;
- o'rgangan bilimlarni notanish sharoitlarda qo'llay olsa;
- taklif va mulohazalar shakllantira olsa.

Kognitiv mustaqillikni rivojlantirish o'quvchilarning ruhiy holati bilan uzviy bog'liqlikka ega. O'qituvchi tomonidan o'quvchining kognitiv mustaqilligi rag'batlantirilib, qo'llab-quvvatlanib turilsa, olingan bilimlarni idrok etish, yodlash, saqlash, tushunish, takrorlash va talqin qilish kabi aqliy operatsiyalar samarali bajariladi. O'qituvchi mashg'ulotda faol ishtirok etmagan o'quvchilarni interfaol ta'limga jalb qilish texnikasini hamda strategiyasini bilishi lozim. Agar biror o'quvchida qo'rquv, asabiylashish holati kuzatilsa, refleksiv suhbat qurish maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'quvchilarda kognitiv mustaqillik bir fan doirasida rivojlanmaydi, balki fanlararo aloqadorlikni taqozo etadi. V.N.Fedorova ilmiy-tadqiqotlarida fanlararo aloqadorlikni amalga oshirish shartining kiritilishi “o'quvchilar bilimlarining ilmiyligi, tizimlilikini, bilish qobiliyatlari va qiziqishlarining rivojlanishini ta'minlaydi, ya'ni boshqa didaktik tamoyillarni amalga oshishiga ko'maklashadi”¹², deb ta'kidlanadi.

Kognitiv mustaqillikka ega bo'lish quyidagi qobiliyatlarni o'z ichiga oladi:

1-rasm. Kognitiv mustaqillikka ega bo'lish qobiliyatlari.

Kundalik amaliy topshiriqlar o'quvchilarni mustaqil hayotga yo'naltirishda mehnat bozorining istiqboli bilan bog'liq yaqin kelajakda (5-10 yillikda) kasb turlarining o'zgarishi va ba'zi kasblarning eskirishi yoki umuman yo'qolib ketishi, texnologiyalarning rivojlanishi bilan inson resurslariga bo'lgan talabning o'zgarishi, mutaxassisliklar bo'yicha ham yangi trendlar va yangi kasbiy ko'nikmalarga talablar ortib borayotganligi kabi muhim jihatlarini o'z mazmuniga singdirishi lozim bo'ladi. Fanlararo aloqadorlik asosida tuzulgan topshiriqlar o'quvchilarda fanlarning amaliy ahamiyatini bilvosita tushunishiga xizmat qiladi.

O'quvchilarning kognitiv mustaqiligini rivojlantirishda darslarni zamonaviy yondashuvlar, vositalar hamda metodlarni qo'llash, yangi ma'lumotni o'zlashtirish jarayonida eshitib, ko'rib, hayotga qo'llab o'rganish muhim ahamiyatga ega. So'nggi vaqtlarda ta'lim sohasidagi islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarida malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo'lgan talabni yanada yuksaltirmoqda. Bu esa o'quvchilarning

¹² Федорова В.Н., Кирюшин Д.М. Межпредметные связи. – М.: Педагогика, 1989. – 233 с.

darslarga qiziqishi hamda motivatsiyasini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim-tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi.

O'quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishda o'quv-metodik majmualarning ahamiyati katta. Umumta'lim maktablari uchun o'quv-metodik majmualar ishlab chiqishning maqsadi ta'lim muassasalari uchun "zamonaviy fan va texnika rivojini hisobga olgan holda kompetentsiyaviy yondashuv talablari asosida o'quv materiallari mazmuni va sifatini takomillashtirish hamda ushbu sohada ilg'or xorijiy tajribani samarali tatbiq etishdan iborat".¹³

Umuman olganda, o'quvchilar kognitiv mustaqilligini rivojlantirish muammosining dolzarbligi shundaki, ularning tashqi dunyo bilan o'zaro aloqasi faqat ularning faoliyati va faolligi tufayli amalga oshadi, bu esa o'z navbatida mustaqillik va tashabbusni shakllantirishga yordam beradi. Kognitiv mustaqillik o'quvchining faolligini, uning bilimga bo'lgan ishtiyoqini, noma'lumdan ma'lumni aniqlashga bo'lgan harakatini ta'minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda "kognitiv mustaqillik" tushunchasi turli talqinlarda ifoda etiladi. Kognitivlik o'quvchining mustaqil faoliyatga intilishini anglatadi, ijtimoiy tajribani, insoniyat tomonidan to'plangan faoliyat usullarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son Qarori / "Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi», 30.09.2019 y., 09/19/821/3833-son; 30.09.2019 y., 09/19/822/3840-son.
2. Artikova, M. B. (2019). EXPERIENCE IN DEVELOPING ENTREPRENEURSHIP SKILLS IN FOREIGN COUNTRIES. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(7), 250-255.
3. Можар Е.Н. Учебно-познавательная активность школьников как воспитание учащейся и студенческой молодёжи (К 85-летию со дня рождения): материалы респ. науч. практ. конф. (Гомель, 23-24 июня 2005г). В 2 ч. Ч.I / Ред.кол.: Ф.В.Кадола, В.П.Горленко и др.; Министерство обр. РБ, ГГУ им. Ф.Скарины. - Гомель: ГГУ им. Ф.Скарины, 2005. – С. 165-168.
4. Bennett T.A., Szatmari P., Georgiades K. Language Impairment and Early Social Competence in Preschoolers with Autism Spectrum Disorders: A Comparison of DSM-5 Profiles. J Autism Dev Disord 44, 2014. – P. 2797-2808.
5. Федерова В.Н., Кирюшин Д.М. Межпредметные связи. – М.: Педагогика, 1989. – 233 с.
6. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М.: Педагогика, 1988. – 145 с. (205).
7. Щукина Г.И. Усиление когнитивной активности в процессе образования. – М.: Образование, 2005. – 72 с. (245).

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Abduvaliyev Nurillo Abdujalilovich

University of Economics and Pedogogy NOTM

"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" kafedrasi katta o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100

¹³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son Qarori / "Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi», 30.09.2019 y., 09/19/821/3833-son; 30.09.2019 y., 09/19/822/3840-son.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД ПРОВЕДЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСУЛЬТАЦИИ СЕМЬЯМ, ОКАЗАВШИМСЯ В ТРУДНОЙ СИТУАЦИИ

Акрамова Феруза Акмаловна

Профессор, доктор психологических наук, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами, город Ташкент

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье приведены основные социально-психологические постулаты функций семей, типология социального риска семьи, необходимость проведения психологической консультации с учетом знаний и навыков о семье и в первую очередь её типологию, даны необходимые рекомендации.

ЦЕЛЬ: Изучение механизмов оказания психологической помощи семьям и анализ их психологических особенностей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Семья – это малая ячейка общества, очаг раннего воспитания, основное богатство и опора могущества Родины. От того, какое воспитание получит человек в семье, какие нравственные убеждения он приобретёт, насколько благоприятными окажутся условия для развития личности в семье, зависит состояние общества. Семья – это своеобразное общественное учреждение, где интересы неразрывно связаны с интересами общества [3]. Также семью можно представить как единый организм, в котором все жизненные процессы взаимосвязаны и взаимообусловлены. Когда семья полна жизненных сил, наполнена радостью, открыта будущему, то каждому человеку, вписанному в этот организм, словно живая клеточка живётся легко и свободно, ему хватает тепла и свет, он чувствует себя безопасно и уверенно смотрит в завтрашний день.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Можно сформулировать следующие основные проблемы в ведении семейной консультации психолога: неправильное применение психологических знаний, влияние личных проблем на профессиональную деятельность, отношения с клиентами, использование полученной информации в ходе профессиональной деятельности, осуществление консультации с клиентами, рекомендованные другим психологом, стремление давать советы по шаблону, не учитывая особенность взаимоотношений и типа семьи.

Ключевые слова: семья, функции семьи, правовые основы семьи, семейное воспитание, типы семьи, психологическая служба семье, психологическая консультация семье.

CONCEPTUAL APPROACH TO CONDUCTING PSYCHOLOGICAL CONSULTATION FOR FAMILIES IN DIFFICULT SITUATIONS

Akramova Feruza Akmalovna

Professor, Doctor of Psychology, Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent city

Annotation.

INTRODUCTION: The article presents the main socio-psychological postulates of family functions, the typology of social risk of the family, the need for psychological consultation taking into account knowledge and skills about the family and, first of all, its typology, and provides the necessary recommendations.

GOAL: Studying the mechanisms of providing psychological assistance to families and analyzing their psychological characteristics.

MATERIALS AND METHODS: The family is a small unit of society, the center of early education, the main wealth and support of the power of the Motherland. The state of society depends on the kind of education a person receives in the family, what moral convictions he acquires, how favorable the conditions for the development of personality in the family are. The family is a kind of public institution, where interests are inextricably linked with the interests of society [3]. Also, the family can be imagined as a single organism in which all life processes are interconnected and interdependent. When a family is full of vitality, joy, open to the future, then each person inscribed in this organism, like a living cell, lives easily and freely, he has enough warmth and light, he feels safe and confidently looks to the future.

CONCLUSION: The following main problems in conducting family consultations with a psychologist can be formulated: incorrect application of psychological knowledge, the influence of personal problems on professional activity, relationships with clients, the use of information received in the course of professional activity, conducting consultations with clients recommended by another psychologist, the desire to give advice according to a template, without taking into account the peculiarity of the relationship and the type of family.

Key words: family, functions of the family, legal foundations of the family, family education, types of family, psychological service for the family, psychological consultation for the family.

В человеческом обществе семья является естественной первичной ячейкой, важнейшей социальной ценностью. Роль семьи в жизни человека настолько важна, что она справедливо рассматривается как основа любого общества. Ведь семья представляет собой особую сферу социальной жизни, где происходит зарождение, становление и формирование человека, которому предстоит жить в обществе и стать гражданином государства.

Правовые основы семьи определены в Конституции и в Семейном кодексе Республики Узбекистан. Регулирование семейных отношений в Узбекистане осуществляется на основе принципа добровольности брачного союза мужчины и женщины [1].

Семья – это малая ячейка общества, очаг раннего воспитания, основное богатство и опора могущества Родины. От того, какое воспитание получит человек в семье, какие нравственные убеждения он приобретёт, насколько благоприятными окажутся условия для развития личности в семье, зависит состояние общества. Семья – это своеобразное общественное учреждение, где интересы неразрывно связаны с интересами общества [3]. Также семью можно представить как единый организм, в котором все жизненные процессы взаимосвязаны и взаимообусловлены. Когда семья полна жизненных сил, наполнена радостью, открыта будущему, то каждому человеку, вписанному в этот организм, словно живая клеточка живётся легко и свободно, ему хватает тепла и свет, он чувствует себя безопасно и уверенно смотрит в завтрашний день.

Семьей также называется “социальный институт, то есть устойчивая форма взаимоотношений между людьми, в рамках которого осуществляется основная часть повседневной жизни людей: сексуальные отношения, деторождение и первичная социализация детей, значительная часть бытового ухода, образовательного и медицинского обслуживания, особенно по отношению к детям и лицам пожилого возраста” [2].

Семья - своеобразная система поддержки прав каждого ее члена. Для выполнения этих функций большое значение имеют семейные и родственные связи, взаимодействие семейных групп. Семья обеспечивает своим членам психологическую, социальную, экономическую и физическую безопасность; заботу о малолетних, престарелых и больных; условия для социализации детей и молодежи. К основным функциям семьи относятся: поддержание биологической непрерывности благодаря рождению детей и обеспечению биологического существования (пищи, жилища, одежды); создание культурной непрерывности, передача новому поколению своего наследия. Материальное состояние, образование родителей во многом определяют будущую карьеру детей; создание эмоционального комфорта и безопасности для своих членов, таким образом, предотвращают дезинтеграцию личности.

В разные периоды жизни семьи изменяется иерархия семейных функций: то одна, то другая занимает приоритетное место. Так, для молодой семьи наиболее важной является биологическая функция, тогда как для пожилой важнее эмоциональная.

В своем единстве перечисленные функции представляют систему семейных отношений, возникновение в этой системе дисфункции, т. е. рассогласования в их взаимодействии как целого, приводит систему в аномальное состояние. Игнорирование, а порой и полный отказ семьи по тем или иным причинам от выполнения какой-либо функции дестабилизирует семейный образ жизни, возникает угроза ее распада. Семьи, социальное функционирование которых по субъективным или объективным причинам затруднено, характеризуются как семьи социального риска.

Существует также типология социального риска, т.е. выделение семей, где по объективным или субъективным условиям социальное функционирование затруднено, и они практически неизбежно находятся в состоянии жизненного затруднения.

В настоящее время социальная защита семьи, в отличие от действующей прежде системы социального обеспечения, представляет собой многогранную деятельность, дифференцированную по отношению к различным группам населения и структурированную по разным министерствам и ведомствам, общественным организациям и учреждениям.

К сожалению, в условиях глобализации возникают проблемы в семье. Это изначально отразилось в семейном воспитании: расширились источники культурной и познавательной информации, влияющие на формирование мировоззрения людей; участие родителей в воспитательном процессе снизилось, особенно влияние внешних факторов негативно отразилось в жизни семей.

Следует отметить, что характер и стиль воспитания в семье резко меняются в случаях развода родителей. Дети крайне болезненно воспринимают разлуку и нарушение контактов с одним из родителей. Развод нарушает прежние привычные отношения с родителями, ставит перед ребенком непосильные для его возраста задачу выбора новых отношений с разведенными родителями, особенно трудный в случае повторного брака одного из них. В случаях развода родителей у детей появляются чувства одиночества, неприкаянности, ощущения своей неполноценности и второсортности. Исходя из этого, необходимо проводить психологическую службу семье. Одним из видов психологической службы является психологическая консультация. При проведении психологической консультации необходимо наличие знаний и навыков работы с семьями, в первую очередь их классификацию. Семьи подразделяются на следующие типы:

1. Полные, неполные и реорганизованные (второй брак) семьи – по признаку полноты.
2. Нуклеарные (родитель и ребенок) и многопоколенные семьи (два или более поколений живут вместе) – по количеству поколений проживающих в семье.
3. Семьи без детей, семьи с одним и двумя детьми, семьи с более детей - по количеству детей в семье.

4. Семья рабочих, служащих, предпринимателей, фермеров и т.д. - по социальному происхождению.

5. По степени образования супругов: среднее образование среднее специальное, семья с высшим образованием и другое.

6. Молодая семья (семьи с 3-5 лет и 6-10 лет жизненного опыта), семья среднего возраста, семья старшего поколения - по «возрасту» семьи.

7. Городская, сельская, смешанная семья - по региональному признаку.

8. По уровню удовлетворенности браком: с низким уровнем удовлетворенности браком, с высоким уровнем удовлетворенности браком.

9. По стилю управления семьи - авторитарная, демократическая, либеральная и семья смешанного типа.

10. По национальной принадлежности: интернациональные, семьи одной национальности [4].

В современных условиях вышеуказанные все типы семьи нуждаются в оказании психологической помощи.

Психологическое консультирование семье предъявляет к консультанту определенные требования, без следования которым работа не может быть успешной. Прежде всего он несет ответственность семьей, перед клиентом, который находится в системе разнообразных отношений, поэтому консультант ответственен и перед членами семьи клиента, перед организацией, в которой работает, и наконец, перед своей профессией. Такая ответственность обуславливает особую важность проведения психологического консультирования, психологической помощи. Надо отметить, учитывая, эту особенность в настоящее время во всех странах уделяется внимание профессиональной этике консультанта-психолога, особенно семейного психолога [3].

Однако семейному психологу проводить психологическую консультацию не так просто, т.к. существуют некоторые объективные причины:

1. Трудно соблюдать стандарты установленного поведения в семейной консультации, т.к. каждый объект консультации индивидуален.

2. Большинство консультантов практикуются в определенных учреждениях (клиниках, центрах, школах, частных службах и пр.). Но в случае психологической консультации семье психолог-консультант оказывается перед сложным выбором.

3. Семейный психолог-консультант нередко попадает в противоречивые ситуации, когда, придерживаясь требований одной нормы, он нарушает другую [3].

Например, в работе с клиентами, имеющими суицидные намерения, в семейном разводе и других негативных ситуациях трудно полностью придерживаться определенных принципов. Если стараться обеспечить безопасность клиента, то трудно не нарушить его автономию, право на свободное самоопределение, а следовательно, не посягнуть на его личностное достоинство и ценности. С другой стороны, если ничего не делать и охранять автономию клиента, возникнет угроза его благополучию и даже жизни.

Можно сформулировать следующие основные проблемы в ведении семейной консультации психолога: неправильное применение психологических знаний, влияние личных проблем на профессиональную деятельность, отношения с клиентами, использование полученной информации в ходе профессиональной деятельности, осуществление консультации с клиентами, рекомендованные другим психологом, стремление давать советы по шаблону, не учитывая особенность взаимоотношений и типа семьи.

Литература и примечания:

1. Конституция Республики Узбекистан. Т.2013г.3-раздел, глава XIV, ст.65
2. Дружинина В.Н. Психология семьи. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2006. 176 с.

3. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. - М.: Гардарики, 2008. - 320 с.

4. Психология семейных отношений: конспект лекций //Сост. С.А.Великова. – М.: АСТ; - СПб.: Сова, 2005. – 127 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Акрамова Феруза Акмаловна

Профессор, доктор психологических наук, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами

Адрес: Узбекистан, 200100, город Ташкент

e-mail: akramova_feruza@mail.ru

IJTIMOIIY AXLOQ VA XULQ-ATVOR NORMALARINI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK ONG TA'SIRINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Akramov Mirmuxsin Rustamovich

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi "Din psixologiyasi va pedagogika"
kafedrası professori v.b., psixologiya fanlari doktori, Toshkent shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada shaxsda atrof-muhitga, shu jumladan hayvonot va o'simlik dunyosiga nisbatan insonparvarlik g'oyalariga asoslanadigan munosabatni shakllanishining psixologik mexanizmlari, ta'lim-tarbiya maqsadlari, shaxs tomonidan umuminsoniy va axloqiy qadriyatlarga nisbatan ijobiy munosabatlar tizimi, tabiatga estetik munosabat jarayoni, shaxsning sub'ektiv emosional-hissiy, ekologik dunyoqarashi, individual hayotiy tajribasi "obe'ktivlashib", amaliy faoliyati mohiyati ham, funksiyasi ham turlicha ifodalanishi kabi masalalar yoritib o'tilgan.

MAQSAD: Ijtimoiy axloq va xulq-atvor normalarini shakllantirishda ekologik ong ta'sirining psixologik asoslarini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Axloq inson hayotining barcha tomonlari (shaxsiy va ijtimoiy, moddiy va ma'naviy kabilar)ga bevosita taalluqlidir. Axloq – kishilarning yurish-turishlarida, xulq-atvorlarida, o'zlarini kishilar orasida tutishlarida namoyon bo'ladi. Axloq mezonlari va namunalari jamiyat bag'rida yetiladi, ularda ilgari surilgan talablar universal va barcha uchun rioya qilinishi zaruriydir. Axloq shaxs erkinligi va ijodkorligi bilan bevosita bog'liq. Shaxs jamiyatda mavjud bo'lgan axloqiy qadriyatlarni tanlab oladi, o'zlashtiradi, mavjud vaziyatga tatbiq etadi va takomillashtiradi. Axloqiy baholash jamoatchilik fikriga tayanadi. Axloq barcha uchun birdek xizmat qiladigan, qotib qolgan qoidalar yig'indisi emas, balki inson va jamiyat hayoti davomida shakllanib, sayqallanib, takomillashib boradigan ijtimoiy hodisadir. Axloq inson xulqi me'yorlarini uning jamiyat va borliqqa bo'lgan munosabatlar mas'uliyatini muhokama qilgan. U tabiat atrof muhit sohasiga bevosita kiritilmagan, biroq mavjud bo'lgan. Insonni tabiatga munosabati axloq nuqtai nazaridan baholanmagan, uning holati yaxlitligicha inson faoliyati va ko'lam bilan aloqadorlikda ko'rinmagan. Bunday munosabatlar antropotsentrik xarakterga ega bo'lgan chunki avvallari inson tabiatga qaram bo'lgan va uning ta'siridan himoyalangan. Inson tabiatdan o'zi uchun zarur narsalarni olgan. Tabiat tarixi inson tarixini yaratgan. Bu holatda tabiat jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun o'z faoliyatini moddiy ashyolarni taqozo etuvchi insoniy munosabatlar ob'ektiga aylangan. Mazkur holat insonning tabiatga nisbatan axloqiy yoki axloqqa zid munosabatlar haqida gapirish hamda axloq o'z ichiga ekologik yo'nalishni qamrab olishini ta'kidlab o'tish imkonini beradi.

XULOSA: Inson tabiatning bir bo'lagi ekan undagi o'zgarishlar ekologik ongdagi (tabiat) o'zgarishlarga ham turtki bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar. Axloq, atrof-muhit, insonparvarlik, ta'lim-tarbiya, munosabatlar tizimi, estetik munosabat, xulq-atvor motivlari, ekologik ong, ekologik dunyoqarash.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЛИЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ МОРАЛИ И НОРМ ПОВЕДЕНИЯ

Акрамов Мирмухсин Рустамович

*профессор и.о., кафедры «Психология религии и педагогика» Международной
исламской академии Узбекистана, доктор психологических наук, город Ташкент*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются психологические механизмы формирования отношения человека к окружающей среде, в том числе к животному и растительному миру, на основе гуманистических идей, цели воспитания, система позитивных установок на общечеловеческие и нравственные ценности, процесс эстетического отношения к природе, субъективное эмоционально-чувственное, экологическое мировоззрение человека, «объективация» индивидуального жизненного опыта, различные проявления как сущности, так и функции практической деятельности.

ЦЕЛЬ: Изучить психологические основы влияния экологического сознания на формирование общественной морали и норм поведения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Этика напрямую касается всех аспектов жизни человека (личной и общественной, материальной и духовной и т. д.). Мораль проявляется в поведении людей, их отношении и поступках. Моральные нормы и образцы вырабатываются в обществе, а выдвигаемые ими требования являются универсальными и обязательными для соблюдения всеми. Нравственность напрямую связана с индивидуальной свободой и творчеством. Человек выбирает, усваивает, применяет и совершенствует моральные ценности, существующие в обществе. Моральная оценка опирается на общественное мнение. Мораль — это не набор жестких правил, которые одинаково полезны всем, а социальное явление, которое формируется, совершенствуется и совершенствуется на протяжении всей жизни человека и общества. Этика рассматривает нормы поведения человека и его ответственность во взаимоотношениях с обществом и миром. Он не был напрямую включен в природную среду, но он существовал. Отношение человека к природе не оценивалось с моральной точки зрения, а его состояние не рассматривалось в его целостности по отношению к человеческой деятельности и масштабам. Подобные отношения носили антропоцентрический характер, поскольку ранее люди зависели от природы и были защищены от ее влияния. Человек взял у природы то, что ему нужно. Естественная история создала историю человечества. В этом случае природа стала объектом человеческих отношений, деятельность которых требует материальных благ для удовлетворения потребностей общества. Такая ситуация позволяет говорить о моральном или безнравственном отношении человека к природе и подчеркивать, что мораль подразумевает экологическую направленность.

ВЫВОД: Поскольку человек является частью природы, изменения в ней могут также привести к изменениям в экологическом сознании (природе).

Ключевые слова. Этика, окружающая среда, гуманизм, образование, система отношений, эстетическое отношение, мотивы поведения, экологическое сознание, экологическое мировоззрение.

PSYCHOLOGICAL BASIS OF THE INFLUENCE OF ECOLOGICAL AWARENESS IN THE FORMATION OF SOCIAL MORALS AND BEHAVIOR NORMS

Akramov Mirmuxsin Rustamovich,

*Associate Professor of the Department of "Psychology of Religion and Pedagogy" of the
International Islamic Academy of Uzbekistan, Doctor of Psychology, Toshkent city*

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the psychological mechanisms of the formation of a person's attitude towards the environment, including the animal and plant world, based on humanistic ideas, the goals of education, the system of positive attitudes towards universal and moral values, the process of aesthetic attitude towards nature, the subjective emotional-sensual, ecological worldview of a person, the "objectification" of individual life experience, and the various expressions of both the essence and function of practical activity.

GOAL: To study the psychological foundations of the influence of ecological consciousness on the formation of social morality and behavioral norms.

MATERIALS AND METHODS: Morality directly affects all aspects of human life (personal and social, material and spiritual). Morality is manifested in people's behavior, behavior, and behavior among people. Moral criteria and models are developed in society, the requirements put forward in them are universal and must be observed by everyone. Morality is directly related to the freedom and creativity of the individual. A person selects, assimilates, applies and improves the moral values existing in society. Moral assessment is based on public opinion. Morality is not a set of rigid rules that serve everyone equally, but is a social phenomenon that is formed, refined and improved throughout the life of a person and society. Morality discusses the norms of human behavior, his responsibility in his relationship to society and the world. It was not directly included in the sphere of the natural environment, but existed. Man's relationship to nature was not evaluated from the point of view of morality, his condition was not seen in its entirety in connection with human activity and the scope of his activities. Such relationships were anthropocentric in nature, because previously man was dependent on nature and protected from its influence. Man received from nature what he needed for himself. Natural history created human history. In this case, nature has become an object of human relations, requiring material goods for its activity to satisfy the needs of society. This situation allows us to talk about moral or immoral relations of man towards nature and to emphasize that morality includes an ecological orientation.

CONCLUSION: Since man is a part of nature, changes in it can also be an impetus for changes in ecological consciousness (nature).

Keywords: Ethics, environment, humanism, education, system of relations, aesthetic attitude, behavioral motives, ecological consciousness, ecological worldview.

Jahonda keyingi o'n yillik atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi harakatlarni tanqidiy tahlil etish davri bo'ldi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1992 yilda Rio-de-Janeyro shahrida bo'lib o'tgan atrof muhit muammolari muhokamasiga bag'ishlangan konferensiyasida dunyoning barcha mamlakatlarida insoniyatning hayot tarzi va barqaror rivojlanishi strategiyasini amalga oshirishda ekologik ongning ulkan ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan edi¹⁴. Atrof-muhitga, shu jumladan hayvonot va o'simlik dunyosi xilma-xilligiga nisbatan insonparvarlik g'oyalariga asoslanadigan munosabatni shakllantirish muhimligi hozirgi zamonaviy dunyoda hech kimda shubha uyg'otmasligi bilan birgalikda ko'plab mamlakatlarda ta'lim va tarbiya berishning ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Bu borada, aholining ekologik ongini shakllantirish va atrof muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishni shakllantirishga qaratilgan ushbu faoliyat – butun insoniyat kelajagi xavfsizligini ta'minlab kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasida yuz berayotgan barcha o'zgarishlar yaqin kelajakda davlatimizning siyosiy va iqtisodiy barqarorligini, shaxs ma'naviyatini yuksaklikka ko'tarishni ta'minlashga yo'naltirilgan. Biroq, shuni alohida ta'kidlash kerakki, iqtisodiy yo'nalganlikning kuchayishi tevarak olamga bo'lgan munosabatning salbiy ko'rinishlarini vujudga keltirmoqda. Ya'ni jamiyatda iste'molchilik kayfiyatining tobora oshishi kuzatilmoqda. Shunday pallada insonning o'zini o'rab turgan tabiiy muhitga munosabati masalasiga e'tibor jamoatchilikning diqqat markaziga

¹⁴ United Nations Development Program «Digital Development Initiative» program T.: 2003 – 262 p.

ko'chgan. Mazkur muammo O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy sohadagi davlat siyosati konsepsiyasi, Dunyoviy davlatni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari va mexanizmlari bobining 7-bo'limi 35-bandida "atrof-muhitga, shu jumladan hayvonot va o'simlik dunyosi xilma-xilligiga nisbatan insonparvarlik g'oyalariga asoslanadigan munosabatni shakllantirish" asosiy vazifalardan biri sifatida keltirilgan.¹⁵

Axloq (arab. Xulq so'zining ko'pligi) – kishilar orasidagi munosabatni tartibga solishning o'ziga xos tartib, qoidalari yig'indisi. Axloqdagi "yaxshilik", "yaxshi odatlar" insonning o'z manfaatini jamiyat manfaatini moslashga, ayrim o'rinlarda jamiyat manfaatlari yo'lida o'z hayotiy maqsadlari, manfaatlarini o'zgartirishga imkon beradi¹⁶. Kishilar hatti-harakatini tartibga solishning belgilangan hamda ijtimoiy-tashkiliy tuzilmalar faoliyatiga asoslangan (huquqiy, diniy) shakllaridan farqli o'laroq, axloq kishilar xulq-atvorlari, muloqotlari, munosabatlarining yozilmagan, lekin jamiyat tomonidan qabul qilingan hamda qo'llab-quvvatlanadigan "oltin qoidalar"ni ifodalaydi. Axloq birinchidan, umumijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan qadriyatlarni (boshqa kishilar huquqlarini tan olish, adolat, halollik, ishonch, sadoqat, muloyimlik, boshqalar bilan kelisha olish, til topishish, jamoada o'zini tuta bilish kabi) qamrab oladi. Ikkinchidan, axloq kishilarga xos sifatlar (xislatlar)ning muhim tomonini ifodalaydi.

O'zbekiston mustaqillika erishgandan so'ng axloq muammolariga katta e'tibor berila boshladi. Kishilararo munosabatda, o'zaro muomalada unutilib ketgan islomiy qadriyatlar, sharqona xulq-odob qoidalari, urf-odatlar, marosimlar qaytadan rasm bo'la boshladi.

Axloq (lotin. "moralis" – qoidaga, xulq-atvorga, urf-odatga taalluqli, axloqli) kishilar orasidagi munosabatlarni tartibga solishning o'ziga xos usuli, u yoki bu jamiyatda qabul qilingan va rioya qilinishi lozim bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat hamda muloqotning qonun qoidalari, mezonlari yig'indisi; har bir inson tan oladigan etik qadriyat; inson mavjudligining o'z-o'zini tarbiyalash, tartibga solish va boshqarishning o'ziga xos usuli...¹⁷ Axloqning ildizlari urf-odatlarga borib taqaladi. Lekin axloq bilan urf-odat bir narsa emas. Urf-odat, axloqdan farqli o'laroq, muayyan qolipga tushgan (standartlashgan), mavjud va bo'lishi lozim narsalarni ifodalaydi. Axloq insonga o'z yo'lini tanlash, o'z xulq-atvori, hatti-harakatlari munosabatlarini belgilab olish imkonini beradi. Axloqiy mas'uliyat tufayli inson o'z hatti-harakatlarini jamiyat va muayyan ijtimoiy guruh manfaatlariga moslashtirishga, "yaxshilik" sari yo'naltirishga intiladi.

Axloq inson hayotining barcha tomonlari (shaxsiy va ijtimoiy, moddiy va ma'naviy kabilar)ga bevosita taalluqlidir. Axloq – kishilarning yurish-turishlarida, xulq-atvorlarida, o'zlarini kishilar orasida tutishlarida namoyon bo'ladi. Axloq mezonlari va namunalari jamiyat bag'rida yetiladi, ularda ilgari surilgan talablar universal va barcha uchun rioya qilinishi zaruriydir. Axloq shaxs erkinligi va ijodkorligi bilan bevosita bog'liq. Shaxs jamiyatda mavjud bo'lgan axloqiy qadriyatlarni tanlab oladi, o'zlashtiradi, mavjud vaziyatga tatbiq etadi va takomillashtiradi. Axloqiy baholash jamoatchilik fikriga tayanadi. Axloq barcha uchun birdek xizmat qiladigan, qotib qolgan qoidalar yig'indisi emas, balki inson va jamiyat hayoti davomida shakllanib, sayqallanib, takomillashib boradigan ijtimoiy hodisadir. Axloq inson xulqi me'yorlarini uning jamiyat va borliqqa bo'lgan munosabatlar mas'uliyatini muhokama qilgan. U tabiat atrof muhit sohasiga bevosita kiritilmagan, biroq mavjud bo'lgan. Insonni tabiatga munosabati axloq nuqtai nazaridan baholanmagan, uning holati yaxlitligicha inson faoliyati va ko'lam bilan aloqadorlikda ko'rinmagan. Bunday munosabatlar antropotsentrik xarakterga ega bo'lgan chunki avvallari inson tabiatga qaram bo'lgan va uning

¹⁵ Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг виждон эркинлигини таъминлаш ва диний соҳадаги давлат сиёсати концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. Тошкент ш., 2025 йил 25 февраль, ЎРҚ-1037-сон

¹⁶ Фалсафа: энциклопедик луғат/ЎЗР ФА, И.Мўминов номидаги фалсафа ва ҳуқуқ ин-ти. - Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2010.- 35 б

¹⁷ Фалсафа қисқача изоҳли луғат / М.Н.Абдуллаева, М.Абдурашидов, У. Абилов ва бошқ.: Т.: "Шарқ", 2004 й. 49 б.

ta'siridan himoyalangan. Inson tabiatdan o'zi uchun zarur narsalarni olgan. Tabiat tarixi inson tarixini yaratgan. Bu holatda tabiat jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun o'z faoliyatini moddiy ashyolarni taqozo etuvchi insoniy munosabatlar ob'ektiga aylangan. Mazkur holat insonning tabiatga nisbatan axloqiy yoki axloqqa zid munosabatlar haqida gapirish hamda axloq o'z ichiga ekologik yo'nalishni qamrab olishini ta'kidlab o'tish imkonini beradi.

Bunday axloqiy baho va muvofiqlashtirish ob'ektini tabiatning o'zigina emas, balki aynan insonning tabiatga bo'lgan munosabati tashkil etadi. Insonning tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatini shakllanishi axloqiy tarbiya tarkibidagi ekologik komponentning asosiy mazmuni va predmetini tashkil etadi.

Biz axloqiy xulq-atvor motivlarini o'rganishga doir metodikani qo'llashga qaror qildik chunki, munosabatlarni motivlar belgilashi mumkin. Mazkur metodika I.G. Dubov, A.A. Xvostovlar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, aholining katta guruhlarida maishiy ongidagi ahloqiy xulq-atvor determinantlarini o'rganishga imkon beradi¹⁸. Biroq metodika adaptatsiyasi jarayonida bir qator muammolarga duch keldik. Bularning eng asosiysi rossiyaliklar va o'zbekistonliklarning axloq to'g'risidagi tasavvurlarining farqlanishidir ya'ni, mental xususiyatlar bilan bog'liq. Mualliflar tomonidan tuzilgan metodikada 54 ta axloqiy xulq-atvor determinantlariga doir ta'kidlar 16 ta faktorda o'z akasini topgan. Bizda esa pilotaj tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlar jamlanib faktorli tahlil qilinganda 16 ta emas 17 ta ikki qutbli faktorlar hosil bo'lgan¹⁹. Bunday holatda metodika yaratuvchilari tomonidan berilgan original tahlil kalitlari bizning milliy muhitda o'ziga xos transformatsiyaga duchor bo'lganini qayd etish mumkin. Mazkur hodisa, B.M. Botirovning termini bilan aytganda, o'zbeklarning kognitiv murakkabligi bilan belgilanishi ehtimol²⁰. Ya'ni, ushbu metodikani o'z xolicha tahlil etish mazmuniy yanglishishlarga sabab bo'ladi. Biz unda berilgan 54 ta ta'kidni diskriminant tahlil usuli bo'yicha qayta ishlashni lozim topdik.

Diskret tahlil ikki xil guruhlariga taalluqli muammolar yechimini topishga yordam beradi;

- turli sinflar o'rtasidagi farqlarni interpretatsiya qilish, ya'ni quyidagi savollarga javob beradi: bir sinf boshqa sinfdan berilgan turkum o'zgaruvchilardan foydalangan holda qanchalar aniq farqlanishi; ushbu o'zgaruvchilarning qaysi biri sinflarni farqlashda yuqori darajada muhimligini aniqlashda.

- ob'ektlar klassifikatsiyasida ya'ni alohida olingan har bir ob'ektni diskriminant o'zgaruvchilar qiymatidan kelib chiqqan holda sinflarning qaysi biriga taalluqliligini aniqlashda.

Birinchi kanonik faktorga kirgan ta'kidlar quyidagilardan tashkil topgan (faktor yuklamalari yuqorilaridan boshlab sanaladi):

Ijobiy qutbda: "chunki keyin o'z qilmishlaringiz uchun iztirob chekishga majbur bo'lmaysiz" (0.918), "chunki buni Sizning jamiyatdagi mavqeingiz taqozo qiladi" (0.521).

Salbiy qutbda: "chunki barcha axloq doirasida bo'lsa olamda yovuzlikka joy qolmaydi" (-0.564), "chunki, aksi bo'lsa hayotga moslasha olmaysan" (-0.505).

Ushbu faktorning mazmuniy tahlili tashqi lokus mavjudligini ko'rsatmoqda: axloq doirasida hatti-xarakat qilsang jamiyatdagi mavqeinga putur yetmaydi va keyinchalik iztirob chekishga majbur bo'lmaysan.

Biroq shuni alohida ta'kidlamochi edikki, faktorning salbiy qutbi (talabalar ongida) odamlar axloqiy xulq atvordan yovuzlik maqsadida ham foydalanishlari mumkinligini ko'rsatmoqda: axloq hayotga moslashish bo'lgani uchun barcha axloq doirasida harakat qilsa ham bu olamda yovuzlikka joy topiladi.

Mazkur faktorni "axloq introekt sifatida" deb nomladik.

¹⁸ Хвостов Андрей Анатольевич. Структура и детерминанты морального сознания личности : Дис. ... д-ра психол. наук: М., 2005 496 с.

¹⁹ M. R. Arkamov The ethical awareness behavior of students during higher education (in the condition of uzbekistan) //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2016. – Т. 4. – №. 10

²⁰ Ботиров Б.М. "Ўзбек менталитетининг психологик хусусиятлари" - Тошкент, ТДПУ, 2011й. 64 б.

Ikkinchi faktorga taalluqli ta'kidlarga esa quyidagilar kiritilgan:

Ijobiy qutbida “chunki barcha axloq doirasida bo'lsa olamda yovuzlikka joy qolmaydi” (0.590), “chunki buni Sizning jamiyatdagi mavqeingiz taqozo qiladi” (0.516).

Salbiy qutbida: “chunki axloqdan barchaga manfaat bor” (-0.628), “chunki o'zgalar bilan bo'lgan munosabatlarni qadrlash lozim deb hisoblaysiz” (-0.408).

Ushbu faktorning mazmuniy tahlili axloq xususida yana quyidagicha fikr mavjudligini ko'rsatdi: har kim o'zining jamiyatda tutgan mavqeiga yarasha ish tutsa bu olamda yovuzlikka joy qolmaydi.

Mazkur faktorni shartli ravishda axloq o'zgalar bilan bo'lgan munosabatlar mezoni sifatida deb nomladik.

Uchinchi faktorning ijobiy qutbidan joy olgan ta'kidlarga “chunki yaxshilik – sizning insoniy burchingizdir” (0.843), “chunki Siz axloqni oqilona ish deb hisoblaysiz” (0.506) kirsas, uning salbiy qutbi “chunki o'zgalar bilan bo'lgan munosabatlarni qadrlash lozim deb hisoblaysiz” (-0.462) ta'kididan iboratdir.

Uchinchi faktorning mazmuniy tahlili axloq ezgulikdan iborat bo'lib u insoniy burchdir, shunday ekan axloqqa rioya etish oqilona ish ekanini anglatmoqda. Zotan, faktorning salbiy qutbi mazkur faktorning oldingi ikki faktordan farqli jihatini ochib bermoqda: axloq oqilona ish ekan o'zgalar bilan bo'lgan munosabatlar unga ta'sir etmasligi zarurligini e'tirof etmoqda.

Uchinchi faktorni shartli ravishda “axloq individual mas'uliyat mezoni sifatida” deb nomladik.

Demak, xulosa qiladigan bo'lsak inson tabiatning bir bo'lagi ekan undagi o'zgarishlar ekologik ongda (tabiat) o'zgarishlarga ham turtki bo'lishi mumkin.

Shu bilan biga, shaxs axloqiy ongidagi yuzaga keladigan o'zgarishlarni va ekologik ongni o'rganishga doir tadqiqot ishi bo'yicha quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

- axloqiy ongi shakllanishi xususiyatlari tor oilaviy muhitdan keng ijtimoiy muhitga ko'chishi bilan belgilanadi;

- turmush va tahsil bosimi ostida shaxs axloqiy ongi keskin deformatsiyalarga duchor bo'ladi va ekologik ongga ta'sir qiladi;

- axloqiy ong taraqqiyotining dinamikasi ong sub'ektlarini tadqiqot ob'ekti sifatidagi klassifikatsiyasini amalga oshirish imkoniyatini beradi;

- axloqiy ongni statik hodisa sifatida ko'zdan kechirish psixologik diagnostika natijalaridagi anglashilmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ш.М.Мирзиёев. Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг виждон эркинлигини таъминлаш ва диний соҳадаги давлат сиёсати концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. Тошкент ш., 2025 йил 25 февраль, ЎРҚ-1037-сон

2. Ботиров Б.М. “Ўзбек менталитетининг психологик хусусиятлари” - Тошкент, ТДПУ, 2011 й. 64 б.

3. M. R. Arkamov The ethical awareness behavior of students during higher education (in the condition of uzbekistan) //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2016. – Т. 4. – №. 10

4. Хвостов Андрей Анатольевич. Структура и детерминанты морального сознания личности : Дис. ... д-ра психол. наук: М., 2005 496 с

5. Фалсафа: энциклопедик луғат/ЎЗР ФА, И.Мўминов номидаги фалсафа ва ҳуқуқ ин-ти.- Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2010.- 35 б

6. United Nations Development Program «Digital Development Initiative» program T.: 2003 – 262 p

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Akramov Mirmuxsin Rustamovich

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi "Din psixologiyasi va pedagogika"

kafedrası professori v.b., psixologiya fanlari doktori,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

SUD VA TERGOV FAOLIYATIDA PSIXOLOG KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Olimov Laziz Yarashovich

Buxoro davlat universiteti professori,

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada sud va tergov jarayonida psixolog kompetentligini takomillashtirishning o'ziga xos jihatlari nazariy hamda amaliy tadqiqi ochib berilgan bo'lib, sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligi va emotsional intellektini rivojlantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar, komponentlarini aniqlash, sud psixolog ekspertidagi kommunikativ, emotsional va shaxslilik komponentlarining namoyon bo'lishi va rivojlanishini tadqiq qilish; sud psixolog ekspertlarining sotsial-psixologik kompetentligini rivojlantirishda ularning sud-huquq tizimi bilan bog'liqligi ochib berilgan.

MAQSAD: sud va tergov faoliyatida psixolog kompetentligining o'ziga xos jihatlari baholash orqali sud psixolog eksperti faoliyatida ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarining namoyon etilishini aniqlash va ularning kasbiy kompetentlik bilan o'zaro mutanosib rivojlanishi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Zamonaviy psixologiyada sud psixolog ekspertlari ijtimoiy-psixologik kompetentligi namoyon etilishi va rivojlanishi muammosini o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlarini tahlil qilar ekanmiz, ulardagi kasbiy va ijtimoiy-psixologik kompetentlik metodologiyasiga aloqador bo'lgan ko'plab psixologik xususiyatlarni nazariy jihatdan izohlashga alohida e'tibor qaratdik. Bir qancha ilmiy adabiyotlarning tahliliga asoslanadigan bo'lsak, ijtimoiy-psixologik kompetentlikni aniqlashga doir tadqiqotchilar tomonidan turlicha yondashuvlar mavjudligini ko'ishimiz mumkin.

Ijtimoiy-psixologik kompetentlik jarayoni nafaqat ijtimoiy va tatbiqiy psixologiya, balki ko'pgina psixologiya fanlarining ham amaliyotda qo'llanilishida ko'rishimiz mumkin. Xuddi shunday kategoriya ilmiy adabiyotlarda o'z ifodasini topgan bo'lib, kasbiy faoliyat samaradorligiga faqat kompetentlik vositasi sifatidagi ijtimoiy-psixologik samaradorlik mezoni sifatida baholash uchun mukammal darajadagi yagona ilmiy metodologik ishlanma hali qabul qilinmagan.

Sud psixolog ekspertining ijtimoiy-psixologik kompetentligini o'rganish bo'yicha olib borilgan kuzatishlarimiz va tadqiqot muammosiga aloqador bo'lgan fundamental adabiyotlar tahlili ijtimoiy-psixologik kompetentlik muammolari bilan shug'ullanuvchi olimlarning qarashlariga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi.

Sud psixolog ekspertining ijtimoiy-psixologik kompetentligi deganda - sud psixolog ekspertining shunday kasbiy faoliyati nazarda tutiladiki, bunda yetarlicha yuqori darajada amaliy kasbiy faoliyat, kasbiy muomalani amalga oshira olishi nazarda tutiladi. Ayni paytda, sud psixolog ekspertining ijtimoiy-psixologik kompetentligi uning kasbiy bilim va malakalari, boshqa bir tomondan esa kasbiy pozitsiyasi va psixologik sifatleri mutanosibligi bilan baholanishi mumkin.

XULOSA: Sud psixolog ekspertining u yoki bu insonlar bilan o'zaro adekvat munosabatga kirisha olishi, xususan, sudga oid psixologik ekspertizalarda yuqori darajada muloqotmandligi, muloqot vaziyatlarini tahlil etuvchanlik, suhbatdoshning xulq-atvori, hatti-harakatlari, ruhiy

kechinmalariga nisbatan adekvat sezuvchanlik va turli xil vaziyatlarga nisbatan muayyan darajada moslashuvchanlik sifatlarining namoyon etilishi bilan xarakterlanadi.

Sud psixolog ekspertlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligining namoyon etilishi, har bir sud psixolog ekspertida o'ziga xos tarzda shakllangan kasbiy va kommunikativ kompetentlik kabi omillarga bevosita bog'liqligi ijtimoiy-psixologik kompetentlik, kasbiy faoliyati samaradorligini belgilashga va shaxs barkamolligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sud psixolog eksperti, ijtimoiy-psixologik kompetentligi, sud psixologik ekspertizasi, kasbiy kompetentlik, kompetentlik, emotsional intellekt, kasbiy faoliyat.

ПОВЫШЕНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПСИХОЛОГОВ В СУДЕБНО-СЛЕДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Олимов Лазиз Ярашович

*Профессор Бухарского государственного университета,
Доктор философии (PhD) по психологии, город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ. В данной статье раскрывается теоретическое и практическое исследование особенностей компетентности психолога в судебно-следственном процессе, выявляются социально-психологические факторы и компоненты, развивающие социально-психологическую компетентность и эмоциональный интеллект судебного психолога, коммуникативную компетентность, эмоционально-личностный характер судебного психолога, изучение проявления и развития его компонентов; в развитии социально-психологической компетентности судебных психологов раскрывается их связь с правовой системой.

ЦЕЛЬ: путем оценки конкретных сторон компетентности психолога в судебно-следственном процессе определить проявление факторов социально-психологической компетентности в деятельности судебного психолога и разработать практические рекомендации, основанные на их пропорциональном развитии с профессиональными компетентность.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Анализируя научные исследования, направленные на изучение проблемы проявления и развития социально-психологической компетентности судебных психологов-экспертов в современной психологии, необходимо теоретически осмыслить многие психологические характеристики, связанные с методологией профессиональной и социальной -психологическая компетентность на них мы обратили внимание. На основе анализа ряда научной литературы мы видим, что существуют разные подходы исследователей к определению социальной и психологической компетентности. Процесс социально-психологической компетентности мы можем видеть не только в социальной и прикладной психологии, но и в практике многих психологических наук. Подобная категория выражена в научной литературе, и до сих пор не принята единая научно-методическая разработка совершенного уровня, позволяющая оценивать эффективность профессиональной деятельности только как критерий социально-психологической эффективности как средства компетентности.

Наши наблюдения по изучению социально-психологической компетентности судебного психолога и анализ фундаментальной литературы, связанной с проблемой исследования, требуют обратить особое внимание на взгляды ученых, занимающихся проблемами социально-психологической компетентности.

Под социально-психологической компетентностью судебного психолога-эксперта понимается профессиональная деятельность судебного психолога-эксперта, предполагающая способность осуществлять практическую профессиональную деятельность и

профессиональное лечение на достаточно высоком уровне. При этом социально-психологическая компетентность судебного психолога может быть оценена по соразмерности его профессиональных знаний и умений, с другой стороны, его профессиональному положению и психологическим качествам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Способность судебного психолога иметь адекватные взаимоотношения с тем или иным лицом, в частности, высокий уровень общения при судебно-психологических экспертизах, умение анализировать ситуации общения, адекватная чувствительность к поведению, действиям, психическим переживаниям собеседника и различным ситуации, характеризующиеся проявлением качеств гибкости на определенном уровне.

Проявление социально-психологической компетентности судебных психологов-экспертов, прямая зависимость от таких факторов, как профессионально-коммуникативная компетентность, которая формируется уникальным образом у каждого судебного психолога-эксперта, служит определению социально-психологической компетентности, эффективности профессиональной деятельности. и обеспечить целостность личности.

Ключевые слова: судебный психолог-эксперт, социально-психологическая компетентность, судебно-психологическая экспертиза, профессиональная компетентность, компетентность, эмоциональный интеллект, профессиональная деятельность.

IMPROVING PSYCHOLOGIST COMPETENCE IN JUDICIAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Olimov Laziz Yarashovich

Professor of Bukhara State University,

Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article reveals the theoretical and practical research of the specific aspects of the psychologist's competence in the judicial and investigative process, the identification of the socio-psychological factors and components that develop the socio-psychological competence and emotional intelligence of the forensic psychologist, the communicative, emotional and personality of the forensic psychologist. study the manifestation and development of its components; in the development of socio-psychological competence of forensic psychologists, their relationship with the legal system is revealed.

GOAL: By evaluating the specific aspects of the psychologist's competence during the court and investigative process, it is to determine the manifestation of the socio-psychological competence factors in the activity of the court psychologist and to develop practical recommendations based on their proportional development with professional competence.

MATERIALS AND METHODS: Analyzing the scientific research works aimed at studying the problem of the manifestation and development of the socio-psychological competence of forensic psychologist experts in modern psychology, it is necessary to theoretically interpret many psychological characteristics related to the methodology of professional and socio-psychological competence in them. we paid attention. Based on the analysis of several scientific literature, we can see that there are different approaches by researchers to determine social and psychological competence.

We can see the process of social-psychological competence not only in social and applied psychology, but also in the practice of many psychological sciences. A similar category is expressed in scientific literature, and a single scientific methodological development of a perfect level has not yet been adopted to assess the effectiveness of professional activity only as a criterion of socio-psychological efficiency as a means of competence.

Our observations on the study of the socio-psychological competence of a forensic psychologist and the analysis of the fundamental literature related to the research problem require paying special attention to the views of scientists dealing with the problems of socio-psychological competence.

Socio-psychological competence of a court psychologist expert means the professional activity of a court psychologist expert, which implies the ability to perform practical professional activities and professional treatment at a sufficiently high level. At the same time, the socio-psychological competence of a forensic psychologist can be assessed by the proportionality of his professional knowledge and skills, and on the other hand, his professional position and psychological qualities.

CONCLUSION: The ability of a forensic psychologist to have an adequate relationship with one or another person, in particular, a high level of communication in forensic psychological examinations, the ability to analyze communication situations, adequate sensitivity to the interlocutor's behavior, actions, mental experiences and different situations characterized by the manifestation of the qualities of flexibility at a certain level.

The manifestation of socio-psychological competence of forensic psychologist experts, the direct dependence on factors such as professional and communicative competence, which is formed in a unique way in each forensic psychologist expert, serves to determine socio-psychological competence, the effectiveness of professional activity and ensure the integrity of the individual.

Key words: Forensic psychologist expert, socio-psychological competence, forensic psychological expertise, professional competence, competence, emotional intelligence, professional activity.

O'zbekistonda oxirgi yillarda sudlov va huquq-tartibot organlari faoliyati samaradorligini oshirish, sud psixolog ekspertlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va ularning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda.

"Sud ekspertizasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunida sud ekspertizasi sohasidagi munosabatlarni tartibga solish borasida muhim vazifalar belgilab berilgan. Bu qonunda ko'rsatib o'tilgan bunday muhim vazifalarni bajarishda sud psixolog ekspertlari ijtimoiy-psixologik kompetentligini takomillashtirishga oid tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, sud psixolog ekspertlari ijtimoiy-psixologik kompetentligini oshirish, ularning shaxsiy sifatlariga xos bo'lgan xususiyatlarni ro'yobga chiqarish, psixokorreksion va rivojlantiruvchi usullar orqali ularning kasbiy faoliyat samaradorligiga bevosita ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarini shakllantirish dolzarb muammo sifatida qaraladi.

Ijtimoiy-psixologik kompetentlik jarayoni nafaqat ijtimoiy va tatbiqiy psixologiya, balki ko'pgina psixologiya fanlarining ham amaliyotda qo'llanilishida ko'rishimiz mumkin. Xuddi shunday kategoriya ilmiy adabiyotlarda o'z ifodasini topgan bo'lib, kasbiy faoliyat samaradorligiga faqat kompetentlik vositasi sifatidagi ijtimoiy-psixologik samaradorlik mezoni sifatida baholash uchun mukammal darajadagi yagona ilmiy metodologik ishlanma hali qabul qilinmagan.

Sud psixolog ekspertining kasbiy kompetentligini o'rganish bo'yicha olib borilgan kuzatishlarimiz va tadqiqot muammosiga aloqador bo'lgan fundamental adabiyotlar tahlili ijtimoiy-psixologik kompetentlik muammolari bilan shug'ullanuvchi olimlarning qarashlariga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi.

Sud psixolog ekspertining ijtimoiy-psixologik kompetentligi deganda - sud psixolog ekspertining shunday kasbiy faoliyati nazarda tutiladiki, bunda yetarlicha yuqori darajada amaliy kasbiy faoliyat, kasbiy muomalani amalga oshira olishi nazarda tutiladi. Ayni paytda, sud psixolog ekspertining ijtimoiy-psixologik kompetentligi uning kasbiy bilim va malakalari, boshqa bir tomondan esa kasbiy pozitsiyasi va psixologik sifatleri mutanosibli bilan baholanishi mumkin.

Hozirgi kunda kompetentlik asosan, inson qobiliyati sifatida qaralsa, u holda insonning turli xil qobiliyati va iste'dodi haqida fikr yuritish imkoniyatini beradi. Bunda "qobiliyat" tushunchasi talqiniga turlicha yondashuvlar mavjudligini ko'ramiz.

Funksional-genetik yondashuvda qobiliyatni u yoki bu psixik jarayonni amalga oshiruvchi funksional tizimlarning samaradorlik tavsifi sifatida talqin etiladi. Bu holatda shaxs tuzilmasidagi motivatsion, xulq-atvor va kognitiv komponentlarning birlashuvini aks ettiruvchi "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalari qobiliyatlar sifatida qaralishi mumkin.

Sud psixologik ekspertiza bugungi kunda yuridik faoliyat amaliyotiga chuqur kirib bormoqda. Sud psixologik ekspertizasining mohiyatini to'laroq anglash va amaliyotga keng doirada tadbiq etish uchun esa uning shakllanish yo'lini, tarixiy rivojlanishini bilish talab etiladi.

Huquqbuzarlik jarayonidagi ishtirokchilarning (ayblanuvchi, jabrlanuvchi va guvohlik beruvchi, xolis) psixik xususiyatlarini tadqiq qilish va o'rganishga qiziqish qadim-qadimdan mavjud bo'lgan.

Kishilik jamiyatining taraqqiy etib borishi, bir ijtimoiy tuzumning ikkinchi bir ijtimoiy tuzumga o'rnini bo'shatib berishi jamiyatda bir qator yangiliklarni, o'zgarishlarni keltirib chiqargan. Shu tariqa jamiyat taraqqiyoti barcha sohalar singari psixologiya ilmining ham rivojlanishiga turtki bo'ldi. Natijada huquqshunoslik amaliyotida psixologik tajribalarning ahamiyati yanada ortib, uni o'tkazish usullari takomillashib bordi. Bu o'z navbatida, tergov va sudlov jarayonlarining oshkoralik asosida, odilona olib borilishini ta'minladi. Biroq, tergov va sudlov jarayonlarining oshkora va odilona olib borilishi ko'p hollarda faqat sudya yoki tergovchining tajribasiga, ilmiga, malakasiga va vijdoniga bog'liqligicha qolaveradi. Bunday holat tabiiy ravishda sudlov va tergov jarayoniga boshqa sohalarning ham aralashishi zaruriyatini keltirib chiqaradi. Dastlab sudlov jarayonida psixologlar voyaga yetmaganlarning psixik rivojlanishi xususiyatlarini, xotira, tafakkur va idrok qilish va xayol jarayonlarini tadqiq qilishga alohida etibor qaratilgan.

Sudga oid psixologik ekspertizaga doir tadqiqotlarda sud psixolog eksperti faoliyatiga aloqador turli jihatlarini, xususan: K.Marbe psixolog jinoiy va fuqarolik ishlarda ekspert sifatidagi ishtiroki, V.Shtern sud psixolog ekspertining jinsiy jinoyat ishlari yuzasidan yosh guvohlar ko'rsatmalarini baholash va ekspertiza qilinayotganlarning aqliy qobiliyatlarni aniqlashning psixologik usullarini, G.Gross esa kriminal psixologiya sohasiga doir ekspertiza o'tkazish mexanizmlarini ochib bergan.

Guvohlik ko'rsatmalarini tadqiq etish sohasida psixologik ekspertiza o'tkazish va boshqa muammolar bo'yicha tadqiqot ishlari amalga oshirilib, psixolog A.Luriya tomonidan 1927 yilda Moskva guberniya prokuraturasi qoshida tashkil qilingan amaliy psixologiya laboratoriyasida jadal tadqiqot ishlari olib borilgan. U yerda psixologik ekspertiza imkoniyatlarini kengaytirish va jinoyatlarni ochish uchun amaliy psixologiya usullarini qo'llash imkoniyatlari o'rganib chiqilgan.

Ta'kidlash joizki, amaliy psixologiyada yuridik amaliyot ehtiyojlari uchun uning qo'llanilishi asosan jinoiy jarayon ishtirokchilari ko'rsatmalarining haqiqiylikni aniqlash metodikalarini ishlab chiqish uchun qo'llanilgan. T.V.Saxnova yozishicha, bir tomondan qonunbuzar shaxsini o'rganib chiqishga e'tibor kuchayishidan darak bergan (ilgari u faqat qonunbuzarning o'zini o'rganilishida to'xtalgan), bu esa o'z navbatida, ob'ektiv va sub'ektiv tomonlarni inobatga olgan holda sodir etilgan qonunbuzarlikka aniq va to'g'ri baho berishga imkon bergan. Boshqa tomondan esa, jarayon (sodir etilgan holat) ishtirokchilarining ko'rsatmalarini haqiqiy ekanligini isbotlash uchun, ekspert sud yoki tergov jarayonida berilgan ma'lumotlar qay darajada haqiqiy ekanligini aniqlash bo'yicha vazifani o'z zimmasiga yuklatadi.

T.V.Saxnovaning fikricha, ekspertiza doirasida shaxsga tashxis qo'yish orqali haqiqatni aniqlash uchun qo'llanilgan. Respondentning erkin hikoyasi (o'zi bilan sodir bo'lgan holat yoki hodisa to'g'risida bildirgan fikrlari, yoki ko'rsatuvlari) va ekspert bergan savollarning javoblari asosida, ob'ektiv u yoki bu shaxs tipi bilan shartlangan, yolg'on belgilari mavjudligi (yoki mavjud emasligi) haqida xulosa qilinadi. Taxmin qilinishicha, sovuqqon, xo'mraygan va yopiq odamlar oldindan uylab qo'ygan yolg'onni aytishga tayyor bo'lishadi. Shuning uchun u bergan ko'rsatmalar ahamiyatli emas, deb baholash mumkin. Bajarilmagan istak-xohishlar majmui mavjud bo'lgan

shaxsning ko'rsatmalari ham to'la haqiqiy deb tan olinmasligi mumkin, biroq boshqa sabablariga ko'ra: sub'ekt boshqalar nigohida o'z mavqeiga ega bo'lishi uchun, istaklarini qiziq tarzda amalga oshiradi. Bu turdagi ekspertizalar voyaga yetmagan guvohlarga nisbatan samaralidir. Bu borada shuni ta'kidlash joizki, o'sha paytda ishonchli, ilmiy asoslangan shaxsni tadqiq etish bo'yicha metodikalar ishlab chiqilmagan edi, shu tufayli ekspert vazifasini ob'ektiv tarzda hal etish imkoni bo'lmagan.

O'rganish jarayonida keltirilgan vajlarning haqiqiyligini aniqlash ekspertizaning asosiy kamchiligi sifatida bundan iborat bo'lmagan. Ko'rsatmalarning haqiqiyligi haqida savolga javob berayotganda, ekspert-psixolog o'zining maxsus bilimlari chegarasidan, jarayondan tashqari, o'z vakolati doirasidan chiqib ketgan va sud vakolati chegaralariga kirgan. Rivojlanishining birinchi bosqichida sud ekspertizasi imkoniyatlariga vakolatidan ortiqcha baho berish, ehtimol qonuniydir, chunki amaliy psixologiya darajasi yuridik amaliyot ehtiyojlaridan ancha orqada qolgan edi. Bu esa o'z navbatida vazifalarni noto'g'ri, xato belgilashga va ularni yechish uchun vositalarni noadekvat tanlashga olib kelar edi.

Sud psixologik ekspertizaga huquqiy holatlarni aniqlash vazifasi yuklanib, faqatgina ko'rsatmalar haqiqiyligining tekshirish emas, balki ularni isbotlash, qonunbuzarlikni sodir etgan shaxs hatti-harakatlarida aybdorlikni aniqlash vositasi sifatida mustahkamligini tekshirish ham kiritilganligini ko'rishimiz mumkin. Garchi bunga asos bo'lmasa ham, qandaydir ishonchsizlik haligacha ham oxirigacha bartaraf etilmagan. Aksincha, qonuniy sud ishida mukammallashib borayotgan amaliyotning, o'sib borayotgan ehtiyojlari sharoitida, zamonaviy psixologiya fanining imkoniyatlariga yetarlicha baho bera olmaslik o'rinlidir.

Sud psixolog ekspertlarining emotsional intellekti bilan ijtimoiy-psixologik kompetentlik ko'rsatkichlarining ijobiy shakllanayotganligini belgilovchi bir qancha statistik ahamiyatga ega bo'lgan alomatlar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlikda o'z aksini topgan. Besh yilgacha ish stajiga ega bo'lgan sud psixolog ekspertlaridagi bunday ijtimoiy-psixologik imkoniyatning mavjudligi kasbiy faoliyatni to'g'ri tashkil qiluvchi omillardan biri sifatida xizmat qiladi. Ular ekspertiza qilinayotganlarning ishga oid ko'rsatuvlarini (xususan, berayotgan ko'rsatmalari rostmi, yoki yolg'onligi, ularning fantaziyaga berilayotganligi yoki yo'qligi) tinglash va tushunish uchun ortiqcha emotsional kechinmalarga berilish kerak emas, degan xulosaga kelganliklarini anglatadi. Natijada, sud psixolog ekspertlari ekspertiza jarayonida vujudga kelishi mumkin bo'lgan turli nizoli holatlar va o'zaro ziddiyatlarni bartaraf etish qobiliyatiga ega bo'lishni biladilar.

Besh yilgacha ish stajiga ega bo'lgan sud psixolog ekspertlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligi bilan emotsional intellektini o'zaro bog'lovchi jihatlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularda insonlarni tushunish bilan o'zga insonlarning kechinmalarini sezish ($r=0,503$, $p\leq 0,05$), axloqiy ustanovkalar bilan o'z emotsiyasini boshqarish ($r=0,562$, $p\leq 0,05$), emotsional barqarorlik bilan empatiya ($r=0,526$, $p\leq 0,05$), ego kompetentlik bilan o'z-o'zini rag'batlantirish ($r=0,512$, $p\leq 0,05$), barqaror insoniy munosabatlar bilan va emotsional barqarorlik bilan emotsional bilimdonlik ($r=0,573$, $p\leq 0,05$) o'rtasida kuzatildi ($r=0,457$, $p\leq 0,05$). Qolgan ko'rsatkichlar o'rtasida korrelyatsion ko'rsatkichlar biroz past bo'lganligi esa sud psixolog ekspertlari kasbiy faoliyati davomida o'z hatti-harakatlarini nazorat qilish, ish faoliyatini tartibga solish va uni ro'yobga chiqarish ustida jiddiy ishlashlari amalga oshirish zarurati borligidan dalolat beradi.

Besh yilgacha ish stajiga ega bo'lgan sud psixolog ekspertlari faoliyat jarayonida boshqa shkalalar bo'yicha ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantirish orqali ekspertiza o'tkazilayotganlarning ichki kechinmalari, ularning his-tuyg'ulari, bergan ko'rsatuvlarini, shuningdek, o'zi bilan sodir bo'lgan hodisa yoki holat ularning keyingi ruhiy holatidagi ta'siri (iz, asorat)ni adekvat baholashga va sud psixologik ekspertizasi xulosasini tegishli tartibda rasmiylashtirishda samaradorlikka erishish mumkinligidan dalolat beradi (1-jadval).

Besh yilgacha ish stajiga ega bo'lgan sud psixolog ekspertlari ijtimoiy-psixologik kompetentligi bilan emotsional intellekti umumiy ko'rsatkichlari orasidagi korrelyatsion bog'lanish natijalari

	Shklalar	Emotsional intellekt				
		Emotsional bilimdonlik	O'z emotsiyasini boshqarish	O'zini-o'zi rag'batlantirish	Empatiya	O'zga insonlarning kechinmalarini sezish
Ijtimoiy-psixologik kompetentlik	Insonlarni tushunish	0,319	0,106	0,281	0,262	0,503*
	Vaziyatlarni tushunish	-0,039	0,416	0,143	0,331	0,431
	Uddaburonlik	0,090	-0,037	0,236	0,259	0,407
	Axloqiy ustunovkalar	0,087	0,562*	0,318	0,371	0,320
	Muvaffaqiyatga erishganlik motivatsiyasi	0,291	-0,013	0,290	0,400	0,239
	Emotsional barqarorlik	0,207	-0,033	0,303	0,526*	0,269
	Imidj	0,368	0,430	0,104	0,266	0,482
	Sotsial psixologik kompetentlik	-0,011	0,244	0,455	0,234	0,466
	Verbal kompetentlik	0,101	0,125	0,454	0,198	0,487
	Operativ ijtimoiy-psixologik kompetentlik	0,561*	0,131	0,060	0,160	0,497
	Ego kompetentlik	0,273	0,249	0,512*	0,235	0,228
	Kommunikativ kompetentlik	-0,030	0,452	0,249	0,447	0,395
	Ishonchlilik	0,068	0,216	0,459	0,446	0,512*
	Barqaror insoniy munosabatlar	0,573*	0,291	0,499	0,485	0,432
	Shaxslilik kommunikativ imkoniyati	0,078	0,436	0,382	0,141	0,208

Izoh: * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$

Sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligini tadqiq etishda ularning emotsional intellektiga murojaat qilish juda ham zarur. Aytish mumkinki, sud psixolog ekspertlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligi va emotsional intellekti o'rtasida ijobiy bog'lanishlar faoliyat jarayonida muhim hisoblanib, barcha mezon bo'yicha ijtimoiy-psixologik kompetentlik sifatleri bilan emotsional intellekt o'rtasidagi to'g'ri ichki munosabat shakllangan. Bu esa sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligining kasbiy kamolotdagi holatini yanada chuqurroq tushunish imkonini berdi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha o'quv modulini amalda qo'llash natijasida qator samaradorlikka erishildi, sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillariga bog'liq

bo'lgan kasbiy kompetentlikning yuqori diapazonda ko'tarilganligini ko'rsatadi. O'quv modulida sud psixolog eksperti kasbiy kompetentligini ta'minlovchi sohaga tegishli bo'lgan me'yoriy hujjatlar bo'yicha savodxonligi, shuningdek psixodiagnostik ishlarni amalga qo'llay olishi, sudga oid psixologik ekspertizasi xulosasini sifatli tarzda rasmiylashtirish bo'yicha bilimdonligini oshirishga erishildi.

Sud psixologik ekspertizasi ishlarida faoliyat olib boradigan ekspertlarning ijtimoiy-psixologik kompetentligi omillarini namoyon etilishi va rivojlanishi masalasini chuqurroq tahlil qilish uchun kelgusida ijtimoiy-psixologik kompetentlikning sud psixolog eksperti sifatidagi faoliyatiga tayyorlik darajasi bilan bog'liqlik tomonlarini tadqiq etish maqsadga muvofiq.

Demak, yuqoridagilarga asoslanib shuni aytish mumkinki, sud psixolog eksperti ijtimoiy-psixologik kompetentligiga tayanch kompetensiyalarini faoliyat jarayonida shakllantirilishi kognitiv, emotsional, xulqiy omillarni o'zaro mutanosib ravishda rivojlanishi faoliyat samadorligini ta'minlashda individual va differensial farqlarga bog'liqligi haqidagi g'oyalarimiz o'z tasdig'ini topdi. Bu borada ijtimoiy-psixologik kompetentlik, eng avvalo, kasbiy faoliyat samaradorligini belgilashga va shaxs barkamolligini ta'minlashga xizmat qilishi aniq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Olimov L.Ya. Psixodiagnostika va psixometrika asoslari. Darslik. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 747.
2. Olimov L.Ya. Umumiy psixodiagnostika. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 1103.
3. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M.. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. o'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. T. 2020. -B. 820.
4. Olimov L.Ya., Nazarov A.M.. Xulqi o'g'ishgan bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. "Tafakkur avlodi" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 490.
5. Olimov L.Ya., Bahronova M.O'. O'smirlar ma'naviyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 407-413 p.
6. Olimov L.Ya., M.B.Rasulova. O'smir shaxsi shakllanishida ahloqiy normalarning ijtimoiypsixologik ahamiyati. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 675-683 p.
7. Olimov L.Ya. Sotsialno-psixologicheskiy podxod k issledovaniyu konfliktov. Vestnik integrativnoy psixologii.(jurnal dlya psixologov). 2019 god, Vipusk 19. 379-381 st.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Olimov Laziz Yarashovich

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

azizbekyarasev@mail.ru

ORCID: 0000-0001-9437-9741

SCOPUS ID 57215004089

O'SMIRLAR ORASIDAGI SUITSIDIAL HOLATLARNI O'RGANISHNING EMPIRIK ASOSLARI

To'ymuradova Zarina Talgatovna
*Osiyo xalqaro universiteti psixologiya
yo'nalishi talabasi*

Elov Ziyodullo Sattorovich
*Osiyo xalqaro universiteti professori,
Psixologiya fanlari doktori (DSc)*

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada bugungi kishilik jamiyatida muhim muammolardan hisoblangan suitsid muammosi va uning ilmiy tahlillari haqida fikr yuritilgan. Unda dunyodagi atoqli psixolog va boshqa mutaxassislarning ushbu mavzu yuzasidan bildirgan fikrlari atroflicha muhokama qilingan.

MAQSAD: O'smirlar orasida o'z jonig qasd qilish holatlarining empirik asoslarini ilmiy tahlil qilish va ijtimoiy-psixologik sabablarini o'rganish

MATERIALLAR VA METODLAR: Biz tadqiqot davomida o'smirlar kesimida suitsidial holatlarini sodir qilinish darajalarini ham o'rgandik. Mazkur masalani o'rganishda tadqiqot maqsadiga mos tanlab olingan metodlar o'rtasidagi korelyatsion bog'liqliklarni o'rganishni ham vazifa qilib belgilab olgan edik. Birinchi jadvalda V.A.Jmurovning "Depressiya darajasini aniklash metodikasi" va Klerman-Plutchukning "Psixologik himoya mexanizmi" metodlari orasidagi korrelyatsion bog'liqliklari o'smirlarda quyidagicha natijalarni qayd qildi. Jumladan, korrelyatsion tahlillar o'smirlar orasidagi ruhiy tushkunlik holatlari orasida aksariyat musbat korrelyatsiyani kuzatish mumkin. Masalan jadvaldagi ahamiyatsiz ruhiy tushkunlik va yengil ruhiy tushkunlik holatlari, og'ir ruhiy tushkunlik bilan yuqori ruhiy tushkunlik holatlari orasida musbat bog'liklar va ishonch darajalarni namoyon qildi.

XULOSA: O'zini o'ldirish barcha tadqiqotchilar tomonidan shaxsning nizolarni kechirish sharoitidagi ijtimoiy psixologik dezadaptatsiyasi oqibati sifatida qaralgan. Bunda suitsid o'zida shaxsning favqulotda vaziyatlardagi xulq – atvorining variantlaridan birini namoyon etadi, shu bilan birga vaziyatning suiqaqdga mosligi bilan emas, balki subyektning o'ziga hosliklari, uning hayotiy tajribasi, intellekti, ichki shaxsiy aloqalarning mustahkamligi bilan aniqlanadi.

Kalit so'zlar: suitsid, o'z joniga qasd qilish, motiv, sabab, tahlil, stress, depressiya, tajovuskorlik, ong, hayot.

ЭМПИРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ СЛУЧАЕВ СУИЦИДАЛЬНОСТИ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ

Туймурадова Зарина Талгатовна
*Студент факультета психологии
Азиатского международного
университета*

Элов Зиёдулло Сатторович
*Профессор Азиатского международного
университета, Доктор психологических
наук (DSc)*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматривается проблема самоубийства, которая считается одной из важнейших проблем в современном человеческом обществе, и ее научный анализ. В книге подробно рассматриваются мнения всемирно известных психологов и других экспертов по этой теме.

ЦЕЛЬ: Научно проанализировать эмпирическую основу самоубийств среди подростков и изучить их социально-психологические причины.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе исследования мы также изучали показатели суицидального поведения среди подростков. При изучении данного вопроса мы также ставили перед собой задачу изучения взаимосвязей между выбранными в соответствии с целями исследования методами. В первой таблице корреляционные связи между методиками В.А. Жмурова «Методика определения уровня депрессии» и Клерман-Плутчук «Механизмы психологической защиты» у подростков показали следующие результаты. В частности, корреляционный анализ показывает преимущественно положительную корреляцию между показателями депрессии среди подростков. Например, таблица показала положительные связи и уровни достоверности между незначительной депрессией и легкой депрессией, а также тяжелой депрессией и тяжелой депрессией.

ВЫВОД: Самоубийство рассматривается всеми исследователями как следствие социальной и психологической дезадаптации человека в конфликтных ситуациях. В этом случае самоубийство само по себе представляет собой один из вариантов поведения человека в чрезвычайных ситуациях, при этом оно определяется не пригодностью ситуации для самоубийства, а собственными особенностями человека, его жизненным опытом, интеллектом, силой внутренних личностных связей.

Ключевые слова: самоубийство, мотив, причина, анализ, стресс, депрессия, агрессия, сознание, жизнь.

EMPIRICAL BASIS OF STUDYING SUICIDAL CASES AMONG ADOLESCENTS

Tuymuradova Zarina Talgatovna

Student of the Department of Psychology at the Asian International University

Elov Ziyodullo Sattorovich

Professor, Asian International University, Doctor of Psychology (DSc)

Annotation.

INTRODUCTION: The article discusses the problem of suicide, which is considered one of the most important problems in today's human society, and its scientific analysis. It discusses in detail the opinions of prominent psychologists and other specialists on this topic.

GOAL: To scientifically analyze the empirical foundations of cases of suicide among adolescents and study the socio-psychological causes

MATERIALS AND METHODS: During the study, we also studied the levels of suicidal behavior among adolescents. In studying this issue, we also set ourselves the task of studying the correlations between the methods selected in accordance with the purpose of the study. In the first table, the correlations between the methods of V.A. Zhmurov's "Methodology for Determining the Level of Depression" and Klerman-Plutchuk's "Psychological Defense Mechanism" in adolescents showed the following results. In particular, correlation analyses can be observed mostly positive correlations between depression states among adolescents. For example, the table shows positive correlations and confidence levels between insignificant depression and mild depression, severe depression and high depression.

CONCLUSION: Suicide is considered by all researchers as a consequence of the social and psychological maladaptation of an individual in a conflict-ridden environment. In this case, suicide itself is one of the options for an individual's behavior in emergency situations, while it is determined

not by the suitability of the situation for suicide, but by the individual's own characteristics, his life experience, intellect, and the strength of internal personal relationships.

Keywords: suicide, suicide, motive, reason, analysis, stress, depression, aggression, consciousness, life.

Bugun jahonda «suitsid» - lotincha «oʻzini oʻldirish», oʻz joniga qasd qilish – jamiyatning muammosi sifatida dolzarblashib bormoqda. JSST mamlakatlarni suitsidni oldini olishning keng qamrovli milliy Strategiyasi orqali **“LIVE LIFE - HAYOTNI YASHA”** dasturini amalga oshirish choralari koʻrish muhimligiga jahon ommasini chaqirmoqda²¹. Hayotda oʻzini-oʻzi oʻldirishga qaratilgan urinishlarning oʻn barobar ortiq kuzatilishi tufayli 2018 yilda tashkil etilgan Milliy qoʻmita tomonidan 2021-2026 yillarda suitsid xatti-harakatlarini oldini olish boʻyicha keng qamrovli strategik vazifalarni bajarish zarurligi belgilanganligi, ayniqsa, zaif guruh sifatida – oʻsmirlik va yoshlik davridagi oʻlim sabablari orasida suitsidning yuqori darajada sodir etayotganligi tufayli uning ijtimoiy-psixologik omillarini oʻrganish, bartaraf etish - bugungi kunda insoniyat oldida turgan global muammolardan biri boʻlib qolmoqda²².

Bugungi davr informasion axborot texnologiyalari davri boʻlib unda inson va unga ijtimoiy psixologik taʼsir etuvchi omillar tizimi tobora ortib bormoqda. Bunda, inson qudrati va uning imkoniyatlari yanada ortishi natijasida, odam oʻzini-oʻzi yoʻq qilib yuborish darajasiga borib yetdi. Turli xildagi yangidan–yangi qurollar (yadroviy, bakteriologik, lazer v.b.) sinovlari va “Sovuq urush”ning XXI asrda ham “Mafkuraviy urush” sifatida davom etishi, shuningdek, boshqa ijtimoiy va iqtisodiy holatlar shaxs va uning ijtimoiy psixologik tuzilishiga taʼsir etib kelmoqda.

Oʻz joniga qasd qilish yoki suitsid bir taraflama harakat boʻlib, unda oxiriga yetkazilmagan holatlar ham kuzatiladi. Ehtiyotsizlik oqibatida yoki oʻzini bilmay, anglamay sodir qilingan holat – oʻz joniga qasd qilish (*suitsid*) jarayoni deb hisoblanmaydi. Balki, baxtsiz xodisa toifasiga kiritiladi.

Oʻz joniga qasd qilish yoki oʻzini-oʻzi oʻldirish holati azal–azaldan kishilik jamiyatida mavjud boʻlgan holat hisoblanadi. Bu haqda koʻplab tarixiy va etnografik maʼlumotlarda muayyan darajadagi tavsiflar mavjud.

Binobarin qadimgi yapon Samuraylarida asir tushishdan koʻra oʻzini-oʻzi oʻldirish alohida sharaf hisoblangan, yoki qadimgi Misr malikasi Kleopatriya ham Rim istilosidan keyin oʻlimni afzal bilgan, yoki arab istilochilariga qarshi kurashgan Muqanna va boshqa shaxslarning hayotini alohida misol tariqasida keltirish mumkin.

Suitsid holatlarini qayd qilib boruvchi dunyodagi eng katta institut Shvesiyada joylashgan boʻlib, uning hisob-kitoblariga koʻra Markaziy Yevropa davlatlari bu borada peshqadam ekanligini taʼkidlashmoqda.²³

Bugun oʻsmirlardagi suitsidal holatlarni oʻrganish boʻyicha ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari va oliy taʼlim muassasalari, jumladan, jumladan, quyidagi ilmiy natijalar olingan: oʻsmirlarda suitsidal hulk va holatlarni yuzaga keltiruvchi omillar oʻrganilgan (Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi, Amerika Qoʻshma Shtatlari); yoshlarda «normadan ogʻish» va «deviant xulq-atvor» tadqiq etilgan; yoshlarni turli salbiy holatlarda oʻzini psixologik himoya qilish mexanizmlari sifatida rehabilitatsiya qilish mashqlari yaratilgan (University of Michigan, Amerika Qoʻshma Shtatlari); psixodiagnostik usullar orqali oʻsmirlardagi psixologik barqarorlikni taʼminlashning ilmiy-nazariy asoslari va yoshlar bilan olib boriladigan xulq ogʻishlarining oldini olish boʻyicha maxsus dasturlar yaratilgan yaratilgan (Kaliforniya universiteti, Amerika Qoʻshma Shtatlari); oʻsmir va yoshlardagi hayotiy motivatsiyasini oshirish xususiyati va refleksiv jarayonlari takomillashtirilgan (Leiden University, Niderlandiya); oʻsmir va yoshlarda suitsid yuzaga kelishining asosiy ijtimoiy-psixologik sabablari va omillari aniqlangan (Vuppertal Universiteti, Germaniya);

²¹ Who.int/publication/i/item/9789240026629

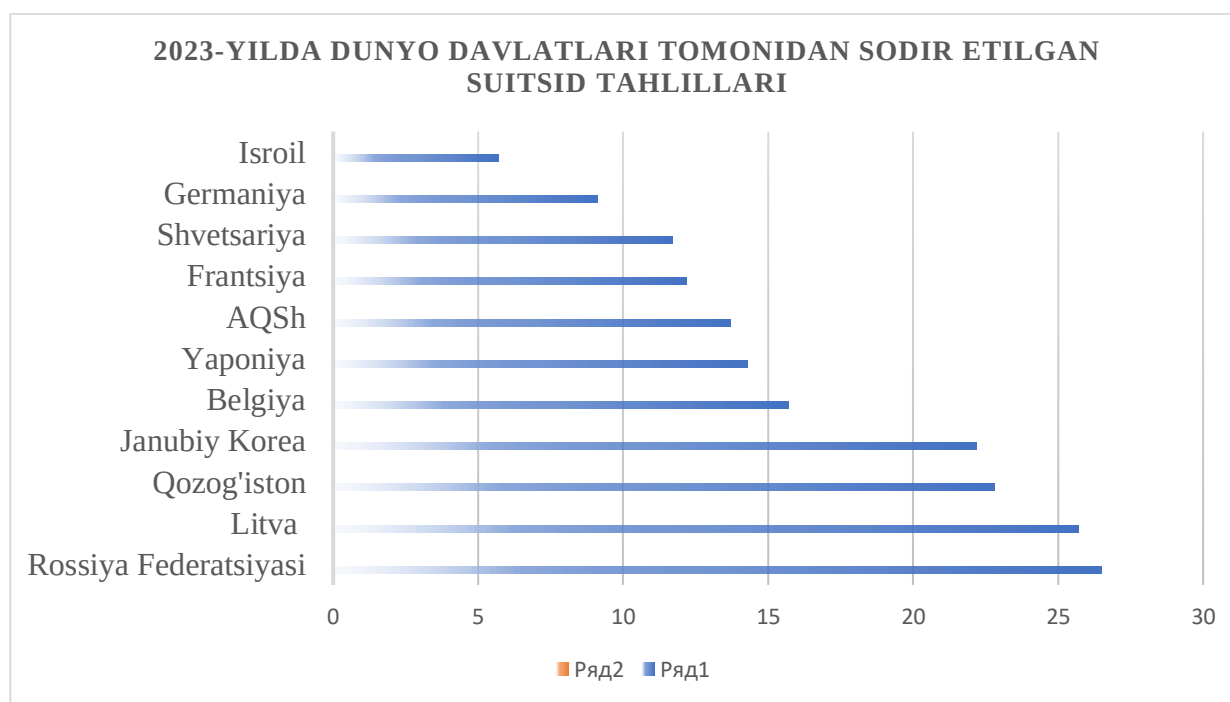
²² <https://apps.who.int/iris/handle/10665/152893>

²³ Jahon sogʻliqni saqlash tashkilotining 2017 yildagi maʼlumotnomasi

suitsid haqida o'ylaydigan odamlar to'g'risida ma'lumot to'plash, ularning ruhiy holati va hatti-harakatlarini kuzatish ishi amalga oshirilgan (University of Haifa, Isroil), sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ta'lim muassasalarida o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarida yuzaga keladigan nizolarning yoshga bog'liq psixologik muammolarini aniqlash (Jiangsu University, Xitoy), ta'lim muassasalari, shahs faoliyati maskanlarida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, munosabatlarni yahshilash, yuzaga keladigan nizolarni oldini olishga bog'liq psixologik muammolarini aniqlash (The University of Queensland, Avstraliya); o'smir va yoshlarda suitsid yuzaga kelishining asosiy ijtimoiy-psixologik sabablari, talaba-yoshlarni o'quv va kelgusidagi kasbiy faoliyatiga yo'naltirish, ularning hatti-harakatlarini kuzatish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, mehnat jamoalaridagi shaxslararo munosabat tizimini ilmiy va ijtimoiy-psixologik tamoyillar yordamida asoslab beruvchi konsepsiya yaratilgan (A.I.Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogik universiteti, Rossiya Fanlar Akademiyasi huzuridagi Psixologiya ilmiy-tadqiqot instituti, M.V.Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti, Rossiya Federatsiyasi).

Statistik ma'lumotlarni tahlil qiladigan bo'lsak, bugungi kunda butun dunyo bo'ylab har yili **1 mln odam suitsid orqali hayotdan ko'z yumadi** (*Jahon sog'liqni Saqlash Tashkilotining keyingi ma'lumotlariga ko'ra*). Bu ko'rsatkich 100 000 aholiga o'rtacha 16 kishini tashkil qiladi. Dunyo miqyosida suitsid bo'yicha eng oldinda borayotgan davlatlardan ro'yxati.

1-rasm

Tadqiqotimiz davomida o'smirlar orasida sodir qilinadigan suitsidial holatlarni diagnostika qilish xususiyatiga ega bo'lgan metodlar orqali aniqlangan mezonlar o'rtasidagi o'zaro korrelyatsiya tahlilini amalga oshirdik. (2-jadval).

Biz tadqiqot davomida o'smirlar kesimida suitsidial holatlarini sodir qilinish darajalarini ham o'rgandik. Mazkur masalani o'rganishda tadqiqot maqsadiga mos tanlab olingan metodlar o'rtasidagi korelyatsion bog'liqliklarni o'rganishni ham vazifa qilib belgilab olgan edik. Birinchi jadvalda V.A.Jmurovning "Depressiya darajasini aniqlash metodikasi" va Klerman-Plutchukning "Psixologik himoya mexanizmi" metodlari orasidagi korrelyatsion bog'liqliklari o'smirlarda quyidagicha natijalarni qayd qildi. Jumladan, korrelyatsion tahlillar o'smirlar orasidagi ruhiy tushkunlik holatlari orasida aksariyat musbat korrelyatsiyani kuzatish mumkin. Masalan jadvaldagi

ahamiyatsiz ruhiy tushkunlik va yengil ruhiy tushkunlik holatlari, og'ir ruhiy tushkunlik bilan yuqori ruhiy tushkunlik holatlari orasida musbat bog'liklar va ishonch darajalarni namayon qildi.

Suitsid – lotincha so'zdan olingan bo'lib, o'z joniga qasd qilish, ongli ravishda o'zini hayotdan mahrum qilish ma'nosini bildiradi. Suitsidal xulq-atvor - suitsiddan kengroq tushuncha bo'lib, o'zida suitsidal xatti-xarakat, o'z joniga qasd qilish xodisalarini qamrab oladi.

Adabiyotlarda ko'pincha suitsidal xatti-harakatlar bilan solishtiriladigan, "autatravmatizm" (o'ziga jarohat yetkazish), "autoagressiv xatti-harakat" terminlari uchraydi.

G'arb psixologiyasida suitsidal xulq-atvor muammolarini o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Shu o'rinda E.Dyurkgeym, Z.Freyd, A.Adler, K.Menninger, G.K.Yung, G.K.Yung, G.S. Salliven, K.Rodgers, E.Shneydman, N.Farberou va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari samarali natijalarni bergan. Biz quyida ular tomonidan amalga oshirgan ilmiy tadqiqot ishlariga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

E.Dyurkgeym suitsid holatlarini o'rganib, uni keltirib chiqaruvchi omillarni ko'rsatib berishga harakat qilgan. E.Dyurkgeymning o'z joniga qasd qilishning ijtimoiy nazariyasiga muvofiq, suitsidal fikrlar avvalo shaxsning ichki shaxsiy aloqalarining uzilishi, o'zi taalluqli bo'lgan ijtimoiy guruxdan begonalashuvi oqibatida paydo bo'ladi.

Atoqli psixiatr Z.Freydning fikricha inson hayoti ular o'rtasidagi jang maydoni hisoblanadi. Inson nafaqat yashashni, suyuqli bo'lishni va o'zini davomini farzandlarida ko'rishni istaydi – shunday davrlar yoki ruxiy holatlar bo'ladiki, bunda o'lim istalgan bo'ladi. Yosh o'tishi bilan Eros o'lib boradi, Tanatos kuchli, qat'iyatli bo'lib boradi va odamni o'limga olib borib, o'zini to'liq ro'yobga chiqaradi. Freydga muvofiq suitsid va o'ldirish tanatosning buzg'unchi ta'sirining namoyon bo'lishidir, ya'ni agressiyaning.

A.Adler suitsid muammosini o'rganib, odam bo'lish, avvalo, o'zining nomukammalligini his etishdan iborat bo'lishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, hayot anganmasligi mumkin bo'lgan maqsadga intilishdan iborat, biroq u individning barcha harakatlarini yo'naltiradi va yashash uslubini shakllantiradi. Nomukammallik hissi ilk bolalik davrida paydo bo'ladi va turli yetishmovchiliklar bilan og'irlashadigan jismoniy va psixologik zaiflikka asoslanadi. Inson uchun boshqa odamlar bilan umumiylikni his etish ekzistensial (hayotiy) muhimdir.

Amerikalik olim **K.Menninger** suitsidning chuqur motivlarini tadqiq etib, Z.Freydning bu boradagi tasavvurlarini rivojlantiradi. U suitsidal xulq-atvorni uchta tarkibiy qismlarini ajratdi. Uning fikriga ko'ra, o'z joniga qasd qilish uchun quydagilar zarur: o'ldirish xohishi – o'z joniga qasd qiluvchi ko'pincha infantil shaxs bo'lib, o'z xohishlarini amalga oshirish yo'lidagi to'siq va qiyinchiliklardan g'azabga keladi; o'ldirilish istagi – agar qotillik agressiyaning oxirgi shakli bo'lsa, suitsid o'zida tobelikning yuqori darajasini ko'rsatadi: odam axloqiy me'yorlarni buzilish oqibatidagi vijdon azobi va qiyinchiliklarni ko'tara olmaydi, shuning uchun ham aybini yuvishni faqatgina o'z hayotini tugatishda ko'radi; o'lish istagi – u o'z hayotini asosiz xavfga soluvchi odamlar, shuningdek, o'lim tana va ruhiy azoblardan qutqaruvchi yagona dori deb hisoblovchi bemorlar orasida keng tarqalgan.

Atoqli olim **G.K.Yungning** suitsid muammolariga bag'ishlangan ilmiy izlanishlari alohida e'tiborga loyiq. Muallif o'z joniga qasd qilish muammosiga to'xtalib, suitsidning sababi sifatida, odamning ma'naviy qayta tirilishga ongli intilishini ko'rsatib o'tgan. Ushbu intilish turli ko'rinishlarni qabul qiluvchi jamoaviy ongsizlik arxetiplarining dolzarblashuvi bilan asoslangan.

Ular quyidagilardan iborat:

- metempsixoz (ruxlarning ko'chishi) bunda odam hayoti tanaga turli hosliklarni gavdalantirish orqali cho'ziladi.
- yangi shaklga kirish, shaxsning uzluksizligini saqlab qolishni va inson tanasida yangitdan tug'ilishni nazarda tutadi.
- inson hayotining o'limdan so'ng «nozik tana» deb ataladigan holatida qayta yaralish – tiklanish.

• individual hayot doirasi o'ladigan mavjudoddan o'lmaydiganga aylanishi bilan birgalikdagi qayta tirilish.

• shaxsdan tashqarida ro'y beradigan transformatsiya yo'li orqali qayta yaralish.

Amerikalik psixoanalitik **Garri Stek Salliven** suitsidni o'zining shaxslararo muloqot nazariyasi nuqtai nazaridan talqin etgan. Uning fikricha, individning o'ziga-o'zi beradigan bahosi o'zgalarning unga bo'lgan munosabatidan kelib chiqadi. Bunday vaziyatga autoagressiya sodir etish yo'li bilan azoblarni to'xtatish va "yomon men"ni "men emas"ga aylanishi imkonli yoki yagona alternativ variant bo'lishi mumkin. Biroq odam ushbu xatti – harakat bilan bir vaqtning o'zida odamlarga va butun dunyoga o'zining dushmanligini namoyon etadi.

E.Shneydman suitsidlarning shart-sharoitlarning va ularni amalga oshirishning turlichaligiga qaramay, barcha suitsidlarga xos bo'lgan hamma belgilarni tavsifladi va ajratdi:

- Suitsidlarning umumiy maqsadi yechimni qidirishdir.
- Suitsidning umumiy maqsadi ongini to'xtatishdir.
- Suitsidning umumiy turtkisi chidab bo'lmaydigan ruhiy og'riqdir.
- Suitsida umumiy stressor psixologik ehtiyojlarning frustratsiyaga uchrashidir.
- Umumiy suitsidal emotsiyalar ojizlik va umidsizlikdir.
- Suitsidga umumiy ichki munosabat ambivalentlikdir.
- Suitsidda psixikaning umumiy holati kognetiv sohaning torayishidir.
- Suitsiddagi umumiy harakat qochishdir (agressiya).
- Suitsida umumiy kommunikativ harakat o'z niyati haqida xabar berishdir.
- Umumiy qonuniyat bo'lib suitsidal xulq – atvorning hayot davomidagi xulq – atvorning umumiy uslubiga muvofiq kelishidir (belgilariga).

N.Farberou esa odamning o'zini-o'zi yo'q qilish xulq-atvori konsepsiyasi yaratuvchisi hisoblanadi. Uning yondashuvi muammoga kengroq qarash imkoniyatini beradi, u nafaqat amalga oshirilgan o'z joniga suiqaqdni, balki autoagressiv xulq – atvorning boshqa shakllarini xam ko'rib o'tadi: alkogolizm, toksikomaniya, narkotik tobeklik, delekvent xatti – harakatlar, ishga qattiq berilish, oqlanmagan xavf-xatarga moyillik, noadekvat qiziqish va h.k.

Shunday qilib, o'zini o'ldirish barcha tadqiqotchilar tomonidan shaxsning nizolarni kechirish sharoitidagi ijtimoiy psixologik dezadaptatsiyasi oqibati sifatida qaralgan. Bunda suitsid o'zida shaxsning favqulotda vaziyatlardagi xulq – atvorining variantlaridan birini namoyon etadi, shu bilan birga vaziyatning suiqaqdga mosligi bilan emas, balki subyektning o'ziga hosliklari, uning hayotiy tajribasi, intellekti, ichki shaxsiy aloqalarning mustahkamligi bilan aniqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. З.С.Элов. Девиант хулқ-атворли ўсмирларда кузатиладиган психологик ўзгаришларнинг ёш билан боғлиқ хусусиятлари (Вояга етмаганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш маркази тарбияланувчилари мисолида). 2022-й. Pedagogik mahorat 6 (1), 72-75
2. F.A.Ismatova., Z.S.Elov. Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy kompetentsiyasi tuzilishini baholasning o'ziga xos xususiyatlari. 2022. ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИОН ТАДҚИҚОТЛАР 1 (12/2), 241-245
3. Z.S.Elov. Ichki ishlar organlari xodimlari orasida suisidal xulq motivasiyasi namoyon etilishining ijtimoiy-psixologik sabablari. 2022 Лучший инноватор в области науки 1 (1), 583-591
4. З.Элов. Руҳий-жинсий бузилишлар шахсда ижтимоий психологик муаммо сифатида. 2023. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) (43)
5. Z.S.Elov. O'z joniga qasd qilish deviant xulq-atvorli o'smirlarda psixologik muammo sifatida. 2023. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 40 (40)

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Elov Ziyodullo Sattorovich

Osiyo xalqaro universiteti professori,

Psixologiya fanlari doktori (DSc)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

elovziyo2021@gmail.com

AXBOROT ISTE'MOLI MADANIYATI SHAKLLANISHIDA AXBOROT KUTUBXONA MARKAZLARINING AHAMIYATI

Ramazonov Jahongir Djalolovich

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,

Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada axborot-kutubxona muassasalarining axborot omilini anglashning psixologik xususiyatlari hamda, axborot istemoli madaniyatini rivojlantirishda, axborotlarning psixologik tahlili, globallashuvi sharoitida yoshlar dunyoqarashidagi axborot madaniyati yetishmasligining psixologik oqibatlarini haqida fikr mulohazalar keltirib o'tilgan.

MAQSAD: Globallashuv jarayonida talaba-yoshlarda axborot madaniyatining shakllanishi, mazmun-mohiyati va xususiyatlarini hamda axborot-kutubxona muassasalarining ahamiyatini aniqlash orqali axborot istemoli madaniyatini rivojlantirish yo'llarini tizimli tadqiq etishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Globallashuv jarayonida talaba-yoshlarda axborot istemoli madaniyatining tuzilmasini o'rganish jarayonida bir nechta yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Tadqiqotlar davomida yoshlarda axborot almashinuvi madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda aholi turli tabaqalari vakillari axborot savodxonligining amaldagi holati va preventiv (mavzularga oldindan tayyorlanish, birlamchi fikrdan kutiluvchi xavf va tahdidlarni hisobga olish, natijalarni tahlil etish) imkoniyatlari uning asosi ham, deb hisoblaydilar. Bunday holatda axborot istemoli madaniyatining aniq doirasida samarali harakatni yuzaga keltirish uchun zarur bo'lgan ichki resurslar tizimi sifatida tushuniladi.

XULOSA: Tadqiqotimiz doirasida o'tkazilgan ishlarda yoshlar o'rtasida axborot almashinuvi madaniyatidagi o'zgarishlar jarayoni tahlil etildi. Shuningdek, bu jarayonga ta'sir etayotgan omillar va vositalar aniqlandi. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda quyidagi masalalar o'z dolzarbligini yo'qotmagan:

Hozirgi kunda jamiyatdagi har qanday soha axborotlar almashinuvisiz o'z faoliyatini tashkil eta olmaydi. Shunday ekan, axborot oqimlarini turli maqsadda yo'naltiruvchi sub'ektlar doimo dinamik holatda faoliyat ko'rsatadi. Sub'ektlar tomonidan o'z maqsadlarini amalga oshirishning turli vosita, usul va texnologiyalaridan foydalanish oddiy holga aylanib bormoqda. Ushbu jarayonning bevosita nishoniga aylanib borayotgan inson va uning tafakkuri ko'plab axborot oqimlari ta'siriga tushib qolish ehtimolini oshirmoqda. Bu jarayonda shaxsda axborot savodxonligi va madaniyatining mavjudlik holati yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy kontekstdagi axborot almashinuvi kombinasiyasiga chek qo'yadi.

Kalit so'zlar: axborot-kutubxona, axborot globallashuvi, axborot madaniyati, axborot tahdidlari, ma'naviyat, semiotik madaniyat, kontseptual va texnologik madaniyat, terminologik madaniyat, muloqot madaniyati, axborot dunyoqarashi, axborot savodxonligi, axborot, madaniyat.

ЗНАЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫХ ЦЕНТРОВ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ПОТРЕБЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ

Рамазонов Джахонгир Джалолович

*Бухарский государственный педагогический институт,
город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ:

В статье рассматриваются психологические особенности восприятия информационного фактора в информационно-библиотечных учреждениях, психологический анализ информации в формировании культуры потребления информации, психологические последствия отсутствия информационной культуры в мировоззрении молодежи в условиях глобализации.

ЦЕЛЬ: Целью является системное изучение путей развития культуры потребления информации путем выявления особенностей формирования, содержания и особенностей информационной культуры учащейся студентов и молодежи в условиях глобализации, а также значения информационно-библиотечных учреждений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе изучения структуры культуры потребления информации среди студентов и молодежи в условиях глобализации можно выделить несколько направлений. В ходе исследования представители различных слоев населения полагают, что современное состояние информационной грамотности и превентивные (заблаговременная подготовка тем, учет рисков и угроз, ожидаемых от изначальной идеи, анализ результатов) возможности также являются основой формирования и развития культуры информационного обмена среди молодежи. В данном случае под ним понимается система внутренних ресурсов, необходимых для создания эффективных действий в определенных рамках культуры потребления информации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Работа, проведенная в рамках нашего исследования, анализировала процесс изменения культуры обмена информацией в молодежной среде. Также были выявлены факторы и инструменты, влияющие на этот процесс. Учитывая вышеизложенное, не утратили своей актуальности следующие вопросы:

В настоящее время ни одна сфера общества не может функционировать без обмена информацией. Поэтому субъекты, направляющие информационные потоки для различных целей, всегда функционируют в динамическом состоянии. Для достижения своих целей организации все чаще используют различные инструменты, методы и технологии. Человек, который становится непосредственной целью этого процесса, и его мышление увеличивают вероятность подвергнуться влиянию многочисленных информационных потоков. В этом процессе наличие информационной грамотности и культуры у отдельного человека исключает совмещение информационного обмена в потенциально негативном контексте.

Ключевые слова: информационная библиотека, информационная глобализация, информационная культура, информационные угрозы, духовность, семиотическая культура, понятийно-технологическая культура, терминологическая культура, коммуникативная культура, информационное мировоззрение, информационная грамотность, информация, культура.

THE IMPORTANCE OF INFORMATION LIBRARY CENTERS IN THE FORMATION OF INFORMATION CONSUMPTION CULTURE

Ramazonov Jahongir Djalolovich

Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION:

This article presents the psychological characteristics of the perception of the information factor of information and library institutions, as well as the psychological analysis

of information, the psychological consequences of the lack of information culture in the worldview of young people in the context of globalization.

GOAL: To systematically study the formation, content and characteristics of information culture in students and young people in the process of globalization, as well as the ways to develop information consumption culture by identifying the importance of information and library institutions.

MATERIALS AND METHODS: In the process of studying the structure of information consumption culture in students and young people in the process of globalization, several directions can be distinguished. During the research, representatives of different segments of the population consider the current state of information literacy and its preventive (preparation for topics in advance, taking into account the risks and threats expected from the primary idea, analysis of results) capabilities as its basis. In this case, it is understood as a system of business resources necessary to create effective action within a specific framework of information consumption culture.

CONCLUSION: The work carried out within the framework of our research analyzed the process of changes in the culture of information exchange among young people. Also, the factors and tools influencing this process were identified. Taking into account the above, the following issues have not lost their relevance:

Today, any sphere of society cannot organize its activities without information exchange. Therefore, entities that direct information flows for various purposes always operate in a dynamic state. The use of various means, methods and technologies by subjects to achieve their goals is becoming commonplace. A person and his thinking, becoming a direct target of this process, are increasingly exposed to the influence of numerous information flows. In this process, the presence of information literacy and culture in a person puts an end to the combination of information exchange in a negative context that can arise.

Keywords: information library, information globalization, information culture, information threats, spirituality, semiotic culture, conceptual and technological culture, terminological culture, communication culture, information worldview, information literacy, information, culture.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy soxani rivojlantirishda hamda modernizasiya qilish jarayonlarida xalqaro andozalarga tayanish talab etiladi. Zero zamonaviy jamiyatda axborot kutubxona muassasalarida, fuqarolarning axborotdan erkin foydalanish bo'yicha konstitusiyaviy huquqlari, jumladan, milliy qadriyatlar va jahon madaniyati, amaliy va fundamental bilimlardan bahramand bo'lishini ta'minlaydigan aholiga axborot kutubxona xizmati ko'rsatishning sifat jihatdan yangi tizimini yaratish zarur. Bunda kutubxonalarda saqlanayotgan milliy madaniy merosni asrab - avaylash va boyitish, axborot - kommunikasiya texnologiyalarini keng joriy etish hisobiga axborot kutubxona muassasalari faoliyatini takomillashtirish ustuvor vazifaga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 12 yanvardagi «Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha Komissiya tuzish to'g'risida»gi F-4789-conli Farmoyishida mamlakatimizda muhim soha rivoji bilan bog'liq aholi, xususan, yoshlar o'rtasida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishda bir qator muammolar mavjudligi qayd etib o'tildi. Ushbu sohadagi kamchiliklarni bartaraf etish, aholining kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish yuzasidan bir qator vazifalar belgilandi. Shunga binoan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 13 sentyabrdagi «Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to'g'risida»gi PQ-3271-son Qarori qabul qilinib, unda noshirlik, kitob savdosini rivojlantirish, axborot-kutubxona faoliyatini kuchaytirish chora-tadbirlarini belgilash bilan bir qatorda, yoshlarning axborot madaniyatini ko'tarishga qaratilgan «mamlakatimizda internet orqali zarur adabiyotlarni topish va xarid qilish imkonini beradigan eReader elektron o'quv qurilmalarini ishlab chiqarishni tashkil etish, ularning

axborot bazasiga umumta'lim maktablari, akademik lisey va kasb-hunar kollejlari, oliy o'quv yurtlari uchun darsliklar, o'quv qo'llanmalari, o'quv-uslubiy, ilmiy-nazariy manbalarni joylashtirish, bunday mahsulotlarni arzon narxlarda sotib olish mexanizmlarini yo'lga qo'yish bo'yicha takliflar tayyorlash», degan topshirig'i bejiz berilmagan edi.

Demak, davr talabini inobatga olgan holda, axborot madaniyatining bir bo'lagi bo'lgan kitobxonlik madaniyatini ham zamonaviy ko'rinishda targ'ib etish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda axborot-kutubxona muassasalari axborot, ma'rifiy va madaniy dam olish muassasasi hisoblanadi. Axborot-kutubxona muassasalarining vazifalaridan eng asosiysi – foydalanuvchilarga sifatli xizmat ko'rsatishdan iborat. Binobarin, samarali axborot almashinuv jarayonlarini tashkil qilish va muassasaning faoliyat vazifalariga mutanosibligini aniqlash axborot - kutubxona xizmatining samaradorligini ta'minlaydi. Kitobxonlar, ya'ni muayyan kutubxona foydalanuvchilarining axborotga talab va ehtiyojlari foydalanilayotgan kitoblarga bog'liq. Bu axborot kutubxona va axborot xizmatlarining doimiy foydalanuvchilari talablarini monitoring qilgan holda takliflar bildirish, shuningdek, ularning sifatini nazorat etish imkonini beradi. Davlatning madaniy siyosati kutubxonalarda kitob tarqatish va kitobxonlikka jalb etishda jamoat instituti sifatida asrash, ularning faoliyatini modernizatsiyalash choralari ko'rishga yo'naltirilgan.

Kutubxona muvaffaqiyatining asosida ko'rsatilayotgan xizmatlarning sifati yotadi. Buning uchun kutubxonachilar foydalanuvchilarning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini yaxshi bilishi, xizmat ko'rsatish qulayligini oshiradigan, tezkor va sifatli xizmat ko'rsatishni ta'minlovchi innovatsiyalarni joriy etishlari kerak. So'rov davomida respondentlarga ustuvor axborot- kutubxona xizmatlari va kutubxona tadbirlari shaklini aniqlash imkonini beruvchi qator savollarga javob berish taklif qilindi.

Tadqiqot natijasiga ko'ra, umuman olganda, axborot-kutubxona kompleksining professor-o'qituvchi va talablar ehtiyojlariga mutanosibligini aniqlashga imkon berib bu axborot-kutubxona xizmati ko'rsatish sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, muayyan muammolar aniqlandi. Respondentlarning javoblari asosida quyidagi xulosalar qayd etilgan:

1. Oliy ta'lim tizimida axborot-resurs markazlari talabalar ongida muhim rol o'ynaydi va aholining barcha qatlamlari uchun talabgir.

2. Axborot-resurs markazi fondidan kitoblarni uyga olib ketib o'qish ko'rsatilayotgan xizmatlarning eng ommaviysi ekanligi respondentlar tomonidan ta'kidlandi.

3. ARMDan foydalanuvchilar uchun zamonaviy va innovatsion xizmatlar madaniy-ma'rifiy tadbirlarning, (yangi kelgan kitoblar ko'rgazmalari, taqdimotlar va h.k.) muhimligi aniqlandi.

Shuningdek, respondentlar tomonidan qator muammolar ham aniqlangan:

1. Ayrim hollarda, kitob va jurnallarning topilmasligi respondentlarni qoniqtirmaydigan omillarning eng muhimi deb qayd etilgan.

2. Texnik jihozlanish va interer zamon talablariga mos kelmaydi va muntazam takomillashtirilishga ehtiyoj sezadi.

Natijalarga ko'ra, kutubxonalarga quyidagilar zarurligi ta'kidlangan:

1. Kitob fondini butlashda foydalanuvchilarning talab va ehtiyojlarini bosqichma-bosqich o'rganib borish, ularning talablarini e'tiborga olish zarur.

2. An'anaviy faoliyatni yangilab, innovatsion tadbirlarni muntazam qo'llash.

3. Kutubxona xizmatlarini sifatli reklama qilib, unda aloqa vositalari va ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanish.

4. Kutubxonalarda foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatish sharoitlarini yaxshilash kerak.

Taxlil natijasi muntazam o'zgarib turuvchi ijtimoiy-madaniy muhitda kutubxonalarning real o'rnini anglash imkonini berdi. Bunday tadqiqotlarni doimiy olib borish taklif qilinayotgan xizmatlar samaradorligi va sifatini oshirish, ularni aholi ehtiyojlariga moslash zaruratini yuzaga chiqarmoqda. Foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash uchun kutubxonalar saytida maxsus rubrikalar

yaratish kerak. Bu holat unda qaytma aloqa yordamida foydalanuvchilar fikrini o'rganib borish imkonini beradi.

Bundan tashqari, bugungi kunda kutubxonalar haqiqatdan ham resurs markazlariga aylanmoqda, chunki ularda kutubxonaning funksional vazifalaridan boshqa: Internetda ishlash, nusxa ko'chirish, xullas, barcha imkoniyatlarni yaratish maqsadga muvofiqdir. Shuning uchun kutubxonalarning texnik holatini doimiy ravishda kuzatib borish zarur. Endi, kutubxonachi xodimlar nafakat kitob bilan ishlash, balki zamon bilan hamnafas holda dasturiy ta'minotni ham bilishi, ijtimoiy tarmoqlar bilan ishlay olishi lozim. Buning uchun kutubxona xodimlari o'z malakalarini doimiy ravishda oshirib borishi talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 7 iyundagi PQ-4354-sonli Qarorining 1-ilovasi bilan qabul qilingan «2019–2024 yillarda O'zbekiston Respublikasida axborot-kutubxona sohasini rivojlantirish konsepsiyasi»da qayd etilganidek, «Jamiyatda yuksak ma'naviy qadriyatlarining qaror topishi axborot-kutubxona muassasalari oldiga shaxsga e'tiborni kuchaytirish, uning umummadaniy darajasini oshirish, ma'naviyatini yuksaltirish, odob-axloq jihatdan tarbiyalash kabi vazifalarni qo'yadi».

Bugungi kunda axborotlashgan jamiyat sari rivojlanib borar ekanmiz, har bir inson atrofida axborot oqimlarining jamlanmasi shu qadar katta, xilma-xil va tarmoqlashganki, u axborot muhiti qonunlarini bilishi va axborot oqimlarini harakatlantirish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Umumiy madaniyatning bir qismi bo'lgan axborot madaniyati inson ijodiy qobiliyatlari yig'indisida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishda axborot- kutubxona muassasalarining o'rnini yanada oshirish talab etilmoqda. Bu ma'lum ma'noda bilim va ko'nikmalarni oshirgan holda bo'sh vaqtdan samarali foydalanish imkoniyatini yaratib, salbiy axborot almashinuvining ob'ekti va sub'ektiga aylanmaslik uchun zamin yaratadi. Shunday qilib, axborot madaniyatini o'zlashtirish bu yaxlit tizim hisoblanib, bir nechta komponentni o'z ichiga oladi. Bunda texnik va texnologik, kompyuter savodxonligi bilan bir qatorda, shaxsiy, kasbiy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning axborot almashinuvi madaniyatida qo'llanishi shaxs axborot kompetensiyasining yuksalishiga ijobiy ta'sir etadi.

O'zbekiston yoshlarida axborot almashinish madaniyati hamda axborotdan unumli va tizimli tarzda foydalanish holatini bosqichma- bosqich sosiologik tadqiq qilish, muammoni echishning samarali yo'llari va vositalarini ishlab chiqish davr talabiga aylangan.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, zamonaviy ommaviy axborot-kommunikasiya vositalari texnologik imkoniyatlarining samaradorligini yanada oshirib, jamiyatdagi voqea-hodisalar va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga o'z ta'sirini o'tkaza olish darajasiga chiqdi.

Tadqiqotimiz doirasida o'tkazilgan ishlarda yoshlar o'rtasida axborot almashinuvi madaniyatidagi o'zgarishlar jarayoni tahlil etildi. Shuningdek, bu jarayonga ta'sir etayotgan omillar va vositalar aniqlandi. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda quyidagi masalalar o'z dolzarbligini yo'qotmagan:

1. Hozirgi kunda jamiyatdagi har qanday soha axborotlar almashinuvisiz o'z faoliyatini tashkil eta olmaydi. Shunday ekan, axborot oqimlarini turli maqsadda yo'naltiruvchi sub'ektlar doimo dinamik holatda faoliyat ko'rsatadi. Sub'ektlar tomonidan o'z maqsadlarini amalga oshirishning turli vosita, usul va texnologiyalaridan foydalanish oddiy holga aylanib bormoqda. Ushbu jarayonning bevosita nishoniga aylanib borayotgan inson va uning tafakkuri ko'plab axborot oqimlari ta'siriga tushib qolish ehtimolini oshirmoqda. Bu jarayonda shaxsda axborot savodxonligi va madaniyatining mavjudlik holati yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy kontekstdagi axborot almashinuvi kombinatsiyasiga chek qo'yadi.

2. Axborot kommunikasiyalari ijtimoiy hodisalarni keltirib chiqarish va uni boshqarishda muhim rol o'ynayotganligi alohida e'tiborga molik. Axborot kommunikasiyalari orqali nafaqat ma'lumotlar almashinuvi, balki fikrlar, hislar va turli baho berishlar kabi axborot ta'sirlari amalga oshirilmoqda.

3. Milliy kontentni, davlat tilidagi axborot resurslarini yaratish va targ'ib qilish, yoshlar ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularni etarli ta'lim, ilmiy-ma'rifiy axborot resurslari bilan ta'minlash hamda ushbu sohani yanada rivojlantirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar majmuining ishlab chiqilishi hamda amaliyotga joriy etilishi zarur bo'ladi.

4. Axborot kishining intellektual hamda psixosomiyal holatiga ta'sir etib, uning ijtimoiy o'zgarishiga zamin yaratadi. Bunda axborotni tarqatish va undan foydalanish borasida o'ziga xos me'yoriy talablarni ishlab chiqishda mamlakatdagi ijtimoiy va innovasion modernizatsiyalashuv tendensiyalarini puxta xisobga olish zarur. Shuningdek, axborotdan guruh tarzida foydalanishda yanada yangi shakllar paydo bo'layotganini inobatga olib, bunday sharoitda guruhdagi ichki muhit va undagi ta'sir kuchlarining muayyan boshqa guruh a'zolariga axborotni ijobiy maqsadlarda singdirish orqali ijtimoiy e'tiborni kuchaytirish lozim.

Yuqoridagi holatlarning oldini olish uchun, birinchi navbatda, jamiyat a'zolarining axborot va undan foydalanish madaniyatini oshirish, axborotlarni solishtirish, tahlil etish va keyin xulosa chiqarish tavsiya etiladi.

Mohiyatidan kelib chiqqan holda aytish joizki, bugun keng jamoatchilikka, ayniqsa, serharakat yoshlarga tezkor axborot zarur. Ular mamlakatimizda va jahonda yuz berayotgan eng muhim voqea-hodisalar haqida haqqoniy axborotga ega bo'lib borishni istaydilar. Shunday ekan, yoshlarning axborotga bo'lgan ehtiyoji qanchalik to'laqonli qondirilsa, ular chetdan kirib keluvchi salbiy axborotlarga shuncha kamroq diqqat qaratadilar. Ya'ni har kuni etarli darajada axborotga ega bo'lgan shaxs chetdan keladigan axborotlarga deyarli e'tibor bermaydi. Mabodo, ishonchsiz axborotga duch kelib qolsa ham, uning ta'siriga tushib qolmaydi. Demak, jamiyatning to'laqonli axborotlashishi amalda odamlarni buzg'unchi g'oyalardan himoyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси аҳолисиغا ахборот-кутубхона хизмати кўрсатишни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2019 йил 7 июндаги. ПҚ 4354-сон Қарори. <https://lex.uz/docs/4372449>

2. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 12 январдаги “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича Комиссия тузиш тўғрисида”ги Ф-4789-сон Фармойиши. "Халқ сўзи", 2017 йил 13 январь.

3. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 13 сентябрдаги “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастурини тасдиqlаш тўғрисида”ги ПҚ-3271-сон Қарори. <https://lex.uz/docs/3338600>

4. «Халқ сўзи» газетаси 2017 й 14 сентябрь № 184 (6878).

5. Медведева Е.А. Информационная культура как предмет преподавания в системе высшего образования // Информатизация и проблемы гуманитарного образования: межд.науч.конф.: тезисы докл. – Краснодар,1995. – С.67-68.

6. Никулина Ю.В. Цифровая демократия и электронное участие в информационном обществе // Философско-гуманитарные науки : сб. науч. стат.-Минск:РИВШ,2016. –С.97-104. –Вып.15.

7.Очерет Ю. Формирование информационной культуры личности в условиях информационно-библиотечных учреждений. //Информационная культура в контекстеновой парадигмы образования: проблемы, поиски, решения. – Кемерово: ОблИУУ, 2001. –С.150

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ramazonov Jahongir Djalolovich

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOMMUNIKATIV MALAKALARNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Baxriyeva Nargiza Axmadovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, Buxoro shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada kommunikativ malakalar, maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ malakalarni shakllantirish ularning kognitiv, ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi hamda ijtimoiylashuv jarayonining tezlashishiga sabab bo'lishi olimlarning nazariy va amaliy yondashuvlari asosida tahlil qilingan.

MAQSAD: Tadqiqotning maqsadi mavzuga oid chet el olimlarining ilmiy tadqiqotlarini o'rganish va tahlil qilish, bunga muvofiq ilmiy tadqiqot metodlarini tanlash va bu asosda tadqiqotni tashkil etishdan iborat. Ma'lumki, maktabgacha yosh davri psixik taraqqiyotning eng muhim davrlaridan biri hisoblanib, aynan ushbu davrda bolalarda boshqalarga va o'ziga nisbatan munosabat hamda kommunikativ malakalar shakllanadi. Bolalarda kommunikativ malakalarni shakllantirish orqali jamoada bolalar bilan birgalikda harakat qilish, bir-biriga yordam berish, nizolarni bartaraf etish ko'nikmasi, o'zini va boshqalarni adekvat baholay olish ko'nikmalarini rivojlantirishga erishiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Psixik taraqqiyotning eng muhim davrlaridan biri hisoblangan maktabgacha yosh davri bolalarda kommunikativ faoliyatni rivojlantirishning eng qulay davri hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolalarning so'z boyligi ancha ortgan, so'zlarni maqsadli va o'z o'rnida qo'llay olish ko'nikmasi shakllanganligini inobatga olgan holda, bolalarda kommunikativ malakalar, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishni yo'lga qo'yish muhim vazifalardan sanaladi. Ushbu ko'nikmalar bir qator pedagogik va psixologik metodlar, muloqot doirasi modeli, maxsus tanlangan kommunikativ vaziyatlardan foydalanish orqali shakllantirilishi muhimdir.

XULOSA: Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ malakalarni rivojlantirish juda muhimdir. Bu maktabgacha yoshdagi bolalarning jamiyat hayotiga moslashishi, faol va mas'uliyatli ijtimoiy mavqega ega bo'lishi, o'zini anglay olishi, har qanday odam bilan doimo til topishishi va do'stlashishi uchun zarurdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ rivojlanishi ancha murakkab va ko'p vaqt talab qiluvchi jarayon sifatida juda muhimdir, chunki rivojlanish bilan birga uning hissiy sohasi ham o'zgaradi, bola o'z his-tuyg'ularini anglash barobarida yanada yaxshiroq boshqarishni boshlaydi.

Kalit so'zlar: kommunikativ malaka, kommunikativ ko'nikmalar, kommunikativ faoliyat, muloqot, rivojlanish.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Бахриева Наргиза Ахмадовна

Доцент, Бухарский государственный педагогический институт, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье на основе теоретических и практических подходов ученых анализируются коммуникативные умения, формирование коммуникативных умений у детей дошкольного возраста, которое влияет на их познавательное, социально-эмоциональное развитие и ускоряет процесс социализации.

ЦЕЛЬ: Целью исследования является изучение и анализ научных исследований зарубежных учёных по данной теме, соответствующий выбор методов и организация исследования на этой основе. Известно, что дошкольный возраст является одним из важнейших периодов психического развития, и именно в этот период формируется отношение детей к другим и себе, к также коммуникативные умения. Формируя коммуникативные умения детей, можно развивать навыки совместной работы с детьми в коллективе, помощь друг другу, устранение конфликтов, адекватной оценки себя и других.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Дошкольный возраст, является одним из важнейших периодов психического развития и наиболее сензитивным периодом для развития коммуникативной деятельности детей. Именно в этот период значительно увеличивается словарный запас детей, а с учетом того, что формируется умение целенаправленно и правильно использовать слова, развитие коммуникативных умений и развивать навыков общения у детей считается одной из важных задач. Формировать эти умения важно посредством использования ряда педагогических и психологических методов, модели круга общения, специально подобранных коммуникативных ситуаций.

ВЫВОД: Очень важно развивать коммуникативных умений у детей дошкольного возраста. Это необходимо дошкольникам, чтобы адаптироваться в обществе, иметь активную и ответственную социальную позицию, уметь разбираться в себе, всегда дружить с любым человеком. Коммуникативное развитие дошкольников очень важно как сложный процесс, поскольку вместе с развитием меняется и его эмоциональная сфера, ребенок начинает лучше контролировать свои эмоции, поскольку он их понимает.

Ключевые слова: коммуникативные умения, коммуникативный навык, коммуникативная деятельность, общение, развитие.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN

Bakhriyeva Nargiza Akhmadovna

Associate Professor, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: The article, based on the theoretical and practical approaches of scientists, analyzes communication skills, the formation of communication skills in preschool children, which affects their cognitive, socio-emotional development and accelerates the process of socialization.

GOAL: The purpose of the study is to study and analyze the scientific research of foreign scientists on this topic, the appropriate choice of methods and the organization of research on this basis. It is known that preschool age is one of the most important periods of mental development, and it is during this period that children's attitudes towards others and themselves, as well as communication skills, are formed. By developing children's communication skills, it is possible to develop the skills of working together with children in a team, helping each other, eliminating conflicts, and adequately assessing oneself and others.

MATERIALS AND METHODS: Preschool age is one of the most important periods of mental development and the most sensitive period for the development of children's communicative activities. It is during this period that children's vocabulary increases significantly, and taking into account the fact that the ability to purposefully and correctly use words is formed, the development of communication skills and the development of communication skills in children is considered one

of the important tasks. It is important to develop these skills through the use of a number of pedagogical and psychological methods, a social circle model, and specially selected communicative situations.

CONCLUSION: It is very important to develop communication skills in preschool children. This is necessary for preschoolers to adapt to society, to have an active and responsible social position, to be able to understand themselves, and to always be friends with any person. The communicative development of preschoolers is very important as a complex process, since along with development, its emotional sphere also changes, the child begins to better control his emotions, since he understands them.

Key words: communication skills, communication skill, communication activity, communication, development.

Bola murakkab va ko'p qirrali faoliyat sifatida muloqot jarayonida o'tgan ajdodlar tomonidan to'plangan ijtimoiy tajribani o'ziga xos bilim va ko'nikmalar tarzida o'zlashtirish jarayonini boshdan kechiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning o'z qadriyatlarini anglashi, bolaning muloqot jarayonida boshqa insonga yo'nalganligi muvaffaqiyati, har bir bolaning istiqbolida o'z hayot yo'lini tanlashiga tayyorlanishi, muloqotni tashkil etish qoidalaridan xabardorligi, turli faoliyatlarda faollikni namoyon etishi – shaxs rivojlanishining muhim davri sifatidagi munosabatni anglash va har bir bolaning o'z imkoniyatlarini kengaytirishida lozim bo'lgan vazifalarni aniqlashni taqozo etadi.

Kommunikativ malakalar shaxsning muloqotga tayyorligi bilan bog'liq bo'lgan har qanday nutq harakatlarini bajarishning u yoki bu darajada ishlab chiqilgan mukammal usullari tushuniladi [7, 45]. Kommunikativ malakalarning tarkibiy qismlariga: boshqalarni tushunish ko'nikmasi; hamdardlik bildirish; o'zini va boshqalarni adekvat baholay olish; nizolarni bartaraf qilish ko'nikmasi; boshqalarning fikrini qabul qilish; jamoa a'zolari bilan hamkorlik qila olish ko'nikmalarini kiritish mumkin.

Yuqorida aytib o'tilgan kommunikativ malakalar odamlar bilan muloqot jarayonida shakllanadi.

Ma'lumki, muloqot insonlar o'rtasida axborot almashuv vositasi sanalib, u bolalik davrida kommunikativ ko'nikmalarning shakllanishi bilan tushuntiriladi. Psixik taraqqiyot qonuniyatlariga ko'ra, maktabgacha yosh davri o'ziga xos yosh bosqichi sanalib, unda bolada kognitiv, hissiy-emotsional, affektiv hamda kommunikativ sohalar intensiv ravishda rivojlana boshlaydi. Ayniqsa, mazkur yoshda tengdoshlar bilan qondiriladigan muloqot yetakchi ehtiyojga aylanadi. Bola o'yin davomida, tengdoshlar va kattalar bilan o'zaro aloqa o'rnatish orqali ijtimoiy tajriba hamda ijtimoiy munosabatlar tizimini o'zlashtiradi. Bu esa o'z-o'zidan ijtimoiylashuv jarayonini harakatga keltiradi.

Ijtimoiylashish jarayonida esa, bola jamiyatda normal hayot kechirishi uchun zarur bo'lgan e'tiqodlarni, ijtimoiy jihatdan tasdiqlangan xatti-harakatlarni o'zida shakllantiradi. Biroq, muloqotdagi uzilishlar o'yin faoliyatini amalga oshirishni ham, ijtimoiylashuv jarayonini ham murakkablashtiradi, bu holat bolaning aqliy rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi, ana shu muammo hozirga qadar ko'plab psixolog olimlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda.

Zamonaviy pedagogik amaliyot maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ malakalarini shakllantirishning mohiyati va ahamiyatini nazariy jihatdan asoslovchi pedagogik-psixologik tadqiqotlar natijalariga tayanadi. Ko'p sonli g'oyalar orasida A.N.Leontyev, V.V.Davidov, D.B.Elkonin, A.B.Zaporojes va boshqalar tomonidan ilgari surilgan faoliyat konsepsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu konsepsiyaga asoslangan holda M.I.Lisina, A.G.Ruzskaya va T.A.Repinalar muloqotni kommunikativ faoliyat sifatida ta'riflashdi.

L.R.Munirova kommunikativ malakalarning quyidagi klassifikatsiyasini taklif etdi [8, 168]:

1.Axborot-kommuni-kativ malakalar	2.Regulyatsion-kommunikativ malakalar	3.Affektiv-kommuni-kativ malakalar
- muloqot jarayoniga kirishish (salomlashish, tabriklash, taklif qilish, iltifot ko'rsatish, do'stona munosabat);	- o'z harakatlarini, fikrlarini, munosabatlarini do'stlarining ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirish ko'nikmasi;	- hamsuhbati bilan muloqot jarayonida qiziqishlar, kayfiyat, hissiyotlar bilan bo'lishish);
- muloqot vaziyati hamda suhbatdosh tanlay olish (tanish va notanish odamlar bilan suhbatga kirishish, o'rtoqlar va kattalar bilan munosabatga kirishishda muloqot madaniyatiga rioya qilish);	- muloqotda bo'lganlarga ishonish, yordam berish va qo'llab-quvvatlash ko'nikmasi;	- muloqotga kirishuvchilarga nisbatan sezgirlik, hamdardlik va g'amxo'rlik ko'rsatish;
- muloqotning verbal va noverbal vositalarini bog'lash (iltifotning belgi va so'zlarini qo'llash, fikrlarni mazmunli va emotsional tarzda bayon etish, jestlarni va mimikalarni qo'llash).	- hamkorlikdagi topshiriqlarni bajarishda o'zining individual ko'nikmalarini qo'llash (topshiriqlarni bajarish uchun nutq, musiqa, harakatlardan foydalanish).	- bir-birining hissiy xatti-harakatlarini baholash.

O.N.Somkova kommunikativ malakalarni (umenie) atrofdagi odamlar bilan o'zaro munosabatlarning konstruktiv usullari va vositalariga ega bo'lish, "muloqot qilish va muloqot orqali paydo bo'lgan o'yin, kognitiv, kundalik va ijodiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish qobiliyati" deb ta'riflaydi [9, 34].

Kommunikativ malakalar (umenie) ga quyidagilar kiradi:

- odamlar bilan munosabatga kirishish istagi ("Men xoxlayman");
- muloqotga kirisha olish: hamsuhbatini tinglay olish, hissiy hamdardlik, nizoli vaziyatlardan chiqqa olish ("Men qila olaman");
- odamlar bilan muloqotga kirishish me'yorlari va qoidalarini bilish ("Men bilaman").

Kommunikativ ko'nikmalar shakllanishining psixologik omillari P.Ya.Galperin, V.V.Davidov, D.B.Elkonin va boshqalarning keng qamrovli ishlarida o'rganilgan, A.A.Zarechnoy kommunikativ malakalarning shakllanish mexanizmlari, Ye.M.Alifanova, S.V.Gavrish, V.N.Kunitsina, M.I.Lisina, Ye.V.Rudenskiy, L.V.Cherneskeya va b. maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishi va muloqotning rivojlanishi bilan bog'liq muammolar bilan shug'ullangan bo'lsa, Ya.L.Kolominskiy, A.V.Mudrik, Ye.G.Savina kommunikativ malakalarni bolaning ongli kommunikativ harakatlarida namoyon bo'ladigan va uning ijtimoiy muhitda o'zaro munosabatlarning muvaffaqiyatini belgilaydigan shaxsiy fazilatlarini to'plami deb hisoblaydi.

Nutqni til sifatida o'zlashtirishning muammolariga bag'ishlangan tadqiqotlarda bolalarning shaxsiy va psixik rivojlanishda kommunikativ malakalar shakllanishining roli o'rganilgan (L.A.Drujinina, L.B.Osipova, Ye.V.Sheremeteva) [4]. Kommunikativ malakalarning shakllanishi bolalarning maktab ta'limiga o'tish davrida muhim ahamiyatga ega (S.I.Pozdneyeva) [6].

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda "muloqot malakalari" (umenie) tushunchasining turlicha talqin qilinishiga qaramay, ular amaliy yo'nalish va muloqot komponentlarini ko'rsatish bilan birlashtirilgan. Bularga quyidagilar kiradi: muloqotga o'z vaqtida kirishish va uni yakunlash, munosabat o'rnatish, muloqotni davom ettirish uchun nutq ko'nikmalaridan foydalanish, savollarga javob berish, suhbat davomida savollar berish, suhbatdoshni tinglash va h.k.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ malakalarni shakllantirish muammosi M.I.Lisina, T.A.Repina, A.G.Ruzskayaning tadqiqot ishlarida asosiy masala sifatida tahlil qilinadi. Ular “muloqot” va “kommunikativ faoliyat” tushunchalarini sinonim sifatida o‘rganishni taklif etishgan. Ushbu konsepsiyalarda maktabgacha yoshdagi bolalar muloqotining kattalar bilan, shu bilan birga tengdoshlari bilan muloqoti kommunikativ faoliyat tuzilishining sifatli qayta tuzilish jarayoni ekanligi ilgari surilgan [1].

G.M.Andreyeva va A.A.Leontyev ishlarida muloqot va faoliyat tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligini alohida qayd etilgan.

M.I.Lisina maktabgacha yoshdagi bolalar kommunikativ faoliyatining quyidagi komponentlarini ajratishni taklif etdi:

1. *Muloqotning predmeti* – muloqot subyekti va muloqot jarayonida suhbatdosh hisoblangan boshqa odamlar (tengdoshlar va kattalar).

2. *Muloqotga ehtiyoj* - har bir bolaning atrofidagi dunyoni o‘rganish, o‘zini va boshqa odamlarni, xususan, tengdoshlarini baholash istagi.

3. *Kommunikativ motivlar* – asosiy muloqot motivlari hisoblanib, ular kommunikativ jarayonni amalga oshiradigan ijtimoiy omil hisoblanadi.

4. *Muloqot harakati* – kommunikativ faoliyat birligi vazifasini bajaradi va u boshqa odamlarga, bundan tashqari butun guruhga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

5. *Muloqot vazifalari* muloqot jarayonida amalga oshiriladigan turli harakatlardan maqsadli va ongsiz foydalanishga yordam beradi. Ko‘pincha muloqot jarayonida muloqotning motivlari va maqsadlari o‘rtasida yuzaga keladigan qarama-qarshilikni kuzatish mumkin.

6. *Muloqot vositasi* barcha harakatlarning verbal va noverbal darajada amalga oshirishni hal qiladi.

7. *Muloqot natijalari* – turlicha bo‘lishi mumkin va muloqot jarayoni natijasida yuzaga keladi [2].

M.I.Lisina tadqiqotida bolaning ontogeneza muloqotga ehtiyoj rivojlanishining to‘rt bosqichini ajratadi:

1. Rivojlanishning birinchi bosqichida (2 oydan 6 yulgacha) bolaning kattalarning diqqat-e’tiborini qozonishga bo‘lgan ehtiyoji ustunlik qiladi;

2. Ilk yosh va maktabgacha yosh davrida (6 oydan 3 yulgacha) bolalarda hamkorlikka bo‘lgan ehtiyoj shakllanadi;

3. O‘rta maktabgacha yosh davrida (3 yoshdan 5 yoshgacha) bolalarda kattalar tomonidan hurmat bilan munosabatda bo‘lish, o‘zini namoyon qilish, kattalar va tengdoshlar bilan faol muloqot qilish zarurati paydo bo‘ladi.

Maktabgacha yosh davrining oxirgi bosqichida (6-7 yosh) bolalarda o‘zaro tushunish va o‘zaro hamdardlikka ehtiyoj shakllanadi [3].

Qator tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, kommunikativ malakalar maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishiga (A.B.Zaporojes, M.I.Lisina, A.G.Ruzskaya), umumiy faoliyatni amalga oshirish darajasiga (Z.M.Boguslavskaya, D.B.Elkonin) ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

“Ayniqsa, kommunikativ malakalarning shakllanganligi darajasi bolaning maktabga tayyorlanishi davrida (M.I.Lisina, A.G.Ruzskaya, V.A.Petrovskiy, G.G.Kravsov, Ye.Ye.Shuleshko va boshq.) muhim ahamiyat kasb etadi, bunda muloqot bo‘yicha eng sodda malakalarning mavjud emasligi bolalarda xavotirlanish darajasining ortishiga olib kelishi, yaxlit tarzda o‘qish jarayoni sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Aynan kommunikativlikni rivojlantirish bolalarning ijtimoiylashuvi, istiqbolda maktabga adaptatsiyalashuvi uchun zarur shartlardan biridir” [5].

Ta’kidlash lozimki, mazkur muammoning maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘rganilishida, pedagogik-psixologik adabiyotlarda kommunikativ malakalarni shakllantirishning ko‘pgina qirralari tadqiq etilmay qolayotganligi kuzatiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ malakalarning shakllanganligi mezonlari va ko‘rsatkichlari yetarlicha ochib berilmagan,

maktabgacha yoshdagi bolalarda uning shakllanishi ketma-ketligi, mashg'ulotlardan tashqari faoliyatni tashkil etish shakllari aniqlanmagan.

Bolalarda maktabgacha yoshdan boshlab muloqot malakalarini shakllantirish zarur. Bolalar 5-6 yosh davrida kichik yoshdagilarga nisbatan ko'proq muloqotga izchil ehtiyojni namoyon etishadi (A.B.Mudrik). Maktab davrida bolalar diqqati, asosan, o'qish faoliyatiga yo'naltirilganligi sababli, ijtimoiy rivojlanishdagi yangi vaziyat shaxsiy (kontakt) muloqotning ma'lum darajada kamayishiga (A.M.Schastnaya) sabab bo'ladi. Bundan tashqari, mazkur yosh davrida bolalar o'z xatti-harakatlarini erkin boshqarish qobiliyatiga ega bo'lishadi (A.B.Zaporojes, M.G.Markina, T.V.Purtova).

Kommunikativ faoliyatning shakllanishi jarayonini birgalikdagi katta yoshli bolaning hamkorlikdagi faoliyati (ular orasida to'g'arak mashg'ulotlari, didaktik o'yinlar) asosida tashkil etiladi, binobarin, ushbu ish shakllarining aniq mazmuni tarbiyachi tomonidan bolalarning ehtiyoji va qiziqishlarini inobatga olgan holda, katta yoshdagilar tomonidan vaqt me'yori qat'iy belgilanmagan holda (N.Ya.Mixaylenko, H.A.Korotkova) rejalashtiriladi. Ushbu ish shakllarini tanlash bolalarda tengdoshlari bilan muloqotning vaziyatdan tashqari ishchan shakllarini va kattalar bilan muloqotning vaziyatdan tashqari shaxsiy shakllarini (M.I.Lisina, A.G.Ruzskaya) amalga oshirishga shart-sharoit yaratadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ malakalarni shakllantirishda predmetli-rivojlantiruvchi muhit asosiy rol o'ynaydi, zero, u shakllanadigan malakalarning mazmunini modellashtiradi hamda ijtimoiy va predmetli vositalar yaxlitligini ta'minlaydi.

Muloqotga motivatsiya yaratish va kommunikativ malakalarni egallash bosqichida tarbiyachi bolalardagi mavjud tajribani yuzaga chiqaradi, ularga muloqotning inson hayotidagi ahamiyatini tushuntiradi va kommunikativ malakalarni egallash jarayoniga qiziqtiradi.

Bu bosqichda bolalarning muloqot doirasi modelidan, maxsus tanlangan kommunikativ vaziyatlardan foydalaniladi, badiiy asarlar kommunikativ malakalarni egallash nuqtai nazaridan tahlil qilinadi, bola qaysidir badiiy qahramon bilan aynanlashtiriladi, bolalarning hamkorlikdagi faoliyati tahlil qilinadi.

Reproduktiv faoliyatda kommunikativ malakalarni shakllantirish hamda muloqotning vosita va usullari bilan tanishtirish bosqichida asosiy diqqat bolalarni muloqotning vosita va usullari bilan tanishtirishga, kommunikativ faoliyat tuzilishiga va reproduktiv faoliyatda kommunikativ malakalarni shakllantirish mashqlariga qaratiladi.

Kommunikativ malakalarni ijodiy qo'llash bosqichida turli faoliyatlar jarayonida kommunikativ malakalarni mustaqil muloqotda erkin qo'llay olish uchun shart-sharoitlar yaratiladi. Bolalar erkin ijodiy vazifalarga: shaxsiy kommunikativ tajribasi asosida hikoya tuzish, bolalar tomonidan o'zlarini turli rollarda tasavvur etishi uchun ijodiy o'yinlar o'ynashga sharoit yaratiladi. Ushbu malakalarni egallashda, asosan, rivojlantiruvchi muhit hamda izchil muloqotni turli faoliyatlarda modellashtiruvchi ijtimoiy va predmetli vositalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativlik, ya'ni ularning o'zgalar va tengdoshlari bilan muloqot qilish maydoni keng bo'lgandagina, maktab ta'limi davrida o'quv materiallarini mukammal o'zlashtirish hamda kompleks rivojlanishning keng imkoniyatlari yuzaga chiqishi o'z isbotini topmoqda. Shunday ekan, maktabgacha yoshning dastlabki bosqichlaridan bola kommunikativ malakalarni rivojlantirish muhim sanaladi. Bu esa, uning har tomonlama rivojlanishi hamda shaxs sifatida taraqqiy etishida asosiy poydevor vazifasini bajarishi tabiiy.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка. // М. 2011. 384 с. <http://psychlib.ru/mgppu/lo1-1997/Lol-383.html/>
2. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении // СПб.: Питер, 1-е издание, 2009. 320 стр. <http://psylist.net/books/books.php?id=65/>
3. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза и общение // Монография. М.: Педагогика, 1986. 136 с. <https://www.twirpx.com/file/67286/>

4. Осипова Л.Б., Дружинина Л.А. Компетентность педагогов в области развития связной речи детей дошкольного возраста с ограниченными возможностями здоровья // Балтийский гуманитарный журнал. 2018. Том 7. № 2(23). С. 304-308. (7; 8).

5. Проняева С.В. Формирование коммуникативных умений у детей дошкольного возраста. Автореф. канд.пед.наук. Екатеринбург, 1999. – С.4.

6. Поздеева С.И. Открытое совместное действие педагога и ребёнка как условие формирования коммуникативной деятельности // Детский сад: теория и практика. 2013. № 3. С. 76-84.

7. Серегина Д.А. Формирование речевой культуры младших школьников в условиях воздействия СМИ. Москва: Прометей, 2013.

8. Сиротюк А.Л. Психологическая основа формирования учебных навыков школьников: учебное пособие. Москва: Директ-Медиа, 2014.

9. Турлова Е.А., Фомина С.И. Формирование коммуникативных умений младших школьников средствами игровой деятельности. Начальная школа: Проблемы и перспективы, ценности и инновации. 2014; 7: С. 167-171.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Baxriyeva Nargiza Axmadovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

БОЛА ЗЕҲНИ ВА ҚОБИЛИЯТИНИНГ КОМИЛЛИККА ЭРИШИШДАГИ ПСИХОЛОГИК РОЛИ

Сапаров Мурод Юлдашович

Ўзбекистон халқаро Ислом академияси

“Дин психологияси ва педагогика” кафедраси доценти в.б (PhD),

Тошкент шаҳри

Аннотация.

КИРИШ: Мазкур мақола бола шахсини шакллантиришга ва комилликка интилишига, йўналтиришга асосланган. Мақола матнида бола зеҳни, ақли, қизиқиши ва тафаккури тушунчаси, олимларнинг қарашлари қабилар келтириб ўтилган.

МАҚСАД: Бола зеҳни ва қобилиятининг комилликка эришишдаги психологик роли ва ўрнини ўрганиш.

МАТЕРИАЛЛАР ВА МЕТОДЛАР: Қадимдан халқимиздан буюк сиймоларнинг етишиб чиққанлигига эътибор бериб қарайдиган бўлсак, ота-боболаримиз алоҳида зеҳнли, истеъдодли, қобилиятли болаларни умумбилим олаётган болалардан алоҳида ажратиб олаётганлиги диққатга сазовор. Болани 6-7 ёши орасида маҳалла мударриси олдида олиб чиқиб топширишган. Қайси бир ўқувчининг зеҳни намоён бўлиб илмга чанқоклиги сезилса, уни ўша туманда жойлашган мадрасага билимини бойитишга жўнатилган. Ана шу ерда кичик мадраса толиби сифатида Қуръон, ҳадис ва дунёвий билимлардан таҳсил олган толиби илм ўзининг қобилиятини намоён эта олса, катта мадраса сари йўналтиришган.

ХУЛОСА: Шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, баркамол авлодни тарбиялашнинг янги илғор усуллари жорий этиш мақсадида, эндиликда ҳар бир вилоятда Президент мактаблари очилиши режалаштирилмоқда. Бунга ҳам махсус тузилган комиссия таркиби томонидан лаёқати, зеҳни ўткир, тафаккури ва қизиқиши юқори болалар танлов асосида қабул қилинади. Замоннинг шиддат билан ривожланиб боришида бугунги кун ёшларини комиллик сари йўналтиришда ва жаҳон ҳамжамиятига намоёиш қилишда ҳар бир юрт фарзанди маъсулдир. Шундагина Ўзбекистон давлатининг истиқболи ҳамда жаҳондаги обёрў эътибори кундан кун ортиб бораверади.

Калит сўзлар: интеллект, Қуръон, Ҳадис, қобилият, зеҳн, лаёқат, истеъдод, иқтидор, шахсни шакллантириш, тарбия, омил, комил инсон, шахс, қадрият.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ РОЛЬ ИНТЕЛЛЕКТА И СПОСОБНОСТЕЙ РЕБЕНКА В ДОСТИЖЕНИИ СОВЕРШЕНСТВА

Сапаров Мурод Юлдашович

Международная исламская академия Узбекистана

Доцент кафедры «Психологии религии и педагогики» (PhD), город Ташкент

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В основе этой статьи лежит формирование личности ребенка, а также стремление и направление к совершенству. В тексте статьи рассматриваются понятия детского ума, интеллекта, интересов и мышления, а также взгляды ученых.

ЦЕЛЬ: Изучить психологическую роль и место интеллекта и способностей ребенка в достижении совершенства.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Учитывая тот факт, что наш народ с древних времен создавал великих деятелей, примечательно, что наши предки выделяли из детей, получающих общее образование, исключительно умных, талантливых и способных детей. Ребенка в возрасте от 6 до 7 лет отвезли к местному учителю и передали ему. Любой ученик, проявлявший интеллект и жажду знаний, отправлялся в медресе в этом районе для обогащения своих знаний. Здесь, будучи учеником небольшого медресе, он получал образование в области Корана, хадисов и светских знаний, и если он демонстрировал свои академические способности, его направляли в более крупное медресе.

ВЫВОД: Также следует отметить, что в целях внедрения новых передовых методов воспитания гармоничного поколения в настоящее время планируется открытие Президентских школ в каждом регионе. Для этой цели специально сформированная комиссия отберет детей с высокими способностями, острым умом, развитыми навыками мышления и высокой заинтересованностью. В стремительно развивающемся мире каждый ребенок каждой страны несет ответственность за то, чтобы направлять современную молодежь к совершенству и демонстрировать его мировому сообществу. Только тогда перспективы государства Узбекистан и его репутация в мире будут расти с каждым днем.

Ключевые слова: интеллект, Коран, Хадис, способность, разум, талант, одаренность, формирование личности, воспитание, фактор, совершенный человек, личность, ценность.

THE PSYCHOLOGICAL ROLE OF A CHILD'S INTELLIGENCE AND ABILITY IN ACHIEVING PERFECTION

Saparov Murod Yuldashovich

International Islamic Academy of Uzbekistan

Associate Professor (PhD) of the Department of "Psychology of Religion and Pedagogy", Tashkent city

Annotation.

INTRODUCTION: This article is based on the formation of a child's personality and his striving for perfection, his direction. The text of the article presents the concepts of a child's mind, intellect, interests and thinking, the views of scientists, etc.

GOAL: To study the psychological role and place of a child's mind and abilities in achieving perfection.

MATERIALS AND METHODS: If we pay attention to the fact that great figures have emerged from our people since ancient times, it is noteworthy that our ancestors used to separate exceptionally intelligent, talented, and capable children from children receiving general education. The child was taken to the local teacher between the ages of 6-7. If a student showed intelligence and a thirst for knowledge, he was sent to a madrasah located in that district to enrich his knowledge. Here, a student who studied the Quran, Hadith, and secular knowledge as a small madrasa student was directed to a large madrasa if he could demonstrate his abilities.

CONCLUSION: It should also be noted that in order to introduce new advanced methods of raising a well-rounded generation, it is now planned to open Presidential schools in each region. For this, a specially formed commission will select children with high abilities, sharp minds, high thinking and interest. In the rapid development of the times, every child of the country is responsible for guiding today's youth towards perfection and demonstrating them to the world community. Only then will the prospects of the state of Uzbekistan and its reputation in the world increase day by day.

Keywords: intelligence, Quran, Hadith, ability, mind, ability, talent, talent, personality formation, upbringing, factor, perfect person, person, value.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев ташаббуслари билан қуйидаги масалага алоҳида урғу бериб ўтилган “Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”²⁴.

Қадимдан халқимиздан буюк сиймоларнинг етишиб чиққанлигига эътибор бериб қарайдиган бўлсак, ота-боболаримиз алоҳида зеҳнли, истеъдодли, қобилиятли болаларни умумбилим олаётган болалардан алоҳида ажратиб олаётганлиги диққатга сазовор. Болани 6-7 ёши орасида маҳалла мударриси олдига олиб чиқиб топширишган. Қайси бир ўқувчининг зеҳни намоён бўлиб илмга чанқоқлиги сезилса, уни ўша туманда жойлашган мадрасага билимини бойитишга жўнатилган. Ана шу ерда кичик мадраса толиби сифатида Куръон, ҳадис ва дунёвий билимлардан таҳсил олган толиби илм ўзининг қобилиятини намоён эта олса, катта мадраса сари йўналтиришган.

Таниқли маърифатпарвар Абдурауф Фитрат айтгандек, “Агар бир мамлакат аҳолиси ахлоқсизлик ва жоҳиллик билан оилавий муносабатларни заифлаштириб юборса ва интизомсизликка йўл қўйса, шунда бу миллатнинг саодати ва ҳаёти шубҳа остида қолади”²⁵. Азал азалдан тарбия масаласига Шарқ алломалари томонидан алоҳида эътибор қаратилиб келган.

Давлатимиз раҳбарияти асосий эътиборини ёш авлоднинг тарбиясига қаратиб келаётганига сабаби буюк давлатимизни ва халқимизни келажаги ишончли қўлларда бўлиши лозим.

Қадимда халқимиз қобилиятли, зеҳнли, лаёқатли ва истедодли ёшларга алоҳида эътибор билан қараб уларни ҳар томонлама камол топишларига имкон яратишган. Ана шу эътибор асносида ҳадисшунослик, тиббиёт, математика, астрономия, архитектура, муҳандислик каби юзлаб соҳаларда эришилган ютуқлар олдида дунё ахлини хали ҳамон лол қолиб келмоқда.

Профессор Э.Ғ.Ғозиев “Шахс камолот ва комиллик даражасига эришишда ақл, зеҳн ва қобилиятларни ҳамоҳанг тарзда мувофиқлаштириш лозим ва муҳим” деб таъкидлаб ўтади²⁶.

Маълумки инсоният ўзининг ижтимоий тараққиёт жараёни давомида иқтидори, қобилияти ёки ижодий изланиши маҳсули бўлган ғоя ҳам мулк эканлигини аниқ ва равшан англаб етди.

Шу ўринда умумий ўрта таълим муассасаларида билим олаётган иқтидорли болалар билан олиб борилиши лозим бўлган ишлар ҳақида қисқача тўхталиб, уларга хос бўлган хусусиятларни қисман бўлсада кўрсатиб ўтишни лозим деб топдик.

Профессор Б. Р. Қодировни такидлашча; “Иқди – ер, дор – бор яъни иқдидор сўзини таржимаси “Ери бор”, “Ердор” бўлади. Ўтган асрни ўн еттинчи йилида амалга оширилган инқилоб натижасида “тадбиркор”, “мулкдор” каби атамалар билан бир қаторда “иқдидор” атамаси ҳам лаҳжаимиздан ўчириб ташланди.”²⁷

²⁴ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. “Ўзбекистон”. Т. 2016.-Б.16.

²⁵ Фитрат А. Оила.–Т.: “Маънавият”, 1998,Б-8.

²⁶ Э.Ғ.Ғозиев “Онтогенез психологияси” Тошкент 2000 й.,152 Б

²⁷ Б.Р.Қодиров “Қобилиятлар силсиласи” илмий мақола 2 Б

Иқтидорли деб – яширин ва намоён ўзига хос имконияти бор, илғор фикрини изохлай оладиган одамга айтилади. Иқтидор илмий категория сифатида талқин этила бошланди. Иқтидор қобилиятдан дарак берувчи шахсни ўзига хос хусусияти ҳисобланади.

Қобилият – захиравий имкониятлари асосида ҳосил бўлган имконият мажмуаси. Қобилият шахсни захиравий имкониятлари сифатида бош миёда сақланиб тураверади маълум бир зарурат ёки вазият таъсирида кутилмаганда юзага чиқиши мумкин шуни ҳам таъкидлаш лозимки у туғма бўлмайди. Турли вазиятларга нисбатан тўғри қарорларни қабул қилиш ва мувофақиятга эришишда шахсни қобилияти намоён бўлади.

Лаёқат деб – шахсни фаолиятга бўлган мойиллик (қизиқиш) фаолияти (интилиш) га айтилади. Мисол тариқасида; ўғил бола машинага қизиқани учун уни бузиши ва яна қайта тамирлаши жараёни фаолиятга йўналганлик мойиллик деб шарҳлаш мумкин. Демак лаёқатни ундовчи мотив вазифасини ўтайди. Айнан қобилият лаёқат юзага келтиришини психологлар таъкидлаб келишган.

Мактаб психологи иқтидорли болаларни имкониятини аниқлаш учун асосан психологияда кенг қўлланиб келинаётган кузатиш ва суҳбат усуларидан фойдаланиши мақсадга мувофиқдир.

Мактаб психологи иқтидорли ўқувчилар билан алоҳида суҳбатлашиш жараёнида аввалом бор болани қизиқиши қайдаражада эканлигини аниқлаб сўнг иқтидори даражасида касбни моҳияти асосида, суҳбатни ташкил этишида, касбий этика ва этикетини унитмаслик лозим.

Иқтидорли ўқувчиларни ота-оналари билан ишлаш жараёнида психолог, энг аввало ота-она ҳақида тўлиқ маълумот тўплаб олган бўлиши керак.

Ушбу изланиш ишлари орқали ҳозирги замон ёшларида баркамоллик даражасини аниқлаш мақсад қилиб қўйилган. Тақдим этилган натижалар асосида ёшларда комилликка интилувчанликни белгилаб берувчи хусусиятларни шаклланганлиги ўрта даражада деб баҳолаш мумкин.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, баркамол авлодни тарбиялашнинг янги илғор усуллари жорий этиш мақсадида, эндиликда ҳар бир вилоятда Президент мактаблари очилиши режалаштирилмоқда. Бунга ҳам махсус тузилган комиссия таркиби томонидан лаёқати, зеҳни ўткир, тафаккури ва қизиқиши юқори болалар танлов асосида қабул қилинади. Замоннинг шиддат билан ривожланиб боришида бугунги кун ёшларини комиллик сари йўналтиришда ва жаҳон ҳамжамиятига намоёиш қилишда ҳар бир юрт фарзанди маъсулдир. Шундагина Ўзбекистон давлатининг истикболи ҳамда жаҳондаги обърў эътибори кундан кун ортиб бораверади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. "Ўзбекистон".Т. 2016.-59 б.
2. . Фитрат. Оила.–Т.: "Маънавият", 1998.-168 б.
3. Э.Ғ.Ғозиев "Онтогенез психологияси" Тошкент 2000 й;242 б.
4. Б.Р.Қодиров "Қобилиятлар силсиласи" илмий мақола 4б.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Сапаров Мурод Юлдашович

Ўзбекистон халқаро Ислом академияси

“Дин психологияси ва педагогика” кафедраси доценти в.б (PhD),

Манзил: Ўзбекистон, 200100, Тошкент шаҳри

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ ПЕДАГОГА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ

Байбаева Мухайё Худайбергеновна
*Доктор педагогических наук, профессор
кафедры Ташкентского Государственного
Педагогического университета имени
Низами*

Расулова Исмигуль Ильхомовна
*Студентка 1-курса магистратуры
Ташкентского Государственного
Педагогического университета имени
Низами*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматривается процесс формирования профессиональных качеств учителей в педагогических вузах. Обосновываются идеи о необходимости реформирования высшего образования, формировании новых требований к профессиональным качествам педагога вуза; анализируется соотношение профессиональных и личностных качеств педагога. Описаны педагогические подходы и методики, способствующие повышению эффективности обучения будущих учителей, включая рефлексию, практическое применение знаний и развитие критического мышления. Статья предлагает анализ современных подходов и практик, направленных на подготовку квалифицированных педагогов, способных к адаптации в условиях современного образования.

ЦЕЛЬ: Научный анализ профессиональных качеств преподавателей высших учебных заведений

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: С позиций деятельностного подхода общие принципы перехода системы с одного уровня развития на качественно новый таковы: а) новое качество системы связано с возникновением в ней не существовавших ранее структурных ядер, подчиняющих себе прежний «аппарат управления» и позволяющий системе решать новые классы задач; б) возникновение в системе новых структурных ядер качественно меняет ее сущностную (структурно-функциональную) природу, т. е. внутреннее взаимоотношение ее составных частей; в) механизм, обеспечивающий «предвидение будущего» («опережающее отражение»), основан на двух функциях. Во-первых, на «автоматизации» прошлых достижений и их надежной трансляции (адекватной внутренней перестройке). Во-вторых, на нахождении более или менее удовлетворительного способа включения необходимых инноваций, существующих вне системы, в свою структуру, что позволяет осуществить решение целого класса новых проблем.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В статье была рассмотрена важность формирования профессиональных качеств учителей в процессе обучения в педагогических вузах. Анализ показал, что успешное развитие педагогических компетенций зависит от комплексного подхода, включающего как теоретическую подготовку, так и практическую деятельность. Формирование таких качеств, как педагогическое мастерство, коммуникативные способности, креативность и готовность к инновационной деятельности, требует систематической работы как со стороны образовательных учреждений, так и самих будущих педагогов. Особое

значение имеет внедрение современных образовательных технологий, активных методов обучения и рефлексивных практик, которые способствуют личностному и профессиональному росту студентов. Кроме того, важна роль наставничества, практико-ориентированного обучения и создания условий для постоянного профессионального саморазвития. Таким образом, формирование профессиональных качеств учителя — это непрерывный процесс, который начинается в педагогическом вузе и продолжается на протяжении всей профессиональной деятельности, требуя постоянного совершенствования знаний, умений и навыков.

Ключевые слова: высшее образование, профессиональные педагогические качества, обратная связь, индивидуальный подход, интерактивное взаимодействие.

FORMATION OF PROFESSIONAL QUALITIES OF A TEACHER IN THE EDUCATION SYSTEM OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

Babayeva Mukhayo Khudaibergenovna

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of
the Department of the Tashkent State
Pedagogical University named after Nizami*

Rasulova Ismigul Ilkhomovna

*1st year master's student of Tashkent State
Pedagogical University named after Nizami*

Annotation.

INTRODUCTION: This article examines the process of developing professional qualities of teachers in pedagogical universities. It substantiates the ideas about the need to reform higher education, form new requirements for the professional qualities of a university teacher; analyzes the relationship between the professional and personal qualities of a teacher. It describes pedagogical approaches and methods that help improve the effectiveness of training future teachers, including reflection, practical application of knowledge and the development of critical thinking. The article offers an analysis of modern approaches and practices aimed at training qualified teachers capable of adapting to the conditions of modern education.

GOAL: Scientific analysis of the professional qualities of teachers of higher educational institutions

MATERIALS AND METHODS: From the standpoint of the activity approach, the general principles of the transition of a system from one level of development to a qualitatively new one are as follows: a) a new quality of the system is associated with the emergence of previously non-existent structural cores in it, subordinating the previous "control apparatus" and allowing the system to solve new classes of problems; b) the emergence of new structural cores in the system qualitatively changes its essential (structural-functional) nature, i.e. the internal relationship of its constituent parts; c) the mechanism that ensures "foresight of the future" ("advanced reflection") is based on two functions. Firstly, on the "automation" of past achievements and their reliable transmission (adequate internal restructuring). Secondly, on finding a more or less satisfactory way to include the necessary innovations that exist outside the system into its structure, which allows solving a whole class of new problems.

CONCLUSION: The article considered the importance of developing the professional qualities of teachers in the process of training in pedagogical universities. The analysis showed that the successful development of pedagogical competencies depends on an integrated approach that includes both theoretical training and practical activities. The formation of such qualities as pedagogical skills, communication skills, creativity and readiness for innovative activities requires systematic work both on the part of educational institutions and future teachers themselves. Of particular importance is the introduction of modern educational technologies, active teaching methods and reflective practices that contribute to the personal and professional growth of students. In addition, the role of mentoring, practice-oriented learning and the creation of conditions for

continuous professional self-development is important. Thus, the formation of professional qualities of a teacher is a continuous process that begins in a pedagogical university and continues throughout the entire professional activity, requiring constant improvement of knowledge, skills and abilities.

Keywords: higher education, professional pedagogical qualities, feedback, individual approach, interactive interaction.

В настоящее время одной из ведущих идей модернизации образования является идея о необходимости изменения статуса педагога в современной культуре в целом и в вузе как высшей организационной структуре всей системы в частности. Качественное изменение статуса педагога при этом становится ключевым для достижения успеха в образовательных реформах. Чтобы убедиться в этом, достаточно посмотреть на педагогическую проблему шире, включить ее в более широкое поле как ключевое звено в изменении статуса самой образовательной системы общества. Общеизвестным в современной культуре является представление о качественных переменах, происходящих сегодня в сфере образования. Не вдаваясь во все многообразие подразумеваемых смыслов понятия «образование», зафиксируем основные: а) современное образование в качестве идеала соотносится с процессом формирования, раскрытия, использования потенциально безграничных способностей человека, внутренних резервов личности; б) понятие «образование» в современной культуре употребляется в контексте социального института общества, осуществляющего педагогическую деятельность в установленных рамках, со своими специфическими средствами и содержанием. Этот второй аспект и будет предметом нашего анализа. Социальный институт образования осуществляет обучение и воспитание в целях воспроизводства социально значимого опыта через своих представителей, через личность. Социальная значимость передаваемого опыта служит критерием отделения образования как института от образования вообще, от образования, получаемого индивидом в семье, быту, трудовой деятельности, самостоятельно и т. д. Сложность решения проблем образования есть следствие все более усиливающейся связи, зависимости разных сфер деятельности общества (экономики, политики, науки, культуры) от обучения и воспитания членов общества. Эта взаимосвязь различных сфер деятельности общества требует и адекватного подхода к такому сложному общественному явлению, как образование. Современные подходы к трансформации образования характеризуются фрагментарностью, рассматривая существующий социальный институт с одной или нескольких сторон, теряя существенные связи и решая частные вопросы.

Действительно, например, организационно в системе образования что-то можно изменить: улучшить оснащенность школы передовой вычислительной техникой, добавить телеконференции в вузе и наладить их взаимодействие и т. д. Педагогические науки разрабатывают теоретические концепции, и педагоги пытаются их внедрить в свой арсенал. Однако самое сложное – это изменить традиции и отношение к своей профессиональной деятельности. Поэтому педагог, как правило, воспринимает и науку, и технические новшества как добавление к своему предмету, личному педагогическому мастерству. Радикальной перестройки отношения к образованию не происходит: необходимо качественное изменение в этом плане, осознание педагогом изменения своего статуса в образовательном процессе вследствие изменения статуса самой образовательной системы в обществе. Что же означает это качественное изменение?

С позиций деятельностного подхода общие принципы перехода системы с одного уровня развития на качественно новый таковы: а) новое качество системы связано с возникновением в ней не существовавших ранее структурных ядер, подчиняющих себе прежний «аппарат управления» и позволяющий системе решать новые классы задач; б) возникновение в системе новых структурных ядер качественно меняет ее сущностную (структурно-функциональную) природу, т. е. внутреннее взаимоотношение ее составных частей; в) механизм, обеспечивающий «предвидение будущего» («опережающее отражение»),

основан на двух функциях. Во-первых, на «автоматизации» прошлых достижений и их надежной трансляции (адекватной внутренней перестройке). Во-вторых, на нахождении более или менее удовлетворительного способа включения необходимых инноваций, существующих вне системы, в свою структуру, что позволяет осуществить решение целого класса новых проблем.

Например, в средние века изменения в культуре были таковы: а) возник институт науки; б) образовалась «промежуточная среда», связанная с закреплением знания в слове, охватывающая печатное дело, тиражирование информации, способы хранения (библиотеки), воспроизводства и консервации знания в виде печатного слова; в) произошло качественное изменение самого института образования. Для перестройки образовательного института, целиком контролируемого церковью, одной из значительных инноваций культуры было появление книгопечатания, что позволило сохранять, тиражировать и передавать знания, осуществить всеобщую грамотность населения и ввести профессионализм в образовательный институт, включая появление собственно профессии педагога. Становление университетов как центров науки и нового образования тоже произошло вне существующего института образования, они возникли как новые «ядра» культуры, проникшие со временем в общественный институт. Корпорации разных сословий, недовольные как контролем образования со стороны церкви, так и его содержанием и формой, организовывали товарищества по общности интересов в получении внецерковных знаний и завоевывали позиции, находя поддержку других слоев населения вследствие инноваций, происходивших в культуре того времени. Удивительная аналогия: в средние века ценные находки в педагогике («как всех учить всему» – Я. А. Коменский) либо продавались за плату, либо скрывались от конкурентов. Так, В. Икельзамер, учитель в Рутенбурге, составивший немецкую грамматику и руководство по чтению, позволявшее, как от считал, обучиться чтению самостоятельно, высказывает сожаление, что многие учителя, умеющие правильно «называть буквы», «никому постороннему добросовестно этого не показывают, а таят это у себя в голове, да в своих школах». В контрактах того времени имеется удивительная с современной точки зрения оговорка: «... и должен за эти деньги учитель добросовестно учить детей, ничего от них не утаивая из того, что сам знает». Изменяется и социальный статус учителя: в качестве педагогов выступают деловые люди, мелкие нотариусы, частные поверенные; получает распространение практика давать домашнее образование, нанимая учителей по своему усмотрению. Это являлось совершенно непозволительным с точки зрения церковных властей.

Показательно, что в настоящее время образование все больше связывается с той сферой общества, которая заинтересована в контроле его качества. Речь идет о сфере рынка услуг. «Основной социальный запрос на специалистов стал формулироваться рынком труда, а результативность обучения стала определяться успешностью применения полученных знаний и навыков в практической деятельности. Коммерциализация высшего образования привела к появлению новой модели университетского образования, названной прагматической моделью, в которой роль университета сводится к предложению программ обучения в соответствии с потребностями общества...»

В настоящее время существенным фактором культуры, влияющим на систему образования, является появление коммуникативных средств, которые меняют как всю культуру в целом, так и системное образование. Эти средства находятся вне образовательной системы, так как применяются механически, без осознания пользователями их потенциальных возможностей и внутренне присущих им законов использования. Благодаря средствам вычислительной техники, всемирной сети Интернет узкоспециализированное знание уходит на второй план и может совсем исчезнуть из системного образования; простой и легкий доступ к практически любой востребованной информации облегчает как педагогу его труд, так и студенту возможность приобрести профессию. Со временем преподаватель может оказаться невостребованным в качестве транслятора профессиональных знаний Развитие технических

средств, предоставляемых педагогам, опережает развитие всего комплекса их возможностей. Современная высшая школа в своих основах продолжает базироваться на модели «ученик – учитель», лекционной системе объяснения, системе оценок и т. д. Все это приводит к выхолащиванию учебного процесса, ориентировке студента на формальные факторы – получение оценок, диплома; к неадекватности полученного образования нуждам общества и т. д. При этом практически игнорируется тот факт, что современный студент в условиях рыночных отношений между работодателем и исполнителем ориентирован на цели и ценности социума гораздо в большей мере, чем современное вузовское образование. Не учитывается и то, что интенсификация всех сторон жизни определяет новые цели и возможности как

педагога, так и обучаемого, что не берет во внимание современное образование.

То, чего нельзя взять в Интернете и что должно дать качественно новое образование («предвидимое будущее»), – так это способ ориентировки в быстро меняющемся мире: на что обратить внимание в первую очередь; что наиболее востребовано в данной обстановке применительно к данному моменту; как приобрести опыт усвоения нового содержания и проверить его практически в реальной обстановке, ориентируясь на возраст, интересы личности, не разрушая, а способствуя развитию общественной целостности коллективного «организма». Это возможно только в диалоге, коммуникации, с полным осознанием этого взаимодействия. Не случайно успешными оказываются те педагоги, которым это осознание удастся осуществить, например: педагоги-новаторы, которые нашли диалог с обучаемыми и поставили интерес ребенка как значимую цель педагогики; педагоги, использующие идеи школы совместной деятельности Г. Н. Прокументовой; представители школы, основанной на методологии Г. П. Щедровицкого (в рамках системо-мыследеятельностного подхода (СМД)).

Каковы причины неэффективного использования новых информационных технологий? Хотя в настоящее время происходит внедрение новых средств, и образовательный процесс может быть интенсифицирован, однако основные проблемы и трудности возникают не только из-за низкой компьютерной квалификации педагогов. Это вызвано как объективными, так и субъективными причинами. К объективным относится необходимость осваивать сложнейшую, быстро развивающуюся область новейших средств коммуникации, которая может быть вовсе не связана с профессиональной деятельностью педагога; а также мириться с устаревшей организацией образования, упомянутым устройством всей образовательной системы, неэффективной подготовкой и сформированными качествами педагога – отвечать ее устаревшим стандартам. Субъективные причины связаны прежде всего с отсутствием осознания необходимости переориентации собственной позиции в новых условиях. Объективные причины можно устранить посредством предоставления педагогу необходимых средств, которые уже существуют в культуре и которые позволяют обеспечить достаточно простую и в то же время эффективную связь субъекта образовательного процесса (педагога, студента, органа управления и т. д.) с новыми бурно развивающимися технологиями. Для этого должна быть проделана большая работа, требующая усилий специалистов в разных областях.

Субъективная причина устраняется путем формирования новых компетенций педагога, обеспечивающих овладение необходимым и достаточным комплексом умений, помогающих быстрому вхождению в нужное для него коммуникационное пространство и овладению им в своей профессиональной деятельности. В вузе наиболее заметно расхождение между провозглашаемыми целями и реальной практикой, и осознание этого фактора проявилось в оценке важности налаживания диалога, взаимопонимания между педагогом и студентом, свидетельством чему выступает то значение, которое придается интеракции – взаимодействию, налаживаемому по средствам использования технических средств, приспособленных к ситуации в обучении.

Примечательно, что уже существуют теоретические и практические шаги в попытке трансформации и переходе на новый качественный уровень. Так, в докторской диссертации М. А. Петренко ключевым пунктом является «разработка теории педагогической интеракции как научной основы интерактивных технологий развития творческой активности личности в инновационной социокультурной среде вуза». Интеракция понимается «как феномен педагогической теории и практики высшей школы, реализация которого обеспечивает креативный путь развития личности в образовании».

Задача, которая ставилась при создании данной модели, – разработать принципы организации содержания образовательных курсов (программ) с условием их применимости к разным дисциплинам и реализовать данный подход в интерактивной модели с учетом индивидуальных интересов обучаемых и обучающихся. Этот подход обеспечивает простоту использования системы подготовки и служит условием воспроизводимости модели в педагогической практике. Проектирование содержания образования предполагает создание дидактических условий совершенствования профессиональной деятельности педагогов в интерактивной компьютерной технологии.

Субъектная позиция педагога определяется психологической переориентацией, сменой мотивации и постановкой собственных целей с использованием современных средств коммуникации, что позволяет качественно изменить весь образовательный процесс в целом. Психологическая переориентация педагога происходит в процессе проведения трех тренингов, которые направлены на смену стереотипов в отношении к своей профессиональной деятельности. После психологической переориентации педагог настроен на создание нового содержания образования. Затем он проходит курсы по использованию мультимедийных средств в поточных мультимедийных аудиториях. Набор на курсы повышения квалификации «Основы проектирования и применения интерактивных учебных курсов на базе новых информационных технологий» предлагается для преподавателей с опытом работы по своей дисциплине не менее трех лет, заинтересованных в применении современных инновационных технологий в образовании. В результате у педагога формируются новые профессиональные качества и устанавливается личностная субъектная позиция, задающая степень осознания своего места в новой коммуникационной среде.

Для преподавателя создается удобная система, которую он проектирует малыми дозами и которую легко может исправить или добавить новое содержание. На каждом этапе он может осуществить индивидуальный подход к студенту. Оперативное взаимодействие преподавателя и студента в процессе обучения, индивидуализированная обратная связь, способная учесть не только знания обучающегося, но и его интеллектуальные способности и даже особенности личности, – вот те очевидные преимущества, реализация которых в значительной степени зависит от умения преподавателя конструировать учебные задачи. Вариативность путей нахождения необходимой информации прежде всего обеспечивается индивидуальным подходом к студенту в условиях массового образования. Так как технические возможности образовательной технологии позволяют проводить массовые занятия в большой лекционной аудитории (для целого потока), здесь возможно обеспечить индивидуальный подход, т. е. для каждого студента выстроить свою траекторию обучения. Кроме того, вариативность обуславливается возможностью преподавателя осуществлять обучение по своему сценарию. Студент также может выбрать собственный сценарий обучения, причем преподаватель ведет мониторинг и соответствующую корректировку обучения любого из студентов. Данная технология носит личностно ориентированный характер. Она основана на подходе к студенту как полноправному активному партнеру учебного процесса. Отсюда возникает необходимость различных форм взаимодействия (интеракции) учителя и ученика. Контроль (в том числе учебная задача) перестает быть только проверкой усвоения материала по конечному результату (зачет/экзамен, аттестация, контрольная работа). Введение задач в саму ткань учебной деятельности во всем их целевом

многообразии (в роли входного контроля, обучающих тестов-тренажеров, диагностических тестов, поэтапного рубежного контроля и т. п.) позволяет преподавателю адекватно оценивать сам ход учебного процесса, оперативно корректировать свои педагогические умения и действия учащегося. И что особенно важно – контроль при этом превращается в самоконтроль. Это привлекает учащегося к самообразованию.

Таким образом, эффективность современного образования возможна при условии обеспечения единства между достижениями в области информационно-коммуникационных средств и инновационными педагогическими технологиями. Субъект новой образовательной среды, построенной в данной модели, оценивает себя и свои способности по-новому по сравнению с традиционной системой: активным, творческим, заинтересованным в образовательной деятельности, удовлетворенным результатами человеком, что свидетельствует о формировании новых качеств. Другие «ядра», ответственные за новое качество системного образования, это комплексные коллективы, включающие специалистов разных профилей, объединенных единой целью: повысить эффективность образовательного процесса. Эти коллективы соединяют в своей деятельности компетентность технических специалистов, новаторство творческих разработчиков программного обеспечения, педагогический опыт преподавателей, теоретические изыскания ученых и т. д. Например, совместная разработка учебных курсов ведется под руководством ведущих экспертов по определенным направлениям разработки (конструирование задач, психологические основы контакта, основы технологии разработки, интерактивных динамических моделей и др.). Успешный опыт в работе данного направления позволяет сделать выводы о тех качествах профессии педагога, которые наиболее востребованы в современной культуре.

«Система высшего образования как социальный институт, как особая сфера производства человеческого интеллектуального, культурного и духовного богатства должна быть глубоко заинтересована не только в эффективном решении проблем подготовки высококлассных специалистов, но и в воспитании полноценных во всех отношениях членов общества. Сегодня концептуальная база высшего образования для подготовки к любому виду социальной деятельности не может исходить только из узкоспециальных, профессиональных, ремесленных интересов. Гуманистическая направленность современных тенденций развития человечества, не отрицая необходимости научно-технического прогресса, совершенствования производственных технологий, выдвигает на первый план человеческий фактор, фактор личности. Частичный, узкоспециализированный специалист – это ресурс экономики, политики, техники, но не целостная личность, способная к творчеству, саморазвитию. Поэтому работы, ориентированные не только на профессионально эффективного человека, но и на творчески активного, целостного в мировоззренческом смысле, не только актуальны, но и чрезвычайно сложны»

Заключение В статье была рассмотрена важность формирования профессиональных качеств учителей в процессе обучения в педагогических вузах. Анализ показал, что успешное развитие педагогических компетенций зависит от комплексного подхода, включающего как теоретическую подготовку, так и практическую деятельность. Формирование таких качеств, как педагогическое мастерство, коммуникативные способности, креативность и готовность к инновационной деятельности, требует систематической работы как со стороны образовательных учреждений, так и самих будущих педагогов. Особое значение имеет внедрение современных образовательных технологий, активных методов обучения и рефлексивных практик, которые способствуют личностному и профессиональному росту студентов. Кроме того, важна роль наставничества, практико-ориентированного обучения и создания условий для постоянного профессионального саморазвития. Таким образом, формирование профессиональных качеств учителя — это непрерывный процесс, который начинается в педагогическом вузе и продолжается на протяжении всей профессиональной деятельности, требуя постоянного совершенствования знаний, умений и навыков.

Список использованной литературы:

1. Абдрахманова, Г.К. Теория и практика профессиональной подготовки учителей. — Алматы: Наука, 2019.
2. Васильева, Т.А. Педагогические технологии в высшем образовании. — М.: Академия, 2020.
3. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции как результат нового образовательного стандарта. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2018.
4. Кудрявцев, Т.В. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя. — СПб.: Питер, 2021.
5. Лукьянова, М.И. Психолого-педагогические основы профессионального развития учителя. — Казань: Казанский университет, 2022.
6. Слостенин, В.А., и др. Педагогика: Учебник для педагогических вузов. — М.: Академический проект, 2020.
7. Государственный образовательный стандарт высшего образования РУз.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Байбаева Мухайё Худайбергеновна

Доктор педагогических наук, профессор,

Расулова Исмигуль Ильхомовна

Студентка 1-курса магистратуры Ташкентского Государственного

Педагогического университета имени Низами

Адрес: Узбекистан, 200100, город Ташкент

KREDIT-MODUL TIZIMIDA INTEGRATSION STRATEGIYALARNI MUVAFFAQIYATLI JORIY ETISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Atoyeva Mehriniso Farhodovna,
*Buxoro davlat universiteti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Buxoro shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada kredit-modul tizimida integratsion strategiyalarni samarali joriy etishning psixologik jihatlari muhokama qilinadi. Maqolada ta'lim tizimidagi integratsion strategiyalarni amalga oshirishda psixologik omillar, o'quvchilarning motivatsiyasi, o'zaro munosabatlar va o'qituvchilarning o'quv jarayonini boshqarishdagi roli tahlil qilinadi. Integratsion strategiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun psixologik ko'nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati va ta'lim jarayoniga qo'shadigan ijobiy ta'siri keltirilgan.

MAQSAD: Kredit-modul tizimida integratsion strategiyalarni muvaffaqiyatli joriy etishning psixologik jihatlari ilmiy asoslash

MATERIALLAR VA METODLAR: Kredit-modul tizimi zamonaviy ta'limda ta'limning samaradorligini oshirish va o'quvchilarga o'z bilimlarini turli sohalarida amalda qo'llash imkoniyatlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bu tizim, o'quvchilarning bilimlarni o'rganish va qo'llash jarayonini yanada samarali qilishni ta'minlaydi, shu bilan birga, o'qituvchilarga ham ta'limni boshqarish va o'quvchilarning mustaqil ishlashini rag'batlantirish imkoniyatlarini beradi. Kredit-modul tizimi ta'limni modulga bo'lish va har bir modulga alohida kreditlar ajratish orqali o'quvchilarga o'quv dasturlarini o'z vaqtida va o'z holidagi bajarish imkoniyatini yaratadi. Bu tizimda har bir modulning o'zini o'zi o'rganish imkoniyatlari, darsliklar, amaliy mashg'ulotlar va seminarlar yordamida o'quvchilarni faol va mustaqil o'rganishga undaydi.

XULOSA: Yakunida, kredit-modul tizimining muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlash uchun barcha psixologik va pedagogik omillarni o'zaro uyg'unlashtirish zarur. O'quvchilarni o'z bilimlarini mustaqil ravishda oshirishga, ijtimoiy faollikni oshirishga, shuningdek, jamiyatga foydali hissa qo'shishga tayyorlashda psixologik yondashuvlarning ahamiyati juda katta. Ta'lim tizimida integratsion strategiyalarni samarali joriy etish orqali o'quvchilarni faqat akademik bilimlarga ega bo'lishi bilan cheklanmagan, balki to'laqonli shaxslar sifatida jamiyatda o'z o'rnini topishlariga yordam beriladi.

Kalit so'zlar: Kredit-modul tizimi, integratsion strategiyalar, psixologik jihatlari, ta'lim tizimi, motivatsiya, o'quvchi, o'qituvchi, ta'lim jarayoni, o'zaro munosabatlar, psixologik ko'nikmalar, ta'limdagi innovatsiyalar.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСПЕШНОГО ВНЕДРЕНИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ СТРАТЕГИЙ В КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Атоева Мехринисо Фарходовна,

доцент Бухарского государственного университета,

кандидат педагогических наук (PhD)

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются психологические аспекты эффективной реализации стратегий интеграции в кредитно-модульной системе. В статье анализируются психологические факторы, мотивация учащихся, взаимодействие и роль преподавателей в управлении процессом обучения при реализации интеграционных стратегий в системе образования. Показана важность развития психологических навыков для успешной реализации интеграционных стратегий и их положительное влияние на образовательный процесс.

ЦЕЛЬ: Научно обосновать психологические аспекты успешной реализации интеграционных стратегий в кредитно-модульной системе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Кредитно-модульная система играет важную роль в современном образовании, повышая эффективность обучения и создавая возможности для студентов применять свои знания в различных областях. Эта система гарантирует, что учащиеся более эффективно усваивают и применяют знания, а также дает преподавателям возможность управлять обучением и поощрять самостоятельную работу учащихся. Система кредитно-модульного обучения позволяет студентам завершать учебную программу в удобное для них время и в удобном темпе, разделяя обучение на модули и выделяя отдельные кредиты для каждого модуля. Эта система поощряет студентов к активному и самостоятельному обучению с помощью возможностей самостоятельного изучения каждого модуля, учебников, практических занятий и семинаров.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В заключение следует отметить, что для успешного функционирования кредитно-модульной системы необходимо гармонизировать все психолого-педагогические факторы. Психологические подходы имеют большое значение в подготовке студентов к самостоятельному совершенствованию своих знаний, повышению социальной активности и внесению полезного вклада в жизнь общества. Эффективно реализуя стратегии интеграции в системе образования, учащиеся не ограничиваются получением академических знаний, а получают помощь в поиске своего места в обществе в качестве полноценных личностей.

Ключевые слова: Кредитно-модульная система, стратегии интеграции, психологические аспекты, система образования, мотивация, студент, преподаватель, образовательный процесс, взаимодействие, психологические навыки, инновации в образовании.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF INTEGRATION STRATEGIES IN THE CREDIT-MODULE SYSTEM

Atoyeva Mekhriniso Farhodovna,

Associate professor of Bukhara state university, doctor of philosophy (PhD)

Annotation.

INTRODUCTION: This article discusses the psychological aspects of the effective implementation of integration strategies in the credit-module system. The article analyzes psychological factors, student motivation, interaction and the role of teachers in managing the educational process in the implementation of integration strategies in the education system. The

importance of developing psychological skills for the successful implementation of integration strategies and their positive impact on the educational process are presented.

GOAL: To scientifically substantiate the psychological aspects of the successful implementation of integration strategies in the credit-module system

MATERIALS AND METHODS: The credit-module system plays an important role in improving the effectiveness of education in modern education and creating opportunities for students to apply their knowledge in various fields. This system ensures that the process of learning and applying knowledge by students is more effective, and at the same time, it also provides teachers with the opportunity to manage education and stimulate independent work of students. The credit-module system creates the opportunity for students to complete the curriculum in their own time and at their own pace by dividing education into modules and allocating separate credits to each module. In this system, each module has self-study opportunities, textbooks, practical exercises and seminars, which encourage students to learn actively and independently.

CONCLUSION: In conclusion, in order to ensure the successful functioning of the credit-module system, it is necessary to harmonize all psychological and pedagogical factors. Psychological approaches are of great importance in preparing students to independently improve their knowledge, increase social activity, and also make a useful contribution to society. By effectively implementing integration strategies in the education system, students are not limited to acquiring academic knowledge, but are helped to find their place in society as full-fledged individuals.

Keywords: Credit-module system, integration strategies, psychological aspects, education system, motivation, student, teacher, educational process, interaction, psychological skills, innovations in education.

Kirish. Kredit-modul tizimi ta'lim sohasida samaradorlikni oshirish va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu tizimda ta'lim jarayoni o'quvchilarning motivatsiyasi, ularning o'zaro munosabatlari va o'qituvchilarning ta'limni boshqarishdagi roli orqali shakllanadi. Integratsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda psixologik omillar katta ahamiyatga ega. O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, motivatsiyasi va ijtimoiy faolligi, shuningdek, o'qituvchilarning pedagogik yondashuvlari o'quv jarayonining samaradorligini belgilaydi.

Integratsion strategiyalar, o'quvchilarning bir nechta fanlar bo'yicha o'zaro aloqalarini rivojlantirishga yordam beradigan ta'lim metodlari sifatida, o'quvchilarda bilimni qo'llash va amaliyotga tadbiiq etish qobiliyatini oshiradi. Ushbu maqolada kredit-modul tizimida integratsion strategiyalarni amalga oshirishda psixologik jihatlar qanday rol o'ynashi, shuningdek, o'quvchilarda muvaffaqiyatli o'qish va ijtimoiy faoliyatni rag'batlantirish uchun zarur bo'lgan psixologik ko'nikmalarni rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Kredit-modul tizimi zamonaviy ta'limda ta'limning samaradorligini oshirish va o'quvchilarga o'z bilimlarini turli sohalarida amalda qo'llash imkoniyatlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bu tizim, o'quvchilarning bilimlarni o'rganish va qo'llash jarayonini yanada samarali qilishni ta'minlaydi, shu bilan birga, o'qituvchilarga ham ta'limni boshqarish va o'quvchilarning mustaqil ishlashini rag'batlantirish imkoniyatlarini beradi. Kredit-modul tizimi ta'limni modulga bo'lish va har bir modulga alohida kreditlar ajratish orqali o'quvchilarga o'quv dasturlarini o'z vaqtida va o'z holida bajara olish imkoniyatini yaratadi. Bu tizimda har bir modulning o'zini o'zi o'rganish imkoniyatlari, darsliklar, amaliy mashg'ulotlar va seminarlar yordamida o'quvchilarni faol va mustaqil o'rganishga undaydi.

Ushbu tizimning asosiy maqsadi — o'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Kredit-modul tizimining muhim jihatlaridan biri shundaki, o'quvchilarga o'z o'rganish jarayonlarini rejalashtirish, o'zi uchun maqsadlar belgilash va ularni amalga oshirishga yo'naltirish imkoniyatlarini beradi. Bu o'quvchilarga faqat dars vaqtida emas, balki mustaqil ravishda o'qish va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashda yordam beradi.

O'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni kelajakda faol va mas'uliyatli fuqarolar bo'lishiga yordam beradi, chunki ular o'z vaqtini rejalashtirish, tashkiliy ishlarni amalga oshirish va mustaqil qarorlar qabul qilishni o'rganadilar.

Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishda psixologik jihatlar katta ahamiyatga ega. O'quvchilarning psixologik holati, ularning motivatsiyasi, o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishi va o'qishga bo'lgan munosabati ta'limning samaradorligini belgilovchi asosiy omillardandir. Psixologik jihatlar o'quvchilarning o'z-o'zini anglashiga, ularning o'quv jarayonidagi ishtirokini faollashtirishga yordam beradi. Motivatsiya, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini oshirishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqi, ularning o'quv jarayonida muvaffaqiyatga erishish uchun ko'rsatgan harakatlariga bevosita ta'sir qiladi. Agar o'quvchi o'zini o'zi boshqarishga va ta'lim jarayoniga qatnashishga qiziqsa, unda u nafaqat yuqori natijalarga erishadi, balki o'quv jarayonida ko'proq faol ishtirok etadi.

O'quvchilarning o'quv jarayonidagi ijtimoiy o'rni ham muhim psixologik omil hisoblanadi. Ularning guruhlarda ishlash, bir-birlariga yordam berish va o'zaro fikr almashish qobiliyati ta'limning samaradorligini oshirishga yordam beradi. O'quvchilar bir-biriga o'z bilimlarini tushuntirish, savollar berish va fikrlarni muhokama qilish orqali nafaqat o'z bilimlarini mustahkamlashadi, balki bir-biriga yordam berish orqali guruhda ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilash va ta'lim jarayonida o'zaro faoliyatni kengaytirish imkonini beradi.

O'qituvchilarning pedagogik strategiyalari ham bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishda katta rol o'ynaydi. O'qituvchilarning yondashuvlari, ta'lim jarayonida qanday metod va texnologiyalarni qo'llashlari o'quvchilarning o'rganishiga ta'sir qiladi. Agar o'qituvchi talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olib, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga yordam bera olsa, u holda ta'lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. O'qituvchilarning pedagogik usullari, ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini rag'batlantirish, ularga o'quvdagi muvaffaqiyatlari uchun izoh va qo'llab-quvvatlash berish hamda darsni qiziqarli va mazmunli qilishda muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, kredit-modul tizimi o'quvchilarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishlari uchun barcha psixologik va pedagogik omillarni hisobga olgan holda yaratilgan. O'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish, motivatsiyani oshirish va ijtimoiy faollikni rag'batlantirish bu tizimda ta'lim samaradorligini oshirishning asosiy omillari hisoblanadi. Bu jarayonlar o'quvchilarning nafaqat akademik muvaffaqiyatlariga, balki ularning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi.

1. Motivatsiyaning roli

Motivatsiya – ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli integratsion strategiyalarni amalga oshirishning psixologik asoslaridan biridir. O'quvchilarning motivatsiyasi, ularning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini va o'quv jarayonidagi faol qatnashishini ta'minlaydi. Agar o'quvchilar o'z bilimlariga qiziqish va muhabbatni his qilsa, ular o'zlarini yanada faolroq va mas'uliyatliroq his qilishadi, bu esa integratsion strategiyalarning samarali amalga oshirilishiga olib keladi.

2. O'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'zaro munosabatlar. Kredit-modul tizimida integratsion strategiyalarni amalga oshirishda o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar va ularning bir-biriga bo'lgan hurmatini shakllantirish juda muhimdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar bir-birlariga yordam berish, o'z fikrlarini almashish va birgalikda ishlash orqali o'zaro munosabatlarni rivojlantiradilar. Bu jarayon o'quvchilarda nafaqat bilimni, balki ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Ijtimoiy faollik, o'quvchilarning guruhlarda ishlash qobiliyatini oshiradi, bu esa integratsion strategiyalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

3. O'qituvchining roli va pedagogik yondashuvlar. O'qituvchilarni ta'lim jarayonida motivatsiya va psixologik ko'nikmalarni hisobga olgan holda pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish zarur. O'qituvchilar o'zlarining pedagogik faoliyatlarida o'quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularning motivatsiyasini oshirish, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish va mustaqil

fikrlashga yo'naltirishlari lozim. Pedagogning yondashuvi o'quvchilarni faollashtirish, ular orasida ijobiy o'zaro munosabatlarni shakllantirish va o'quvchilarga bilim olishning qiziqarli va amaliy yo'lini ko'rsatishda katta ahamiyatga ega.

4. Psixologik ko'nikmalarni rivojlantirish. Quyidagi jadvalda integratsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quvchilarda psixologik ko'nikmalarni rivojlantirishga oid muhim jihatlar keltirilgan:

Psixologik ko'nikma	Tavsif	Ta'sir etuvchi omillar
O'z-o'zini boshqarish	O'quvchining o'z fikrlarini, hissiyotlarini va xatti-harakatlarini nazorat qilish qobiliyati.	Mustaqil o'rganish va o'zini samarali boshqarish qobiliyatini shakllantirish.
Vaqtini samarali rejalashtirish	O'quvchining o'z vaqtini rejalashtirish va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni bajarish qobiliyati.	O'quvchilarga vaqtini boshqarish, samarali ishlash va vazifalarga ustunlik berish.
Stressni boshqarish	O'quvchilarning stressli holatlarni yengish va o'zini osoyishta his qilish qobiliyati.	Psixologik muvozanatni saqlash, noqulay sharoitlarda yaxshi natijalarga erishish.
Jamoadi ishlash	O'quvchining guruhdagi boshqa a'zolar bilan samarali ishlash, fikr almashish va jamoa faoliyatida o'zining rolini bilishi.	Guruh ichida muammolarni hal qilish va birgalikda muvaffaqiyatga erishish.

Bu jadval o'quvchilarda psixologik ko'nikmalarni rivojlantirishning turli jihatlarini va ularning integratsion strategiyalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga ta'sirini ko'rsatadi.

5. Ta'lim jarayonida innovatsiyalarni qo'llash. Kredit-modul tizimi innovatsion metodlarni qo'llashni talab qiladi. Bu metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Integratsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda innovatsion yondashuvlar ta'lim tizimida yangiliklarni kiritishga yordam beradi. O'quvchilarda tahliliy fikrlash, muammolarni yechish qobiliyati va kreativlikni rivojlantirish innovatsion metodlar yordamida amalga oshiriladi.

Kredit-modul tizimida integratsion strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda psixologik jihatlar, o'quvchilarning motivatsiyasi, ijtimoiy faolligi va o'qituvchilarning pedagogik yondashuvlari katta rol o'ynaydi. O'quvchilarda psixologik ko'nikmalarni rivojlantirish, ularning ijtimoiy faoliyatini rag'batlantirish va o'qituvchilarning ta'lim jarayonini boshqarishdagi roli, integratsion strategiyalarning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Ta'lim tizimida innovatsion metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish mumkin.

Xulosa. Kredit-modul tizimi zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash, ularni turli sohalarida amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tizimning asosiy maqsadi o'quvchilarni o'zini o'zi boshqarish, mustaqil o'rganish va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashga yo'naltirishdir. Bu jarayon, albatta, psixologik jihatlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi. O'quvchilarni o'z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirishga yo'naltirishda, ularning motivatsiyasi va ijtimoiy faolligi asosiy omillar sifatida xizmat qiladi. O'quvchilarning o'quv jarayonidagi psixologik holati, ta'limga bo'lgan yondashuvlari va o'qituvchilarning pedagogik yondashuvlari ta'limning umumiy sifatiga ta'sir ko'rsatadi.

Birinchidan, o'quvchilarni o'z bilimlarini turli sohalarida amaliyotda qo'llashga o'rgatish, ularning dunyoqarashini kengaytiradi va kelajakda jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi. Kredit-modul tizimi, o'quvchilarga o'z-o'zini boshqarish, o'qituvchi va tengdoshlari bilan faol

muloqotda bo'lish, fikr almashish imkoniyatini yaratadi. Bu esa o'quvchilarni nafaqat akademik muvaffaqiyatlarga erishish, balki ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, o'quvchilarni motivatsiya qilish — kredit-modul tizimining muvaffaqiyatli ishlashida asosiy ahamiyatga ega. O'quvchilarni o'z bilimlarini faol ravishda o'zlashtirishga, muammolarni mustaqil hal qilishga rag'batlantirish uchun, ta'lim jarayonida ularni qiziqtiradigan, amaliyotga yo'naltirilgan vazifalar va mashqlarni tanlash zarur. O'quvchilarning o'z motivatsiyasini oshirish, o'z maqsadlariga erishish uchun kerakli resurslarni taqdim etish, ularning o'zlarini amalga oshirishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi.

Uchinchidan, kredit-modul tizimining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi o'qituvchining pedagogik yondashuvlariga, o'quvchilarning psixologik holatiga, shuningdek, guruhdagi o'zaro aloqalarga bevosita bog'liqdir. O'qituvchi o'zining yondashuvi orqali o'quvchilarni rag'batlantirishi, ularni yangi bilimlarni qabul qilishga tayyorlashi va o'zlarini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi kerak. Shuningdek, o'qituvchilar o'z bilimlarini doimiy ravishda yangilab borishi va talabalarga zamonaviy pedagogik metodlarni taqdim etishi zarur.

To'rtinchidan, o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'z o'rnini jamiyatda anglashlari kredit-modul tizimining psixologik jihatlariga ta'sir qiladi. O'quvchilar o'zlarini faqat akademik faoliyat bilan cheklamagan holda, turli ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etishga undalaydilar. Bu jarayon o'quvchilarning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi, o'zaro aloqalarni kuchaytiradi va kelajakda jamiyatga foydali, mas'uliyatli fuqarolarni shakllantiradi.

Yakunida, kredit-modul tizimining muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlash uchun barcha psixologik va pedagogik omillarni o'zaro uyg'unlashtirish zarur. O'quvchilarni o'z bilimlarini mustaqil ravishda oshirishga, ijtimoiy faollikni oshirishga, shuningdek, jamiyatga foydali hissa qo'shishga tayyorlashda psixologik yondashuvlarning ahamiyati juda katta. Ta'lim tizimida integratsion strategiyalarni samarali joriy etish orqali o'quvchilarni faqat akademik bilimlarga ega bo'lishi bilan cheklanmagan, balki to'laqonli shaxslar sifatida jamiyatda o'z o'rnini topishlariga yordam beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Azizov, B. (2020). *Pedagogik psixologiya va ta'lim metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Islomov, K. (2018). *Kredit-modul tizimi: Nazariya va amaliyot*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
3. Nizomov, A., & Qodirov, R. (2019). *Ta'limdagi integratsion strategiyalar va ularning psixologik ta'siri*. Tashkent: Ta'lim va ijtimoiy rivojlanish ilmiy markazi.
4. Smith, J. (2017). *The Impact of Modular Systems on Education: A Psychological Approach*. Journal of Modern Education, 45(3), 15-29.
5. Sultonov, M., & Davronov, B. (2017). *Psixologiya va ta'limda integratsion strategiyalar*. Toshkent: O'zbekiston pedagogika akademiyasi nashriyoti.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ][AUTHORS INFO]

Atoyeva Mehriniso Farhodovna,
Buxoro davlat universiteti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA MILLIY TARBIYA MASALASI - BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASH ASOSIDIR

Xalikova Guli Tashtemirovna

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
"Umumiy pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi, Toshkent shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqola maktabgacha ta'limning bola shaxsi ta'lim-tarbiyasiga ta'siri xususiyatlariga bag'ishlangan bo'lib, unda maktabgacha yosh davrida bolaga xos psixologik xususiyatlar, uning rivojlanishi omillari, kattalarning bu borada e'tibor berishlari zarur bo'lgan masalalar tahlil yetilgan.

MAQSAD: Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda milliy tarbiya masalasi - barkamol avlodni tarbiyalash asoslarini tahlil qilish

MATERIALLAR VA METODLAR: Milliy tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda uning psixologik mexanizmlarini o'rganish, mazkur masalada oila, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi.

O'zbek xalqi tarbiya an'alarida yaqinlikning muayyan nisbatini belgilagan. Go'dakka kerakli bo'lgan darajadagi yaqinlik aksariyat bobolar va buvilar tomonidan ko'rsatilgan. Chunki bobo va buvilar bola bilan ko'proq "muloqot"da bo'lib, "mehr-muhabbat" va o'zaro "ishonch" bilan ularni tarbiyalaganlar.

XULOSA: Ilmiy psixologiyada maktabgacha yoshdagi bolalik yosh davridan boshlab ongsiz va ongli ravishda taqlid yuzasidan adabiyotlar tahliliga asoslanib, shuni aytish mumkinki, mazkur yosh davrlaridagilar ota-onalar va tengqurlardan taqlid orqali muayyan axloqiy va tarbiyaviy stereotiplarni qabul qiladi. Har bir bola go'daklik chog'idayoq ixtiyorsiz ravishda o'zi dunyoga kelgan oila muhitidagi turli-tuman ta'sirlar va taassurotlar ostida o'z xalqining mentalitetini va milliy fazilatlarini o'zlashtira boshlaydi. Bu bola ona tilini o'rganib alla, ertaklarni eshitganda, maishiy hayot sharoitga qo'shilganda yuz beradi, albatta. Aynan shuning uchun ham milliy tarbiyani ijtimoiy-psixologik jarayon deb qaraladi.

Tayanch iboralar: maktabgacha ta'lim, bola, tarbiyachi, ota-ona, xulq-atvor, xarakter, xotira, rivojlanish, omillar, sharoit, muhit.

ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Халикова Гули Таштемировна

*Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами
Преподаватель кафедры «Общая педагогика», г. Ташкент*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Статья посвящена особенностям влияния дошкольного образования на обучение и воспитание личности ребенка. Анализируются психологические особенности ребенка в дошкольном возрасте, факторы его развития, а также вопросы, на которые следует обратить внимание взрослым в этой связи.

ЦЕЛЬ: Анализ проблемы национального воспитания детей дошкольного возраста – основы воспитания гармоничного поколения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Новый, системный подход к отечественному образованию, изучение психологических механизмов, обеспечивающих формирование у ребенка фундаментальных качеств, требует всестороннего раскрытия социально-воспитательного потенциала семьи, дошкольного образования, общего среднего, среднего специального, профессионального образования, высших учебных заведений, микрорайонов в этом вопросе, вывода научно-методического взаимодействия между ними на новый уровень.

У узбекского народа в традициях воспитания сложился определенный уровень интимности. Уровень близости, необходимый ребенку, обеспечивается большинством бабушек и дедушек. Потому что бабушки и дедушки имели более тесное «общение» с детьми, воспитывая их с «любовью» и взаимным «доверием».

ВЫВОД: На основании анализа литературы по бессознательному и осознанному подражанию в научной психологии, начиная с дошкольного детства, можно сказать, что в этом возрасте дети перенимают определенные морально-нравственные и воспитательные стереотипы посредством подражания от родителей и сверстников. Каждый ребенок невольно, в детстве, под влиянием и впечатлениями той семейной обстановки, в которой он родился, начинает впитывать в себя менталитет и национальные качества своего народа. Конечно, это происходит, когда ребенок изучает родной язык, слышит сказки и адаптируется к условиям повседневной жизни. Вот почему национальное воспитание рассматривается как социально-психологический процесс.

Ключевые слова: дошкольное образование, ребенок, воспитатель, родитель, поведение, характер, память, развитие, факторы, условия, среда.

ISSUES OF PSYCHOLOGICAL APPROACH TO ENSURING THE EFFECTIVENESS OF PRESCHOOL EDUCATION

Khalikova Guli Tashtemirovna

*Teacher of the Department of "General Pedagogy" of Tashkent State Pedagogical University
named after Nizami, Tashkent city*

Annotation.

INTRODUCTION: This article is devoted to the characteristics of the influence of preschool education on the education and upbringing of the child's personality, in which the psychological characteristics of the child during preschool age, factors of his development, and issues that adults should pay attention to in this regard are analyzed.

GOAL: The issue of national education in preschool children - analysis of the foundations of raising a harmonious generation

MATERIALS AND METHODS: A new, systematic approach to national education, the study of its psychological mechanisms in the guaranteed formation of basic qualities in a child, requires the full development of the socio-educative potential of the family, preschool education, general secondary, secondary specialized vocational, higher educational institutions, neighborhoods in this issue and raising the scientific and methodological coherence between them to a new level.

The Uzbek people have established a certain ratio of closeness in their upbringing traditions. The level of closeness necessary for a child is most often shown by grandparents. Because

grandparents were in close "communication" with the child, raising them with "love" and mutual "trust".

CONCLUSION: Based on the analysis of literature on imitation in scientific psychology, starting from preschool childhood, unconsciously and consciously, it can be said that those at this age receive certain moral and educational stereotypes from parents and peers through imitation. Each child, as in infancy, involuntarily begins to assimilate the mentality and national qualities of his people under the various influences and impressions of the family environment in which he was born. This happens, of course, when the child learns his native language, hears fairy tales, and is introduced to everyday life. That is why national education is considered a socio-psychological process.

Key words: preschool education, child, educator, parents, behavior, character, memory, development, factors, conditions, environment.

Yangi O'zbekistonda tarbiya masalasi davlat siyosati darajasiga olib chiqildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2018 yil 14 fevral kuni maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish va rivojlantirish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar natijadorligi tahliliga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishida bolalarimizni go'dakligidan ongi va tafakkurini to'g'ri shakllantirib bormasak, kelajakda yuksak saviya, bilim va ma'naviyatga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalash qiyin bo'ladi, - dedi. Bunday yondashuv esa farzand tarbiyasi masalasida ota-onalarning bilimlari puxta, amaliy bo'lishi – davlat kelajagi uchun hayot-mamot masalasi deb qarashni ifoda etadi. Zero, bu masala 20 yildan keyin keladigan avlod qanday bo'lishini namoyon etadi.

Milliy tarbiya orqali milliy o'zlikni anglash mumkin, milliy o'zlikni anglash orqali shaxs o'z milliy xarakteri, milliy qadriyatlarini, milliy an'analari bilish mumkin.

Tarbiya masalasi bilan shug'ulangan aksariyat ijtimoiy psixologlar va jamoat arboblari ham go'daklik davridagi tarbiyaning shaxs shakllanishdagi muhim ahamiyatini ko'rsatib o'tganlar. Aksariyat olimlarning xulosalariga ko'ra, uch yoshgacha bo'lgan go'dak o'zining rivojlanishida shuncha ko'p narsani egallaydiki, u yana shuncha bilimni o'n sakkiz yoshga qadar egallashi mumkin bo'ladi.

Milliy tarbiya va farzand tarbiyasi haqida gap ketganda beixtiyor taniqli ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" degan chuqur ma'noli so'zlari inson e'tiborini tortadi.

Tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy ma'rifat egasi bo'lgan vatanparvar o'smirni yetishtirib beradi. Biz tadqiqotimiz davomida ota-onalarni farzand tarbiyasi masalasidagi ikki xil qarash va yondashuvini kuzatdik, ya'ni biri "milliy tarbiya", "zamonaviy tarbiya".

Milliy tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda uning psixologik mexanizmlarini o'rganish, mazkur masalada oila, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar, oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi.

Ma'lumki, bolalarni tartib-intizomga o'rgatish, uning yoshi bilan uzviy aloqador. Bu sohada har bir xalqning o'ziga xos usuli va yondashuvi bo'lib, intizomga o'rgatish va ularga nisbatan qattiqqo'llik darajasi yosh bosqichlari bilan bog'liq ravishda maktabgacha yoshdagi bolalik yosh davridan boshlab ongsiz va ongli ravishda taqlid mehanizmi amalga oshadi. Bu borada maktabgacha yoshdagi bolalik yosh davridan boshlab 4 ta tamoyildan biriga amal qiladigan jamiyat to'rt tipga ajraladi:

- go'daklikda ham va bolalikning keyingi davrida ham intizomga talab kuchsiz;

- go‘daklikda ham va bolalikning keyingi davrida ham intizomga talab qattiq;
- go‘daklikda intizomga talab qattiq, keyingi davrda esa talab va nazoratning kuchsizlanishi;
- go‘daklikda bolani erkinroq qo‘yilishi, ya‘ni talabning kuchsizligi va keyingi davrda talabchanlik va qattiqqo‘llikning kuchaytirilishi [Mamatov M. “Milliy psixologik qiyofa va uning xususiyatlari” – T.: “O‘zbekiston”, 1980. –62 b.].

Ushbu yondashuvlar orasida o‘zbek xalqining bola tarbiyalash an‘anasida to‘rtinchi tipga tegishli bo‘lgan. Ya‘ni, go‘daklik va ilk bolalik paytida (5-6 yosh) ular e‘zozlanib, erkin qo‘yilgan, 6-7 yoshdan bolaning tarbiyasiga bo‘lgan talab kuchaytirib borilgan.

Keltirilgan ma‘lumotlardan xulosa qilish mumkinki, azaldan o‘zbek xalqining tarbiya usullarida go‘daklarni e‘zozlash, kichik yoshli bolalarni erkin qo‘yish, ularga qattiq intizom talabi qo‘yilmasligi kabilar o‘z ifodasini topib kelgan. Tartib-intizomga bo‘lgan talabning kuchayishi bolaning keyingi yosh bosqichlarida (5–6 yoshdan so‘ng) amalga oshirilgan. Lekin keyingi yillarda ota-onalarning bolaning yoshiga qarab intizomga o‘rgatish bo‘yicha qarashlari ularning dunyoqarashlariga bog‘liq bo‘lib bormoqda.

Zero, Prezidentimizning O‘zbekiston xalqi va oilalariga murojaatlarida “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari”, “Ma‘rifatli jamiyat quraylik”, “Insonlarning dardu tashvishlarini o‘ylab yashash – odamiylikning eng oliy mezonidir”, “Biz buyuk tarix, buyuk davlat, buyuk madaniyat yaratgan xalqmiz” kabi g‘oyaviy qarashlarida ko‘p asrlik milliy qadriyatlarimiz, milliy o‘zligimiz va milliy tarbiyamizning asoslariga urg‘u berilayotganligi ham bizning tadqiqot ishimizning haqadar dolzarb ekanligini bildiradi. Shu bois maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarda axloqiy tushunchalar va milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini shu yosh davridan boshlab ilmiy yondashuv asosida ilmiy-amaliy tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Milliy tarbiyaning- ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida talqinini davlatimiz rahbari tomonidan aytilayotgan

Shu munosabat bilan bugungi globalashuvning shiddatli va axboriy sharoitida milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik omillari tadqiq qilish orqali oiladada farzand tarbiyasi uchun tayanch fazilatlarni shakllantirish, mazkur fazilatlarga ularni odatlantirish, tarbiyada **tushuntirish, ko‘rsatish, o‘rgatish, namuna** bo‘lish kabi ta‘sirchan usullarni isloh qilish va shu orqali ma‘naviy tarbiya tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Milliy tarbiya va farzand tarbiyasi haqida gap ketganda beixtiyor taniqli ma‘rifatparvar Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir” degan chuqur ma‘noli so‘zlari inson e‘tiborini tortadi.

Ko‘plab olimlar o‘z tadqiqotlarida ma‘naviy tanazzulning asosiy omillari bo‘yicha qator izlanishlar olib borishdi, har xil qiziqarli tahliliy ma‘lumotlar asoslandi, lekin bularning ichida odamni tashvishga soladigan bir qaraganda e‘tiborsizdek tuyiladigan, lekin oqibati tanazzulga, johillikka olib boradigan bir omil, ya‘ni oilada farzand tarbiyasiga e‘tiborsizlik illati millatning ma‘naviy tannazulining asosi desak hecham mubolag‘a bo‘lmaydi.

O‘zbek xalqi tarbiya an‘analarida yaqinlikning muayyan nisbatini belgilagan. Go‘dakka kerakli bo‘lgan darajadagi yaqinlik aksariyat bobolar va buvilar tomonidan ko‘rsatilgan. Chunki bobo va buvilar bola bilan ko‘proq “muloqot”da bo‘lib, “mehr-muhabbat” va o‘zaro “ishonch” bilan ularni tarbiyalaganlar.

Aynan ota-ona va farzand orasidagi muloqotning kamligi, “mehr-muhabbat” ni yetishmasligi, aniq mexanizmlar asosida qo‘llanmasligi va o‘zaro “ishonch” ning sustligi bugungi kunda tarbiya jarayonida yetishmayotgan deprivatsion psixologik jihatlardan biridir.

Tarbiya haqida buyuk mutafakkir-allomalarning bildirgan durdona fikrlarini ko‘rsak, masalan, farzand tarbiyasini qachondan boshlamoq kerak, - savoliga buyuk alloma Abu Ali ibn Sino bola tarbiyasi bilan uning tug‘ilishidan avvalroq, ona qornidan boshlash lozim, deb javob bergan. Chunki bolaning ma‘rifati, odob-axloqi yoki uning tarbiyasiga aynan shu yosh davridan asos solinadi.

Kattalar tomonidan bolaga qo'llaniladigan tarbiyaviy ta'sir ostida bola uch yoshga kirganda o'zini tuta bilishni o'rganadi. Mavjud odatlarga ko'ra, farzand bu paytda butun oilaning e'tibor ob'ektiga aylanadi.

Aniqlanishicha, inson xarakteri asosan go'daklik paytida shakllanadi va bu davrda unda qanday xarakter xislatlari shakllansa – uning ikkinchi tabiati sifatida mustahkam o'rnashadi. Keyingi o'zlashtiriladigan narsalar ular kabi chuqur o'rnashmaydi. Demak, har bir ota-ona milliy tarbiya an'analari go'daklikdagi tarbiyaga katta e'tibor qaratishlari va maktabgacha yo'sh davridagi o'ziga xos xususiyati bo'lgan – undagi senzitivlik, y'ani, sezgirlik davrini o'tkazib yubormasligi zarur.

O'zbek oilalari etnik va psixologik xususiyatlariga ko'ra, go'dakligidan boshlab ularga xulq-atvor qoidalari bir xil tarzda o'rgatib borilgan. Garchi farzand tarbiyasidagi faollik darajalari turli bo'lishi bilan ajralib tursa-da, lekin oilaning barcha a'zolari tarbiyada ishtirok etishgan.

Ota-ona bilan bo'ladigan har kungi muloqot orqali bolalar dastlab, kattalarning xatti-harakatlari, odatlari va keyin ichki sifatleri; fikrlash tarzlari, ijtimoiy burchini bajarishga va boshqa shu kabilarga bo'lgan munosabatlarni dastlabi ongsiz ravishda keyinchalik ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar va kichik maktab yoshidan boshlab ongli ravishda taqlid qiladilar va o'zlashtiradilar.

Milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik jarayonlari milliy an'analari va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanishi masalasi bir qator tadqiqotlarda yoritilgan.

Amerikalik olim M.Midning fikricha, taqlid muloqot, o'yin, o'qish va mehnat orqali shakllanadi. Bu jarayon boshqalarni ijtimoiy rolini qabul qilish, ularga o'xshashga intilishning ko'rinishidir.

Taqlid bolaning yoshiga, idrokiga bog'liq ravishda ongli yoki ongsiz tarzda yuz berishi mumkin. Bola go'dak yoshida kattalarga ko'r-ko'rona taqlid qiladi, buni ongsiz holatdagi taqlid deyish mumkin.

Fransuz olimi E.Dyurkgeymning fikricha, bola taqlid qilish qobiliyati bilan tug'iladi, keyinchalik esa yoshi o'zgargan sari taqlid qilish faqat tanlov asosidagina amalga oshib, ijtimoiy tajribani keng ma'noda egallay boshlashi, natijada bolaning xarakteri, temperamenti, qiziqishlari ham shakllanishiga ta'sir etadi. Demak, bola o'sgan sari, taqlid jarayoni mazmunan o'zgaradi va ongli xarakter kasb etadi.

Kanadalik psixolog olim A.Bandura taqlidni bola sotsializatsiyasi (ijtimoiylashuvi) mexanizmining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rsatadi. Uning fikricha, kattalarga taqlid qilish asosida bolalarning axloq sohasidagi ijobiy fikrlari mustahkamlanishi yoki, aksincha, ularda tajovuzkorona xislatlar ham rivojlanishi mumkin. Olimning bu qarashlari milliy tarbiya - ijtimoiy-psixologik jarayon ekanligining yana bir dalilidir.

Kattalar bilan bo'ladigan har kungi muloqot orqali bolalar dastlab, kattalarning xatti-harakatlari, odatlari, ichki sifatleri; fikrlash tarzlari, ijtimoiy burchini bajarishga va boshqa shu kabilarga bo'lgan munosabatlarga taqlid qiladilar va o'zlashtiradilar.

Ilmiy psixologiyada maktabgacha yoshdagi bolalik yosh davridan boshlab ongsiz va ongli ravishda taqlid yuzasidan adabiyotlar tahliliga asoslanib, shuni aytish mumkinki, mazkur yosh davrlaridagilar ota-onalar va tengqurlardan taqlid orqali muayyan axloqiy va tarbiyaviy stereotiplarni qabul qiladi. Har bir bola go'daklik chog'idayoq ixtiyorsiz ravishda o'zi dunyoga kelgan oila muhitidagi turli-tuman ta'sirlar va taassurotlar ostida o'z xalqining mentalitetini va milliy fazilatlarini o'zlashtira boshlaydi. Bu bola ona tilini o'rganib alla, ertaklarni eshitganda, maishiy hayot sharoitiga qo'shilganda yuz beradi, albatta. Aynan shuning uchun ham milliy tarbiyani ijtimoiy-psixologik jarayon deb qaraladi.

Bolalarni tarbiyalashda xalq og'zaki ijodlari, jumladan ertak va dostonlardan foydalanish milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik jarayoni sifatida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5040 qarori <https://lex.uz/docs/-5344692>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-sonli qarori <https://lex.uz/docs/-4676839>
3. Abdulla Avloniy TurkIy Guliston yohud axloq/ - T.: «O'qituvchi», 1992 - 14-b.
4. Gaynutdinov R.Z. O'qituvchiga tarbiya psixologiyasi haqida. – T.: Fan, 2007. – 88 b.
5. Mamatov M. "Milliy psixologik qiyofa va uning xususiyatlari" – T.: "O'zbekiston", 1980. – 62 b.
6. Mavkulov A. "Ma'naviy barkamol inson tarbiyasi". – Toshkent: O'zbekiston, 2008, – 80
7. Nishonova Z.T. "O'qituvchilarda milliy xususiyatlarni tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari". T.: Adabiyot uchqunlari.2018.-B.125

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xalikova Guli Tashtemirovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

"Umumiy pedagogika" kafedrasida o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

GOSPITAL TA'LIMDAGI O'QUVCHILARNING TASAVVUR DOIRASINI KENGAYTIRISH ORQALI FANLARNI OSON O'ZLASHTIRISHLARIGA KO'MAKLASHISHNING AMALIY JIHLATLARI.

Boboyeva Umida Baxshulloyevna

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada, gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali ularning fanlarni oson o'zlashtirishlarini ta'minlashning amaliy jihatlari o'rganiladi. Gospital ta'limi, odatda, sog'liqni saqlash tizimida muhim o'rin tutadigan va uzoq muddatli davolanishga muhtoj o'quvchilar bilan ishlashni o'z ichiga olgan o'qitish jarayonidir. Ushbu jarayonda o'quvchilarga fanlarni o'zlashtirishda duch keladigan qiyinchiliklarni yengish va ularning bilimlarni samarali o'zlashtirishlarini ta'minlash muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shuningdek maqolada, amaliy jihatlari sifatida o'quvchilarning innovatsion pedagogik metodlar orqali o'qitilishi, vizual va interaktiv materiallar bilan ishlash, hamda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

MAQSAD: gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni oson o'zlashtirishlariga ko'maklashishning amaliy jihatlari shakllantirish

MATERIALLAR VA METODLAR: Bugungi kunda gospital ta'limining samaradorligini oshirishda bir nechta omillar rol o'ynaydi, jumladan innovatsion pedagogik yondashuvlar, interaktiv o'qitish metodlari va texnologiyalarni qo'llash shular jumlasidandir. Biroq, o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish, ya'ni ularga yangi bilimlarni o'zlashtirishda kreativ, tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish, bu jarayonning asosiy jihatlari biri bo'lib qolmoqda. Tasavvur doirasi o'quvchilarning o'rgangan bilimlarni anglash va ularga asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Shuning uchun, gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni o'zlashtirish jarayonini soddalashtirishga qaratilgan amaliy yondashuvlar zarurdir. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularni o'qitishdagi motivatsiyasini oshirish va ilmiy usullar bilan ta'lim olishni yanada samarali qilishga yordam beradi. Shuningdek, tasavvur doirasining kengayishi orqali o'quvchilar yangi bilimlarni nafaqat yaxshi o'zlashtirish, balki ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

XULOSA: Amaliy jihatlari sifatida, konstruktivist yondashuvlar, interaktiv metodlar, klinik mashg'ulotlar va texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirishga va fanlarni osonroq o'zlashtirishga xizmat qiladi. Bu metodlar o'quvchilarga bilimlarni faqat eslab qolish emas, balki ularni tahlil qilish, qo'llash va real hayotdagi muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar. Gospital ta'lim, tasavvur, qobiliyat, o'qitish jarayoni, pedagogik metodlar.

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОМОЩИ СТУДЕНТАМ БОЛЬНИЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЛЕГКО ОСВОИТЬ ПРЕДМЕТЫ, РАСШИРЯЯ ИХ ВОООБРАЖЕНИЕ.

Бобоева Умида Бахшуллоевна

Научный сотрудник Бухарского государственного университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются практические аспекты, позволяющие студентам, обучающимся в больничных вузах, легко усваивать предметы за счет расширения их воображения. Больничное образование — это процесс обучения, который обычно включает работу со студентами, занимающими важные должности в системе здравоохранения и нуждающимися в длительном лечении. В этом процессе важно помочь учащимся преодолеть трудности, с которыми они сталкиваются при освоении предметов, и обеспечить эффективное усвоение ими знаний. В статье также анализируются практические аспекты обучения студентов с использованием инновационных педагогических методов, работы с наглядными и интерактивными материалами, расширения воображения студентов за счет использования современных технологий.

ЦЕЛЬ: Развивать практические аспекты помощи студентам в области больничного образования в легком освоении предметов путем расширения их воображения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Сегодня на повышение эффективности больничного образования влияют несколько факторов, в том числе инновационные педагогические подходы, интерактивные методы обучения и использование технологий. Однако расширение воображения учащихся, то есть развитие творческого, критического и аналитического мышления при получении новых знаний, остается одним из ключевых аспектов этого процесса. Сфера воображения формирует способность учащихся осмысливать полученные знания и принимать решения на их основе.

Поэтому необходимы практические подходы, направленные на упрощение процесса освоения предметов путем расширения воображения студентов в больничном образовании. Эти подходы помогают развивать мыслительные навыки учащихся, повышают их мотивацию к обучению и делают обучение с использованием научных методов более эффективным. Также, расширяя свое воображение, учащиеся получают возможность не только лучше усваивать новые знания, но и успешно применять их на практике.

ВЫВОД: В практическом плане использование конструктивистских подходов, интерактивных методов, клинических упражнений и технологий способствует расширению воображения студентов и облегчает усвоение предметов. Эти методы помогают учащимся не просто запоминать знания, но и анализировать, применять их и решать реальные жизненные задачи.

Ключевые слова. Больничное образование, воображение, способности, учебный процесс, педагогические методы.

PRACTICAL ASPECTS OF HELPING STUDENTS IN HOSPITAL EDUCATION EASILY MASTER SUBJECTS BY EXPANDING THEIR IMAGINATION.

Boboyeva Umida Bakhshulloyevna

Researcher, Bukhara State University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article examines the practical aspects of ensuring easy mastery of subjects by expanding the scope of imagination of students in hospital education. Hospital education is a teaching process that usually involves working with students who play an important role in the health care system and need long-term treatment. In this process, it is important to overcome the

difficulties that students encounter in mastering subjects and ensure their effective mastery of knowledge. The article also analyzes the practical aspects of teaching students through innovative pedagogical methods, working with visual and interactive materials, and expanding the scope of imagination of students through the use of modern technologies.

GOAL: to develop practical approaches to facilitating the acquisition of subjects by expanding the scope of imagination of students in hospital education

MATERIALS AND METHODS: Today, several factors play a role in increasing the effectiveness of hospital education, including the use of innovative pedagogical approaches, interactive teaching methods and technologies. However, expanding the scope of imagination of students, that is, developing creative, critical and analytical thinking in their acquisition of new knowledge, remains one of the main aspects of this process. The scope of imagination forms the ability of students to understand the knowledge they have learned and make decisions based on it.

Therefore, practical approaches are needed to simplify the process of acquiring subjects by expanding the scope of imagination of students in hospital education. These approaches help develop students' thinking skills, increase their motivation in learning, and make learning by scientific methods more effective. Also, by expanding the scope of imagination, students have the opportunity not only to better master new knowledge, but also to successfully apply it in practice.

CONCLUSION: As practical aspects, the use of constructivist approaches, interactive methods, clinical exercises and technologies serves to expand the scope of students' imagination and make it easier to master subjects. These methods help students not only remember knowledge, but also analyze, apply it and solve real-life problems.

Keywords. Hospital education, imagination, abilities, teaching process, pedagogical methods.

Gospital ta'limi sohasida o'quvchilarning bilim va malakalarini o'zlashtirishda samaradorlikni oshirish, ularning pedagogik jarayonlarda faol ishtirok etishini ta'minlash bugungi kunda juda muhim va dolzarb masala hisoblanadi. Gospital ta'limi, ayniqsa sog'liqni saqlash tizimida, uzoq muddat davolanishga muhtoj o'quvchilar bilan bevosita ishlash, tibbiy bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'z ichiga olgan murakkab jarayon sifatida ajralib turadi. Shu bilan birga, o'quvchilarning ta'lim olish jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni yengish, ularning bilimlarni samarali ravishda o'zlashtirishiga yordam berish dolzarb masalalardan biridir.

Bugungi kunda gospital ta'limining samaradorligini oshirishda bir nechta omillar rol o'ynaydi, jumladan innovatsion pedagogik yondashuvlar, interaktiv o'qitish metodlari va texnologiyalarni qo'llash shular jumlasidandir. Biroq, o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish, ya'ni ularga yangi bilimlarni o'zlashtirishda kreativ, tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish, bu jarayonning asosiy jihatlaridan biri bo'lib qolmoqda. Tasavvur doirasi o'quvchilarning o'rgangan bilimlarni anglash va ularga asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Shuning uchun, gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni o'zlashtirish jarayonini soddalashtirishga qaratilgan amaliy yondashuvlar zarurdir. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularni o'qitishdagi motivatsiyasini oshirish va ilmiy usullar bilan ta'lim olishni yanada samarali qilishga yordam beradi. Shuningdek, tasavvur doirasining kengayishi orqali o'quvchilar yangi bilimlarni nafaqat yaxshi o'zlashtirish, balki ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu bilan birga, gospital ta'limi jarayonida o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish uchun qanday metodik yondashuvlar va usullar samarali bo'lishi mumkinligi, ularning fanlarni osonroq o'zlashtirishiga qanday yordam berishi mumkinligi haqida o'ylash, o'qitish samaradorligini oshirishning muhim elementidir. Bu mavzu nafaqat gospital ta'limining sifatini oshirishga, balki o'quvchilarning sog'liqni saqlash sohasidagi amaliy bilim va ko'nikmalarini kengaytirishga yordam beradi.

Gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish va fanlarni oson o'zlashtirishga yordam berish borasida turli olimlar va ta'lim mutaxassislarining ilmiy izlanishlari mavjud. Ular ta'lim jarayonida o'quvchilarning tasavvurini kengaytirishning turli metodlarini va yondashuvlarini tadqiq etganlar. Quyida ushbu sohadagi ba'zi muhim ilmiy ishlarni ko'rib chiqamiz:

Lev Vigotskiy o'zining "yaqin rivojlanish zonasini" tushuntirishda ta'limda o'quvchilarning kognitiv rivojlanish jarayonini tavsiflagan. U o'quvchilarni faol o'rgatishda, ularning tasavvurlarini kengaytirishda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv munosabatlarning ahamiyatini ta'kidlagan. Vigotskiy fikriga ko'ra, o'quvchilar o'zlarini qulay muhitda va o'qituvchi yordamida o'rgangan bilimlarini yaxshi o'zlashtiradilar, bu esa tasavvur doirasining kengayishiga olib keladi.

Hovard Gardner o'zining ko'p intellektual nazariyasini ishlab chiqqan. Unga ko'ra, har bir insonda bir nechta turdagi intellektual qobiliyatlar mavjud (logik-matematik, lingvistik, musiqiy, vizual va boshqalar). Gospital ta'limi doirasida o'quvchilarning turli intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish orqali tasavvur doirasini kengaytirish mumkin. Masalan, vizual intellektlarni rivojlantirish orqali o'quvchilarga tibbiy tasvirlar, diagrammalar va video materiallar orqali fanlarni o'zlashtirishni soddalashtirish mumkin.

David Kolb o'zining o'qish va tajriba nazariyasida o'qitish jarayonida tajriba asosida bilim o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlaydi. Kolbning fikriga ko'ra, o'quvchilar tajriba orqali bilimlarni o'zlashtiradilar va bu bilimlar ularning tasavvurlarini kengaytiradi. Gospital ta'limida o'quvchilarni klinik tajribalar va amaliy mashg'ulotlarga jalb qilish, ularning tibbiy bilimlarini samarali ravishda o'zlashtirishga yordam beradi.

Jerom Bruner konstruktivist yondashuvni ilgari surgan va o'quvchilarga o'rgatishda faol ishtirok etish zarurligini ta'kidlagan. Bruner fikriga ko'ra, o'quvchilar yangi bilimlarni o'z tasavvurlariga asoslangan holda qabul qilishadi, shuning uchun o'rgatish jarayonida ular faqat ma'lumotlarni qabul qilmasdan, balki o'z bilimlarini qurishlari lozim. Gospital ta'limida konstruktivist yondashuvlar orqali o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Jon Devey ta'limni tajribaga asoslash zarurligini ta'kidlagan. Uning fikricha, o'quvchilarning bilish jarayoni ularning amaliy tajribasi bilan mustahkamlanadi. Gospital ta'limida ham, o'quvchilarni amaliy mashg'ulotlar, klinik ishlar va simulyatsiyalar orqali o'qitish tasavvur doirasini kengaytirishga yordam beradi. Devey o'quvchilarga "o'zlashtirishni" o'z tajribalariga bog'lashni, ya'ni o'qish va amaliyot o'rtasida aloqalar o'rnatishni muhim deb bilgan.

Jan Piaget kognitiv rivojlanish nazariyasini ilgari surib, o'quvchilarning bilimlarni qanday qabul qilishini va ularga asoslangan fikrlash jarayonlarini o'rganishga katta e'tibor bergan. Piagetning nazariyasi bo'yicha, o'quvchilarning fikrlash darajasi o'sib boradi va yangi bilimlarni o'zlashtirishda ular avvalgi bilimlarini o'zgaritadi yoki kengaytiradi. Gospital ta'limida o'quvchilarning kognitiv rivojlanishini hisobga olish, tasavvur doirasining kengayishiga va fanlarni osonroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Ushbu ilmiy izlanishlar gospital ta'limining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish va fanlarni o'zlashtirish jarayonini soddalashtirishga oid muhim tamoyillarni yaratgan. Pedagogik yondashuvlar, tajriba asosidagi ta'lim, interaktiv va konstruktiv metodlar orqali o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini yanada samarali qilish mumkin.

Gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni oson o'zlashtirishning amaliy jihatlari bugungi kunda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. O'quvchilarni nafaqat bilim bilan ta'minlash, balki ularning tasavvurlarini kengaytirish orqali yanada chuqurroq tushuncha hosil qilish imkoniyati yaratiladi. Ushbu muhokama, gospital ta'limida o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish va fanlarni oson o'zlashtirish uchun qo'llaniladigan metodlarni va amaliy yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan.

1. Tasavvur doirasining kengayishi va fanlarni o'zlashtirish o'rtasidagi bog'liqlik.

O'quvchilarning tasavvur doirasi kengaygan sari, ular fanlarni o'zlashtirishda ko'proq mustahkam asosga ega bo'ladilar. Gospital ta'limida tasavvur doirasining kengayishi, o'quvchilarga

yangi bilimlarni to'liq tushunish, o'zlashtirish va amaliyotda qo'llash imkonini beradi. O'quvchilar fanlarni nafaqat eslab qolish, balki ularni tahlil qilish va yirikroq tizimlarda qo'llashni o'rganadilar. Bu esa o'z navbatida, ularning tibbiy bilimlarini amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etishlariga yordam beradi.

2. Innovatsion pedagogik metodlarning roli.

Gospital ta'limida innovatsion pedagogik metodlarning qo'llanilishi tasavvur doirasini kengaytirishda muhim omil bo'lishi mumkin. Interaktiv usullar, masalan, guruhli muhokamalar, ro'yxatlar, simulyatsiyalar va klinik mashg'ulotlar o'quvchilarga fanlarni osonroq o'zlashtirishda yordam beradi. Ushbu metodlar o'quvchilarning fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi, ular amaliyotda o'z bilimlarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

3. Texnologiyani ta'limdagi o'rni.

Zamonaviy texnologiyalar, masalan, virtual va tibbiy simulyatsiya dasturlari, gospital ta'limida tasavvur doirasini kengaytirishga yordam beradigan samarali vositadir. O'quvchilar simulyatsiya yordamida real hayotdagi holatlar bilan tanishib, o'zlarini klinik muhitda his qilishadi. Bu texnologiyalar o'quvchilarga murakkab tushunchalarni va fanlarni osonroq o'zlashtirish imkonini beradi, chunki ular nazariy bilimlarni real va amaliy muhitda sinab ko'rishadi.

4. Konstruktivist yondashuvning amaliy ahamiyati.

Konstruktivist pedagogik yondashuvlar, masalan, o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga, o'z bilimlarini yaratishiga va amaliy tajribalar orqali o'rganishga yo'naltirilgan usullar, tasavvur doirasini kengaytirishda samarali bo'lishi mumkin. O'quvchilar o'z fikrlarini va bilimlarini guruhlarda muhokama qilib, ularga mustahkam asoslar yaratadilar. Bu esa ularning bilimlarni o'zlashtirishini yanada soddalashtiradi. Gospital ta'limida konstruktivist yondashuvlar yordamida o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy holatlarda qo'llashni o'rganadilar, bu ularning tasavvur doiralarini kengaytirishga yordam beradi.

5. Birinchi tajribalar va klinik mashg'ulotlarning ahamiyati.

Gospital ta'limida klinik tajribalar va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning tasavvurini kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar o'z bilimlarini haqiqiy obrazli ko'rgazmalar bilan ishlash orqali mustahkamlaydilar va fanlarni o'zlashtirishda yuqori samaradorlikka erishadilar. Klinik muhitda o'quvchilar real hayotdagi vaziyatlar bilan tanishib, o'z tasavvurlarini amaliyotda tekshirib ko'rish imkoniga ega bo'ladilar.

6. O'quvchilarning motivatsiyasi va interaktivlik.

O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularni o'qitish jarayonida faol ishtirok etishga undash tasavvur doirasining kengayishiga yordam beradi. Interaktiv metodlar yordamida o'quvchilar bilimlarni o'zlashtirish jarayonida yanada faollashadilar. Bu esa o'quvchilarning ilmiy va amaliy bilimlarni yanada chuqurroq anglashlariga imkon yaratadi.

Gospital ta'limda o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni oson o'zlashtirishga ko'maklashishning pedagogik mexanizmlari

№	Amaliy jihat	Tavsif	Qo'llaniladigan usullar	Kutiladigan natija
1	Vizual va interfaol ta'lim	Tasavvurni kengaytirish uchun rasmlar, videolar, grafiklar, 3D modeller va VR texnologiyalardan foydalanish	Multimediali darslar, virtual laboratoriyalar, interfaol taqdimotlar	O'quvchilar fanlarni real hayot bilan bog'lab o'rganadi, mustahkam eslab qoladi

2	Muammoli ta'lim va ijodiy yondashuv	Muayyan mavzular bo'yicha o'quvchilarning mustaqil tahlil qilishiga imkon yaratish	Muammoli savollar, aqliy hujum, rolli o'yinlar	Tanqidiy fikrlash rivojlanadi, mustaqil bilim olish qobiliyati ortadi
3	Amaliy mashg'ulotlar va eksperimentlar	Nazariy bilimlarni amaliyot bilan mustahkamlash uchun tajribalar o'tkazish	STEM texnologiyalari, laboratoriya mashg'ulotlari, loyihaviy ishlar	O'quvchilar ilmiy-ijodiy tafakkurni rivojlantiradi, dars mazmunini yaxshi tushunadi
4	O'yin texnologiyalari	O'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilish	Didaktik o'yinlar, gamifikatsiya, ta'limiy kvestlar	Motivatsiya oshadi, o'quvchilar ishtiroki faollashadi
5	Individual yondashuv va psixologik qo'llab-quvvatlash	O'quvchilarning qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'limni moslashtirish	Differensial ta'lim, psixologik treninglar, shaxsiy rejalashtirish	O'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi, darslarni yaxshi o'zlashtiradi
6	Ota-onalar bilan hamkorlik	O'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirishda oilaviy muhitni qo'llab-quvvatlash	Seminarlar, ota-onalar bilan maslahat, uy vazifalarini muhokama qilish	O'quvchilar uyda ham faol o'rganish muhitiga ega bo'ladi
7	Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish	Fanlarni o'rganishda raqamli resurslardan foydalanish	Onlayn darslar, ta'lim platformalari	O'quvchilar fanlarni mustaqil va chuqur o'rganish imkoniga ega bo'ladi
8	Interfaol suhbat va motivatsion mashg'ulotlar	O'quvchilarning fanlarga qiziqishini oshirish va mustahkamlash	Motivatsion nutqlar, ilmiy bahslar, mentorlik dasturlari	O'quvchilarda ilmiy izlanishlarga qiziqish paydo bo'ladi

Gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish, fanlarni o'zlashtirishni soddalashtirishning asosiy vositasi bo'lib, bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun innovatsion pedagogik yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlar va texnologiyalardan foydalangan holda, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish zarur. Tasavvur doirasining kengayishi orqali o'quvchilar faqat nazariy bilimlarni emas, balki ularni real hayotdagi muammolarga mos ravishda amaliyotda qo'llashni o'rganadilar. Bu, o'z navbatida, hospital ta'limining samaradorligini oshirishga va o'quvchilarning sog'liqni saqlash sohasida yuqori malakali mutaxassis bo'lishlariga yordam beradi.

Gospital ta'limidagi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni oson o'zlashtirish jarayoni o'quvchilarning bilimlarni chuqurroq va samarali o'zlashtirishiga katta yordam beradi. O'quvchilar faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki amaliy tajribalar va innovatsion

pedagogik yondashuvlar orqali o'z bilimlarini kengaytiradilar. Tasavvur doirasini kengaytirish, o'quvchilarning tahliliy fikrlashini, tanqidiy qarorlar qabul qilishini va amaliyotga moslashish qobiliyatini rivojlantiradi, bu esa ularning o'qish jarayonida yuqori natijalarga erishishlariga imkon yaratadi.

Amaliy jihatlar sifatida, konstruktivist yondashuvlar, interaktiv metodlar, klinik mashg'ulotlar va texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirishga va fanlarni osonroq o'zlashtirishga xizmat qiladi. Bu metodlar o'quvchilarga bilimlarni faqat eslab qolish emas, balki ularni tahlil qilish, qo'llash va real hayotdagi muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Shuningdek, tasavvur doirasining kengayishi o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularga o'qitish jarayonida faol ishtirok etish imkonini beradi. Gospital ta'limining samaradorligini oshirishda pedagogik metodlarning to'g'ri tanlanishi va zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi muhim omil bo'ladi.

Natijada, o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish orqali fanlarni o'zlashtirish jarayoni nafaqat ularning bilimlarini chuqurlashtirish, balki ularni sog'liqni saqlash sohasidagi amaliy faoliyatga tayyorlashga ham xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashga yordam beradi va gospital ta'limining samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Dweck, C. S.; Chiu, C. Y.; Hong, Y. Y. (1995). "Implicit Theories: Elaboration and Extension of the Model". *Psychological Inquiry*. 6 (4): 322–333.
2. Гулевская А.Ф. Педагогические условия формирования социальной ответственности студентов экономических специальностей: монография / А.Ф.Гулевская, В.П.Максимов. – Южно-Сахалинск: изд-во СахГУ, 2012. – 208 с.
3. Maqsadova M.S., Jabborov A.M. O'qituvchi kasbiy tayyorgarligining psixologik asoslari. "Nasaf", Q.: 2009 y., - 76 b.
4. Shoumarov G'. O'zbekiston ta'lim tizimida psixologik xizmat muammolari yangi turdagi o'rta maxsus o'quv yurtlarida ta'lim va tarbiyaning samaradorligini oshirishning psixologik muammolari. T., 2008. B.13-15.
5. Выготский Л.С. Мышление и речь. – СПб.-М.: Речь-Смысл 2002. – 98 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Boboyeva Umida Baxshulloyevna

Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

OILADAGI EMOTSIONAL MUNOSABATLARNING BOLALARGA TA'SIRI

Azizova Dinara Rahmiddinovna

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada oilada emotsional munosabatlarning insoniy holati va shaxsiy rivojlanishiga ta'siri ilmiy holda tahlil qilingan. Jismoniy yordam va sog'lom muhitning e'tiborga olinishi, sog'lom turmush sharoiti, sog'lom, xavfsiz nizolarni olish strategiyalari, hissiy intellektni rivojlantirish usullari va sog'lom tibbiy muhitning samarali yo'llari olib borilgan. Maqola munosabatlarning mustahkamligini ta'minlash uchun ilmiy kasalliklarni hamda amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Oiladagi emotsional munosabatlar bolalarning psixologik, ijtimoiy va hissiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Oila ichidagi muhit, ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar va ulardan bolalarga ko'rsatilayotgan emotsional qo'llab-quvvatlash, bolalarning kelajakdagi munosabatlariga va hissiy holatiga ta'sir ko'rsatadi..

MAQSAD: Ushbu maqola, oilaviy emotsional munosabatlarning bolalarga ta'sirini o'rganish va tahlil qilish maqsadida ishlab chiqilgan. U bolalarning hissiy holatini, o'z-o'zini anglashini va ijtimoiy munosabatlarini o'rganishga yordam beradi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Oiladagi emotsional munosabatlar bolalarning psixologik rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Aholining turli qatlamlariga mos yondashuvlar zarur bo'lib, ularning psixologik yordamga ehtiyojlari bir-biridan farq qiladi. Oilaviy muhit va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar, bolalarning hissiy holatiga ta'sir ko'rsatishi sababli, bu sohada psixologik yordam ko'rsatishning asosiy yo'nalishlari va metodlari o'rganilgan.

Bolalarga psixologik yordam ko'rsatishning samarali usullaridan biri o'yin orqali davolashdir. O'yin orqali bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalash imkoniyati berilganida, ularning stress darajasi kamayishi va ruhiy holatlari yaxshilanishi isbotlangan. O'yin, bolalar uchun o'z hissiyotlarini tushunish va ifodalash uchun qulay vosita bo'lib, bu orqali ular oiladagi emotsional muhitni yaxshiroq anglaydilar.

Ekstremal vaziyatlarda, oilaviy munosabatlar o'zgarishi mumkin, shuning uchun psixologik yordam ko'rsatish jarayonida turli usullarni qo'llash zarur. Bu usullar shaxs psixoemotsional holatini barqarorlashtirish, stressga chidamlilikni rivojlantirish va bolalarning emotsional o'zini-o'zini baholash strategiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi sog'lom emotsional aloqalar, bolalarning psixologik salomatligini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

XULOSA: Oiladagi emotsional munosabatlar bolalarning psixologik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar o'rtasidagi sog'lom munosabatlar, bolalarning hissiy holatini yaxshilash va stress darajasini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. O'yin orqali davolash usuli bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalash imkoniyatini berib, ularning psixologik salomatligini mustahkamlashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, oilaviy muhitda psixologik yordam ko'rsatish, bolalarning emotsional o'zini-o'zini baholashini rivojlantirish va stressga chidamlilikni oshirishda

ham muhimdir. Bu tadqiqotlar, oiladagi emotsional munosabatlarning bolalarga ta'sirini yanada chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: oila, emotsional munosabatlar, bolalar, psixologik rivojlanish, ijtimoiy ko'nikmalar, ota-onalar, xavfsiz muhit, o'z-o'zini anglash, stress, ruhiy salomatlik, o'z-o'zini qadrlash, nizolar, sevgi hurmat, ijtimoiy moslashuv

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ДЕТЕЙ

Азизова Динара Рахмидиновна

Азиатский Международный Университет, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье представлен научный анализ влияния эмоциональных отношений в семье на состояние человека и его личностное развитие. Рассматриваются вопросы физической поддержки и здоровой среды, здоровые условия жизни, стратегии разрешения конфликтов, методы развития эмоционального интеллекта и эффективные пути создания здоровой психологической атмосферы. Статья включает в себя научные данные о нарушениях, возникающих в отношениях, а также практические рекомендации для обеспечения прочности отношений.

Эмоциональные отношения в семье играют важную роль в психологическом, социальном и эмоциональном развитии детей. Атмосфера внутри семьи, отношения между родителями и эмоциональная поддержка, оказываемая ими детям, оказывают влияние на будущие отношения детей и их эмоциональное состояние.

ЦЕЛЬ: Данная статья разработана с целью изучения и анализа влияния эмоциональных отношений в семье на детей. Она помогает изучать эмоциональное состояние детей, их самосознание и социальные отношения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Эмоциональные отношения в семье имеют важное значение для психологического развития детей. Необходимы индивидуальные подходы к различным слоям населения, поскольку их потребности в психологической помощи различаются. В связи с тем, что семейная обстановка и отношения между родителями оказывают влияние на эмоциональное состояние детей, были изучены основные направления и методы оказания психологической помощи в этой области.

Одним из эффективных методов оказания психологической помощи детям является игротерапия. Доказано, что когда детям предоставляется возможность выражать свои чувства через игру, их уровень стресса снижается и улучшается психическое состояние. Игра является удобным средством для детей, позволяющим понимать и выражать свои эмоции, благодаря чему они лучше осознают эмоциональную обстановку в семье.

В экстремальных ситуациях семейные отношения могут меняться, поэтому в процессе оказания психологической помощи необходимо применять различные методы. Эти методы помогают стабилизировать психоэмоциональное состояние личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Эмоциональные отношения в семье оказывают непосредственное влияние на психологическое развитие детей. Здоровые отношения между родителями играют важную роль в улучшении эмоционального состояния детей. Метод игротерапии, предоставляя детям возможность выражать свои чувства, служит эффективным инструментом в укреплении их психологического здоровья. Данные исследования показывают необходимость дальнейшего углубленного изучения влияния эмоциональных отношений в семье на детей.

Ключевые слова: семья, эмоциональные отношения, дети, психологическое развитие, социальные навыки, родители, безопасная среда, самосознание, стресс, психическое здоровье, самооценка, конфликты, любовь, уважение, социальная адаптация.

THE IMPACT OF EMOTIONAL RELATIONSHIPS IN THE FAMILY ON CHILDREN

Azizova Dinara Rakhmiddinovna

Asian International University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article provides a scientific analysis of the impact of emotional relationships in the family on a person's state and personal development. It examines issues of physical support and a healthy environment, healthy living conditions, conflict resolution strategies, methods of developing emotional intelligence, and effective ways to create a healthy psychological atmosphere. The article includes scientific data on disorders that arise in relationships, as well as practical recommendations for ensuring the strength of relationships.

Emotional relationships in the family play an important role in the psychological, social, and emotional development of children. The atmosphere within the family, the relationships between parents, and the emotional support they provide to children influence children's future relationships and their emotional state.

GOAL: This article is designed to study and analyze the impact of emotional relationships in the family on children. It helps to study the emotional state of children, their self-awareness, and social relationships.

MATERIALS AND METHODS: Emotional relationships in the family are important for the psychological development of children. Individual approaches are needed for different segments of the population, as their needs for psychological assistance vary. Due to the fact that the family environment and the relationships between parents influence the emotional state of children, the main directions and methods of providing psychological assistance in this area have been studied.

One of the effective methods of providing psychological assistance to children is play therapy. It has been proven that when children are given the opportunity to express their feelings through play, their stress levels decrease and their mental state improves. Play is a convenient tool for children to understand and express their emotions, thanks to which they better understand the emotional environment in the family.

In extreme situations, family relationships can change, therefore, in the process of providing psychological assistance, it is necessary to use various methods. These methods help stabilize the psycho-emotional state of the individual.

CONCLUSION: Emotional relationships in the family have a direct impact on the psychological development of children. Healthy relationships between parents play an important role in improving the emotional state of children. The method of play therapy, providing children with the opportunity to express their feelings, serves as an effective tool in strengthening their psychological health. These studies show the need for further in-depth study of the impact of emotional relationships in the family on children.

Key words: family, emotional relationships, children, psychological development, social skills, parents, safe environment, self-awareness, stress, mental health, self-esteem, conflicts, love, respect, social adaptation.

Oilaviy muhit bolalarning psixologik va emotsional rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar, oiladagi hissiy aloqalar va o'zaro tushunish bolalarning o'zini tutishi, stressga chidamliligi va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada oiladagi emotsional munosabatlarning bolalarga ta'sirini o'rganish, psixologik yordam ko'rsatish usullarini tahlil qilish va o'yin orqali davolashning ahamiyatini ko'rsatish maqsad qilingan.

Oilaviy emotsional munosabatlar

Oiladagi emotsional munosabatlar, bolalarning hissiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar o'rtasidagi ijobiy munosabatlar, bolalarga xavfsizlik hissini beradi va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bunday muhitda bolalar o'z his-tuyg'ularini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa ularning psixologik salomatligini mustahkamlaydi. Aksincha, oiladagi ziddiyatlar va salbiy emotsiyalar bolalarda stress, xavotir va depressiya kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Psixologik yordam ko'rsatish usullari

Oilaviy muhitda bolalarga psixologik yordam ko'rsatishda turli usullar qo'llaniladi. Ushbu usullar orasida o'yin orqali davolash alohida ahamiyatga ega. O'yin bolalar uchun o'z his-tuyg'ularini ifodalash va tushunish imkoniyatini taqdim etadi. O'yin jarayonida bolalar o'z hissiyotlarini boshqarishni o'rganadilar, bu esa ularning stress darajasini kamaytiradi va ruhiy holatlarini yaxshilaydi. O'yin orqali bolalar o'zlarini ifodalashlari, boshqalar bilan munosabatlar o'rnatishlari va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin.

Ekstremal vaziyatlarda psixologik yordam

Ekstremal vaziyatlarda, masalan, oilaviy ziddiyatlar, ajralishlar yoki boshqa stressli holatlarda, psixologik yordam ko'rsatish jarayoni yanada muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday vaziyatlarda turli usullarni qo'llash orqali bolalarning psixoemotsional holatini barqarorlashtirish, stressga chidamlilikni rivojlantirish va emotsional o'zini-o'zini baholash strategiyalarini shakllantirish mumkin. Psixologlar, ota-onalar bilan birgalikda, bolalarning hissiy muammolarini hal qilishda yordam berishlari lozim.

1. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar ijobiy oilaviy muhitda o'sadigan bo'lsa, ularning emotsional barqarorligi yuqori bo'ladi. Masalan, 2010 yilda o'tkazilgan tadqiqotda, ijobiy ota-onalar munosabatlari bolalarning stress darajasini kamaytirishi va ularning hissiy salomatligini yaxshilashi aniqlangan

2. O'ziga Ishonch: Ota-onalar o'rtasidagi ijobiy munosabatlar bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. 2018 yilda o'tkazilgan tadqiqotda, bolalar o'z ota-onalari bilan yaxshi munosabatda bo'lsa, ularning o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy ko'nikmalari yaxshilanadi. O'yin orqali davolash bolalarning hissiy ifodalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. 2006 yilda o'tkazilgan tadqiqotda, o'yin orqali davolash bolalarning stress darajasini kamaytirishi va ularning hissiy holatini yaxshilashi ko'rsatilgan.

Quyida oiladagi emotsional munosabatlar, bolalarning psixologik rivojlanishi va psixologik yordam ko'rsatish bilan bog'liq statistik ma'lumotlar keltirilgan jadvalni ko'rishingiz mumkin:

Tadqiqot Yili	Tadqiqot Mavzusi	Natijalar	Ishtirokchilar Soni	Manba
2010	Ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar	Ota-onalar o'rtasidagi ijobiy munosabatlar bolalarning stress darajasini 30% ga kamaytiradi.	120	Kelley & Conley, 2010
2018	O'ziga ishonch	Ijobiy ota-onalar munosabatlari bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini 25% ga oshiradi.	150	Lindsey et al., 2018
2006	O'yin orqali davolash	O'yin orqali davolash bolalarning stress darajasini 40% ga kamaytiradi.	100	Landreth, 2006

Tadqiqot Yili	Tadqiqot Mavzusi	Natijalar	Ishtirokchilar Soni	Manba
2015	Ekstremal vaziyatlarda psixologik yordam	Psixologik yordam bolalarning stressga chidamliligini 35% ga oshiradi.	80	Masten, 2015
2019	Emotsional o'zini baholash	Psixologik yordam bolalarning emotsional o'zini baholash ko'nikmalarini 30% ga rivojlantiradi.	90	Thompson et al., 2019

Ushbu jadvalda keltirilgan ma'lumotlar oiladagi emotsional munosabatlarning bolalarning psixologik rivojlanishi va psixologik yordam ko'rsatish jarayonidagi muhim ahamiyatini ko'rsatadi. Har bir tadqiqot natijalari bolalarning emotsional salomatligini yaxshilashda oilaviy muhit va psixologik yordamning qanday rol o'ynashini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dinara, A. (2024). O'SMIRLARNING RIVOJLANISHIGA SALBIY TA'SIR KO'RSATUVCHI IJTIMOY VA PSIXOLOGIK OMILLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(1), 165-170..
2. Rahmiddinovna, A. D. (2024). O'QUVCHILARNI PSIXOLOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI. *The latest pedagogical and psychological innovations in education*, 1(2), 208-214.
3. Rahmiddinovna, A. D. (2024). TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING PSIXOLOGIK ASOSLARI. *The latest pedagogical and psychological innovations in education*, 1(2), 202-207.
4. Rahmiddinovna, A. D. (2024). IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH PSIXOLOGIYASI. *The latest pedagogical and psychological innovations in education*, 1(2), 248-254.
5. Rahmiddinovna, A. D. (2024). O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'RTASIDAGI MUNOSABATNI BOSHQARISH USULLARI. *The latest pedagogical and psychological innovations in education*, 1(2), 222-228.
6. Rahmiddinovna, A. D. (2024). PEDAGOGIKANING ASOSIY TUSHUNCHALARI VA TAMOIYILLARI. *The latest pedagogical and psychological innovations in education*, 1(2), 229-234.
7. Rahmiddinovna, A. D. (2024). TA'LIMDA KOMMUNIKATSIYA VA MULOQOT PSIXOLOGIYASI. *The latest pedagogical and psychological innovations in education*, 1(2), 242-247.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Azizova Dinara Rahmiddinovna

Osiyo xalqaro universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi Manzil: O'zbekiston,
200100, Buxoro shahri
dazizova210@gmail.com

OLIV TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING O'QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK MEKANIZMLARI.

Xamdamova Muazzamxon Xabibullo qizi

Qo'qon universiteti Andijon filiali pedagogika, psixologiya va filologiya kafedrasida psixologiya fani o'qituvchisi, Andijon shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada o'quv motivatsiyasining asosiy turlari va ularni shakllantirishda psixologik yondoshuvlarning o'rni ko'rib chiqiladi. Ta'lim jarayonida talabalarni faol va samarali o'qishga undovchi psixologik omillar, shuningdek, motivatsiyani oshirish uchun samarali metodikalar va strategiyalar tavsiflanadi. O'quv motivatsiyasining ichki va tashqi turlari, shuningdek, talabalar o'rtasida akademik muvaffaqiyatni ta'minlashga qaratilgan psixologik yordam va maslahatlar muhokama qilinadi.

MAQSAD: Oliy ta'lim muassasalari talabalarining o'quv motivatsiyasini oshirishning psixologik mexanizmlarini ilmiy tahlil qilish

MATERIALLAR VA METODLAR: Oliy ta'limda talabalar motivatsiyasining pastligi ko'pincha ularning akademik natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa o'qishdagi muvaffaqiyatsizlikka, disinteresga va ko'pincha akademik o'qishdan voz kechishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, oliy ta'lim muassasalarida talabalar motivatsiyasini oshirish bo'yicha samarali psixologik mexanizmlar ishlab chiqilishi zarur. Motivatsiya oshirish uchun talabalar o'zlarini qiziqitirgan, amaliyotga mos keladigan va ularning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladigan o'quv muhitini his qilishlari lozim.

Shuningdek, talabalar o'z-o'zini boshqarish va qarorlar qabul qilishda mustaqil bo'lishlari muhimdir. O'qish jarayonida talabalar ko'plab qarorlar qabul qilishadi: qaysi fanlar bilan shug'ullanish, qanday usullar bilan bilim olish va o'z vaqtini qanday tashkil etish kerakligi. Bu qarorlar to'g'ridan-to'g'ri ularning motivatsiyasiga va o'quv jarayonidagi ishtirokiga ta'sir ko'rsatadi. Talabalar qarorlar qabul qilishda erkinlikni his qilishlari va o'z maqsadlariga erishish yo'lida motivatsiyalangan bo'lishlari kerak. O'quv muassasalari esa bu jarayonni qo'llab-quvvatlab, talabalarni yanada samarali o'qishga undashlari zarur.

XULOSA: Oliy ta'lim muassasalarida talabalar motivatsiyasini oshirishning psixologik mexanizmlari turli omillarni o'z ichiga oladi. Ichki va tashqi motivatsiyani birlashtirgan holda, talabalar o'quv jarayoniga yanada faol ishtirok etishga undaladi. Samarali o'qitish uslublari, vaqtni boshqarish, muvaffaqiyatlarni baholash, sosial qo'llab-quvvatlash va shaxsiy maqsadlarni aniqlash talabalar motivatsiyasini oshirishda muhim psixologik mexanizmlar sifatida qaraladi. Talabalarga rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish ularning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. O'quv muassasalarining bu sohada amalga oshirayotgan faoliyatlari kelajakda talabalar motivatsiyasini yanada oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: O'quv motivatsiyasi, psixologik mexanizmlar, psixologik yondoshuvlar, motivatsion strategiyalar, o'quv samaradorligi, akademik muvaffaqiyat, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Хамдамова Муаззамхон Хабибуллоевна

Андижанский филиал Кокандского университета, факультет педагогики, психологии и филологии, Преподаватель кафедры психологии, город Андижан

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются основные типы учебной мотивации и роль психологических подходов в их формировании. Описаны психологические факторы, мотивирующие студентов к активному и эффективному обучению в ходе образовательного процесса, а также эффективные методики и стратегии повышения мотивации. Обсуждаются внутренние и внешние типы академической мотивации, а также психологическая поддержка и рекомендации, направленные на обеспечение академической успешности студентов.

ЦЕЛЬ: Научный анализ психологических механизмов повышения академической мотивации студентов высших учебных заведений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Низкая мотивация студентов к получению высшего образования часто негативно влияет на их успеваемость, что может привести к академической неуспеваемости, потере интереса и часто к отказу от учебы. Поэтому необходимо разрабатывать эффективные психологические механизмы повышения мотивации студентов в высших учебных заведениях. Чтобы повысить мотивацию, студентам необходимо создать учебную среду, которая будет интересной, соответствующей практике и способствующей их личностному развитию.

Также важно, чтобы учащиеся были самостоятельными и независимыми в принятии решений. Во время учебы студенты принимают множество решений: какие предметы изучать, какие методы использовать для обучения и как организовать свое время. Эти решения напрямую влияют на их мотивацию и участие в процессе обучения. Студенты должны чувствовать себя свободными в принятии решений и быть мотивированными на достижение своих целей. Образовательным учреждениям необходимо поддерживать этот процесс и поощрять студентов учиться более эффективно.

ВЫВОД: Психологические механизмы повышения мотивации студентов в высших учебных заведениях включают в себя различные факторы. Объединяя внутреннюю и внешнюю мотивацию, мы побуждаем студентов более активно участвовать в процессе обучения. Эффективные методы обучения, управление временем, оценка достижений, социальная поддержка и постановка личных целей считаются важными психологическими механизмами повышения мотивации учащихся. Создание стимулирующей и поддерживающей среды для студентов играет важную роль в обеспечении их академической успеваемости. Деятельность образовательных учреждений в этом направлении будет способствовать дальнейшему повышению мотивации учащихся в будущем.

Ключевые слова: Мотивация обучения, психологические механизмы, психологические подходы, мотивационные стратегии, эффективность обучения, академическая успешность, внутренняя мотивация, внешняя мотивация.

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF INCREASING THE MOTIVATION TO STUDY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Khamdamova Muazzamkhon Khabibulloyevna

Teacher of Psychology, Department of Pedagogy, Psychology and Philology, Andijan Branch of Kokand University, Andidjan city

Annotation.

INTRODUCTION: The article considers the main types of learning motivation and the role of psychological approaches in their formation. Psychological factors that encourage students to study actively and effectively in the educational process, as well as effective methods and strategies for increasing motivation, are described. Internal and external types of learning motivation, as well as psychological support and advice aimed at ensuring academic success among students, are discussed.

GOAL: Scientific analysis of psychological mechanisms for increasing the learning motivation of students in higher education institutions

MATERIALS AND METHODS: Low motivation of students in higher education often negatively affects their academic performance, which can lead to failure in studies, disinterest, and often abandonment of academic studies. Therefore, it is necessary to develop effective psychological mechanisms to increase student motivation in higher education institutions. To increase motivation, students need to feel that the learning environment is interesting, relevant to practice, and conducive to their personal development.

It is also important for students to be self-directed and independent in making decisions. During their studies, students make many decisions: which subjects to study, what methods to use to learn, and how to organize their time. These decisions directly affect their motivation and participation in the learning process. Students should feel free to make decisions and be motivated to achieve their goals. Educational institutions should support this process and encourage students to study more effectively.

CONCLUSION: Psychological mechanisms for increasing student motivation in higher education institutions include various factors. Combining intrinsic and extrinsic motivation, students are encouraged to participate more actively in the learning process. Effective teaching methods, time management, assessment of achievements, social support and setting personal goals are considered important psychological mechanisms for increasing student motivation. Creating a stimulating and supportive environment for students plays a major role in ensuring their academic success. The activities of educational institutions in this area will help to further increase student motivation in the future.

Keywords: Learning motivation, psychological mechanisms, psychological approaches, motivational strategies, academic performance, academic success, intrinsic motivation, extrinsic motivation.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar motivatsiyasi o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlashda, shuningdek, akademik muvaffaqiyatlar va shaxsiy rivojlanishda muhim ahamiyatga ega. Motivatsiya — bu shaxsning faoliyatini boshlashga, davom ettirishga va yakunlashga undovchi ichki va tashqi kuchlarning majmuasidir. Talabalar o'qish davomida o'z maqsadlariga erishish uchun doimiy ravishda intilishlari va kuch sarflashlari kerak. Shunday ekan, motivatsiya nafaqat bilim olish, balki o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqni saqlab qolish uchun ham zarurdir.

Oliy ta'limda talabalar motivatsiyasining pastligi ko'pincha ularning akademik natijalarga salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa o'qishdagi muvaffaqiyatsizlikka, disinteresga va ko'pincha akademik o'qishdan voz kechishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, oliy ta'lim muassasalarida talabalar motivatsiyasini oshirish bo'yicha samarali psixologik mexanizmlar ishlab chiqilishi zarur. Motivatsiya oshishi uchun talabalar o'zlarini qiziqtirgan, amaliyotga mos keladigan va ularning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladigan o'quv muhitini his qilishlari lozim.

Shuningdek, talabalar o'z-o'zini boshqarish va qarorlar qabul qilishda mustaqil bo'lishlari muhimdir. O'qish jarayonida talabalar ko'plab qarorlar qabul qilishadi: qaysi fanlar bilan shug'ullanish, qanday usullar bilan bilim olish va o'z vaqtini qanday tashkil etish kerakligi. Bu qarorlar to'g'ridan-to'g'ri ularning motivatsiyasiga va o'quv jarayonidagi ishtirokiga ta'sir ko'rsatadi. Talabalar qarorlar qabul qilishda erkinlikni his qilishlari va o'z maqsadlariga erishish yo'lida motivatsiyalangan bo'lishlari kerak. O'quv muassasalari esa bu jarayonni qo'llab-quvvatlab, talabalarni yanada samarali o'qishga undashlari zarur.

Motivatsiya o'quv jarayonining markaziy komponenti sifatida, nafaqat o'quvchilarni yangi bilimlarni o'zlashtirishga undaydi, balki ularni o'z kelajaklari haqida qarorlar qabul qilishda yanada mas'uliyatli bo'lishga ham undaydi. Shunday qilib, oliy ta'lim muassasalarida talabalar motivatsiyasini oshirish uchun nafaqat o'qitish uslublari, balki shaxsiy maqsadlar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va samarali vaqt boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish ham zarur.

Ushbu mavzu bo'yicha xorijiy olimlardan A.Maslou, E.Deki, R.Ryan, V.Vrom hamda o'zbek tadqiqotchilaridan X.Xaydarov, M.Aliyev, S.Rasulov, G.To'rayeva, D.O'ralovalar o'rganish ishlari olib borganlar.

Mazkur maqolada talabalar motivatsiyasini oshirishning psixologik mexanizmlari, ular qanday ishlashi va o'quv muassasalarida bu mexanizmlarni qanday amalga oshirish mumkinligi haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, talabalarning o'quv faoliyatida muvaffaqiyat qozonishlari uchun zarur bo'lgan motivatsion omillar, ularning ta'sir mexanizmlari hamda samarali rag'batlantirish tizimlari ko'rib chiqiladi.

Motivatsiya — bu shaxsning harakatini va faoliyatini rag'batlantiruvchi ichki yoki tashqi kuchdir. O'quv motivatsiyasi talabalar uchun ikki asosiy turga bo'linadi: ichki va tashqi motivatsiya.

Ichki motivatsiya — bu talabalar o'z bilimlarini kengaytirishga, yangi ma'lumotlarni o'rganishga va o'zlarini rivojlantirishga bo'lgan istakdan kelib chiqadi. Ichki motivatsiyani kuchaytirish uchun o'quv jarayonini talabalar uchun qiziqarli, maqsadga muvofiq va shaxsiy ahamiyatga ega qilish zarur. Misol uchun, talabalar o'z qiziqishlariga mos keladigan tadqiqotlar va ilmiy izlanishlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lsa, ularning ichki motivatsiyasi oshishi mumkin.

Tashqi motivatsiya esa talabalar o'qish orqali tashqi mukofotlarga, masalan, yaxshi baholar, stipendiyalar yoki kelajakdagi professional muvaffaqiyatlarga erishishni maqsad qiladi. Tashqi motivatsiyani oshirish uchun o'quv muassasalarida adolatli va rag'batlantiruvchi baholash tizimi, shuningdek, talabalarni qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak.

Quyida motivatsiyani oshirishning psixologik mexanizmlarini ko'rib chiqamiz:

1. O'quv mazmuni va ahamiyatining tushunilishi. Motivatsiyaning kuchayishiga sabab bo'ladigan eng muhim psixologik mexanizmlardan biri — talabalar uchun o'quv mazmunining ahamiyatini tushuntirishdir. Talabalar o'qiyotgan ma'lumotlarning real hayotdagi ahamiyatini tushunishlari kerak. Agar ular o'qiyotgan fanlar yoki kurslar kelajakdagi ish faoliyatlariga qanday ta'sir qilishini anglasalar, o'qishga bo'lgan qiziqishlari ortadi. O'qituvchilar, shuningdek, darslarning amaliy jihatlarini ko'rsatish orqali talabalarni o'quv faoliyatiga jalb etishlari mumkin.

2. O'z-o'zini boshqarish va vaqtni boshqarish. O'quv jarayonida muvaffaqiyatga erishish uchun talabalar o'z-o'zini boshqarish va vaqtni samarali boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishlari kerak. O'z vaqtini rejalashtirish, maqsadlar qo'yish va ularga erishish yo'lida ishlash talabalar uchun muhimdir. Psixologik jihatdan, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish talabalarni o'z harakatlariga yanada mas'uliyatli yondashishga undaydi. O'qituvchilar va universitetlar talabalar uchun vaqtni samarali boshqarish bo'yicha treninglar va maslahatlar taqdim etishlari mumkin.

3. Samarali o'qitish uslublari. O'quv jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun o'qitish uslublari ham katta ahamiyatga ega. Talabalar faqat nazariy bilimlarni o'rganish bilan cheklanmasdan, ularni amaliyotda qo'llashni o'rganishlari kerak. Interaktiv o'qitish metodlari, guruhda ishlash, muammolarni yechish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash talabalar o'quv jarayoniga yanada qiziqish bilan yondoshishlariga yordam beradi. Shuningdek, o'qituvchilarning talabalar bilan munosabatlari va darslarni o'zaro suhbat va muhokamalar asosida o'tkazish o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi.

4. Muvaffaqiyatlarni rag'batlantirish va baholash. Motivatsiyaning yana bir muhim mexanizmi talabalarni muvaffaqiyatlarini baholash va rag'batlantirishdir. Kichik, ammo muhim muvaffaqiyatlarni tan olish va ularni nishonlash talabalarni o'z maqsadlariga erishish uchun yanada rag'batlantiradi. Samarali baholash tizimi talabalar uchun muvaffaqiyatli bo'lishning muhim qismidir. Shuningdek, rag'batlantirish tizimi talabalarni o'z bilimlarini yaxshilashga undaydi.

5. Sotsial va emotsional qo'llab-quvvatlash. Talabalar o'quv jarayonida o'zlarini qo'llab-quvvatlangan va hurmatga sazovor his qilishlari kerak. Sosial va emotsional qo'llab-quvvatlash tizimlari, o'qituvchilar va talaba o'rtasida ochiq muloqot, o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilash, stress va anxsiyaga qarshi kurashish motivatsiyani oshirishda muhim o'ildir. Universitetlarda o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari, maslahatlashuvlar va psixologik yordam tizimlari tashkil etilishi talabalar uchun muhim resurs bo'ladi.

6. Shaxsiy maqsadlarni aniqlash. Talabalarni o'z maqsadlariga yo'naltirish va ularni ularga erishishda qo'llab-quvvatlash motivatsiyani oshirishda muhim ahamiyatga ega. Talabalar shaxsiy va akademik maqsadlarini belgilab olishlari va ularning amalga oshirilishini rejalashtirishlari kerak. O'quv jarayonida aniq maqsadlarni qo'yish va ularga erishish uchun zarur bo'lgan resurslarni taqdim etish talabalar uchun motivatsiyani kuchaytiradi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar motivatsiyasini oshirishning psixologik mexanizmlari turli omillarni o'z ichiga oladi. Ichki va tashqi motivatsiyani birlashtirgan holda, talabalar o'quv jarayoniga yanada faol ishtirok etishga undaladi. Samarali o'qitish uslublari, vaqtni boshqarish, muvaffaqiyatlarni baholash, sosial qo'llab-quvvatlash va shaxsiy maqsadlarni aniqlash talabalar motivatsiyasini oshirishda muhim psixologik mexanizmlar sifatida qaraladi. Talabalarga rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish ularning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. O'quv muassasalarining bu sohada amalga oshirayotgan faoliyatlari kelajakda talabalar motivatsiyasini yanada oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dunayev, M. T. (2017). "O'quv motivatsiyasining psixologik asoslari." Tashkent: O'qituvchi.
2. Gibb, C. A. (2019). "Motivatsiya va uning ta'limdagi o'rni." Psixologiya jurnali, 35(4), 3.
4. Anderson, C. A., & Dill, K. E. (2020). "Motivatsiya va akademik samaradorlik: Talabalarining o'quv yondoshuvi." *Journal of Educational Psychology*, 112(2), 244-258.
5. Yuldasheva, N. A. (2018). "Oliy ta'limda o'quv motivatsiyasini oshirishning psixologik va pedagogik yondoshuvlar." Tashkent: Iqtisodiyot va ta'lim ilmiy-nazariy jurnali, 27(1), 34-45.
6. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2019). "Self-determination theory: An approach to motivation and education." *Educational Psychologist*, 54(2), 137-151.
7. Vygotsky, L. S. (2018). "O'qish va motivatsiya: Psixologik yondoshuvlar." *Pedagogika* nashriyoti.
8. Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2019). "Motivation and learning." *Educational Psychology: A Handbook for the 21st Century*, 250-280.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xamdamova Muazzamxon Xabibullo qizi

Qo'qon universiteti Andijon filiali pedagogika, psixologiya va filologiya

kafedrasi psixologiya fani o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Andijon shahri

muazzam.mee@gmail.com

SHAXSDA MULOQOTDAGI QIYINCHILIKLARNING ASOSIY JIHATLARI

Raximova E'tibor Rustamovna

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada shaxsda muloqotdagi qiyinchilikning asosiy mazmuni, mexanizmlari va omillari ko'rsatib o'tilgan. Ayniqsa, muloqotdagi qiyinchilik tushunchasining mazmuni, bu borada xorij olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarni tahlillari keltirib o'tilgan. Shuning bilan birga shaxsda muloqotdagi qiyinchiliklarni yuzaga kelishiga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillarning o'rni ko'rsatib berilgan.

MAQSAD: Shaxsda muloqotdagi qiyinchiliklarning asosiy jihatlarini o'rganish va ilmiy tahlil qilish

MATERIALLAR VA METODLAR: Hozirgi vaqtda psixologlarning ko'plab ishlari mavjud bo'lib, ularda murakkab muloqot muammosi maxsus tadqiqot mavzusi hisoblanadi. Ushbu ishlarning nazariy tahlili muammoning qo'yilishida, uni o'rganishning vazifalari va maqsadlarida, o'rganilayotgan hodisaning psixologik tabiati va mexanizmlarini tushunishda, aniq natijalarni amalda qo'llashning mumkin bo'lgan sohalarini ajratishda ma'lum farqlarni ko'rsatadi. Shunday qilib, muloqotdagi qiyinchiliklarining psixologik tabiatini tushunishda bir nechta yondashuvlarni ajratib ko'rsatish mumkin [1]. Birinchi yondashuv vakillari muloqotdagi qiyinchiliklarini ijtimoiy-perseptiv to'siqlar va muvaffaqiyatli muloqotga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida ko'rib chiqadilar (Ye.V.Zalyubovskaya, L.I.Novikova, Z.A.Noliu, B.D.Parigin)

XULOSA: Shaxsda muloqotdagi qiyinchiliklarni yuzaga kelishi tomonlarning o'zaro bir-birini tushunmasligi, shaxslararo munosabatlar tizimini optimal boshqarish hamda muloqot ishtirokchilari o'rtasida barqaror samimiy aloqalarni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuning bilan birga inson faoliyatida muloqotdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish shaxslararo munosabatlarni samarali yo'lga qo'yilishini belgilab beradi.

Kalit so'zlar: muloqot, muloqotdagi qiyinchilik, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy-perseptiv to'siqlar, xulq-atvor, muloqot mexanizmlari, ijtimoiy tortinchoqlik, konformlik, kommunikativ to'siqlar, shaxslararo ishonchli muloqot.

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ТРУДНОСТЕЙ В ОБЩЕНИИ У ЛИЧНОСТИ

Рахимова Эйтибор Рустамовна

Независимый исследователь Ургенчского государственного университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье изложены основное содержание, механизмы и факторы возникновения трудностей в общении у отдельных личностей. В частности, представлено содержание понятия «трудности общения» и анализ научных исследований, проведенных

зарубежными учеными по данной тематике. При этом подчеркивается роль психологических факторов, влияющих на возникновение коммуникативных трудностей у личности.

ЦЕЛЬ: Изучить и научно проанализировать основные аспекты трудностей межличностного общения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В настоящее время существует множество работ психологов, в которых проблема сложной коммуникации является специальной темой исследования. Теоретический анализ этих работ выявляет определенные различия в постановке проблемы, задачах и целях ее изучения, понимании психологической природы и механизмов изучаемого явления, выявлении возможных областей практического применения конкретных результатов. Таким образом, можно выделить несколько подходов к пониманию психологической природы трудностей общения [1]. Представители первого подхода рассматривают трудности общения как социально-перцептивные барьеры и факторы, препятствующие успешному общению (Е.В. Залюбовская, Л.И. Новикова, З.А. Нолиу, Б.Д. Парыгин).

ВЫВОД: Возникновение у человека трудностей в общении приводит к взаимному непониманию сторон, оптимальному управлению системой межличностных отношений, обеспечению устойчивого, искреннего общения между участниками общения. В то же время преодоление коммуникативных трудностей в деятельности человека обуславливает эффективное установление межличностных отношений.

Ключевые слова: коммуникация, трудности общения, межличностные отношения, социально-перцептивные барьеры, поведение, механизмы общения, социальная застенчивость, конформизм, коммуникативные барьеры, уверенное межличностное общение.

MAIN ASPECTS OF DISABILITIES IN PERSONAL COMMUNICATION

Rakhimova Etibor Rustamovna

Is an independent researcher at the Urgentsky State University

Annotation.

INTRODUCTION: The article presents the main content, mechanisms and factors of communication difficulties in individuals. In particular, the content of the concept of communication difficulties, an analysis of scientific research conducted by foreign scientists in this regard, is presented. At the same time, the role of psychological factors influencing the emergence of communication difficulties in individuals is indicated.

GOAL: To study and scientifically analyze the main aspects of communication difficulties in individuals

MATERIALS AND METHODS: Currently, there are many works by psychologists, in which the problem of complex communication is a special subject of research. Theoretical analysis of these works shows certain differences in the formulation of the problem, the tasks and objectives of its study, in understanding the psychological nature and mechanisms of the phenomenon under study, and in identifying possible areas of practical application of specific results. Thus, several approaches can be distinguished in understanding the psychological nature of communication difficulties [1]. Representatives of the first approach consider communication difficulties as socio-perceptual barriers and factors that hinder successful communication (E.V. Zalyubovskaya, L.I. Novikova, Z.A. Noliu, B.D. Parigin)

CONCLUSION: The emergence of communication difficulties in a person serves to ensure mutual misunderstanding of the parties, optimal management of the system of interpersonal relations, and stable sincere contacts between the participants in the communication. At the same time, the elimination of communication difficulties in human activity determines the effective establishment of interpersonal relations.

Keywords: communication, communication difficulties, interpersonal relations, socio-perceptual barriers, behavior, communication mechanisms, social shyness, conformity, communicative barriers, confident interpersonal communication.

Bugungi kunda muloqotdagi qiyinchiliklar shaxslararo munosabatlar sohasidagi eng muhim masalalardan biridir. Biz ko‘rib chiqayotgan hodisa xorij psixologiyasi va pedagogikasida ko‘p qirrali tarzda taqdim etilgan. Bu jihatdan muloqotdagi qiyinchiliklarning asosiy muammolari ijtimoiy va psixologik muammolar hisoblanadi. Jumladan, tushunish muammosining psixolingvistik, ijtimoiy-perseptiv jihatlarini nuqtai nazaridan tahlil qilinadi, hamkorlikdagi faoliyatni va shaxslararo munosabatlarni tashkil etishni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, ijtimoiy perseptiv jihat ushbu muammoni hal qilishda eng dolzarb masalalardan biri ekanligini hisobga olish muhimdir. Darhaqiqat uni tushunishda muloqot jarayonidagi qiyinchiliklarning keng doirasini aniqlash imkoniyati ochiladi. Suhbatdosh yoki sherik obrazining noadekvatligi; muloqot bo‘yicha suhbatdosh rolini qabul qilmaslik; tashqi xulq-atvor belgilari asosida insonning ichki dunyosini qabul qila olmaslik; muloqot mexanizmlarini boshqara olmaslik; suhbatdosh xulq-atvori motivlarining mos kelmasligi; muloqotda sheriklarning psixologik komfortining yo‘qligi kabi omillar murakkab muloqotning determinantlari bo‘lishi mumkin.

Hozirgi vaqtda psixologlarning ko‘plab ishlari mavjud bo‘lib, ularda murakkab muloqot muammosi maxsus tadqiqot mavzusi hisoblanadi. Ushbu ishlarning nazariy tahlili muammoning qo‘yilishida, uni o‘rganishning vazifalari va maqsadlarida, o‘rganilayotgan hodisaning psixologik tabiati va mexanizmlarini tushunishda, aniq natijalarni amalda qo‘llashning mumkin bo‘lgan sohalarini ajratishda ma‘lum farqlarni ko‘rsatadi. Shunday qilib, muloqotdagi qiyinchiliklarining psixologik tabiatini tushunishda bir nechta yondashuvlarni ajratib ko‘rsatish mumkin [1]. Birinchi yondashuv vakillari muloqotdagi qiyinchiliklarini ijtimoiy-perseptiv to‘siqlar va muvaffaqiyatli muloqotga to‘sqinlik qiluvchi omillar sifatida ko‘rib chiqadilar (Ye.V.Zalyubovskaya, L.I.Novikova, Z.A.Noliu, B.D.Parigin) [1].

Ikkinchi yondashuv vakillari uchun muloqotdagi qiyinchiliklar asosan ob‘yektiv xususiyatga ega bo‘lgan tashqi buzilishlar va asoratlar sifatida namoyon bo‘ladi (I.I. Aminov [2], R.A. Abdurahmonov, Ye.V. Sukanova [3]). Uchinchi yondashuv tadqiqotchilari muloqotdagi qiyinchiliklarini muloqot sub‘yektlarida psixologik noqulaylikning sub‘yektiv, ichki kechinmalari bilan birlashtiradi (N.V. Kunisina, L.A. Povarnisina, I.E. Strelkova, L.N. Staxeyeva). Bunda muloqotdagi qiyinchilik muammosini turli jihatlarini ko‘rib chiqilgan va so‘nggi davrlardagi tadqiqotlar va nashr ishlarini tahlil qilish mazkur masalani atroflicha tahlil qilishga yordam beradi.

Pedagogik muloqot psixologiyasida murakkab muloqot muammosi har tomonlama ko‘rib chiqiladi. Psixologik bilimlarning ushbu sohasida tadqiqotlar davomida boy va xilma-xil empirik materiallar mavjud bo‘lib, ularda “o‘qituvchi – o‘quvchi”, “o‘quvchi – o‘quvchi” munosabatlari sohasidagi murakkab muloqotning o‘ziga xos xususiyatlari aks ettirilgan (S.A.Ambalova [4], M.I.Bekoyeva [5], O.F.Djiyoyeva [6]); talabalarni chet tiliga intensiv o‘qitish jarayonidagi kommunikativ to‘siqlar [7-12]; talabalik davridagi muloqotdagi qiyinchiliklari (L.A. Povarnitsina) va ijtimoiy-psixologik trening sharoitida talabalar muloqotidagi ijtimoiy-perseptiv to‘siqlar (L.A.Petrovskaya) [13]; shaxslararo ishonchli muloqotning qiyinchiliklari (I.P.Koshevaya) [14]; o‘smirlarning kommunikativ qiyinchiliklari (Ye.A.Leshinskaya [15]). Shu bilan birga, mualliflar o‘rganilayotgan muammolarning nazariy tamoyillarini turli jihatlardan ko‘rib chiqadilar hamda muloqot qiyinchiliklari va ularni bartaraf etish yo‘llarini turlicha talqin qiladilar.

O‘smirlarda muloqot jarayonidagi qiyinchiliklarni keltirib chiqaruvchi eng ko‘p uchraydigan sabablar shubha, tajovuzkorlik, xavotirli gumonsirash, fobiyalar, ehtiyotkorlik, hissiy beqarorlik, o‘zini past baholash, bo‘ysunish, guruhga qaramlik, ijtimoiy tortinchoqlik, shaxsning zaif irodaviy komponenti, konformlik, yopiqlik, egosentrizm, asabiylashish, o‘zining nomukammalligi hissi, tortinchoqlik, intizomsizlik, o‘zini yomon nazorat qilish va boshqalardir.

Bunday xususiyatlarning mavjudligi shaxs ichidagi psixologik nizolarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. O'smir o'z shaxsini baholashga qaratilgan barcha fikrlarni o'ziga singdiradi va shu bilan o'zini o'zi ekstreseptiv obrazini yaratadi. Ba'zan u yoki bu shaxs bilan qisqa muddatli suhbat yoki kichik axborot almashinuvi ham o'smir shaxsining ruhiy-psixologik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu boradagi ilmiy tadqiqot ishlarini tahlil qilish ko'plab mualliflar muloqotning psixologik qiyinchiliklari deganda "sheriklar o'rtasidagi aloqalarning buzilishi va o'zaro ta'sirning borishi, munosabatlarning rivojlanishiga har qanday to'siqlarning paydo bo'lishi, hatto ularning uzilishi, muloqot jarayoni noqulay bo'lganda va suhbatdoshlar hissiy noqulaylik, zo'riqishni boshdan kechirganda, bu xulq-atvorlarning moslashmasligiga olib kelishi mumkin" [1].

Muloqot jarayonidagi qiyinchiliklarining psixologik tabiatini tushunishda rus psixologiyasida subektiv hodisa sifatida «... muloqotning real, obektiv qiyinchiliklarini uning qulay modeli bilan aniq muloqotning nisbati asosida o'zgartirish va talqin qilish» tendensiyasi shakllangan [16, s. 95].

Qulay model sifatida asosan kompetentli, optimal, samarali muloqot jarayoni ko'rib chiqiladi. Ushbu muloqotning ahamiyatli juft o'ldovlari, odatda, sub'yektiv ma'lum shaxsiy fazilatlar, shuningdek, qobiliyatlari, ko'nikmalari va malakalari hisoblanadi. Ko'plab tadqiqotlar muloqotdagi suhbatdoshlarining belgilangan parametrlarga mos kelmasligini muloqotdagi qiyinchiliklarning sabablariga tenglashtiradi. Muloqotdagi qiyinchiliklarni ko'rib chiqishning ushbu jihatida qulay yoki noqulay muloqotni tahlil qilish zarurati paydo bo'ladi. Shunga muvofiq baholash elementlari yoki mezonlarini ochib berish nazarda tutiladi. Ularning mazmunli talqini shaxs uchun ob'yektiv va sub'yektiv ma'nolarda namoyon bo'lishi mumkin.

Ob'yektiv mezonlar deganda muloqotning mazmuniy jihati, uning shaxsga ma'naviy va shaxsiy ta'siri, axloqiy takomillashuvi tushuniladi. Uning natijalari atrofdagilar tomonidan qayd etiladi. Sub'yektiv mezonlar sifatida shaxsning emosional tomoni, uning muloqotga sub'yektiv-shaxsiy bahosi, shaxslararo aloqalar sohasidagi qulay munosabatlari namoyon bo'ladi. Ushbu mezonlarning uyg'un yoki ziddiyatli kombinatsiyalari to'rtta variantni keltirib chiqaradi:

Birinchi variant individda o'zaro ta'sirning noqulay sharoitlarida, muloqot xarakterining mazmunsizligida, ba'zan esa antisosial yo'nalishda o'z muloqotiga sub'yektiv ijobiy baho berish va undan qoniqishni nazarda tutadi. Bunda muloqot inson uchun muloqotning emosional-ijobiy komponenti hisoblanadi.

Ikkinchi variant, muloqotni ob'yektiv uyg'un, ijobiy baholashda shaxsda muloqotdan ham, o'z-o'zidan ham sub'yektiv qoniqmaslikni keltirib chiqaradi.

Uchinchi variant muloqotning ob'yektiv mohiyatini va uning shaxs ongida sub'yektiv aks etishini noqulay, mazmunsiz o'zaro munosabatlar sifatida tavsiflaydi.

To'rtinchi variant muloqot bo'lib, u ham sub'yektiv, ham ob'yektiv mezonlar bo'yicha qoniqish hosil qiladi va yaxshi, yoqimli muloqot sifatida baholanadi.

Yuqorida sanab o'tilgan variantlarning har biri o'ziga xos jihatlarga ega va tadqiqotchilarning e'tiboriga loyiqdir. Biroq, o'z tadqiqot tajribasi va o'tkazilgan nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, psixologlar uchun sub'yektiv ravishda o'zining muloqotidan norozi bo'lish hissi muammo hisoblanadi. Bu psixologga murojaat qilishning asosiy sababidir.

Shunday qilib, muloqotning psixologik qiyinchiliklari deganda (birinchi navbatda, sub'yektiv ravishda boshdan kechirilgan qiyinchiliklar nazarda tutiladi) biz turli xil buzilishlarni tushunamiz. Ularning oqibati maqsadlarga to'liq yoki qisman erishmaslik va muloqot ehtiyojlari va motivlarini qondirmaslik bo'lib, bu sub'yektiv muloqot jarayonidan va undagi o'z roldan qoniqmasligi bilan birga keladi.

Shuni unutmaslik kerakki, murakkab muloqotni nazariy va empirik o'rganish natijasida o'rganilayotgan hodisaning qat'iy ilmiy va ziddiyatsiz tasnifi yaratiladi. Shu bilan birga, murakkab muloqotni o'rganishga turli xil metodologik va nazariy yondashuvlar, qiyinchiliklarning haqiqiy ko'rinishlarining keng doirasi, muammoning ko'p qirraliligi, "muloqotdagi qiyinchilik" tushunchasining mazmuni va hajmining unga kiruvchi elementlarining mazmunli to'ldirilishi bilan yetarli darajada bog'liq emasligi ko'p sonli tipologiya va tasniflarni keltirib chiqaradi.

Muloqot jarayonida ma'lum bir funksiyalar yoki bosqichlarni ajratib ko'rsatishda shaxslararo murakkab o'zaro ta'sir muammolari paydo bo'ladi. Shaxslararo aloqa o'rnatish muammosi, tortinchoqlik, o'zini noto'g'ri taqdim etish, autistiklik birlamchi aloqa bosqichiga kiritilishi mumkin.

Shaxslararo munosabatlarni barqarorlashtirish bosqichidagi qiyinchiliklar esa o'zaro munosabatlardan qoniqmaslik, egosentrizm, qulay psixologik muhitni yarata olmaslikda namoyon bo'ladi. Muloqotdagi qiyinchiliklari klasterlari muloqotning turli shakllarida yaqqol namoyon bo'ladi. Jumladan, ishbilarmonlik muloqoti, rasmiy, shaxsiy, rol, hissiy va hokazo.

Muloqot qiyinchiliklarining mazmuniy-funksional tavsifi va sababiy bog'liqligi ushbu tushunchaning quyidagi tasnifi bo'lishi mumkin. Mazmuniy-funksional tavsifiga ko'ra, muloqotning sub'yektiv va ob'yektiv qiyinchiliklari ajratiladi. Birinchisi, har doim ham ijtimoiy o'zaro ta'sirda aniq namoyon bo'lmaydi, bu qiyinchiliklar sheriklar uchun ochiq emas. Ob'yektiv qiyinchiliklar esa tashqi sabablar tufayli yuzaga keladi, bevosita aloqa sharoitlarida namoyon bo'ladi. Sababiy shartlanganlik mezoni bo'yicha muloqotdagi qiyinchiliklari birlamchi omillar (insonning tabiiy xususiyatlariga bog'liq) va ikkilamchi omillar (psixogen va sosiogen qiyinchiliklar) ga bo'linadi.

Birgalikdagi faoliyat vaziyatlarida yuzaga keladigan murakkab muloqot va faoliyat jihatiga ko'ra tasniflashni ko'rib chiqadi. Bu holda muloqotdagi qiyinchiliklarining namoyon bo'lishi ikki xil bo'ladi: umumiy xarakterdagi hodisalar va xususiy xarakterdagi hodisalar. Birinchi holatda muloqotdagi qiyinchiliklar 2 ta omil ta'sirida yuzaga keladi: muloqot sheriklarining individual, psixologik xususiyatlari va shaxslararo munosabatlar. Ular muloqotning xulq-atvor, kognitiv va affektiv komponentlariga ta'sir qiladi.

Ushbu turdagi qiyinchiliklar uchta asosiy shaklga ega:

- 1) shaxslararo o'zaro ta'sirning kommunikativ faolligi ko'rinishidagi birgalikdagi faoliyat vaziyatlarida ifodalanadigan muloqotning to'yinganligi transformatsiyasida;
- 2) aloqani ushlab turish qurilmalarini transformatsiyalashda,
- 3) muloqotning verbal va noverbal vositalarini qo'llash usul va uslublarining transformatsiyasida.

Xususiy xarakterdagi muloqotdagi qiyinchiliklarining ko'rinishlari muloqot sub'yektlarining o'zaro munosabatlarining real vaziyatlarida yuzaga keladi. Ular o'z mazmuniga ko'ra, o'ziga xos o'zaro ta'sir xarakteriga ega. Ushbu ko'rinishlarning ikkita kichik guruhi ajratiladi:

- 1) Birinchi kichik guruh muloqot sheriklarining individual va psixologik xususiyatlari bilan belgilanadi.
- 2) Ikkinchi kichik guruh muloqotdan qochish, nizolar, kelishmovchiliklar, suhbatdoshni dezinformatsiya qilish vaziyatlarida namoyon bo'ladi va shaxslararo munosabatlar omili bilan shartlanadi.

Ko'rib chiqilgan tasnifda shaxslararo muloqot, o'zaro munosabat va o'zaro ta'sir bilan belgilanadigan tashqi determinantni va muloqot sheriklarining individual-psixologik xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan ichki determinantni ajratish kerak.

Bizga murakkab muloqot determinantlarini ajratish muhim ko'rinadi, chunki muloqotdagi qiyinchiliklarini ob'yektiv-vaziyatli (tashqi ko'rinishlar) va sub'yektiv (ichki ko'rinishlar) rejalarda kuzatish imkoniyati paydo bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, "murakkab muloqotning determinantlari yoki omillari psixologik hodisalarni, belgilarni, muloqot qiyinchiliklarining korrelyatlarini aniqlashga imkon beradi. Bu esa ularni tashxislashning uslubiy vositalarini ishlab chiqish uchun zarurdir"[1].

Muloqotdagi qiyinchiliklarini o'rganishdagi asosiy yondashuvlarni tahlil qilar ekanmiz, shaxslararo muloqotdagi qiyinchiliklar ko'plab psixologik ko'rinishlarini ta'kidlash lozim, ularning xilma-xilligi ikki shaklga to'g'ri keladi:

1. Muloqot sheriklarining xulq-atvorlarida namoyon bo'ladigan tashqi. Bunda o'zaro munosabatlarining noadekvatligi, kelishuvchanlikning buzilishi, nizolar, janjallar, noadekvat xatti-harakatlar belgilovchi korrelyatlar bo'lib xizmat qiladi. Mazkur jarayonda miqdoriy xususiyatlarni ham ajratib ko'rsatish kerak: muloqotning davomiyligi, jadalligini, hajmi va masofasi.

2. Shaxslar ongida affektiv-emosional va perseptiv-rasional darajalarda sub'yektiv aks etadigan ichki. Bunda shaxs psixologik noqulaylik va muloqotdan hissiy qoniqmaslikni boshdan kechiradi.

Shunday qilib, murakkab muloqotning empirik korrelyantlari xulq-atvor, rasional va hissiy omillardir. Xulq-atvor omillari suhbatdoshlarning kommunikativ xulq-atvorini bevosita harakatlari sifatida namoyon bo'ladi. Rasional faktlar - muloqot sub'yektlarining muloqotdagi qiyinchiliklari omillari va sabablari haqidagi o'z fikrlarini aks ettiradi. Emosional omillar muloqotdan qoniqmaslik, psixologik noqulaylikda namoyon bo'ladi.

Shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini me'yorlashtirish nafaqat muloqotdagi qiyinchiliklarini, balki korreksion-tarbiyaviy ishlarni ham tushunish sabablari va usullarini o'rganishning zaruriy va majburiy shartidir.

Bunday standartlashtirish turli usullar asosida amalga oshirilishi mumkin. Jumladan, ma'naviy komponent, psixofiziologik, individual va shaxsiy sifatida ta'riflanadigan psixik regulatsiya darajalari haqidagi tasavvurdan foydalanish. Yuqoridagilarga asoslanib, quyidagi sinflarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Birinchi sinf asoslar bo'lib, ular psixik regulatsiya darajasi bilan belgilanadi. Ularga shaxsning psixofiziologik xususiyatlari, nerv tizimining tipi, xarakteri, temperamenti, emosional-irodaviy sohasi va hokazolar kiradi.

Ikkinchi sinf - bu boshqarishning turli darajalari bilan belgilanadigan va tizimli yoki kompleks xususiyatga ega bo'lgan asoslardir.

Shunday qilib, ushbu muammoni ko'rib chiqib, muloqotdagi qiyinchiliklar muammosini tizimli nazariy ishlab chiqishni amaliy vazifalar bilan bog'lash va tuzatish ishlari usullarini aniqlash zarur.

Muloqot jarayonidagi murakkabliklarning nazariy masalasini tahlil qilib, "murakkab muloqot" fenomeni o'z talqini va psixologik mazmuniga ko'ra, bir xil emas degan xulosaga kelish mumkin. Ushbu hodisaning nazariy jihatlarini turli yondashuvlar va turli mualliflar nuqtai nazaridan ochib berilgan. Shuning bilan birga "muloqotdagi qiyinchiliklar" atamasi psixologik-pedagogik adabiyotlarda "muloqot muammolari", "muloqotdagi qiyinchiliklar", "kommunikativ qiyinchiliklar", "kommunikativ to'siqlar", "muloqotdagi uzilishlar", "kommunikatsiyaning buzilishi" va boshqa tushunchalarning sinonimi hisoblanadi. Ushbu atamalarining mazmuni va talqini ba'zan noaniq bo'lib, bu sohadagi tadqiqot ishlarini sezilarli darajada murakkablashtiradi.

Keltirilgan fikrlardan ko'rish mumkin, shaxsda muloqotdagi qiyinchiliklarni yuzaga kelishi tomonlarning o'zaro bir-birini tushunmasligi, shaxslararo munosabatlar tizimini optimal boshqarish hamda muloqot ishtirokchilari o'rtasida barqaror samimiy aloqalarni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuning bilan birga inson faoliyatida muloqotdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish shaxslararo munosabatlarni samarali yo'lga qo'yilishini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Парыгин Б.Д. Анатомия общения: Учеб. пособие. - СПб., 1999. - 301 с
2. Аминов И.И. Психология делового общения: Учебное пособие / И.И. Аминов. - М., 2013. - 287 с.
3. Цуканова Е.В. Психологические трудности меж личностного общения. М., 2008. - 250с.
4. Амбалова С.А. Личность и ее приобщение к социальному миру //Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2016. Т. 5. № 1 (14). С. 9-11.
5. Бекоева М.И. Многоуровневая система высшего профессионального образования как объект научно педагогического анализа //Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. 2012. № 1. С. 352-354.

6. Джигоева О.Ф. Социально-педагогические техно логии оптимального решения затрудненного общения в общеобразовательной школе и вузе //автореферат кан. дис. Владикавказ, 2007. - 24с.
7. Метелева Л.А. К вопросу о взаимосвязи социализации и формирования коммуникативной компетентности студентов в процессе обучения иностранному языку // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2014. № 1. С. 49-51.
8. Апанасюк Л.А. Формирование готовности студентов-иностранцев к межкультурному общению при обучении иностранному языку // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. 2015. № 4 (23). С. 30-33.
9. Сивухин А.А. Роль интегративного подхода в обучении иностранному языку для специальных целей будущих бакалавров в вузе // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2016. Т. 5. № 1 (14). С. 106-109.
10. Телегина А.Т. Формирование навыков межличностной коммуникации в процессе обучения иностранному языку, ориентированных на реализацию ключевых компетенций // XXI век: итоги прошлого и проблемы на стоящего плюс. 2013. № 7 (11). С. 169-174.
11. Бульдина И.А. Основные принципы обучения говорению на иностранном языке (английском) студентов неязыковых специальностей вуза с разным уровнем подготовки // Карельский научный журнал. 2016. Т. 5. № 4 (17). С. 9-12.
12. Амитрова М.В., Нелюбина Е.А., Комарова Е.Ю. Содержание обучения иностранному языку и его влияние на формирование социально значимых качеств для профессиональной деятельности у студентов технического вуза // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2016. Т. 5. № 4 (17). С. 32-35.
13. Петровская Л.А. Компетентность в общении: социально-психологический тренинг. - М.: Изд-во МГУ, 1989. - 216 с.
14. Лешинская Е. А. Диагностика и коррекция коммуникативных трудностей у младших подростков: автореферат дис. ... кандидата психологических наук : 19.00.07 / Ин-т психологии. - Киев, 1992. - 19 с.
15. Лабунская В.А. О смысловом пространстве не вербального общения// Российский психологический журнал. №3.2014. С.93-109
16. Молодцова Т.Д., Гура В.В., Шалова С.Ю. Исследование проблемы дезадаптации детей и подрост ков в России в XX веке //Балтийский гуманитарный журнал. 2016. Т. 5. № 1 (14). С. 115-119.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Raximova E'tibor Rustamovna

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Urganch shahri

YETUKLIK YOSHIDA QALQONSIMON BEZ KASALLIGIGA CHALINGAN BEMORLARNI RUXIY HOLTINI AMALIY O'RGANISHNING AHAMIYATI

Jumaniyozova Shahnoza Rajabboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti, Urganch shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada qalqonsimon bez kasalligining psixoemotsional ta'sini o'rganish bo'yicha adabiyotlar tahlil qilindi. Tadqiqotda qalqonsimon bez kasalligi bilan kasallangan bemorlar va sog'lom odamlar ruhiy holati amaliy o'rganilib, natijalar statistik tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlar bo'yicha xulosalar berildi.

MAQSAD: Yetuklik yoshidagi qalqonsimon bez kasalligiga chalingan bemorlarni kasallik sababli psixoemotsional holatidagi o'zgarishlarni amaliy o'rganish, natijalarni matematik statistik tahlil qilish va kerakli tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ushbu tadqiqotimizni metodologik asosi sifatida F.Aleksander, G.Selening ilmiy qarashlariga, U.Kenon tomonida "gomeostaz" nazaryasiga asoslanib, bemor va sog'lom insonlarni hayotiy stressli vaziyatlarda mustaqilligi qanday darajada ekanligini o'rganish maqsadida Psixologik olam mustaqilligi metodikasi (S/K/Nortova-Bochever tomonidan ishlab chiqilgan) metodikasini o'tkazildi.

XULOSA: Mazkur tadqiqotni olib borish maqsadida ko'plab adabiyotlarni o'rganib chiqib, qalqonsimon bez kasalligiga chalingan bemorlar bilan o'tkazgan tadqiqotim tajribalaridan kelib chiqib, mazkur kasallik uzoq muddatli davolanishni talab qiladi. Davolanish, kasallikdan tuzalish kasallikning turiga qarab farqlanishini, bemorlarni kasalliklarini yengishida tuzalishida faqat tibbiy jixatdan emasa balki psixologik jihatdan ta'sir ko'rstish davolanish samaradorligini oshiradi. Qalqonsimon bez kasalligining o'ziga hosligi shundagi, bu kasallikka chalingan bemorlar dastlab kasallikka e'tibor berishmaydi. Kasallik organizmning boshqa organlariga salbiy ta'sir ko'rsatganidan keyin esa kasallikdan davolashni boshlashadi. Qalqonsimon bez o'zi kichkina organ bo'lsa ham ham inson hayoti, ayniqsa reproduktiv salomatligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bemorlar bilan sog'lom insonlarni natijalari bir biridan farq qilishi, jinslar o'rtasida esa tafovutlar farq qilmasligi aniqlandi.

Kalit so'zlar: endokrin tizim, reproduktiv soha, stress, xavotirlanish darajasi, psixika, sindrom, gomeostaz, psixosomatika, vegetativ nerv tizimi.

ЗНАЧЕНИЕ ПРАКТИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ПСИХИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ БОЛЬНЫХ С ЗАБОЛЕВАНИЯМИ ЩИТОВИДНОЙ ЖЕЛЕЗЫ У ВЗРОСЛЫХ

Джуманиязова Шахноза Раджаббоевна
Ургенский государственный педагогический институт, город Ургенч

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье представлен обзор литературы о психоэмоциональном

влиянии заболеваний щитовидной железы. В ходе исследования изучалось психическое состояние пациентов с заболеваниями щитовидной железы и здоровых людей, а результаты подвергались статистическому анализу. На основании полученной информации были сделаны выводы.

ЦЕЛЬ: Провести практическое исследование изменений психоэмоционального состояния взрослых пациентов с заболеваниями щитовидной железы вследствие заболевания, провести математико-статистический анализ полученных результатов и разработать необходимые рекомендации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Методологической основой данного исследования стала Методология психологической независимости мира (разработана С/К/Нортовой-Бочеввер) с целью изучения уровня независимости больных и здоровых людей в стрессовых жизненных ситуациях, основанная на научных взглядах Ф. Александера, Г. Селье и теории «гомеостаза» У. Кенона.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: На основании моего обширного обзора литературы и моего опыта работы с пациентами с заболеваниями щитовидной железы можно сделать вывод, что это заболевание требует длительного лечения. Лечение и восстановление после болезни различаются в зависимости от типа заболевания, и оказание влияния на пациентов с целью преодоления болезни и выздоровления не только с медицинской, но и с психологической точки зрения повышает эффективность лечения. Особенностью заболеваний щитовидной железы является то, что пациенты с этим заболеванием изначально не обращают на себя внимания. Лечение заболевания начинается только после того, как болезнь уже негативно повлияла на другие органы тела. Хотя щитовидная железа сама по себе является небольшим органом, она оказывает огромное влияние на жизнь человека, особенно на репродуктивное здоровье. Было установлено, что результаты больных и здоровых людей различались между собой, а различий между полами не было.

Ключевые слова: эндокринная система, репродуктивная сфера, стресс, уровень тревожности, психика, синдром, гомеостаз, психосоматика, вегетативная нервная система.

THE IMPORTANCE OF PRACTICAL STUDY OF THE MENTAL STATE OF PATIENTS WITH THYROID DISEASE IN ADULTS

Jumaniyozova Shahnoza Rajabboy qizi
Urgench State Pedagogical Institute

Annotation.

INTRODUCTION: This article analyzes the literature on the study of the psychoemotional impact of thyroid disease. In the study, the mental state of patients with thyroid disease and healthy people was practically studied, and the results were statistically analyzed. Conclusions were drawn based on the data obtained. **PURPOSE:** To practically study changes in the psychoemotional state of patients with thyroid disease in adulthood due to the disease, to conduct a mathematical statistical analysis of the results and to develop the necessary recommendations.

MATERIALS AND METHODS: The methodological basis of this study was the scientific views of F. Alexander, G. Selen, and the theory of “homeostasis” by U. Kenon, in order to study the degree of independence of patients and healthy people in stressful life situations, the Psychological World Independence Methodology (developed by S/K/Nortova-Bochever) was used.

CONCLUSION: In order to conduct this study, after studying a lot of literature and based on my research experiences with patients with thyroid disease, this disease requires long-term treatment. Treatment and recovery from the disease differ depending on the type of disease, and influencing patients not only from a medical perspective but also from a psychological perspective increases the effectiveness of treatment. The peculiarity of thyroid disease is that patients with this disease initially

do not pay attention to the disease. After the disease has a negative effect on other organs of the body, they begin to treat the disease. Although the thyroid gland itself is a small organ, it has a great impact on human life, especially reproductive health. It was found that the results of patients and healthy people differ from each other, and there are no differences between the sexes.

Key words: endocrine system, reproductive sphere, stress, anxiety level, psyche, syndrome, homeostasis, psychosomatics, autonomic nervous system.

Bugungi kunda Endokrin tizim kasalliklari jumladan Qalqonsimon bez kasalligi bilan kasallanish kundan kunga ko'paymoqda. Qalqonsimon bez kasalligi keltirib chiqaruvchi sabablardan biri bu yod tanqisligi mavjud bo'lgan hududlar bo'lsa, ikkinchi sabablaridan biri insondagi salbiy psixoemotsional xolat ekanligini ketirib o'tish lozim. Shu sababli ham endokrin tizim kasalliklarini psixosomatik kasalliklar sirasiga kiritish mumkin. Bu fikrlar qadimgi sharq va g'arb olimlari o'z asarlarida keltirib o'tishgan.

Hozirgi kunda mamlakatimizda endokrinologiya sohasida juda katta o'garishlar qilinmoqda. Jumladan, qabul qilingan davlat dasturlari, prezident qarorlari, ularni ijrosini ta'minlash maqsadida qilinayotgan amaliy ishlar buning yorqin misoli. Endokrinologiya sohasida o'zining ilmiy ishlarini olib borayotgan qator olimlarimiz bor. Ular sirasiga M. S. Astrov, S. A. Ma'sumov, R. Q. Islombekov, Yo. X. Turakulov [10] kabi olimlarni kiradi. Lekin bu o'zgarishlarning hammasi tibbiyot sohasi bilan bog'liq hisoblanib, qalqonsimon bez kasalligiga chalingan bemorlarning psixoemotsional sohasi hali o'rganilmagan hisoblanadi.

XIX asrda ilm fan ning taraqqiyoti natijasida ilmiy bilimlarning to'planishi aniq isbot talab qiladigan asosga ega bo'lishni talab qila boshlaydi. Shu vaqlarda tajribada qo'llanilmagan, eksperimental usulda qilinmagan nazaryalarga ishonch birmuncha pastroq edi. Keyinchalik Veber va Fexner tomonidan psixologiyaga eksperimental usulning kiritilishi inson psixik jarayonlarini metodiklar yordanida o'rganish imokini berdi[9] Bu psixologiyada eksperimental psixologiyaning rivojlanishi uchun dastlabki qadam edi. Keyinchalik ilm - fanning rivojlanishi va fanlararo integratsiyaning uyg'unlashning natijasida inson psixikasining organizim salomatligiga ta'siri tajribalar asosida o'rganila boshlandi. Bu mavzu yuzsidan turli ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Shunday tadqiqotlardan biri, Frans Aleksander tadqiqotlari aytib o'tishimiz kerak. Aynan F.Aleksanderning izlalishlari mazkur tadqiqot asosini tashkil qiladi. Inson tanasining barcha qismlari bosh miya markazlari bilan bevosita va bilvosita bog'liq holda, markaziy organlar nazorati ostida ishlaydi. Masalan, inson ichki organlar faoliyati vegetativ asab tizimi tomonidan boshqariladi. Aynan inson psixikasini fiziologik asosini ham markaziy asab tizimi tashkil qiladi. Keyinchalik, ilm- fan taraqqiyotida endokrin bezlarning kashf qilishi tananing turli vegetativ funksiyalarning juda murakkab bog'lashda ishlashini tushuntirishga imkon bergan [4].

Shu va shu kabi kashfiyotlarning aniqlanishi psixikaning inson tanasining qanday boshqarishi va markaziy asab tizimiga ta'sirini chuqurroq o'rganishga imkon beradi. Aynan bu fanda psixosomatika hisoblanadi. Bu tadqiqot F. Aleksander tomonida chuqurroq o'rganilgan va qalqonsimon bez kasalliklari ham psixosomatik kasalliklar sirasiga kiritilgan [1]. F.Aleksanderning tadqiqot ishlarida aynan qalqonsimon bez kasalligi turidan giperteriozni psixosomatik kasalliklar sirasiga kirishishini aniqlaydi [5]. Bu kasallikni keltirib chiqaruvchi va rivojlanishida shaxsning ichki psixologik nizolari muhim ahamiyat kasb qilishi bayon qilingan.

Tadqiqotimiz uchun keying asos G.Selning stress hqaidagi ilmiy qarashlari oldindi. "Stress" atamasini 1936-yili fanga kanadalik fiziolog olim G. Sele kiritgan. Stress nima?

Stress — organizmning stressorga nisbatan javob reaksiyasidir. Bu holatda spesifik va nospetsifik reaksiyalar kuzatiladi.

Inson stressiz yashay olmaydi, hayot bor joyda stress bor, uning bor bo'lmasligi olim deganidir (G.Sele, 1956). G.Sele stressni 3 asosiy bosqichga ajratgan va uni quyidagicha ta'riflagan:

Birinchi bosqich — xavotirlanish bosqichi. Bu bosqichda qon bosimi va tana harorati pasayadi, kapilyarlaming qon bilan toʻlishi va alkaloz kuzatiladi, oshqozon-ichak sistemasida funksional oʻzgarishlar paydo boʻladi, qonda qand miqdori kamayadi;

Ikkinchi bosqich — qarshilik koʻrsatish bosqichi. Bu bosqichda alkaloz asidoz bilan, gipoglikemiya giperglikemiya bilan, arterial gipotoniya gipertoniya bilan almashadi, tana harorati koʻtariladi va buyrak usti bezi qobigʻi shishadi, kortikosteroidlar koʻplab ajralib chiqadi;

Uchinchi bosqich — toliqish bosqichi. Bu bosqichda yurak mushaklarida distrofik oʻzgarishlar kuzatiladi, oshqozon-ichak sistemasida yarachalar paydo boʻladi, ularga nuqtasimon qon quyiladi [6].

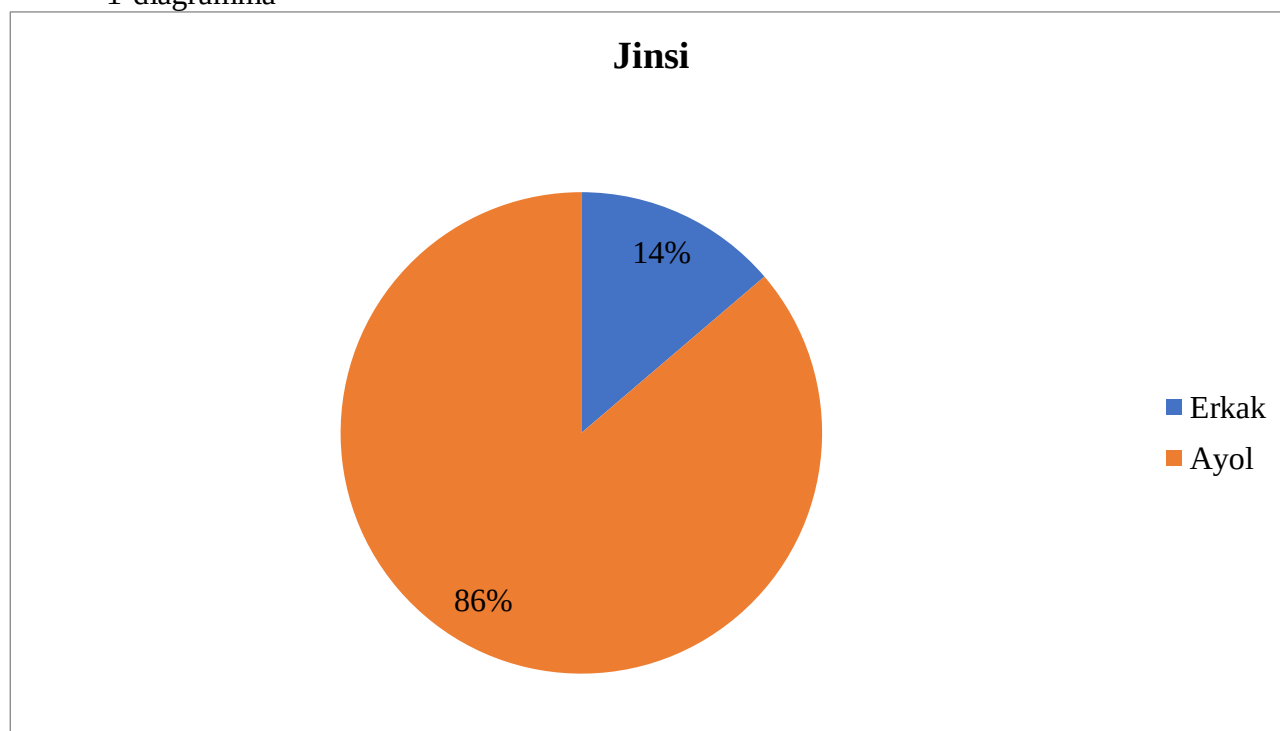
Stress haqida juda koʻplab tadqiqotchi olim, psixologlar oʻzlarining ilmiy izlanishlarini olib borganlar. Demak, xulosa oʻrnida shuni aytish kerakki, stress organizmning umumiy moslashuv sindromidir. Tadqiqotni olib borishda Ulter Kenon va Gan Seli tomonidan chuqurroq tahlil qilingan stress nazaryasiga tayanilgan. Aynan U.Kenon tomonida “gomeostaz” nazaryasi ilgari suriladi. Tadqiqotchi, 1933 yilda “Psixika va tana” nomli asarini yaratadi. “Psixika va tana asarining asosini “gomeostaz” nazaryasi tashkil qiladi. Asarda tashqi muxitdan keladigan turli taʼsirlarga organizimning moslashunchanlik qobiyati haqida aniq faktlar keltirilgan. Inson organizmidagi turli ehtiyojlar natijasida vujudga keladigan oʻzgarishlar, masalan, ochlik, qoʻrquv, jahldorlik holatlarini uzoq yillar davomida eksperimental oʻrganib, “gomeostaz”- inson organizmining ichki holatini davomiyligi nazaryasini yaratdi [8].

Olimning fikricha, tashqi muhit bilan “Gomeostaz” taʼsida asosiy rol ni markaziy va vegetativ nerv tizimi egallaydi. Markaziy nerv tizimi tashqi muhit bilan, vegetative nerv tizimi gomeostaz holtini ushlab turadi. Bundan organizmning tashqi va ichki taʼsirlarga nisbatan “qochishi yoki kurashi” masalasi turadi [5]

Tadqiqotda jami 80 nafar sinaluvchi qatnashdi. Sinaluvchilar tarkibini 20 yoshdan 65 yoshgacha boʻlgan erkak va ayol tashkil etadi. Ular ikki guruhga boʻlinadi. Birinchi kasallik aniqlangan va ikkinchi sogʻlom sinaluvchilar.

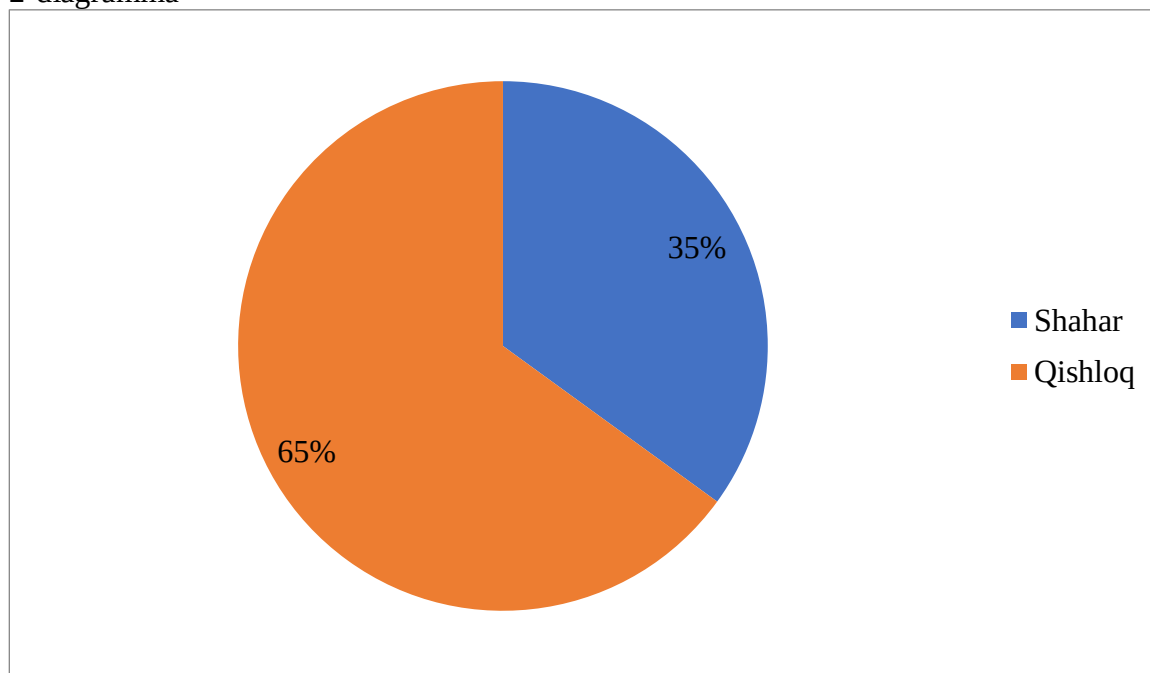
Ilmiy tadqiqotda qatnashgan sinaluvchilarning 11 nafari(13.8%) erkak kishi, 69 nafari (86.3%)i ayol kishini tashkil qiladi. (1-diagramma)

1-diagramma

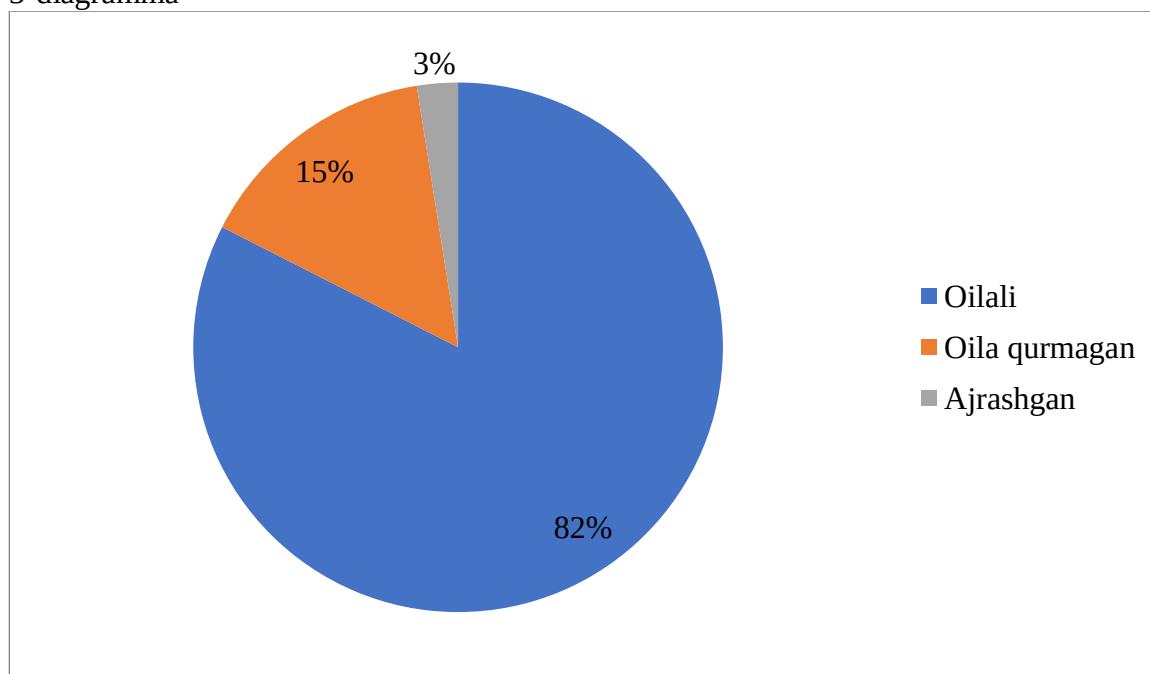
Sinaluvchilarning 28 nafari (35%) Shaharda, 52 nafari (65%) qishloq joylarida istiqomad qiladilar. (2-diagramma)

2-diagramma

Sinaluvchilarning 66 nafari (82.5%) Oilali, 12 nafari (15%) Oila qurmagan, 2 nafari (2.5%) ajrashgan sinaluvchilar hisoblanadilar. (3-diagramma)

3-diagramma

Psixologik olam mustaqilligi metodikasi bo'yicha tavsiflovchi statistika (n=39)

1-jadval

	Son	Minimal	Maksimal	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	Assimet riya	Eksess
Jismoniy tananing mustaqilligi	39	2,00	12,00	6,97	2,22	,217	-,101
Hududiy mustaqillik	39	3,00	11,00	7,08	1,87	,061	-,364
Narsa buyumlar olamidagi dunyoning mustaqilligi	39	3,00	12,00	7,54	2,33	-,170	-1,083
Odatlar mustaqilligi	39	1,00	10,00	6,54	1,94	-,751	,642
Ijtimoiy aloqalardagi mustaqillik	39	1,00	6,00	3,79	1,42	-,493	,283
Qadriyatlar mustaqilligi	39	3,00	13,00	7,33	2,31	,245	-,368
Shaxsning psixologik_makoning mustaqilligi	39	15,00	57,00	37,08	7,27	,398	2,417

Jismoniy tananing mustaqilligi shkalasi bo'yicha minimal ball 2,00, maksimal ball 12,00 . O'rtacha qiymat 6,97. Standart og'ish 2,22. Ushbu shkala bo'yicha norma 5 balldan 9 ballgacha bo'lgan ko'rsatkichni tashkil qildi. Assimetriya ($A=,217$) va Eksess ($E= -,101$) ballni tashkil qildi. (1-jadval)

Hududiy mustaqillik shkalasi bo'yicha minimal ball 3,00, maksimal ball 11,00. O'rtacha qiymat 7,08. Standart og'ish 1,87. Ushbu shkala bo'yicha norma 5 balldan 9 ballgacha bo'lgan ko'rsatkichni tashkil qildi. Assimetriya ($A=,061$) va Eksess ($E= -,364$) ballni tashkil qildi. (1-jadval)

Narsa buyumlar olamidagi dunyoning mustaqilligi shkalasi bo'yicha minimal ball 3,00, maksimal ball 12,00. O'rtacha qiymat 7,54. Standart og'ish 2,33. Ushbu shkala bo'yicha norma 5 balldan 10 ballgacha bo'lgan ko'rsatkichni tashkil qildi. Assimetriya ($A= -,170$) va Eksess ($E= -1,083$) ballni tashkil qildi. (1-jadval)

Odatlar mustaqilligi shkalasi bo'yicha minimal ball 1, maksimal ball 10. O'rtacha qiymat 6,54. Standart og'ish 1,94. Ushbu shkala bo'yicha norma 5 balldan 8 ballgacha bo'lgan ko'rsatkichni tashkil qildi. Assimetriya ($A= -,751$) va Eksess ($E= ,642$) ballni tashkil qildi. (1-jadval)

Ijtimoiy aloqalardagi mustaqillik shkalasi bo'yicha minimal ball 1,00, maksimal ball 6,00. O'rtacha qiymat 3,79. Standart og'ish 1,42. Ushbu shkala bo'yicha norma 2 balldan 5 ballgacha

bo'lgan ko'rsatkichni tashkil qildi. Assimetriya ($A=-,493$) va Eksess ($E=-,283$) ballni tashkil qildi. (1-jadval)

Qadriyatlar mustaqilligi shkalasi bo'yicha minimal ball 3,00, maksimal ball 13. O'rtacha qiymat 7,33. Standart og'ish 2,31. Ushbu shkala bo'yicha norma 5 balldan 10 ballgacha bo'lgan ko'rsatkichni tashkil qildi. Assimetriya ($A=,245$) va Eksess ($E=-,368$) ballni tashkil qildi. (1-jadval)

Shaxsning psixologik makonining mustaqilligi shkalasi bo'yicha minimal ball 15, maksimal ball 57. O'rtacha qiymat 37,08. Standart og'ish 7,27. Ushbu shkala bo'yicha norma 30 balldan 44 ballgacha bo'lgan ko'rsatkichni tashkil qildi. Assimetriya ($A=-,398$) va Eksess ($E=2,417$) ballni tashkil qildi. (1-jadval)

Kolmogorov-Smirnov mezoni yordamida metodikalarning normal taqsimlanish qonuniga mosligi tekshirildi ($n=40$)

2-jadval

	Z	p
Jismoniy tananing mustaqilligi	0,980	,292
Hududiy mustaqillik	0,983	,288
Narsa buyumlar olamidagi dunyoning mustaqilligi	1,068	,204
Odatlar mustaqilligi	1,16031	0,13536
Ijtimoiy aloqalardagi mustaqillik	1,400	,040
Qadriyatlar mustaqilligi	1,239	,093
Shaxsning psixologik makonining mustaqilligi	1,076	,198

Psixologik olam mustaqilligi metodikasi (S/K/Nortova-Bochever tomonidan ishlab chiqilgan) metodikasining shkalalari normal taqsimlanish qonuniga mosligi tekshirildi. Natijalar tahliliga ko'ra, Jismoniy tananing mustaqilligi shkalasi bo'yicha ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelganligi kuzatildi. ($Z=0,980$; $p>0,05$). Hududiy mustaqillik shkalasi bo'yicha ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelganligi kuzatildi. ($Z=0,983$; $p>0,05$). Narsa buyumlar olamidagi dunyoning mustaqilligi shkalasi bo'yicha ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelganligi kuzatildi. ($Z=1,068$; $p>0,05$). Odatlar mustaqilligi shkalasi bo'yicha ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelganligi kuzatildi. ($Z=1,16031$; $p>0,05$). Ijtimoiy aloqalardagi mustaqillik shkalasi bo'yicha ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelganligi kuzatildi. ($Z=1,400$; $p>0,05$). Qadriyatlar mustaqilligi shkalasi bo'yicha ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelganligi kuzatildi. ($Z=1,239$; $p>0,05$). Shaxsning psixologik makonining mustaqilligi shkalasi bo'yicha ma'lumotlar normal taqsimlanish qonuniga mos kelganligi kuzatildi. ($Z=1,076$; $p>0,05$) (2-jadval)

Student mezoni yordamida Psixologik olam mustaqilligi metodikasi shkalari bo'yicha jins tafovutlari aniqlandi ($n=39$)

3-jadval

	Jinsi	Son	O'rtacha qiymat	Standart og'ish	T	p
Jismoniy tananing mustaqilligi	Erkak	4	6,50	1,29	-0,447	,658
	Ayol	35	7,03	2,31		
Hududiy mustaqillik	Erkak	4	7,00	1,41	-0,086	,932
	Ayol	35	7,09	1,93		
Narsa buyumlar olamidagi	Erkak	4	7,50	2,65	-0,034	,973
	Ayol	35	7,54	2,33		

dunyoning mustaqilligi						
Odatlar mustaqilligi	Erkak	4	6,50	1,73	-0,041	,967
	Ayol	35	6,54	1,99		
Ijtimoiy aloqalardagi mustaqillik	Erkak	4	3,75	2,22	-0,066	,948
	Ayol	35	3,80	1,35		
Qadriyatlar mustaqilligi	Erkak	4	7,75	2,22	0,377	,709
	Ayol	35	7,29	2,35		
Shaxsning psixologik makonining mustaqilligi	Erkak	4	36,25	2,06	-0,237	,814
	Ayol	35	37,17	7,66		

Jismoniy tananing mustaqilligi shkalasi bo'yicha ishonch darjasidagi jins tafovuti kuzatimadi ($t=-0,447$; $p>0,05$). Ushbu shkala erkak va ayollarda bir xilda bo'lar ekan. (3-jadval)

Hududiy mustaqillik shkalasi bo'yicha ishonch darjasidagi jins tafovuti kuzatimadi ($t=-0,086$; $p>0,05$). Ushbu shkala erkak va ayollarda bir xilda bo'lar ekan. (3-jadval)

Narsa buyumlar olamidagi dunyoning mustaqilligi shkalasi bo'yicha ishonch darjasidagi jins tafovuti kuzatimadi ($t= -0,034$; $p>0,05$). Ushbu shkala erkak va ayollarda bir xilda bo'lar ekan. (3-jadval)

Odatlar mustaqilligi shkalasi bo'yicha ishonch darjasidagi jins tafovuti kuzatimadi ($t= -0,041$; $p>0,05$). Ushbu shkala erkak va ayollarda bir xilda bo'lar ekan. (3-jadval)

Ijtimoiy aloqalardagi mustaqillik shkalasi bo'yicha ishonch darjasidagi jins tafovuti kuzatimadi ($t=-0,066$; $p>0,05$). Ushbu shkala erkak va ayollarda bir xilda bo'lar ekan. (3-jadval)

Qadriyatlar mustaqilligi shkalasi bo'yicha ishonch darjasidagi jins tafovuti kuzatimadi ($t=0,377$; $p>0,05$). Ushbu shkala erkak va ayollarda bir xilda bo'lar ekan. (3-jadval)

Shaxsning psixologik makonining mustaqilligi shkalasi bo'yicha ishonch darjasidagi jins tafovuti kuzatimadi ($t= -0,237$; $p>0,05$). Ushbu shkala erkak va ayollarda bir xilda bo'lar ekan. (3-jadval)

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина: Принципы и практическое применение.- М.: Прогресс, 2009. - 320 с

2. Abdullayevna D.U. Onkologiya sohasida psixogik xizmat. T.: Ilm-ziyo-zakovat, 2020. - B.10 (Urazbayeva D.A. Psychological service in the field of oncology. T.: Ilm-ziyo-zakovat, 2020. - P.10)

3. Abdullayevna, U. D. (2022). ONKOLOGIK BEMORLAR PSIXOEMOTSIONAL HOLARLARINI DIAGNOSTIKA QILISHNING O'ZIGA XOSLIGI. O'ZBEKISTON OLIMLARINING ILMIY-AMALIY TADQIQOTLARI, 1(3), 43-47.

4. Dilbar ABDULLAYEVNA. (2024). THE NEED FOR SOCIAL-PSYCHOLOGICAL STUDY OF THE PSYCHOEMOTIONAL STATES OF ADOLESCENTS WITH SOMATIC DISEASES. *News of the NUUz*, 1(1.1.1), 215-219. <https://doi.org/10.69617/uzmu.v1i1.1.1.741>

5. Уразбаева Д.А. ОКОЛОГИК БЕМОР АЁЛЛАР ШАХСИЙ ЭМОЦИОНАЛ СОХАСИГА ТАЪСИР ЭТИШНИНГ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ. Т. – 2018. В.25-

6. Ibodullayev.Z. Tibbiyot Psixologiyasi. O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tibbiyot oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan TOSHKENT IQTISOD-MOLIYA» 2008

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Jumaniyozova Shahnoza Rajabboy qizi

“Boshlang‘ich ta’lim” fakulteti

“Umumiy psixologiya va boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi”

kafedrası o‘qituvchisi

Manzil: Xorazm viloyati Urganch shahar Ma’rifatchi maxallasi

E-mail: jumaniyozovashahnoza@gmail.com

OTA-ONA FARZANDNI BARKAMOL QILIB TARBIYALASHDA AHAMIYAT BERISHI KERAK BO'LGAN JIHATLAR.

Bahronova Mavluda O'tkir qizi

Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada, oila – har bir insonning dastlabki tarbiya oladigan, hayotining asosiy qadriyatlari shakllanadigan muhiti ekanligi, farzandning barkamol inson bo'lib yetishishida oilaning roli katta ekanligiga yana bir bor amin bo'lamiz. Ayniqsa, ota-ona farzandni barkamol qilib tarbiyalashda uni fikrlarini hurmat qilish, u bilan suhbatlashish, bolaning xohish- istaklarini ham inobatga olish, tarbiyaning izchilligi, axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, ta'lim va bilim olishga rag'batlantirish, farzandni qobiliyatlarini ham inobatga olish haqida fikr yuritiladi.

MAQSAD: Oilalarda sog'lom muhitni yuzaga chiqarishda ota-ona, farzandlarning ahlligi, o'zaro hurmat asosida yashash, oilaning har bir a'zosi manfaatlarini inobatga olish kerak.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida suhbat, ijtimoiy-psixologik so'rovnoma, kuzatish kabi metodlaridan foydalanildi va olingan natijalarning statistik ishonchlilik darajasi faktorli tahlil orqali tasdiqlandi.

XULOSA: Yuqoridagi fikr va mulohazalardan ma'lumki, farzandlar ota- onalar tomonidan faqat va faqat mehr-muhabbat istashadi, ular bilan suhbatlashishni, ularni eshitishlarini xohlashadi, ota-ona o'zaro chiroyli muomala qilishlarini istashadi. Ota -ona oilada o'zaro muomalada hurmat va mehr-muhabbat asosida munosabat qilishsa, o'zlari o'rnak bo'la olishsa, farzandlarga shuni o'zi kifoya qiladi.

Kalit so'zlar: Oila, qadriyatlar, farzandlarni tushunish, qo'llab- quvvatlash, bolaning qiziqishlari.

АСПЕКТЫ, НА КОТОРЫЕ РОДИТЕЛИ ДОЛЖНЫ ОБРАТИТЬ ВНИМАНИЕ ПРИ ВОСПИТАНИИ РЕБЕНКА, ЧТОБЫ ОН РАЗВИТСЯ ЗДОРОВО.

Бахромова Мавлюда Уткировна

*Преподаватель Бухарского инновационного образовательного
и медицинского университета*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В этой статье мы еще раз убедимся в том, что семья – это та среда, где каждый человек получает первоначальное воспитание и формируются главные ценности его жизни, и что семья играет важнейшую роль в становлении ребенка как всесторонне развитой личности. В частности, воспитывая ребенка, родители должны уважать его мнение, разговаривать с ним, учитывать его желания, быть последовательными в воспитании, прививать ему моральные ценности, поощрять его к образованию и получению знаний, а также учитывать способности ребенка.

ЦЕЛЬ: Создание здоровой среды в семье требует учета благополучия родителей и детей, проживания на основе взаимного уважения и интересов каждого члена семьи.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В ходе исследования использовались такие методы, как интервью, социально-психологическое анкетирование, наблюдение, а статистическая достоверность результатов подтверждалась с помощью факторного анализа.

ВЫВОД: Из вышеизложенных мыслей и соображений становится ясно, что дети не хотят ничего, кроме любви и ласки от своих родителей, они хотят разговаривать с ними, они хотят, чтобы их выслушали, и они хотят, чтобы их родители хорошо относились друг к другу. Если родители относятся друг к другу в семье с уважением и любовью и если они сами могут подавать пример, этого достаточно для их детей.

Ключевые слова: Семья, ценности, понимание и поддержка детей, интересы ребенка.

ASPECTS THAT PARENTS SHOULD PAY ATTENTION TO IN RAISING A CHILD TO MAKE THEM MADE WELL.

Bahronova Mavluda Utkir qizi

Teacher of Bukhara Innovative Education and Medical University

Annotation.

INTRODUCTION: In this article, we are once again convinced that the family is the environment where every person receives their initial upbringing and the main values of their life are formed, and that the family plays a great role in the child's development as a well-rounded person. In particular, it is considered that when parents raise their children well, they should respect their opinions, talk to them, take into account the child's wishes, the consistency of upbringing, teaching moral values, encouraging them to learn and gain knowledge, and take into account the child's abilities.

GOAL: In creating a healthy environment in families, it is necessary to take into account the well-being of parents, children, living on the basis of mutual respect, and the interests of each family member.

MATERIALS AND METHODS: During the research, methods such as interviews, socio-psychological questionnaires, and observation were used, and the statistical reliability of the results obtained was confirmed by factor analysis.

CONCLUSION: From the above thoughts and considerations, it is clear that children want only love and affection from their parents, they want to talk to them, they want to be heard, they want their parents to treat each other nicely. If parents treat each other in the family with respect and love, if they themselves can be an example, then this is enough for the children.

Keywords: Family, values, understanding children, support, child's interests.

Oilaviy tarbiya har bir jamiyatning asosiy ijtimoiy vazifalaridan biri bo'lib, barkamol shaxsni shakllantirishning dastlabki bosqichidir. Oilada shakllangan muhit va tarbiya uslublari farzandning kelajakdagi shaxsiyati, ijtimoiy munosabatlari va hayotga bo'lgan qarashlarini belgilaydi. Ushbu maqolada oilada farzand tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy va psixologik omillar o'rganiladi, hamda ular qanday shakllanishi va qo'llanilishi tahlil qilinadi. Oilaviy tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati shundaki, oila nafaqat shaxsning biologik rivojlanishini ta'minlaydi, balki uning ijtimoiylashuvi jarayonida muhim omil hisoblanadi. Ota-ona va boshqa oila a'zolari tomonidan beriladigan tarbiya bolada quyidagi ijtimoiy sifatlarni rivojlantirishga yordam beradi: Axloqiy me'yorlar: Jamiyat qoidalari va qadriyatlariga mos xulq-atvorni shakllantirish. Ijtimoiy mas'uliyat: Bola o'z faoliyatida jamiyat manfaatlarini hisobga olishni o'rganadi. Muloqot madaniyati: Bola oiladagi muloqot orqali ijtimoiy ko'nikmalarni egallaydi. Jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida oila orqali avloddan-avlodga ijtimoiy qadriyatlar uzatiladi, bu esa farzandning jamiyatda kerakli va muvaffaqiyatli shaxs bo'lib rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. [4] Barkamol farzand tarbiyalashda biz ota-onalarning farzandlarimiz bilan muloqotimiz eng muhim jihatlaridan hisoblanadi. Hozirgi intellectual zamon asri

ota-onalarining asosiy vazifasi pul topishdan, karyeradan iborat bo'lib boryapti, ota-onalar farzandlar bilan vaqt o'tqazishga, ular bilan suhbatlashishga ulgurishmayapti. Bu jarayon o'z-o'zidan bolalarimizning tarbiyasiga ta'sir etmay qolmaydi.

Farzand tarbiyalashda ota-ona nimalarga ahamiyat berishi lozim, degan savolga javob berishda bir nechta asosiy jihatlarni ko'rib chiqamiz:

1. Sevgi va e'tibor: Farzandlarimizning ruhiy va hissiy rivojlanishi uchun biz ota-onaning sevgi va e'tibori nihoyatda muhim. Sevgi farzandga o'zini qadrlashni, o'ziga bo'lgan ishonchni, ijobiy munosabatni o'rgatadi. Har bir farzand o'zining ota-onasi tomonidan yaxshi ko'rilganini his qilishi zarur, chunki bu uning hayotida muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. Qalblarimizdagi sevgini ko'rsatish va izhor qilishni ham bilishimiz lozim.

2. Tarbiyaning izchilligi: Bolalarimizni tarbiyalashda izchillik va qat'iyatlilik kerak. Ota-ona farzandga qo'ygan talablarida barqaror bo'lishi, o'zaro munosabatlarda aniq va ravshan bo'lishi kerak. Farzand xulq-atvoridagi o'zgarishlar va kamchiliklarga to'g'ri javob qaytarish, unga yaxshi o'rnak ko'rsatish muhimdir. Ota-onalar bolaga nimadir qil deyishni o'rniga o'zi namuna bo'la olsa yetadi. "Qush uyasida ko'rganini qiladi" degan maqol bejiz aytilmagan. Bolalar ota-onalaridan andaza oladilar.

3. Axloqiy qadriyatlarni o'rgatish: Bolalarni yaxshi xulq-atvor, ahloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyatga o'rgatish zarur. Ota-ona farzandga to'g'ri va noto'g'ri, halol va nohush, adolatli va adolatsiz kabi tushunchalarni o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. Farzandlarimizga o'ziga va boshqalarga hurmat ko'rsatishni, yordam berishni va sadoqatni o'rgatishimiz lozim.

4. Ta'lim va bilim olishga rag'batlantirish: Farzandlarimizning ta'lim olishiga katta e'tibor berishimiz zarur. Biz ota-onalar farzandlarimizni ilm olishga undashimiz, ularning qiziqishlarini aniqlab, uni o'rgatishda yordam berishimiz lozim. Shuningdek, bolalarimizning fan va san'atga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishimiz, o'quv va ilmiy faoliyatga bo'lgan muhabbatni shakllantirishimiz muhimdir.

5. O'zaro muloqot va o'rnak bo'lish: Ota-ona farzand uchun eng muhim o'rnakdir. Ularning xulq-atvori, muloqot uslubi, o'zaro munosabatlari farzandning shakllanishida katta rol o'ynaydi. Ota-ona o'zaro hurmat, mehr-muhabbat va samimiylikni ko'rsatgan holda, farzandga to'g'ri muloqot qilishni o'rgatadi.

6. Farzandning erkinligini hurmat qilish: Bolalarimizni erkin fikrlash va o'zini ifoda etish imkoniyatini yaratish zarur. Ota-ona farzandning shaxsiyatini hurmat qilishi va uning o'z fikrlarini bildirishiga imkon berishi kerak. Shu bilan birga, biz ota-onalar farzandlarimizga o'z xatti-harakatlarini nazorat qilishni, mas'uliyatni his qilishni o'rgatishimiz kerak.

7. Farzandning qobiliyatlarini rivojlantirish: Har bir farzandda o'ziga xos qobiliyatlar mavjud. Ota-onalar bu qobiliyatlarni aniqlab, rivojlantirish uchun zarur sharoit yaratishi kerak. Bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun uning qiziqishlariga e'tibor berish, unga yangi narsalarni o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish zarur.

8. Farzandni mustaqillikka tayyorlash: Bolalarni mustaqil fikrlashga va o'z qarorlarini qabul qilishga o'rgatish muhim. Ota-ona bolalarga o'zining ijobiy va salbiy tajribalarini boshdan kechirishga, xatolardan o'rganishga imkon yaratishi kerak. Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishni o'rgatish bolaning hayotga tayyor bo'lishini ta'minlaydi.

Shu tarzda, ota-ona farzand tarbiyasida o'zaro sevgi, qat'iyatlilik, bilim, axloqiy qadriyatlar va muloqotga asoslangan o'rnak bo'lishi lozim. Bu barcha jihatlari farzandni barkamol va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

Milliy tarbiyani oila muhitida bolaning ongi, qalbiga singdirishning muhim vositasi – bu oilaviy qadriyatlarni saqlash va ilg'or oilaviy an'analarni kundalik tarbiya tizimiga joriy etish, turmush tarzining bir bo'lagiga aylantirishdir. Bunda ota-onaning o'rni va roli bevosita xarakterga ega bo'lib, faqat sog'lom muomala va samimiyat muhitigina bolaning dunyoqarashi shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Zero, har bir oilaning muqaddas vazifasi – qobiliyatli farzandlarni o'stirish, ularni jismoniy, intellektual va ma'naviy tomondan yetuk qilib, ota-onasiga, Vataniga sadoqatli

insonlar qilib tarbiyalashdan iborat. Ya'ni ham ma'naviy, ham jismoniy jihatdan sog'lom, barkamol inson faqat sog'lom oilada shakllanadi. Oiladagi sog'lom muhit va barqarorlik esa yaxlit jamiyat ma'naviy takomilining asosidir. Milliy tarbiyaning asosiy maqsadi shundaki, farzandlar nafaqat ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirsin, balki ular jamiyatda o'z milliy o'zligini anglab, buni hurmat bilan saqlashni bilsin.

Milliy tarbiya, avvalo, millatning rivojlanishiga, o'ziga xos xususiyatlarini, tilini, madaniyatini saqlashga va rivojlantirishga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, oilada yo'lga qo'yilgan milliy tarbiya o'z millatining tarixini, madaniyatini, adabiyotini o'rganishga, o'z ildizlariga hurmat bilan qarashga asoslanadi. Bu yoshlarni milliy qadriyatlar va urf-odatlariga sadoqatli qilishga xizmat qiladi. Milliy tarbiya yoshlarni o'z Vataniga, uning kelajagiga xizmat qilishga, o'z xalqini sevsin va unga hissa qo'shsin deb o'rgatadi.

Milliy tarbiya, ko'pincha oilaning o'rni va uning ta'siri orqali rivojlanadi. Oila o'z farzandlariga mehmondo'stlik, mehr-muhabbat, hurmat va o'zaro yordamni o'rgatadi. Har bir millatning o'ziga xos an'analari va urf-odatlari mavjud. Milliy tarbiya bu an'analarga e'tibor berib, ularni yosh avlodga singdirishga qaratilgan. Milliy tarbiya odamlar o'rtasidagi axloqiy me'yorlarni, ehtiyotkorlik va adolatni, inson huquqlarini hurmat qilishni o'rgatadi. Milliy tarbiya, ma'naviy va ilmiy bilimlarni birlashtirib, yoshlarni o'z yurtiga va dunyoga foydali bo'lishga tayyorlashga xizmat qiladi. [3]

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, oilada farzand tarbiyasi - oila baxtli, farzandlarning tarbiyasi yetuk inson bo'lib yetishishi ota-onaning mehnati hisoblanadi. Oiladagi farzand tarbiyasi uning kelajakda kim bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi. Demak, bola oilada jamiyatning qiyofasini ko'radi, bo'lajak komil farzandning tabiati, dunyoqarashi va axloqiy qiyofasi oilada shakllanadi hamda shunga ko'ra kamol topib boradi. Farzandlarimizni ilm-fan va ta'lim-tarbiya asosida voyaga yetkazish tarbiyaga, tarbiya esa milliy fazilatlariga yo'g'rilgan milliy tarbiya bilan chambarchas bog'liqdir. Eng muhimi, farzandlarimiz tarbiyasiga e'tiborli bo'laylik, aynan shu mezon bolalarimizni ma'nan, ruhan sog'lom, o'z ota-bobolariga, tariximizga, Vatanimizga, ona tilimizga, o'z milliy qadriyatlarimizga hurmat bilan qaraydigan barkamol bo'lib o'sib-ulg'ayishining asosidir. [4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shoumarov G'.B. "Oila psixologiyasi". Toshkent: "Sharq", 2010 194.
2. Jabborov Xazrat Xusenovich. Yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining psixologik qonuniyatlari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume 2 Scientific Journal Impact Factor. SJIF 2021: 5.423.
3. Bahronova M.O' "Oilada farzandni barkamol qilib tarbiyalashda milliy tarbiyaning ahamiyati "Inter education & global study". 2025. №2.
4. Bahronova M.O' "Oilada farzandni barkamol qilib tarbiyalash yo'llari". Science shine international scientific journal Issue 1 Volume 1 | ISSN 3030-377X | 15.01.2025

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Bahronova Mavluda O'tkir qizi

Buxoro innovatsion ta'lim va tibbiyot universiteti o'qituvchisi
Manzil: O'zbekiston, Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 112-uy,
bahronovamavluda92@gmail.com

O'QITUVCHILARNING STRESS MENEJMENTI VA KONFLIKTLARNI BOSHQARISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH.

Majidova Feruza Maxmudovna

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada o'qituvchilarning stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati, usullari va metodlari muhokama qilinadi. O'qituvchilarning stressga duchor bo'lishi va turli muammolarni boshqarish qobiliyati ularning kasbiy faoliyatiga va o'quvchilarga ta'sir qiladi. Maqolada stressni boshqarishning samarali usullari, jumladan, vaqtni boshqarish, tanaffuslar, meditatsiya va sog'lom turmush tarzi haqida so'z yuritilgan. Shuningdek, konfliktlarni konstruktiv tarzda hal qilishda muloqot, empatiya, sabr va xotirjamlik kabi ko'nikmalarning roli ta'kidlangan. Maqola o'qituvchilarning professional va shaxsiy rivojlanishiga yordam beradigan tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

MAQSAD: O'qituvchilarning stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish

MATERIALLAR VA METODLAR: Literatura tahlili metodi – ushbu metod orqali stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish bo'yicha mavjud ilmiy va amaliy tadqiqotlar, adabiyotlar, maqolalar va kitoblar tahlil qilinadi. So'rovnoma va anketalar – o'qituvchilarning stress darajasi va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini aniqlash uchun so'rovnoma va anketalar o'tkaziladi. Bu metod o'qituvchilarning real hayotdagi tajribalarini o'rganishga yordam beradi va ularning kasbiy faoliyatida qanday qiyinchiliklarga duch kelayotganlarini aniqlash imkonini beradi. Kasbiy treninglar va seminarlar – o'qituvchilarning stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish metodi. Bu metod o'qituvchilarga o'z ko'nikmalarini amaliyotda sinab ko'rish, yangi usullarni o'rganish va o'zlarini professional jihatdan rivojlantirish imkonini yaratadi. **Interv'yu va muloqotlar** o'qituvchilar bilan suhbatlar olib, ularning stressni boshqarish va konfliktlarni hal qilish haqidagi shaxsiy fikr va tajribalarini o'rganish. Bu metod o'qituvchilar uchun mos keladigan, aniq va shaxsiy yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

XULOSA: O'qituvchilarning stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish, nafaqat ularning o'z salomatligi va ishga bo'lgan munosabatini yaxshilash, balki ta'lim muassasalarida ijobiy o'quv muhitini yaratishda ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchilar bu ko'nikmalarni o'z kasbiy faoliyatlariga tatbiq etish orqali o'quvchilarga yanada samarali ta'lim berishi, shuningdek, professional va shaxsiy rivojlanishda yuksalishi mumkin. Ta'lim tizimida stressni boshqarish va konfliktlarni hal qilishga oid maxsus treninglar va kurslar o'qituvchilarni tayyorlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Stress menejmenti, konfliktlarni boshqarish, o'qituvchilar, ko'nikmalar, professional rivojlanish, muloqot, empatiya, sabr, xotirjamlik, ta'lim tizimi, stress kamaytirish.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ УПРАВЛЕНИЯ СТРЕССОМ И УПРАВЛЕНИЯ КОНФЛИКТАМИ У УЧИТЕЛЕЙ.

Маджидова Феруза Махмудовна

Преподаватель Азиатского Международного Университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В этой статье обсуждается важность, методы и методы развития у педагогов навыков управления стрессом и управления конфликтами. Способность учителей справляться со стрессом и решать различные проблемы влияет на их профессиональную деятельность и учащихся. В статье рассматриваются эффективные методы управления стрессом, включая тайм-менеджмент, перерывы, медитацию и здоровый образ жизни. Также подчеркивается роль таких навыков, как общение, сочувствие, терпение и спокойствие, в конструктивном разрешении конфликтов. В статье содержатся рекомендации, способствующие профессиональному и личностному развитию педагогов.

ЦЕЛЬ: Развить у учителей навыки управления стрессом и управления конфликтами.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Метод анализа литературы-с помощью этого метода анализируются существующие научные и прикладные исследования, литература, статьи и книги по управлению стрессом и управлению конфликтами. Опросы и анкеты-опросы и анкеты проводятся для определения уровня стресса учителей и навыков управления конфликтами. Этот метод помогает изучить реальный жизненный опыт учителей и позволяет определить, с какими трудностями они сталкиваются в своей профессиональной деятельности. Профессиональные тренинги и семинары – метод организации специальных тренингов и семинаров для развития у педагогов навыков управления стрессом и управления конфликтами. Этот метод позволяет учителям проверять свои навыки на практике, изучать новые методы и профессионально развиваться. Интервью и диалоги включают беседы с учителями, чтобы помочь им справиться со стрессом.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Развитие навыков управления стрессом и управления конфликтами у учителей имеет большое значение не только для улучшения их собственного здоровья и отношения к работе, но и для создания позитивной учебной среды в учебных заведениях. Применяя эти навыки в своей профессиональной деятельности, учителя могут более эффективно обучать учащихся, а также продвигаться вперед в профессиональном и личностном развитии. В системе образования большое значение для подготовки учителей приобретают специальные тренинги и курсы по управлению стрессом и разрешению конфликтов.

Ключевые слова: управление стрессом, управление конфликтами, учителя, навыки, профессиональное развитие, общение, сочувствие, терпение, спокойствие, система образования, снижение стресса.

DEVELOP TEACHERS ' STRESS MANAGEMENT AND CONFLICT MANAGEMENT SKILLS.

Majidova Feruza Makhmudovna

Teacher of the Asian International University, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: This article discusses the importance, methods and techniques of developing teachers ' stress management and conflict management skills. The ability of teachers to be stressed and manage various problems affects their professional activities and students. The article focuses on effective stress management techniques, including Time Management, breaks, meditation,

and a healthy lifestyle. Also, the role of skills such as communication, empathy, patience and calmness in resolving conflicts in a constructive way is emphasized. The article includes recommendations that will help the professional and personal development of teachers.

GOAL: To develop teachers' stress management and conflict management skills

MATERIALS AND METHODS: Literature analysis method-through this method, existing scientific and applied research, literature, articles and books on stress management and conflict management are analyzed. Surveys and questionnaires – surveys and questionnaires are conducted to determine teachers' stress levels and conflict management skills. This method helps to study the real-life experiences of teachers and allows you to determine what difficulties they face in their professional activities. Professional trainings and seminars – a method of organizing special trainings and seminars for the development of teachers' skills in stress management and conflict management. This method allows teachers to test their skills in practice, learn new techniques, and develop themselves professionally. Interviews and dialogues conducted interviews with teachers, managing their stress and conflicts

CONCLUSION: The development of stress management and conflict management skills of teachers is of great importance not only to improve their own health and attitude to work, but also to create a positive educational environment in educational institutions. By applying these skills to their professional activities, teachers can provide students with a more effective education, as well as rise in professional and personal development. In the educational system, special trainings and courses on stress management and conflict resolution are of great importance in the training of teachers.

Keywords: Stress management, conflict management, teachers, skills, professional development, communication, empathy, patience, calmness, education system, stress reduction.

Konflikt – bu ikki yoki undan ortiq tomonlar orasida ziddiyat yoki kelishmovchilik yuzaga kelgan holat. O'qituvchilar uchun konfliktlar o'quvchilar bilan, ota-onalar bilan yoki hamkasblar bilan bo'lishi mumkin. Konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish o'qituvchilarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishi va ijobiy muhit yaratishlariga yordam beradi. O'qituvchilarga konstruktiv yondashuv, empatiya, samarali muloqot va murosa qilish kabi ko'nikmalarni o'rgatish, ularning professionallik darajasini oshiradi. O'qituvchilar o'z ishlarini yuqori darajada bajarishlari uchun jismoniy va ruhiy salomatliklari yaxshi bo'lishi zarur. Stress — bu jamiyatda, xususan ta'lim sohasida keng tarqalgan hodisadir. O'qituvchilar o'zlariga bo'lgan yuqori talablar, o'quvchilarning turli muammolari va boshqa tashqi omillar tufayli tez-tez stressga duch kelishadi.

Stressning salbiy ta'sirlarini kamaytirish uchun o'qituvchilar bir qator usullarni qo'llashlari mumkin: vaqtni samarali boshqarish, o'qituvchi o'z ishlarini rejalashtirish, vaqtni to'g'ri taqsimlash orqali stressni kamaytirishi mumkin, yaxshi rejalashtirilgan ish vaqti o'qituvchiga o'z ishini to'g'ri bajara olish imkoniyatini beradi.

Konfliktlar ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. O'qituvchilar o'z faoliyatlari davomida o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblari bilan turli xil bahs-munozaralarga duch kelishadi. Konfliktlarni to'g'ri boshqarish ko'nikmalari o'qituvchilarning professional muvaffaqiyatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. O'qituvchilarga konfliktlarni samarali boshqarishda quyidagi ko'nikmalar yordam beradi:

1. Muloqot va tinglash ko'nikmalari. Konfliktni hal qilishda samarali muloqot juda muhimdir. O'qituvchi, birinchi navbatda, qarshi tomonning fikrini tinglashi, uning nuqtai nazarini tushunishga harakat qilishi zarur.

2. Empatiya. O'qituvchi o'quvchilarning yoki hamkasblarining nuqtai nazarini tushunishga harakat qilib, ularning hissiyotlarini hurmat qilishlari kerak. Bu nafaqat konfliktni hal qilishda, balki o'quvchilarning psixologik salomatligini qo'llab-quvvatlashda ham muhimdir.

3. Muammolarni konstruktiv tarzda hal qilish. Konfliktni hal qilishda qattiq yondashuvdan ko'ra, muammolarni konstruktiv va halol tarzda yondashish samaraliroq bo'ladi. Bu o'qituvchining yechimlarni izlashda kreativlikni qo'llashiga imkon beradi.

4. Sabrlik va xotirjamlik. Konfliktli vaziyatlarda xotirjam bo'lish va sabrli bo'lish zarur. O'qituvchilar uchun bu ko'nikma o'ziga xos psixologik qobiliyatni talab etadi. O'qituvchilar o'z ishlarini samarali bajarishlari va o'quvchilarga yaxshi ta'lim berishlari uchun stressni boshqarish juda muhim. Stressni kamaytirish uchun qo'llaniladigan ba'zi samarali usullar:

- **Vaqtning boshqarishi:** O'qituvchilarning o'z ishlarini rejalashtirishi, vazifalarni o'z vaqtida bajarishlari stress darajasini kamaytirishga yordam beradi. O'qituvchi kun tartibini tuzib, yomon tayyorlangan vazifalarni yoki o'tkazilgan darslarni kechiktirmaslikka harakat qilishi kerak.

- **Fizik faoliyat:** Jismoniy mashqlar stressni kamaytiradi. Yoga, sayr qilish, nafas olish mashqlari, meditatsiya kabi faoliyatlar o'qituvchilarning fikrini to'g'rilash va tanasini bo'shatishga yordam beradi.

- **Emotsional yordam:** O'qituvchilarga stressni boshqarish bo'yicha treninglar yoki psixologik yordam ko'rsatish, stressni to'g'ri boshqarish uchun muhimdir. Ular o'zlarini yanada qulayroq va o'ziga ishonchli his qilishlari mumkin. Konfliktlar o'qituvchilar uchun oddiy holat bo'lib, ular o'z ishlarida o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan turli nuqtai nazarlarni o'rganishi mumkin. Konfliktlarni samarali boshqarish o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshiradi. Buning uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar:

- **Muloqot va tinglash**-konfliktli vaziyatda o'qituvchi tinglovchi sifatida harakat qilish, qarshi tomonning fikrlarini tushunishga harakat qilishi kerak. Bu o'zaro hurmatni va yechim topishga yordam beradi.

- **Empatiya**-o'qituvchilar o'quvchilarining yoki ota-onalarining his-tuyg'ularini tushunishlari va ular bilan moslashishga harakat qilishlari kerak. Empatiya, konfliktni hal qilishda hamda o'quvchilarning psixologik ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o'ynaydi.

- **Muammolarni hal qilishda konstruktiv yondashuv**-konfliktlarni hal qilishda agressiv yoki pasayish muhitidan saqlanish kerak. O'qituvchilar har doim ijobiy yechimlar izlab, yirik muammolarni kichik bosqichlarga bo'lishlari zarur.

O'qituvchilarga stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish bo'yicha doimiy ravishda treninglar o'tkazish va rivojlanish imkoniyatlarini yaratish zarur. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun quyidagi usullarni qo'llash mumkin:

1. **Maxsus treninglar va kurslar:** O'qituvchilar uchun stressni boshqarish va konfliktlarni hal qilish bo'yicha muntazam treninglar tashkil etish zarur. Bu treninglarda stressni kamaytirish usullari, muloqotning samarali usullari va konfliktlarni hal qilishning kreativ metodlari o'rgatilishi mumkin.

2. **Mentorlik va coaching:** Tajribali o'qituvchilar yoki psixologlardan o'qituvchilarga yordam berish orqali ularning stressni boshqarish va konfliktlarni hal qilish bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Mentorlik orqali o'qituvchilarga individual yondashuvlar va maslahatlar taqdim etiladi.

3. **Case study (vaziyat tahlili):** O'qituvchilarni turli vaziyatlar bo'yicha o'rgatish, real hayotdagi muammolarni tahlil qilish va ularga qanday yondashuvlarni qo'llashni ko'rsatish, o'qituvchilarning konfliktlarni hal qilishda ijobiy natijalarga erishishiga yordam beradi. Bu uchta yo'nalish, o'qituvchilarning stress menejmenti va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan asosiy tamoyillarni tashkil etadi.

Stressni boshqarish bo'yicha bir qancha nazariyalar mavjud, ulardan ba'zilari o'qituvchilar uchun aniq va samarali bo'lishi mumkin. Walter Cannonning "Fizikologik Stress Nazariyasi" (1929) stressga qanday javob berilishini tushuntiradi. U "jang yoki qochish" reaksiyasini keltirgan. Stressga duch kelgan inson organizmi tayyorlanadi, ya'ni "jang yoki qochish" holatiga kiradi. Bu nazariyaga ko'ra, o'qituvchilar stressli vaziyatlarda jismoniy va ruhiy reaksiyalarni qanday boshqarishlarini tushunish uchun bu biologik jarayonlarni inobatga olish kerak. **Uning qo'llanilishi quyidagicha bo'ladi:** o'qituvchilar stressni boshqarishda o'z jismoniy va ruhiy reaksiyalarini nazorat qilishni o'rganishlari kerak. Masalan, jimsoniy mashqlar yoki meditatsiya orqali organizmni "jang yoki qochish" reaksiyasidan chiqarish va tinchlantirish mumkin.

Richard Lazarus va Susan Folkman stressni shaxsning atrof-muhitga moslashish qobiliyati deb ta'rifladilar. Ular stressni ikki turga ajratadilar: **birinchi darajali stress** (jismoniy va emotsional tahdidlar) va **ikkinchi darajali stress** (o'qituvchining stressni qanday boshqarishi). Bu nazariyaga ko'ra, stressni boshqarish jarayonida o'qituvchi birinchi navbatda o'z resurslarini (vakt boshqarish, sabr-toqat) tahlil qilishi kerak. Konfliktlarni boshqarish bo'yicha turli xil nazariyalar mavjud. Ular o'qituvchilar uchun konfliktidan samarali chiqishga yordam beradi. Kenneth Thomas va Ralph Kilmann konfliktlarni boshqarishning besh asosiy usulini ishlab chiqdilar. Ushbu model o'qituvchilar uchun konfliktlarni hal qilishda samarali yo'llarni tanlashda yordam beradi:

1. **Raqqoslik:** o'qituvchi o'z pozitsiyasini himoya qilib, qarshi tomonni yengishga intiladi.

2. **Hamkorlik:** o'qituvchi o'quvchilar yoki hamkasblar bilan murosa topishga harakat qiladi.

3. **Moslashish:** o'qituvchi qarshi tomonning ehtiyojlarini qondirish uchun o'z fikrini kamaytiradi. **Qochish:** o'qituvchi konfliktidan voz kechadi va vaziyatni o'zgartirishga urinishdan qochadi.

4. **Boshqarish:** o'qituvchi o'z manfaatlarini qisman qo'yib, o'quvchilarga yoki hamkasblarga moslashadi.

Johan Galtung konfliktlarni hal qilishni uchta asosiy elementga ajratadi:

1. **Struktural yondashuv:** konfliktlarning tizimdagi nomutanosibliklardan kelib chiqishini anglash va tizimni o'zgartirish.

2. **Konfrontatsiya yondashuvi:** konfliktli tomonlar bilan ochiq muloqot qilish, to'g'ridan-to'g'ri muammolarni hal qilish.

3. **Konstruktiv yondashuv:** konfliktni konstruktiv ravishda, ya'ni hamma tomonlarning manfaatlarini hisobga olgan holda hal qilish.

Emotsional intellekt (EI) nazariyasi Daniel Goleman tomonidan rivojlantirilgan va bu stress va konfliktlarni boshqarishdagi muhim nazariyadir. Goleman (1995) emotsional intellektni besh asosiy komponentga bo'ladi:

O'zini anglash-O'qituvchilarning o'z his-tuyg'ularini va stress holatlarini tushunishlari.

O'zini boshqarish- Stress holatida o'zini tinchlantira olish va salbiy emotsiyalardan saqlanish.

Motivatsiya- Stressli vaziyatlarga qarshi kurashishda ijobiy fikr yuritish va maqsadlarga erishish istagi.

Empatiya-o'qituvchilar o'z o'quvchilari va hamkasblarining his-tuyg'ularini tushunishlari.

Ijtimoiy ko'nikmalar-muloqotda muvaffaqiyatli bo'lish, boshqalar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatish. O'qituvchilarning stressni boshqarish va konfliktlarni hal qilish bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantirishda turli nazariyalar yordam beradi. Ular o'qituvchilarga qanday qilib stressli vaziyatlarga moslashish, konfliktlarni konstruktiv tarzda hal qilish va o'z his-tuyg'ularini boshqarish bo'yicha samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Bu nazariyalar va modellardan foydalanish o'qituvchilarning professional rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ta'lim tizimida barqaror muhit yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. F. M. Qo'chqarova "Pedagogik konfliktologiya" Toshkent-2021.
2. Z.A. Zaripova "Konfliktologiya" O'quv qo'llanma. Toshkent-2013
3. Saidov.A "Konfliktlar psixologiyasi" O'quv qo'llanma. Samarqand-2015
4. S.X.Jalilova "Kasb psixologiyasi" O'quv qo'llanma. Toshkent-2010
5. Abduraxmonov. F "Kasb psixologiyasi" Darslik. Toshkent-2016
6. B.N. Sirliyev "Stress va agressiya" O'quv qo'llanma. Toshkent-2014.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Majidova Feruza Maxmudovna

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi,

Manzil: O'zbekiston, Buxoro shahri G'ijduvon ko'chasi 79-uy,

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ

Багдасарова Диана Левоновна

Магистрант Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Самооценка представляет собой значимый аспект личности, который тесно связан с понятием личностной идентичности. Она является своеобразным мерилom внутреннего мира человека и отражает его восприятие собственных качеств, способностей и достижений.

ЦЕЛЬ: Изучение научных особенностей развития личности учащихся в процессе образования

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Одной из главных задач на данном этапе является формирование личностной идентичности, что включает в себя достижение ясного понимания собственных ценностей, целей и интересов. Это время поиска, экспериментов и, зачастую, внутренней борьбы, что обусловлено желанием соответствовать ожиданиям общества и, в то же время, стремлением к самореализации и индивидуальности. Роль самопознания значительно возрастает, поскольку молодые люди начинают более глубоко исследовать своё внутреннее «я» и формировать собственные мировоззренческие основы.

Многие студенты этого возраста стремятся к самовыражению и независимости, сталкиваясь с внутренними конфликтами и противоречиями, которые связаны с поиском своего места в мире. Интересно отметить, что в этот период многие молодые люди демонстрируют повышенный уровень уверенности в себе и оптимизма, однако в то же время часто сталкиваются с неуверенностью в своих способностях и выборе жизненного пути.

ВЫВОД: В целом, несмотря на некоторые выделенные различия, можно отметить, что особенности развития личности студентов 17-23 лет представляют собой сложное сочетание поиска собственной и профессиональной идентичности, социальной адаптации, ответственности и определения жизненных целей. И понимание всех этих факторов позволит более эффективно поддерживать студентов в процессе их личностного и профессионального становления.

Ключевые слова. Студенты, развитие личности, самооценка, личность, социальная группа.

PECULIARITIES OF STUDENTS' PERSONALITY DEVELOPMENT

Bagdasarova Diana Levonovna

Master's student at Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Annotation.

INTRODUCTION: Self-esteem is a significant aspect of personality, which is closely related to the concept of personal identity. It is a kind of measure of a person's inner world and reflects his

perception of his own qualities, abilities and achievements.

GOAL: Study of scientific features of development of students' personality in the process of education

MATERIALS AND METHODS: One of the main tasks at this stage is formation of personal identity, which includes achievement of clear understanding of own values, goals and interests. This is a time of search, experiments and, often, internal struggle, which is caused by the desire to meet expectations of society and, at the same time, the desire for self-realization and individuality. The role of self-knowledge increases significantly, as young people begin to more deeply explore their inner self and form their own worldview foundations.

Many students of this age strive for self-expression and independence, facing internal conflicts and contradictions that are associated with the search for their place in the world. It is interesting to note that during this period many young people demonstrate an increased level of self-confidence and optimism, but at the same time they often face uncertainty about their abilities and choice of life path.

CONCLUSION: In general, despite some of the differences identified, it can be noted that the characteristics of the development of the personality of students aged 17-23 are a complex combination of searching for their own and professional identity, social adaptation, responsibility and defining life goals. And understanding all these factors will allow more effective support for students in the process of their personal and professional development.

Key words: Students, personality development, self-esteem, personality, social group.

Студенческие годы – это уникальный и неповторимый период в жизни человека. Это время характеризуется не только образовательным процессом и интеллектуальным ростом, но и развитием социальной и личностной зрелости. Именно в этот период молодые люди сталкиваются с первыми серьезными вызовами взрослой жизни, учатся принимать ответственные решения и формировать собственные взгляды на мир.

Студенты как социальная группа – это особая категория молодежи, объединенная стремлением к приобретению новых знаний, навыков и компетенций, необходимых для успешной интеграции в общественную жизнь.[2]

В социальном аспекте студенчество характеризуется рядом специфических черт.

Во-первых, это возрастные особенности: большинство студентов – молодые люди, стоящие на пороге взрослой жизни. Этот этап сопровождается поиском своей идентичности и места в мире, экспериментами в различных сферах жизни, от учебной и профессиональной до личной. [3]

Во-вторых, студенты отличаются высокой степенью мобильности и открытости к новому. Это качество способствует формированию разнообразных социальных связей.

В-третьих, студенты активно участвуют в социальных сетях и других платформах для обмена мнениями, что делает их одной из самых слышимых и влиятельных групп в обществах. Эти платформы дают возможность не только выражать свои идеи, но и мобилизоваться для достижения реальных социальных изменений.[1]

Кроме того, студенты обладают определенной экономической значимостью. Их потребности и предпочтения формируют образовательные рынки, создавая спрос на инновационные образовательные программы и технологии. Это вынуждает образовательные учреждения адаптироваться и развиваться, предлагая более современные и актуальные решения.

Не стоит также забывать и о культурном вкладе, который вносит студенчество. Музыка, искусство, литература и другие формы творчества, порожденные в стенах университетов, зачастую находят отклик не только среди молодежи, но и влияют на взрослое население, формируя новую культурную парадигму.

Таким образом, студенты представляют собой не просто социальную группу, но и важный двигатель общественной динамики.

Отметим, что возраст человека – один из определяющих факторов, обуславливающий социальные и психологические особенности студенчества, при этом большую роль в исследованиях играет возрастная периодизация, так как в процессе изучения данного вопроса возникают большие сложности с соотношением периода обучения в вузе с конкретным возрастным этапом, и, как следствие выделением характерных психологических особенностей лиц данного возраста. [4]

Большинство исследователей ограничивают студенческий возраст рамками 17-23 лет (И.С. Кон, Т.Д. Марцинковская, Т.М. Марютина, Х. Ремшмидт, Т.Г. Стефаненко, и др.). Однако среди психологов отсутствует единое мнение относительно возрастных границ юношества и ранней зрелости, входящих в период студенчества (см. таблицу 1).

Таблица 1

Возрастные границы юности и ранней зрелости

Автор	Возрастные границы	
	Юность, лет	Ранняя зрелость, лет
Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ)	Девушки: от 15 до 21 года Молодые люди: от 16 до 25 лет	Первая зрелость, Женщины: от 21 до 48 лет Мужчины: от 25 до 45 лет
Эриксон Э.	От 12 до 19 лет	От 20 до 25 лет
Биррен Д.	От 12 до 17 лет	Ранняя зрелость, от 17 до 25 лет
Бромлей Д.	Поздняя юность, от 15 лет до 21 года	Ранняя зрелость, от 21 года до 25 лет
Крайг Г.	Подростковый и юношеский возраст, от 12 до 19 лет	Ранняя зрелость, от 20 до 40 лет
Квинн В.	Подростковый (юношеский) возраст, от 12 до 18 лет	Молодость, от 18 до 40 лет
Ананьев Б.Г.	Для мужчин 17-21 год, Для женщин 16-20 лет	Зрелый возраст, первый период для мужчин 22-35 лет, для женщин 21-35 лет

В таблице 1 показано, как отличаются подходы исследователей при построении возрастной периодизации юношества и ранней зрелости, на которые приходится студенчество. Мы в своем исследовании будем исходить из периодизации Э. Эриксона, поскольку считаем ее наиболее подходящей для исследования личностных аспектов и психологических особенностей студентов вузов.

Таким образом, всех студентов можно разделить на 2 группы: девушки и молодые люди юношеского возраста (от 17 до 19 лет) и возраста ранней зрелости (от 20 до 23). На наш взгляд, их личностные и психологические особенности будут отличаться.

Так, студенты юношеского возраста 17-19 лет только начинают формировать свою индивидуальность, определять жизненные цели и ценности. Переход из школьной среды в более самостоятельную и требовательную среду высшего образования требует от студентов адекватной адаптации, повышения уровня самосознания и самоуправления. Нередко это сопровождается стрессом, связанным с академическими нагрузками, отсутствием уверенности в своих способностях и переживаниями относительно будущего.[4]

Одной из главных задач на данном этапе является формирование личностной идентичности, что включает в себя достижение ясного понимания собственных ценностей, целей и интересов. Это время поиска, экспериментов и, зачастую, внутренней борьбы, что обусловлено желанием соответствовать ожиданиям общества и, в то же время, стремлением к самореализации и индивидуальности. Роль самопознания значительно возрастает, поскольку молодые люди начинают более глубоко исследовать своё внутреннее «я» и формировать

собственные мировоззренческие основы.

Многие студенты этого возраста стремятся к самовыражению и независимости, сталкиваясь с внутренними конфликтами и противоречиями, которые связаны с поиском своего места в мире. Интересно отметить, что в этот период многие молодые люди демонстрируют повышенный уровень уверенности в себе и оптимизма, однако в то же время часто сталкиваются с неуверенностью в своих способностях и выборе жизненного пути.

Психологические особенности включают в себя высокий уровень эмоциональной чувствительности и восприимчивости к социальным влияниям. Студенты 17-19 лет часто переживают сильные эмоции, такие как радость, гнев, страх или удивление, с большей интенсивностью по сравнению с более зрелыми возрастными группами. Это объясняется продолжающимся развитием их эмоциональной сферы и нейрофизиологическими изменениями.

Кроме того, когнитивное развитие студентов в этом возрасте позволяет им решать более сложные задачи и развивать навыки критического мышления. Однако тенденция к идеализму и подверженность влиянию социума могут сказываться на их способности к объективному оцениванию ситуации. Студенты часто стремятся к социальной принадлежности, что может проявляться в конформизме или, напротив, в стремлении к уникальности и сопротивлению стандартизации.[5]

К числу наиболее распространённых психологических особенностей студентов начальных курсов можно отнести повышенный уровень тревожности, который часто связан с необходимостью самостоятельного принятия решений и управлением собственным временем. В то же время, многие студенты испытывают энтузиазм и оптимизм, связанный с новыми возможностями и обретением большей независимости.

Важную роль в психологическом развитии этой возрастной группы играет социальная среда. Взаимодействие с окружающими – от сверстников до преподавателей – формирует их личностные качества и влияет на самооценку. И это не случайно, так как это время обновления (в отличие от школьных лет) и расширения социальных связей, формирования прочных дружеских и, возможно, романтических отношений, которые способствуют развитию эмпатии, альтруизма и социального интеллекта. Однако достаточно часто могут возникать конфликты, вызванные несовпадением ожиданий и реальности.

В целом, психологи выделяют несколько ключевых факторов, влияющих на личностное развитие студентов в этот период. Первый из них – уровень подготовки и академический багаж, с которым студент поступает в университет. Те, кто обладают высокими академическими достижениями и хорошо развитыми навыками самоорганизации, как правило, легче адаптируются к новым требованиям. Во-вторых, мотивация к обучению и личный интерес к выбранной специальности являются важными катализаторами успешной адаптации. Студенты, которые осознают ценность получаемого образования и имеют ясные карьерные цели, чаще демонстрируют более высокие результаты и удовлетворенность жизнью. Кроме того, личностные черты, такие как эмоциональная устойчивость и общительность, играют не последнюю роль в процессе социальной интеграции. Студенты, обладающие способностью налаживать качественные межличностные отношения, легче находят поддержку в новом окружении, что, в свою очередь, снижает уровень стресса и тревожности.

В то же время в возрасте 20-23 лет молодые люди переживают переходный этап, когда заканчивается юность и начинается зрелая жизнь. Этот период сопровождается развитием таких ключевых качеств, как самостоятельность, поиск профессионального направления и формирование социально значимых связей.[6]

Одной из ключевых личностных особенностей в этот период является развитие профессиональной идентичности. Студенты начинают более отчетливо осознавать свои карьерные цели и профессиональные интересы, что нередко ведет к повышению мотивации в

учебной деятельности и вовлеченности в практическое применение знаний. Профессиональная идентичность тесно связана с чувством ответственности и самостоятельности, которые студенты развивают в последние годы обучения. Они учатся расставлять приоритеты и принимать более взвешенные решения, что способствует их личностному росту.

Психологически студенты в возрасте 20-23 лет проявляют более высокий уровень адаптивности. Они готовы принимать новые вызовы и учиться на своих ошибках. Формирование профессиональной идентичности и выбор карьеры становятся центральными вопросами, которые влияют на их самооценку и чувство удовлетворенности жизнью.

С точки зрения психологии, старшекурсники также переживают интенсивные эмоциональные процессы, связанные с подготовкой к выпуску и переходом во взрослую жизнь. Этот период может сопровождаться повышенной тревожностью из-за неопределенности будущего и страха перед неудачей. Социальное окружение, состоящее из сверстников, преподавателей и наставников, играет значительную роль в поддержке студентов и формировании у них уверенности в своих силах.

Социальная жизнь и межличностные отношения также играют значимую роль в жизни молодых людей ранней зрелости. В то же время это период, когда часто происходят важные изменения в семейных отношениях, что требует от студентов умения устанавливать границы и балансировать между автономией и зависимостью.

Также стоит отметить повышение уровня ответственности, которое сопровождает студентов ранней зрелости. Завершение учебы и начало профессиональной деятельности требуют от них учета множества факторов, связанных с финансами, временем и обязательствами перед другими.

В целом, несмотря на некоторые выделенные различия, можно отметить, что особенности развития личности студентов 17-23 лет представляют собой сложное сочетание поиска собственной и профессиональной идентичности, социальной адаптации, ответственности и определения жизненных целей. И понимание всех этих факторов позволит более эффективно поддерживать студентов в процессе их личностного и профессионального становления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Агапов В.С. Сущностная характеристика Я-концепции. Учебно-методическое пособие. / В.С.Агапов. - М.: МГСА РПО, 2001. – 345 с.
2. Выготский Л. С. Педология студента: Избранные главы / Л. С. Выготский Собр. соч.: В 6 т. – М., 1984. – Т. 4. – 280 с.
3. Детская и студентовая психотерапия / учебное пособие. - Под ред. Д. Лейна, Э. Миллера. – СПб.: Питер, 2008. – 346 с.
4. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология / Л.Д. Столяренко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. -544 с.
5. Тюплина И.А., Коробова А.А. Студентский возраст как фактор формирования новой системы ценностей / И.А. Тюплина, А.А. Коробова // Система ценностей современного общества. – №23. – 2012. – С. 294-298.
6. Шанина Г.Е. Психологическая диагностика / Г.Е. Шанина. – М.: Москва, 2005. – 216 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Багдасарова Диана Леоновна

Магистрант Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами

Адрес: Узбекистан, 200100, город Ташкент

O'SMIRLARDA DEVIANT XULQ ATVOR SHAKLLANISHIDA IJTIMOIIY MUHITNING TA'SIRI

Sanoqulova Maftuna Erkinjon qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti jarayonida yosh avlod, xususan, o'smirlarning ijtimoiylashuvi va xulq-atvorini shakllantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, o'smirlik davrida shaxsning ma'naviy-axloqiy me'yorlardan chetga chiqishi, ya'ni deviant xulq-atvorning paydo bo'lishi ko'plab ijtimoiy va psixologik omillar bilan bog'liqdir. O'smirlik yoshida shaxsning dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillar – oila, maktab, do'stlar davrasi va kengroq ijtimoiy muhit – alohida o'rganishga loyiqdir.

Mazkur maqolada o'smir yoshdagi shaxslarning deviant (ijtimoiy norma va qoidalardan chetga chiqish) xulq-atvori shakllanishida ijtimoiy muhitning ahamiyati ko'rib chiqiladi. O'smirlarning ijtimoiylashuvi jarayonida oila, maktab, do'stlar, va atrof-muhitning roli alohida tahlil qilinadi. Maqola ijtimoiy muhitda yuzaga keladigan salbiy omillar, masalan, oilaviy mojarolar, iqtisodiy qiyinchiliklar, va noto'g'ri o'rnaklarning o'smirlarning xulq-atvoriga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida fikr yuritadi. Shu bilan birga, bu xulq-atvoriga qarshi kurashishning samarali choralari, xususan, psixologik maslahatlar va ijtimoiy dasturlar ahamiyati ta'kidlanadi.

MAQSAD: Deviant xulq-atvor nafaqat o'smirning o'ziga, balki uning atrofdagilarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa jamiyatda turli muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, ushbu mavzuni o'rganish, o'smirlik davrida deviant xulq-atvor shakllanishiga olib keluvchi sabablarni aniqlash va uni oldini olish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqola o'smirlarning deviant xulq-atvorini shakllantirishda ijtimoiy muhitning roli, shuningdek, ushbu jarayonni boshqarish imkoniyatlari haqida fikr yuritadi.[1]

MATERIALLAR VA METODLAR: O'smirlar davrida deviant xulq-atvor shakllanishi turli ijtimoiy omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasi hisoblanadi. Ushbu xulq-atvor, odatda, jamiyatdagi norma va qoidalarga zid keladigan harakatlar ko'rinishida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oila, maktab, tengdoshlar guruhi, va keng ijtimoiy muhit o'smirlar xulq-atvorini belgilovchi asosiy omillardir.

Oila – shaxsning ijtimoiylashuvida birlamchi va eng muhim muhit hisoblanadi. Oilaviy muhitda mavjud bo'lgan muammolar, masalan, ota-onalar o'rtasidagi mojarolar, iqtisodiy qiyinchiliklar yoki ota-onalarning loqaydligi, o'smirlarning deviant xulq-atvorini shakllantirishi mumkin. Bunday holatlarda o'smirlar o'zlarini tashlandiq yoki befarq his qilishi, natijada ular noto'g'ri yo'lga kirishi ehtimoli oshadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijobiy oilaviy muhit va ota-onalar bilan yaxshi munosabat deviant xulq-atvor xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

XULOSA: O'smirlarda deviant xulq-atvor shakllanishi ko'plab omillarga bog'liq, va ular orasida ijtimoiy muhitning ta'siri alohida o'rin tutadi. Deviant xulq-atvor – bu jamiyat tomonidan qabul qilinadigan yoki tasdiqlanadigan normativ xulq-atvordan og'ish, ya'ni individual yoki guruh xulq-atvorining odatiy, yuridik yoki madaniy qoidalarga zid bo'lishi.

Kalit soʻzlar: deviant xulq-atvor, oʻsmirlar psixologiyasi, ijtimoiy muhit, oila va taʼlim muassasalari, salbiy omillar, psixologik yordam, ijtimoiylashuv jarayoni.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ

Санокулова Мафтуна Эркинжоновна

Магистрант Азиатского Международного Университета, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Сегодня в процессе общественного развития все большую актуальность приобретают вопросы социализации и формирования поведения подрастающего поколения, особенно подростков. Особенно в подростковом возрасте отклонение человека от морально-этических норм, то есть возникновение девиантного поведения, связано со многими социальными и психологическими факторами. Особого изучения заслуживают ключевые факторы, влияющие на мировоззрение и поведение человека в подростковом возрасте: семья, школа, круг друзей и более широкая социальная среда.

В статье рассматривается значение социальной среды в формировании девиантного поведения (отклонения от социальных норм и правил) у подростков. Отдельно анализируется роль семьи, школы, друзей и окружающей среды в процессе социализации подростков. В статье рассматривается, как негативные факторы социальной среды, такие как семейные конфликты, экономические трудности и плохие образцы для подражания, влияют на поведение подростков. При этом подчеркивается важность эффективных мер борьбы с данным поведением, в частности, психологического консультирования и социальных программ.

ЦЕЛЬ: Девиантное поведение негативно влияет не только на самого подростка, но и на окружающих его людей, что может стать причиной различных проблем в обществе. Поэтому важно изучать данную тему, выявлять причины, приводящие к формированию девиантного поведения в подростковом возрасте, и разрабатывать меры по его профилактике. В статье рассматривается роль социальной среды в формировании девиантного поведения у подростков, а также возможности управления этим процессом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Формирование девиантного поведения в подростковом возрасте является результатом сложного взаимодействия различных социальных факторов. Такое поведение обычно проявляется в форме действий, противоречащих общественным нормам и правилам. Исследования показывают, что семья, школа, группа сверстников и более широкая социальная среда являются ключевыми факторами, определяющими поведение подростков.

Семья является первичной и важнейшей средой социализации личности. Проблемы в семейной среде, такие как конфликты между родителями, экономические трудности или родительское безразличие, могут формировать девиантное поведение у подростков. В таких ситуациях подростки с большей вероятностью почувствуют себя брошенными или лишенными заботы, что может привести их к выбору неверного пути. Результаты исследований показывают, что позитивная семейная обстановка и хорошие отношения с родителями значительно снижают риск девиантного поведения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Формирование девиантного поведения у подростков зависит от многих факторов, среди которых особое место занимает влияние социальной среды. Девиантное поведение — это отклонение от нормативного поведения, принятого или одобряемого обществом, то есть индивидуальное или групповое поведение, которое противоречит общепринятым, правовым или культурным нормам.

Ключевые слова: девиантное поведение, психология подростков, социальная среда, семья и образовательные учреждения, негативные факторы, психологическая поддержка, процесс социализации.

THE INFLUENCE OF THE SOCIAL ENVIRONMENT ON THE FORMATION OF DEVIANANT BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

Sanokulova Maftuna Erkinjon qizi

Master's student of the Asian International University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: Today, in the process of social development, the issues of socialization and formation of behavior of the younger generation, in particular, adolescents, are gaining urgent importance. Especially in adolescence, the deviation of a person from spiritual and moral norms, that is, the emergence of deviant behavior, is associated with many social and psychological factors. The main factors influencing the worldview and behavior of a person in adolescence - family, school, circle of friends and the wider social environment - deserve separate study.

This article considers the importance of the social environment in the formation of deviant (deviation from social norms and rules) behavior of adolescents. The role of family, school, friends, and the environment in the process of socialization of adolescents is analyzed separately. The article discusses how negative factors in the social environment, such as family conflicts, economic difficulties, and bad role models, affect the behavior of adolescents. At the same time, the importance of effective measures to combat this behavior, in particular, psychological counseling and social programs, is emphasized.

GOAL: Deviant behavior negatively affects not only the adolescent himself, but also those around him, which can cause various problems in society. Therefore, it is important to study this topic, identify the causes leading to the formation of deviant behavior in adolescence, and develop measures to prevent it. This article discusses the role of the social environment in the formation of deviant behavior in adolescents, as well as the possibilities of managing this process.

MATERIALS AND METHODS: The formation of deviant behavior in adolescence is the result of a complex interaction of various social factors. This behavior is usually manifested in the form of actions that contradict the norms and rules of society. Research shows that the family, school, peer group, and the wider social environment are the main factors determining the behavior of adolescents.

The family is the primary and most important environment in the socialization of an individual. Problems in the family environment, such as conflict between parents, economic difficulties, or parental indifference, can form deviant behavior in adolescents. In such cases, adolescents feel abandoned or unloved, which increases the likelihood that they will take the wrong path. The results of the study show that a positive family environment and good relationships with parents significantly reduce the risk of deviant behavior.

CONCLUSION: The formation of deviant behavior in adolescents depends on many factors, among which the influence of the social environment occupies a special place. Deviant behavior is a deviation from the normative behavior accepted or approved by society, that is, individual or group behavior that contradicts customary, legal or cultural rules.

Keywords: deviant behavior, adolescent psychology, social environment, family and educational institutions, negative factors, psychological support, socialization process.

Ijtimoiy muhitning ta'siri quyidagi aspektlarda namoyon bo'lishi mumkin:

Oila va uning ta'siri: Oila yoshlarning rivojlanishida eng asosiy ijtimoiy guruh hisoblanadi. Oila muhitida davom etayotgan nizolar, beqarorlik yoki ota-onalar tomonidan yetarli e'tiborning

yo'qligi o'smirlarni deviant xulq-atvor yo'liga boshlashi mumkin. Shuningdek, ota-onalarning salbiy xulq-atvori yoki me'yorlarga e'tiborsizlik ham ta'sir qiladi.

Do'stlar va tengdoshlar ta'siri: O'smirlar uchun tengdoshlar guruhining ta'siri katta ahamiyatga ega. O'smirlar ko'pincha o'z tengdoshlarining fikrlariga qarab harakat qilishadi. Agar tengdoshlar orasida noqonuniy yoki odatdagi normativlarga zid xulq-atvorlarga moyillik mavjud bo'lsa, o'smirlar ham bunga taqlid qilishi mumkin.

Maktab va o'quv muhit: Maktabda o'quvchilarning o'zaro munosabatlari, ustozlar va o'qituvchilar bilan aloqalari ham deviant xulq-atvorni shakllantirishi mumkin. Maktabda bezovta qiluvchi yoki o'zini noma'lum tarzda tutgan bolalar, shu jumladan, bullying (tahqirlash) va darslarga befarq yondashuv, o'quvchilarda deviant xulq-atvorni rivojlantirishi mumkin.

Ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar: Ijtimoiy va iqtisodiy holatlar ham o'smirlarning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yomonga chiqish va kasb-hunar tanlash kabi masalalar ijtimoiy qatlamlar yoki muhitga qarab o'zgarishi mumkin. Iqtisodiy muammolar, ishlash imkoniyatlari cheklanganligi yoki o'z-o'zini ta'minlashga urinishlar ijtimoiy to'qnashuvlarga olib kelishi mumkin.

Madaniy ta'sirlar: Madaniy muhit ham o'smirlarning xulq-atvoriga katta ta'sir qiladi. Televizion dasturlar, video o'yinlar, ijtimoiy tarmoqlar orqali taqdim etilayotgan kontent o'smirlarda to'g'ri va noto'g'ri xulq-atvorlar haqidagi tushunchalarni shakllantirishi mumkin.

Deviant xulq-atvorning shakllanishida muhim jihatlar:[4]

O'z-o'zini anglash va o'z qadr-qimmatini tushunish

Ijtimoiy normativlar va qadriyatlar

Ijtimoiy izolyatsiya yoki noto'g'ri guruhlarining faoliyati

Shunday qilib, ijtimoiy muhitda mavjud bo'lgan omillar o'smirning deviant xulq-atvorini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Jamiyatning ijtimoiy muhitiga qarab, o'smirlar turli xil xulq-atvorlarni qabul qilib yoki unga qarshi chiqishlari mumkin.

Ta'lim muassasalari va do'stlar ta'siri

Maktab ham o'smirlarning xulq-atvoriga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Maktab muhitida pedagoglarning o'quvchilarga bo'lgan munosabati va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi muhim rol o'ynaydi. Tengdoshlar guruhi esa, o'smirlar uchun o'ziga xos axloqiy me'yorlarni shakllantiruvchi muhitga aylanadi. O'smirlar orasida noto'g'ri xulq-atvorni rag'batlantiradigan yoki qo'llab-quvvatlaydigan guruhlariga qo'shilish ularning deviant xulq-atvorini yanada kuchaytiradi.

Keng ijtimoiy muhit

O'smirlarning deviant xulq-atvoriga keng ijtimoiy muhit, jumladan, ommaviy axborot vositalari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy institutlarning holati ham ta'sir ko'rsatadi. Masalan, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi filmlar yoki boshqa axborot vositalari orqali shakllantiriladigan xatti-harakatlar yosh avlodning noto'g'ri me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirishiga olib kelishi mumkin.[5]

Mazkur tahlillar asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. **Oilaviy muhitning ahamiyati:** Ijobiy oilaviy muhit, ota-onalar bilan yaqin munosabat va oiladagi qo'llab-quvvatlash deviant xulq-atvorni kamaytiruvchi asosiy omildir.

2. **Maktab va pedagoglar roli:** O'quvchilarning ta'lim muassasalarida ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishi va rag'batlantirishi ularning sog'lom xulq-atvorni shakllantirishiga yordam beradi.

3. **Do'stlar va guruh ta'siri:** O'smirlarning do'stlari va tengdoshlar orasidagi ijtimoiy muhit deviant xulq-atvor shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

4. **Keng muhit omillari:** Ommaviy axborot vositalari va jamiyatdagi umumiy axloqiy holat yosh avlodning xulq-atvoriga sezilarli ta'sir qiladi.

Yuqoridagi omillarni hisobga olgan holda, deviant xulq-atvorni kamaytirish uchun kompleks yondashuvni qo'llash, jumladan, oila, maktab va keng jamiyatni qamrab oluvchi profilaktika dasturlari ishlab chiqilishi lozim.[6]

O'smirlik davri shaxsning xulq-atvorini shakllantirishda eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, bu jarayonga ijtimoiy muhitning ta'siri beqiyosdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, deviant xulq-

atvorning shakllanishiga oila, ta'lim muassasalari, tengdoshlar guruhi va keng ijtimoiy muhit kabi bir qator omillar sabab bo'ladi.

Oilaviy muhitda ota-onalarning e'tibor va qo'llab-quvvatlashi yetishmasligi yoki oiladagi mojarolar o'smirlarning xulq-atvorida salbiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Ta'lim muassasalari va tengdoshlar guruhi esa o'smirlar xulq-atvorida muhim rol o'ynab, ularning ijobiy yoki salbiy yo'nalishda shakllanishini belgilab beradi. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari va jamiyatdagi umumiy madaniy qadriyatlar o'smirlarning deviant xulq-atvori shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Deviant xulq-atvorni oldini olish uchun oilada sog'lom muhitni shakllantirish, maktabda ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish va o'smirlarning tengdoshlari bilan muloqotini nazorat qilish zarur. Shu bilan birga, kengroq ijtimoiy muhitda sog'lom axloqiy me'yorlarni targ'ib qilish va zo'ravonlik, noqonuniy xatti-harakatlar kabi salbiy ta'sirlarni cheklashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish muhimdir.

Mazkur chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali o'smirlarning sog'lom ijtimoiylashuvi va jamiyatda faol, ijobiy shaxslar sifatida shakllanishiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'smirlarda axloq me'yorlaridan chetga chiqish sabablari va uni bartaraf etish yo'llari BMI Raimov Shuxrat 2013.
2. Abu Nasr Farobiy "Fozil odamlar shahri" T. "Fan" 1993 yil.
3. Andreeva, G. M. (2000). Ijtimoiy psixologiya asoslari. Moskva: Aspekt-Press.
4. G'ozibekov, U. X. (2018). O'smirlar psixologiyasi va tarbiyasi masalalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
5. Merton, R. K. (1968). Social Theory and Social Structure. New York: The Free Press.
6. Xudoyqulova, D. (2020). "Oila muhitining o'smirlarning xulq-atvoriga ta'siri." O'zMU ilmiy jurnali, 12(3), 45–53.
7. З.С.Элов. Девиант хулқ-атворли ўсмирларда кузатиладиган психологик ўзгаришларнинг ёш билан боғлиқ хусусиятлари (Вояга етмаганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш маркази тарбияланувчилари мисолида). 2022-й. Pedagogik mahorat 6 (1), 72-75
8. F.A.Ismatova., Z.S.Elov. Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy kompetentsiyasi tuzilishini baholasning o'ziga xos xususiyatlari. 2022. ТАЪЛИМ ВА ИННОВАЦИОН ТАДҚИҚОТЛАР 1 (12/2), 241-245
9. Z.S.Elov. Ichki ishlar organlari xodimlari orasida suisidal xulq motivatsiyasi namoyon etilishining ijtimoiy-psixologik sabablari. 2022 Лучший инноватор в области науки 1 (1), 583-591
10. З.Элов. Рухий-жинсий бузилишлар шахса ижтимоий психологик муаммо сифатида. 2023. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) (43)
11. Z.S.Elov. O'z joniga qasd qilish deviant xulq-atvorli o'smirlarda psixologik muammo sifatida. 2023. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz) 40 (40)

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sanoqulova Maftuna Erkinjon qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

OSIYO XALQARO
UNIVERSITETI
AXBOROTNOMASI

Ilmiy-nazariy va metodik
jurnal

3-son (2025-yil, mart)

Jurnal 2024-yildan chiqa
boshlagan

Jurnal oliy o'quv
yurtlarining professor-
o'qituvchilari, ilmiy
tadqiqotchilar, ilmiy
xodimlar, magistrantlar,
talabalar, akademik litsey va
kasb-hunar kollejlari hamda
maktab o'qituvchilari,
shuningdek, keng ommaga
mo'ljallangan.

Jurnalda nazariy, ilmiy-
metodik, muammoli
maqolalar, fan va texnikaga
oid yangiliklar, turli xabarlar
chop etiladi.

Original maket uchun mas'ul:
Mirshod SATTOROV

Maqolalarni qabul qiluvchi:
Ziyodullo ELOV

Jurnal tahririyat
kompyuterida sahifalandi.

Chop etish sifati uchun
bosmaxona javobgar.

Bosishga ruxsat etildi
27.03.2024

Tezkor bosma usulda
bosildi.

Adadi – 100 nusxa

Buyurtma № 4
Bahosi kelishilgan narxda.

“BUXORO
DETERMINANTI” MCHJ
bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili: Buxoro
shahri Namozgoh ko'chasi
24-uy.

Eslatma: Jurnal “OSIYO XALQARO UNIVERSITETI” MCHJ va “BUXORO DETERMINANTI”
MCHJ Kamolot nashriyoti tasarrufidadir.

Jurnaldan ko'chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi!

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIIYASI
АХБОРОТ ВА ОММАВИЙ КОММУНИКАЦИЯЛАР АГЕНТЛИГИ

ГУВОХНОМА
№ 250649

"BUXORO DETERMINANTI" MASULIYATI CHEKLANGAN JAMIYAT
Оммавий ахборот воситаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги
гувоҳнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИБ РАҚАМИ
C-5669527

СТИР (СОЛИҚ ТЎЛОВЧИНИНГ ИДЕНТИФИКАЦИОН РАҚАМИ)
309343334

АМАЛ ҚИЛГЎШ МУДДАТИ
04.04.2024дан - чексиз

ЖОЙЛАШГАН МАНЗИЛИ (ПОЧТА МАНЗИЛИ)
Бухоро вилояти, Бухоро шаҳри, Намозгоҳ, дом 24

ВАКОЛАТЛИ ОРГАН
Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлиги

04.04.2024 14:09
ТАҚДИМ ЭТИЛГАН САНА

Гувоҳнома № 250649

Фаолият тури
Оммавий ахборот воситаси сифатида фаолиятни амалга ошириш

Қўшимча маълумотлар

Қўшимча маълумотлар	Оммавий ахборот воситасининг номи	Оммавий ахборот воситасининг тили	Оммавий ахборот воситасининг тури
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI	O'zbek, rus, ingliz, turk tillari	Журнал	

ТАРҚАТИЛИШ ХУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш худуди ва шакли	Худуд	Тарқатилиш шакли
Республика миқёсида	Онлайн	

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-
yil 04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIVY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI HUZURIDAGI
OLIVY ATTESTATSIYA
KOMISSIYASI

100947, Toshkent sh. Y. G'ulomov ko'chasi, 70
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

SUPREME ATTESTATION
COMMISSION
AT THE MINISTRY OF HIGHER
EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

70, Y. Gulomov st., Toshkent, 100947
Tel.: (71) 233-28-83. Fax: (71) 233-06-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

Net: 07.08.2024 № 28-08-08 2024 y.

Осиё халқаро университетига

Олий аттестация комиссияси Осиё халқаро университетининг мурожаатига (08.08.2024 й., №01-563) кўра ОАК Раёсатининг 2024 йил 28 августдаги 360/5-сон қарорига мувофиқ педагогика ва психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига талабгорларнинг диссертация иллари юзасидан диссертациялари асосий илмий натижаларини chop etish tavsiya etilgan илмий нашрлар рўйхатига "Осиё халқаро университети ахборотномаси" илмий-назарий ва методик журнали (<http://scientificjournal.uz>) кiritilganлигини маълум қилади.

Изох: Педагогик технологиялар ва психологик тадқиқотлар (23.08.2024 й., №8) бўйича эксперт кенгаши тавсияси; ОАК Тиргib-конди комиссияси қарори (27.08.2024 й., №8/23); ОАК Раёсатининг қарори (28.08.2024 й., №360/5).

Бош илмий котиб А.А.Шермухамедов

Илмий: Т.Ш.Мамайтасов

Jurnal O'zbekiston Respublikasi OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360-son
qaroriga asosan pedagogika, psixologiya,
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan
doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning
dissertatsiya ishlari yuzasidan "Dissertatsiyalar
asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya
etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan.

<https://scientificjournal.uz/>

ISSN

ISSN 3030-3796 e

ISSN 3060-4915 p

2025, № 3